

ERZURUM TEKNİK ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DERGİSİ

JOURNAL OF SOCIAL
SCIENCES INSTITUTE

Yıl: 3

Sayı: 5

Nisan 2018

Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Dergisi Yılda İki Kez Yayınlanan Ulusal Hakemli Bir
Dergidir

Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Erzurum Technical University Journal of Social Sciences Institute

Yayın Sahibi | Owner

Sosyal Bilimler Enstitüsü Adına Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü
Doç. Dr. Yusuf Ziya SÜMBÜLLÜ

Editörler | Editors

Dr. Öğr. Üyesi M. Akif GÖZİTOK
Dr. Öğr. Üyesi Oğuzhan EKİNCİ

Editör Yardımcıları | Sub Editors

Dr. Öğr. Üyesi Serkan Özer
Dr. Öğr. Üyesi Murat BAHADIR
Dr. Öğr. Üyesi Bahtinur MÖNGÜ

Dizgi | Typesetting

Dr. Öğr. Üyesi M. Akif GÖZİTOK

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü | Legal Representative

Doç. Dr. Yusuf Ziya SÜMBÜLLÜ

Yayın Kurulu | Editorial Board

Prof. Dr. Murat KÜÇÜKÜGURLU
Doç. Dr. Yusuf Ziya SÜMBÜLLÜ
Doç. Dr. Hüseyin DAŞTAN
Doç. Dr. Uğur AKBULUT
Dr. Öğr. Üyesi M. Akif GÖZİTOK
Dr. Öğr. Üyesi Oğuzhan EKİNCİ

Yayın Kurulu Sekreteri | Publication Board Secretarie

Furgani TAŞ

Teknik Redaksiyon | Technical Redaction

Murat KILIÇ

ISSN

2149-939X

Baskı | Press

Eser Basım Yayın Dağıtım Matbaacılık
Saraybosna Cad. Altunalem Sitesi D Blok No: 69/B
Yakutiye / Erzurum

Makalelerin Bilim ve Dil Sorumluluğu Yazarlara Aittir.

DANIŐMA KURULU | ADVISORY BOARD

- Prof. Dr. Abamüslim AKDEMİR (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet İNAM (Ortadoğu Teknik Üniversitesi-Emekli)
Prof. Dr. Ahmet SARI (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali İhsan ÖBEK (Trakya Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali Osman GÜNDOĞAN (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali UTKU (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Alper GÜVEL (Çukurova Üniversitesi)
Prof. Dr. Bilgehan Atsız GÖKDAĞ (Kırıkkale Üniversitesi)
Prof. Dr. Bilgehan PAMUK (Gaziantep Üniversitesi)
Prof. Dr. Cengiz ALYILMAZ (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Cezmi ERASLAN (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Feridun EMECEN (İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi)
Prof. Dr. Halit DURSUNOĞLU (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Haluk SELVİ (Sakarya Üniversitesi)
Prof. Dr. Hüseyin Gazi TOPDEMİR (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Prof. Dr. Hüseyin ÖZER (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. İbrahim Ethem ATNUR (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Kazım KÖKTEKİN (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Kemal ÜÇÜNCÜ (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Kenan İNAN (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet TEZCAN (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet TÖRENEK (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Orhan Kemal TAVUKÇU (Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)
Prof. Dr. Osman KARATAY (Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Osman KÖSE (Polis Akademisi)
Prof. Dr. Mevlüt ÖZBEN (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Selami BAKIRCI (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Selami ECE (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Sinan ÖZBEK (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Süleyman ÇİĞDEM (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Turgut KARABEY (Erzincan Üniversitesi)
Prof. Dr. Vedat KAYA (Erzurum Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Veyis DEĞİRMENÇAY (Atatürk Üniversitesi)

HAKEMLER | REFEREES

Prof. Dr. Murat KACIROĞLU (Erzurum Teknik Üniversitesi) Prof.

Dr. Sedat ADIGÜZEL (Atatürk Üniversitesi)

Prof. Dr. Süleyman ÇİĞDEM (Atatürk Üniversitesi)

Doç. Dr. Gürkan ÇALMAŞUR (Erzurum Teknik Üniversitesi)

Doç. Dr. Hüseyin DAŞTAN (Kafkas Üniversitesi)

Doç. Dr. Mehmet GÜNEŞ (Marmara Üniversitesi)

Doç. Dr. Oğuzhan DURMUŞ (Almanya Erfurt Üniversitesi)

Doç. Dr. Recai KIZILTUNÇ (Atatürk Üniversitesi)

Doç. Dr. Uğur AKBULUT (Erzurum Teknik Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Halime ÇAVUŞOĞLU (Erzurum Teknik Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Akif GÖZİTOK (Erzurum Teknik Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Naim ÜRKMEZ (Erzurum Teknik Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Oğuzhan EKİNCİ (Erzurum Teknik Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Serkan ÖZER (Erzurum Teknik Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Yasin TOPALOĞLU (Atatürk Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Zeynep KARACA (Erzurum Teknik Üniversitesi)

Dr. Mehmet KOCAKAPLAN (Marmara Üniversitesi)

İÇİNDEKİLER

PROF. DR. MURAT KACIROĞLU	1-24
<hr/>	
SANATTA MODERNİZM VE MODERNİST ŞİİR ÜZERİNE BİR DENEME	
AN EXPERIMENT ON ART MODERNISM AND MODERNIST POETRY	
ARŞ. GÖR. MURAT KILIÇ	25-60
<hr/>	
HANNİBAL'İN SAVAŞ TAKTİKLERİNE GENEL BİR BAKIŞ	
A GENERAL REVIEW OF BATTLE TACTICS OF HANNIBAL	
DOÇ. DR. GÜRKAN ÇALMAŞUR ABDULKADİR KILIÇ	61-73
<hr/>	
TÜRKİYE'DE HANEHALKI TÜKETİM HARCAMALARININ ANALİZİ	
ANALYSIS OF HOUSEHOLD CONSUMPTION EXPENDITURES IN TURKEY	
DOÇ. DR. YUSUF ZİYA SÜMBÜLLÜ	75-102
<hr/>	
İSPİR ÇATAKKAYA KÖYÜ DOĞUM GEÇİŞ MERASİMİ ÜZERİNE TESPİT VE DEĞERLENDİRMELER	
İSPİR ÇATAKKAYA VILLAGE ON BIRTH TRANSITION AGENDA DETERMINATION AND EVALUATIONS	
DR. ÖĞR. Ü. MEHEDDİN İSPİR	103-116
<hr/>	
GAZELLERDE ŞAİRLERİN ÂŞIK OLARAK KENDİLERİNİ ÖVMESİ	
PRAISE THEMSELVES AS THE LOVE OF THE POETS IN THE GAZELS	

HIKMET AKYOL 117-130
ARŞ. GÖR. HARUN CAN

PERAKENDE SATIŞ HACMİNİ ETKİLEYEN
FAKTÖRLER: ARDL SINIR TESTİ YAKLAŞIMI

THE FACTORS OF AFFECTING THE VOLUME OF
RETAIL SALES: ARDL BORDER TEST APPROACH

KADİR CEYLAN 131- 144

AHİLİĞİN ORTAYA ÇIKIŞI MESELESİNE DAİR

ABOUT THE EMERGENCE OF AKHI

DR. ÖĞR. Ü. ÖMER AKSOY 145-153

TÜRKİYE'DE BALKANLARA ARTAN AKADEMİK
İLGİNİN BİR SONUCU OLARAK BOŞNAK DİLİ VE
EDEBİYATI PROGRAMI

BOSNIAN LANGUAGE AND LITERATURE
PROGRAM AS A RESULT OF GROWING
ACADEMIC INTEREST TO THE BALKANS

DR. GÜRAY ALPAR 155-170

DEĞİŞEN GÜVENLİK ANLAYIŞI VE KOLLUK
EĞİTİMİNDE YENİ YAKLAŞIMLAR

CHANGING SECURITY ENVIRONMENT AND NEW
APPROACHES IN LAW ENFORCEMENT TRAINING

AYŞE AYBİKE BAYKAL 171-174
BETÜL DOĞAN

GEÇMİŞİN SESİ: SÖZLÜ TARİH

THE VOICE OF THE PAST: ORAL HISTORY

EDİTÖRDEN

Değerli Bilim İnsanları,

Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ETÜSBED)'nin 5. sayısı 30.04.2018 tarihi itibarıyla yayımlanmıştır.

5. sayımızda hakem süreçlerini tamamlayan 9 araştırma makalesi 1 kitap tanıtımı yer aldı. Bu sayımızda yer alan eski Türk edebiyatı, yeni Türk edebiyatı, Türk halk edebiyatı, Türk dili, tarih, iktisat ve işletme ile ilgili makalelerin bilim dünyasına faydalı olmasını temenni ediyoruz.

Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ETÜSBED)'nin 5. sayısına makaleleriyle katkı sağlayan değerli bilim adamlarına, hakemlere, dergimizin yönetim ve yayın kurulunda görev yapan bütün arkadaşlarımıza teşekkür eder; makalelerin bilim dünyasına yararlı olmasını dileriz.

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Akif GÖZİTOK

Dr. Öğr. Üyesi Oğuzhan EKİNCİ

SANATTA MODERNİZM VE MODERNİST ŞİİR ÜZERİNE BİR DENEME
AN EXPERIMENT ON ART MODERNISM AND MODERNIST POETRY

MURAT KACIROĞLU

Prof. Dr., Erzurum Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

murat.kaciroglu@erzurum.edu.tr

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi | ETU Journal of Social Sciences Institute
III/5, Nisan | April 2018, Erzurum
ISSN: 2149-939X

Makale Türü | Article Types : Araştırma Makalesi | Research Article
Geliş Tarihi | Received Date : 27.03.2018
Kabul Tarihi | Accepted Date : 05.04.2018
Sayfa | Pages : 1-24
DOI- : <http://dx.doi.org/10.29157/etusbe.49>

SANATTA MODERNİZM VE MODERNİST ŞİİR ÜZERİNE BİR DENEME

Murat KACIROĞLU

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ETÜSBED), C.III S.5, Nisan 2018, Sayfa: 1-24

ÖZET

Aydınlanma düşüncesiyle şekillenen toplumsal değişim, yarattığı koşullarla insanlık tarihinde yeni bir dönemi başlatmıştır. Modern Çağ olarak adlandırılan bu dönemle birlikte bireysel ve toplumsal hayat, köklü değişimlere sahne olmuştur. Teknolojik ilerleme, endüstrileşme, kentleşme ve kapitalist ekonomik düzen hayatın her alanını olduğu gibi güzel sanatları da derin etkilemiştir. Bu etkilerin bir sonucu olarak ortaya çıkan Modernizm kavramsal açıdan 20. yüzyılın başlarından itibaren Batı sanatlarına görülen değişimi karşılamak için kullanılmaktadır. Bununla birlikte Modernist sanatın/sanatların özellikleri hakkında ortak bir görüş ulaşıldığını da söylemek mümkün değildir. Kavramla ilgili yapılan değerlendirmelerde modernist sanatların dil ve biçim açısından önceki dönemlerle mukayese edilemeyecek ölçüde radikal değişimler taşıdığı konusunda fikir birliğine ulaşıldığını da belirtmek gerekir. Bu değişimle bağlantılı olarak modernist şiirin en belirgin özelliği dili merkeze alarak onun söyleyiş imkânlarını olabildiğince genişletmektir. Şiiri amacı kendinde olan bir estetik mesele olarak gören modernist şairler, bir yandan serbest çağrışımlara dayanan bir şiir dili geliştirirken bu dil üzerinde de modern hayatın yarattığı koşullara yönelik tepkilerini dile getirmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Modernlik, modernizm, sanat, modernist şiir, toplum, insan.

AN EXPERIMENT ON ART MODERNISM AND MODERNIST POETRY

ABSTRACT

Social change, shaped by the idea of enlightenment, has initiated a new era in the history of mankind with the conditions created. With this period called the Modern Age, individual and social life has become a scene of fundamental changes. Technological progress, industrialization, urbanization and capitalist economic order have profoundly influenced the fine arts as well as every field of life. Modernism, which emerged as a consequence of these influences, is conceptually used to accommodate the change in Western art from the beginning of the 20th century. However, it is not possible to say that a common view is reached about the characteristics of modernist arts. It should also be noted that in the evaluations made on the concept, consensus has been reached that modernist arts have radically changed in terms of language and form, which cannot be compared with previous periods. In connection with this change, the most prominent feature of modernist poetry is to expand the possibilities of its utterance as much as possible by taking the language center. Modernist poets, who see poetry as an aesthetic matter in their own right, have developed a language of poetry based on free associations while on this language they have expressed their reactions to the conditions created by modern life.

Keywords: Modernity, modernism, art, modernist poetry, society, human.

Giriş

Modernizm, modernite/modernlik kavramıyla yakından ilişkili olmakla beraber özellikle 20. yüzyılın başlarından itibaren Avrupa’da ortaya çıkan farklı bir sanat ve edebiyat anlayışını karşılamak üzere kullanılan bir kavramdır. Matei Calinescu “modernizm” sözcüğünün 18. yüzyılın ilk yarısına kadar kullanılmadığını söylediikten sonra, kavramın farklı ve yeni bir estetik anlayışı belirtmek üzere ilk defa Ruben Dario tarafından 1890’ların başında kullanıldığını belirtir.¹ Bu anlamda modernizm veya modernist sanat/edebiyat kavramlarının belli bir estetik anlayış olarak bütün modernite dönemi için değil, oldukça yakın bir dönem için geçerlilik kazanmış kavram olduğunu söylemek gerekir.² J.A Cuddon, sanat ve edebiyat anlayışındaki değişimle bağlantılı olan modernizm kavramını, çapıcı biçim ve stil denemeleriyle insanın evrendeki durumunu ve yerini yeni bir bakışla ele almak için hâkim teamül, gelenek ve kurallardan kurtulmak olarak tanımladıktan sonra, modernizmin en belirgin vasfının dili merkeze almak ve onu kullanma biçimi üzerine yoğunlaşmak olduğunu söyler.³ Bununla birlikte sanatta modernizm veya modernist sanat kavramlarından neyin anlaşılması gerektiği yönünde ortak bir görüşe ulaşıldığını söylemek pek de mümkün gözükmemektedir. Bunun en temel nedeni, modernite koşullarının yarattığı çelişki ve kararsızlıklardır. Bu duruma dikkati çeken Paul de Man, “Edebiyat Tarihi ve Edebiyatta Modernlik” adlı denemesinde öncelikle edebiyat ve modernliğin herhangi bir açıdan uyumlu kavramlar olduğunun kesin olarak söylenemeyeceğini belirttikten sonra edebiyat ve modernlik ilişkisinin teorik bir sorun olduğunu söyler.⁴ Franco Moretti de modernizmin gerçek ve açıklayıcı bir değeri olmayan çelişik ve belirsiz bir kavram olduğunu belirtir.⁵ Richard Sheppard da “The Problematics of European Modernism” adlı makalesinde kavramla ilgili belirsizlikleri anlatırken Çek eleştirmen Mukarovsky’nin ve Monroe K. Spears’in görüşlerinden hareketle modernizm kavramının belirsizliklerle dolu olduğunu ve onu tanımlamanın pek

¹ Matei Calinescu, **Modernliğin Beş Yüzü**, (çev. Sabri Gürses), Küre Yayınları, İstanbul 2013, s. 75.

² Gencay Şaylan, **Postmodernizm**, İmge Kitabevi, Ankara 2002, s. 63.

³ John Anthony Cuddon, **Dictionary of Literary Terms and Literary Theory**, (4th ed.), Penguin Books, London 2004, p. 515-516.

⁴ Paul de Man, “Edebiyat Tarihi ve Edebiyatta Modernlik”, **Körlük ve İçgörü**, (çev. Ferit Burak Aydar-Cem Soydemir), Metis Yayınları, İstanbul 2008, s. 171.

⁵ Franco Moretti, **Modern Epik**, (çev. Nurçin İleri-Mehmet Murat Şahin), Agora Kitaplığı, İstanbul 2005, s. 3.

mümkün olmadığını belirtir.⁶ Bu ve bunun gibi görüşlerin yanında modernizm kavramının tanımındaki anlaşmazlıkları ve belirsizlikleri bir kenara bırakan ve kavramsal bir çerçeve çizme amacı taşıyan bazı denemelerin olduğunu da söylemek gerekir.

1. Sanatta Modernizm: Tanım ve Çerçeve

Sanatta modernizmle ilgili birçok tanımlama ve çerçeve oluşturma denemeleri yapılmıştır. Bu tanımlama denemelerinden biri Malcolm Bradbury ve James McFarlane'e aittir. Modernizmin gelişimiyle ilgili ortaya koydukları görüşlerin sonunda bu anlayışın kendini beş önemli eğilim içinde gösterdiği sonucuna ulaşırlar:

- 1-Temsili gerçeklikten soyutu ve amacı kendinde olan (autotelic) sanat formlarına doğru gelişim.
- 2-Estetik yönden kendine yeterli olmanın en yüksek seviyesine doğru gelişim.
- 3-Estetik yönden sürekli şaşırtıcı yenilikler sunma.
- 4-Bilinen bütün dilsel ve biçimsel geçerliliklerin kırılması.
- 5-Paradoks.⁷

Modernizmle ilgili başka bir sınır çizme denemesi ise Eugene Lunn'a aittir. Lunn, Marksizm ve modernizm ilişkisini ele aldığı çalışmasında modernizmdeki estetik form ve toplumsal perspektifin belli başlı yönlerini şu şekilde sıralar:

1-Estetik-Öz Bilinçlilik ya da Öz-Düşünümsellik: Modernist sanatçılar genellikle çalışmakta oldukları malzemelere ve kendi sanatlarındaki yaratma süreçlerine dikkat çekerler. Örneğin romancılar, roman sanatıyla ilgili sorunları eserlerinde ortaya koyarlar. Görsel sanatlarda renklerin uyarıcı ya da konstrüktif işlevi, özne'yi yeniden oluşturmak için kullanılır. Sembolistler ve daha sonraki şairler, şiir dilinin yapısı hakkında bir öz-bilinç gösterirler ve sözcükleri kendi başına nesnelere olarak görürler. Böylelikle modernist sanatçılar, sanatı "dışsal" gerçeklik olduğu iddia edilen şeyin sadece saydam bir "yansıması" ya da "sunulması" haline getirmek için yeni bilimsel iddiaları veri olarak alan eski girişimlerden kaçarlar. Ayrıca duygunun doğrudan ifade edilmesini savunan romantiklerden de ayrılırlar.

⁶ Richard Sheppard, "The Problematics of European Modernism", *Theorizing Modernism-Essays in Critical Theory*, (ed. Steve Giles), Routledge Published, London 1993, p.1.

⁷ Malcolm Bradbury-James McFarlane (eds), *Modernism 1890-1930*, Harmondsworth Penguin, New York 1976, pp.25-30.

2-Eşzamanlılık, Bitişiklik ya da Montaj: Modernist sanatta anlatsal ya da zamansal yapı eşzamanlılığı, metafor mantığını ya da zaman zaman “uzamsal form” olarak geçen şeyi temel alan bir estetik düzenleme lehine zayıflar ya da tamamen ortadan kalkar. Modern romancılar, ardışık ya da birbirine eklenen zamana göre anlatma yerine; geçmiş, şimdiki zaman ve geleceği yoğunlaştıran psikolojik zamanın belirli bir anında yaşanan eşzamanlı deneyimi araştırırlar. (Örn. Joyce, Woolf ve özellikle Proust)

3-Paradosk, Muğlaklık ve Belirsizlik: 19. yüzyılın sonunda sabit bir bakış açısı nosyonunun yanı sıra dinsel, felsefi ve bilimsel kesinliklerin zayıflamasına karşılık modernistler dünyanın paradoksal çok yanlılığını keşfederler. Nihilizm hayaletinin, aşkın zorunlulukların ve katı seküler değerlerin anlam kaybına uğraması karşısında endişeye kapılan modernistler, gerçekliği ister istemez görelî perspektiflerden yorumlamış olarak görürlerken; muğlak imgelerin, seslerin ve yazınsal görüş noktalarının estetik ve etik zenginliğini kullanmaya çalışırlar. Pek çok modernist eser, çağdaş kente, makineye ya da “kitleler”e muğlak bir yaklaşım göstermiştir. Modernistler kent deneyimiyle karşı karşıya geldiklerinde, örneğin görünüşte birbiriyle çelişen çeşitli açılardan estetik değerler buldular. (Baudelaire’in gelenek ve rutinden kurtulmuş, kişilerarası yabancılaşma ve parçalanmış deneyimin mekânı olarak kenti şiirlerinde anlatması gibi.)

4-İnsansızlaştırma ve Bütünleşmiş Tekil Öznenin ya da Kişiliğin Çöküşü: Realist edebiyatta tekil karakterlerin yapılandırılmış kişilik özellikleriyle temsil edilmelerine karşılık, modernist romancılar ve özellikle Joyce, Woolf ve Faulkner gibi yazarlar, karakterleri tutarlı, tanımlanabilir ve iyi yapılandırılmış bir varlık olarak anlatmamışlardır. Ruhsal bir savaş alanı ve çözümsüz bir bilmece olarak gördükleri bu karakterlerin algı ve duyularının akışını anlatmak için kullanmışlardır.⁸

Lunn, ortaya koyduğu bu özelliklerden sonra modernizmi doğuran kültürel ve toplumsal ortamın tahliline girer. Lunn’a göre modernist sanatın doğuşunda 19. yüzyıl Avrupa’sının kültürel ve siyasal hayatının etkisi çok büyüktür. Bu bağlamda estetik modernizm, 19. Yüzyılın sonlarında eğitim görmüş çevreler arasında giderek zayıflayan dinselliğin yerini almaya başlamıştır. Bu süreç, dönemin sanatçıları,

⁸ Eugene Lunn, **Marksizm ve Modernizm -Lukács, Brecht, Benjamin ve Adorno Üzerine Tarihsel Bir İnceleme-**, (çev. Yavuz Alogan), Dipnot Yayınları, Ankara 2010, s. 55-59.

yazarları ve müzisyenleri arasında dinsel doğruların yerini alan sanata ve sanat ürünlerine yönelik yeni bir tutumu teşvik etmiştir. Doğal bilimlerde ve toplumsal düşüncelerde, Baudelaire ve Nietzsche'nin 1860'larda ve 1870'lerde sezindiği pozitivizme başkaldırı, 1890'larda hız kazanmış ve 19. yüzyıl gerçekçiliğinden daha sonraki kopuşlara zemin hazırlarken mimetik estetiğe karşı öncü niteliğindeki Sembolizm başkaldırının da yayılmasına yardımcı olmuştur. Buna göre modernist sanatı yaratan en belirgin etki, 19. yüzyılın sonlarından itibaren kaynağı başta Nietzsche olmak üzere Julius Langbehn ve Vilfredo Pareto'dan alan pozitivizm karşıtı eleştirel yaklaşımlardır. Bu düşünürlerin açtığı yolda pozitivist bilime ve seküler iyimserliğe yönelik ortaya çıkan tehditler, kapitalizmin getirdiği şartlar altında yaşanan huzursuzluk ve ümitsizlikle birleşince, modernitenin vaat ettiği mutlu gelecek düşü anlamını yitirmiştir. Dolayısıyla Lunn'un modernist sanatın ilkeleri olarak sıraladığı hususlar, bahsi geçen anlamın yitirilmesiyle yakından ilişkilidir. Aydınlanma düşüncesinin krizi, modernist sanata biçim ve içerik yönünden yeni ve alışılmadık uygulamalar olarak yansımıştır. Özellikle Lunn'un vurguladığı anlamda "bireyselliğin krizi", bir "kitleler" ve eşi görülmedik "teknolojik iktidar" çağının gelmekte olduğunu görmenin yarattığı korku modernist sanatı doğuran sebeplerdir.⁹ Lunn'a göre faşizmin 1920'lerden itibaren yükselişi ve Alman işçi sınıfının yenilgiye uğraması, modernistlerin besleyip geliştiremedikleri miras alınmış bir başka inanç yapısını doğurmuştur. Bu da modern kent ve endüstri toplumuna tepki oluşturan ve romantiklerce geliştirilen doğa anlayışıdır. 19. yüzyılın sonunda inşa edilmiş kentsel, endüstriyel ve bilimsel dünyanın gözle görülür biçimde genişlemesi, kırsal mekânları çoğu avangart için bir sığınak ve duygusal esin kaynağı olmaktan çıkarmaya başlamıştır. Bu sadece doğanın bir sanat ve edebiyat konusu olarak öneminin azalması anlamına gelmiyordu. Verili ortama egemen olmak ve onu denetlemek için gerekli teknik yetenek, modern kent ve onun çeşitli teknolojik uzantılarıyla doğanın insanileştirilmesi, Baudelaire'in sanat ve bilimi kendi başına hedefler olarak-duyguların az çok doğrudan ifadeleri ya da dışsal veya içsel gerçekliğin yansımaları olmak yerine kendini yansıtan yapılar-görmesinden beri bu eğilimin bir kaynağı olmuştur. Modernist deyimle "bitirilmiş" ve "tamamlanmış" dünya ve onun rutinliği ve "dekadan" bıkkınlık, modernitenin

⁹ Eugene Lunn, **Marksizm ve Modernizm**, s. 62.

radikal değişim umutlarının yerini almıştır. Böylece ruhsuz melankoli ve devrimci coşku, kısmen teknolojik bir toplumun kapsayıcı biçimde yayılışına farklı bir tepki olarak görülmelidir.¹⁰

Modernist sanat ve edebiyatın anlamsal içeriği hakkında alternatif bir çerçeve çizen Richard Sheppard ise modernizm kavramıyla ilgili yapılan tartışmalardan hareketle üç farklı yaklaşımın ortaya çıktığını söyler. Sheppard, modernist sanat/edebiyatla ilgili 1970'lere kadar geçerli olan ilk yaklaşımdaki modernizm belirtilerinin eserlerde kendini gösteren "aydın uzlaşmazlığı", "nihilizm", "yabancılaşma", "Dionizyak cazibe", "biçimcilik", "kayıtsızlık", "öznelliğe vurgu", "yalnızlık ve yabancılaşmışlık hissi", "dünya ve benlik arasındaki mesafenin açılmasından kaynaklanan özel bir ironi" vb. durumlar olduğunu söyler.¹¹ İkinci yaklaşımda ise birinci yaklaşımla ilişkili bir biçimde modernizm tek boyutlu tarihsel, edebî ve sosyolojik bir çerçeve içinde ele alınır. Bu anlamda çelişkili de olsa "Romantizmin devamı veya onun karşıtı", "aşırı avangart biçimlerdeki estetizme tepki", "Realizm kurallarını alt üst etme", "Expresyonizm, Fütürizm ve Sürrealizme karşıtlık", "Postmodernizmin habercisi", "megapol deneyiminin ve Dünya Savaşı'nın ürünü" gibi olgular modernizmle ilgili ikinci yaklaşımın işaretleridir. Sheppard, bu iki yaklaşımdan başka Horkheimer ve Adorno'nun "Aydınlanmanın Diyalektiği"ndeki tezleriyle kendi görüşlerini birleştiren Schwartz, LeRoy ve Beitz, Bürger, Jameson, Renate Werner, Jeffrey Herf, ve Huyssen gibi avangart modernistlerin çalışmalarından hareketle bir üçüncü yaklaşım geliştirmenin mümkün olabileceğini de belirtir. Bu üçüncü yaklaşıma göre modernizm, modernitenin daha doğrusu Aydınlanma düşüncesinin vaat ettiği şeylerin hiçbir şekilde gerçekleşmediğinin anlaşılmasıyla ortaya çıkan ve bu yüzden de moderniteye karşı eleştirel bir tutum geliştiren sanat/edebiyat anlayışıdır.¹²

Anrzej Gasiorek, modernizmin tarihini ele aldığı çalışmasında kavramın moderniteyle ilişkili olarak edebiyat alanındaki farklılaşmayı karşılamak üzere özellikle 19. yüzyılın sonundan itibaren kullanılmaya başladığını söyler. Kavramın

¹⁰ Eugene Lunn, **Marksizm ve Modernizm**, s. 63-64.

¹¹ Richard Sheppard, "The Problematics of European Modernism", **Theorizing Modernism-Essays in Critical Theory**, (ed. Steve Giles), Routledge Published, London 1993, p. 2.

¹² Richard Sheppard, "The Problematics of European Modernism", p. 8-9. Nitekim Aydınlanma düşüncesinin iflasına ve II. Dünya Savaşı'nın yıkıcılığına karşı edebiyat çevrelerinin eleştirel tutumları, bunların biçim ve anlatımlarından farklı arayışlar peşinde olmaları, Alman edebiyatına yeni bir soluk getirmiştir. Ayrıntıları için bkz. Oğuzhan Ekinci, "Edebiyat Sosyolojisi Bağlamında II. Dünya Savaşı Sonrası Alman Edebiyatı Üzerine Bir İnceleme" **folklor / edebiyat**, C. 23, S. 91, s. 87-104.

anlamsal içeriğiyle ilgili ortak bir görüşün olmadığını dile getiren Gasiorek, modernizmin yaygın bir şekilde kabul edilen en belirgin özelliğinin küresel ve çok boyutlu bir sanat hareketi olduğunu belirtir. Ona göre birbirini etkileyen yazar, şair, romancı, ressam ve müzisyenlerin endişe ve coşkunun kaynağı olarak deneyimledikleri benzersiz toplumsal değişim (modern çağ) dikkate alınmadan, bu sanatsal hareket anlaşılacaktır. Bu bağlamda edebî modernizmin diğer bütün modernizmler gibi farklı kültürlerle mensup sanatçılar tarafından üretildiğini söyleyen Gasiorek, çalışmalarıyla çığır açan İngiltere kökenli Amerikalı şair ve eleştirmen T.S Eliot ve Ezra Pound, İngilizce yazan Polonyalı romancı Joseph Conrad, İrlandalı romancı James Joyce, Kanada doğumlu ressam ve yazar Wyndham Lewis ve İrlandalı şair W. B. Yeats gibi sanatçıları modernizmin kurucuları olarak sıralar.¹³

Steve Giles ise, “Avant-garde, Modernism, Modernity: A Theoretical Overview” adlı makalesinde Peter Bürger’in *Avangard Kuramı*’ndaki görüşlerinden hareketle modernizmin en belirgin özelliğinin “estetik özerklik” olduğunu belirttikten sonra bu kavrama bağlı olarak modernist sanatı ortaya çıkaran sebepleri ve bu sanat anlayışının özelliklerini yine Bürger’in görüşlerinden hareketle şöyle sıralar: (1) Kutsal olmayan, Ortaçağ sonrası sanat, (2) genel olarak günlük hayatla bağlantılarını koparmış sanat, (3) sanatın burjuva toplumlarındaki rolü, (4) sanatçının kapitalizm şartları altındaki sosyo-ekonomik durumu, (5) amacı kendinde olan, kendi kendine yeten- *sui generis*.¹⁴

Bürger’in düşüncelerinden hareketle Giles’in ortaya koyduğu bu ilkelerin temelinde “estetik özerklik” fikri hâkimdir ve bu, modernite düşüncesinin toplumsal ve bireysel alanların tümünü dönüştürdüğü gibi sanatı da dönüştürmesinin sonuçlarından biridir. Modernist sanat yapıtlarının temel özelliği, “özerk yapıt” anlayışıdır. Sanatta özerklik, sanatsal faaliyet ve bu faaliyetler sonucu ortaya çıkan yapıtın herhangi bir faydacı yaklaşımdan uzak durarak estetizme yönelmesi ve kendine özgü olması demektir. Bu anlamda modernist yapıt, kendi kendine yeten, amacı kendinde olan, özgöndergesel ya da özdeşünümsel olma

¹³ Andrzej Gasiorek, **History of Modernist Literature**, Published by John Wiley & Sons, Ltd., Chichester, 2015, p.x.

¹⁴ Steve Giles, “Avant-garde, Modernism, Modernity: A Theoretical Overview”, **Theorizing Modernism- Essays in Critical Theory**, Routledge, London 1993, p.174.

iddiasını taşır.¹⁵ Modernist sanatçıların sanatla kurdukları ilişkiyi belirleyen yaklaşımları da “estetik özerklik” anlayışıyla kavrar. Bu anlamda toplumsal faydacı ilişkiler açısından çıkardığı sanatı, kamusal alandan özel alana taşıyan “estetik özerklik” fikri, Kant’ın estetik düşüncesinden doğan bir olgudur. Jusdanis’in de vurguladığı gibi sanatı işlevsiz, özerk ve kusursuz bir biçim olarak kavramak Kantçı felsefi spekülasyonların sonucu olup estetik özerklik fikri de modernliğin belli başlı özelliklerinden biri olan toplumsal pratiğin farklılaşmasına tepki olarak ortaya çıkmıştır.¹⁶

Toplumsal pratiğin farklılaşması, modernitenin getirdiği şartlarla değişen yeni toplumsal düzeni temsil eder. Her türlü eylemin ve ilişkinin kaba bir çıkarıcılık düzlemi üzerine oturduğu bu yeni şartlar altında sadece sanat bu duruma karşı koyabilecek güçtedir. Ancak çelişkili bir şekilde modern burjuva toplumlarındaki aşırı estetizme bağlantılı olan özerklik düşüncesi, kendini doğuran toplumsal/ekonomik şartların üstü örtük eleştirisinden başka bir şey değildir. Bunun yanında estetik özerklik düşüncesinin burjuva toplumunun sanata yüklediği anlam ve sanatla kurulan ilişkiyle ilgili olduğu yönünde görüşler de vardır. Örneğin Peter Bürger, aynı kitabında özerk sanat düşüncesinin ancak burjuva toplumunun gelişimiyle birlikte ortaya çıktığını belirtir.¹⁷ Çünkü sanatı özel alanın bir unsuru olarak görmek ve onu gerçek hayatın pratiğinden çıkarmak, seçkinci/burjuva yaklaşımının bir yansımasıdır. Bu bağlamda özerklik düşüncesinin kendini var eden modern koşullara karşı eleştirel bir tavır geliştirmesi, çelişkili bir durum gözükse de Baudelaire’den başlayarak kaçınılmaz bir şekilde modernite eleştirisini simgesel veya doğrudan kendi bünyesinde taşımaktadır. Burjuva toplumlarında sanat, özellikle de şiir, sanatı toplumsal bir işlevi yerine getirme şartından azat eden kurumsal çevre ile tekil eserlerin olası siyasi içeriği arasındaki gerilimden beslenir. Bu gerilim, özerk sanatın biçim ve içerik bakımından sadece biçimi incelemesine karşılık içerik boyutuyla da modern hayatı olumsuzlar. Bürger, estetik özerklik ve modernite eleştirisinin burjuva toplumunun sanat anlayışında nasıl bir araya geldiğini açıklamaya çalışırken, Habermas’ın görüşlerinden hareketle kendine bir yol açmaya çalışır. Ona göre Habermas, sanatı burjuva toplumunun maddî hayat

¹⁵ Yalçın Armağan, **İmkânsız Özerklik-Türk Şiirinde Modernizm**, İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s. 32

¹⁶ Gregory Jusdanis, **Gecikmiş Modernlik ve Estetik Kültür**, (çev. Tuncay Birkan), Metis Yayınları, İstanbul 1998, s. 143.

¹⁷ Peter Bürger, **Avangard Kuramı**, (çev. Erol Özbek), İletişim Yayınları, İstanbul 2003, s. 66.

sürecinde adeta yasaklanan ve illegal kabul edilen ihtiyaçların sanal bile olsa karşılanmasını sağlayan bir sığınak olarak yorumlamıştır. Habermas bu ihtiyaçları “doğayla mimetik ilişki”, “ötekiyle dayanışma hâlinde yaşamayı”¹⁸, “araçsal rasyonalitenin buyruklarından bağımsız, kendiliğinden davranışlar kadar hayal gücüne de serbestlik tanıyan bir iletişim tecrübesinin mutluluğu” olarak belirlemiştir.¹⁹ Bürger ise burjuva toplumlarında sanatın kurumsal statüsü ile sanat eserlerinde gerçekleştirilmiş içerikler arasında bir ayırım yapılması gerektiğini düşünür. Çünkü bu ayırım, sanatın özeleştirisinin hangi dönemde olanaklı hâle geldiğinin saptanmasına yardımcı olur. Özerklik statüsünün biçimsel mi yoksa içeriksel mi olduğunu tartışmalı bulan Bürger, sanatın biçimsel belirlenimin özerkliği doğurduğunu kabul etmekle beraber özerklik statüsünün içerik olarak anlaşılmasının da mümkün olduğunu söyler. Bu anlamda özerklik statüsü, burjuva toplumun amaçlı ve rasyonel örgütlü yapısına mesafeli olmayı ve toplumun izin vermediği bir mutluluğu talep etmeyi ima eder.²⁰ Sonuç itibarıyla özerklik düşüncesi, burjuva toplumunun gelişmesine paralel biçimde ortaya çıkmış ve içerik özelliği olarak da burjuva toplumunun bilimsel, toplumsal ve gündelik pratiklerinin eleştirisinin anahtarı olmuştur.

Özerklik fikrinin modernleşme süreciyle başlamasının temelinde sanatın ve sanat yapıtının metalaştırılmasına duyulan tepki vardır. Walter Benjamin, “Tekniğin Olanaklarıyla Yeniden Üretilbildiği Çağda Sanat Yapıtı” adlı denemesinde sanatın modern çağda geçirdiği ontolojik değişimler üzerinde durarak sanat yapıtlarının ‘şimdi ve burada’lığını -başka deyişle bulunduğu yerdeki biricikliğini²¹ sağlayan *aura*’nın kaybolduğunu belirtir. Özellikle reproduksiyona dayanan yapıtların metalaşarak aurasını yitirdiği için eserin yerleştiği gelenekte sarsıntı ve kopuş meydana gelmektedir. Benjamin’e göre bu kopuş, sanat yapıtının hakikiliğinin yani onun maddî varlığından tarihsel tanıklığına değin o yapıtta gelenekleşen bütünü yok olmasına neden olur. Bu yüzden modern çağda gücünü yitiren sanat yapıtı yeniden üretilerek bir metaya dönüşmüş, sürekli çoğaltılarak

¹⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Oğuzhan Ekinci, “Adorno, Habermas ve Rorty’de Toplumsal Dayanışma”, **İnsan & Toplum**, Yıl: 2018 (Mart) / Cilt: 8 / Sayı: 1, ss. 1-36.

¹⁹ Peter Bürger, **Avangard Kuramı**, s. 67.

²⁰ Peter Bürger, **Avangard Kuramı**, s. 68.

²¹ Walter Benjamin, “Tekniği Olanaklarıyla Yeniden Üretilbildiği Çağda Sanat Yapıtı”, **Pasajlar**, (çev. Ahmet Cemal), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013, s. 53.

onun bir defaya özgü varlığının yerine, kitlesel varlığı geçirmiştir.²² Peter Bürger, bu durumun burjuva bireyinin sanat eserini tefekküre dayalı değil, kitlelere özgü alımlama tarzına neden olduğunu ve bu tarzın ise akılcı sınıma tabii tutulduğunu bu yüzden de sanatın artık ritüele değil siyasete dayandığını belirtir.²³ Bu noktada sanatı ait olduğu yere geri götüren şey, estetik özerlik fikridir. Bu gelişme burjuva sınıfının ortaya çıkışının bir sonucudur; çünkü Orta Çağ'ın kilise merkezli sanat anlayışında da yapıtların kitlesel alımlanması söz konusuydu. Dinî ritüelin ayrılmaz parçası olan sanat, seçkin olmayan halk kesiminin gelişmesi, zenginleşmesi ve burjuva sınıfının oluşması nedeniyle dinî ritüelden uzaklaşarak özerk bir algılamanın ürünü olmuştur. Bu gelişmenin devamında ise sanat, moderniteye karşı aynı özerklik mücadelesini vermek zorunda kalmıştır. Bu sefer de burjuva sınıfının akılcı pratiklerine karşı kendi özerk alanını korumaya yönelmiştir. Modernist sanatı doğuran şey de bu koruma durumudur. Bu yüzden sanatın modernleşmesi ile toplumsal modernleşme arasında sürekli bir gerilim söz konusudur.

Ekonomik gelişme ve sosyo-politik farklılaşmanın belirlediği modernleşme ile sanatın modernleşmesi/modernizasyonu arasındaki gerilim, Baudelaire'le başlar.²⁴ Baudelaire'in estetik özerklik düşüncesi, modernitenin getirdiği toplumsal değişimlerden kendini sanat aracılığıyla yalıtma olmuştur. Kendini yalıtma rasyonalitenin kurduğu modern şartların sadece dışına çıkmakla kalmaz. Diğer taraftan modernitenin getirdiği yaşantı ve düşünce biçimlerine karşı radikal karşı duruş sergiler. Bu karşı duruş, özerklik düşüncesi içinde imkân bulur ve burjuva toplumuna karşı sembolik bir dille eleştiriler getirir. Bu yüzden sanatın özerkleşmesi en başta biçim ve dilin değişmesi/bozulmasıyla başlar. Sonrasında modernitenin bilimsel, sosyal ve siyasal söylemlerinden kendini ayırır. Kent hayatının "kötü", "sahte" ve "çirkin" temsilleri üzerinden bir "karşı estetik" inşa eder. Bu karşı çıkışın temellerinin romantizme kadar gittiğini söyleyen Ali Artun, estetik modernizmin çekirdeğinin Alman romantiklerinin toplumsal modernizasyona, akılcılığa, ilerlemeye, uygarlaşmaya, endüstrileşmeye, evrenselliğe ve ulusallığa karşı duran felsefeleri olduğunu söyledikten sonra romantiklerin de sanatı teorik ve pratik

²² Walter Benjamin, "Tekniği Olanaklarıyla Yeniden Üretilbildiği Çağda Sanat Yapıtı", **Pasajlar**, s. 55.

²³ Peter Bürger, **Avangard Kuramı**, s. 72.

²⁴ Ali Artun, "Baudelaire'de Sanatın Özerkleşmesi ve Modernizm", (sunuş yazısı), Charles Baudelaire, **Modern Hayatın Ressamı**, (çev. Ali Berktaş), İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s. 10.

akıldan kopararak ona özerkliğini kazandıran Kant'ın takipçileri olduğunu belirtir.²⁵

Estetik özerkliğin kendilik/özgünlük iddiası olarak geliştirdiği anlayışla şekillenen eleştirel yaklaşımın ilk temsilcisi kuşkusuz Jean Jacques Rousseau'dur.²⁶ Rousseau'nun yanı sıra toplumsal modernizasyona karşı eleştiriler getiren Alman romantiklerinin de payı yukarıda da ifade edildiği gibi çok önemlidir. Schlegel, Hölderlin ve Schelling gibi romantiklerin felsefelerinde kendine yer bulan modernite karşıtlığı, modernist sanatın gelişiminde çok önemli roller üstlenmiştir. Belki de modernitenin olumsuzluklarına ilk dikkati çeken Rousseau'nun düşünceleri, sanatın hayatla kurduğu ilişkide yol açıcı olmuş ve açılan bu yoldan da sanatın hayatı meşrulaştırmanın tek yolu olduğunu düşünen Nietzsche'de ortaya çıkmıştır. Nietzsche, bilgidен ziyade sanatın dünyayı anlamlı kıldığını, hayatın ancak estetik bir fenomen olarak algılandığında yaşanılabilir olacağını söylemiştir.²⁷ Hayatı estetik bir biçimde görmek, ancak onu bozan ve değiştiren yapay unsurlardan temizlemekle mümkün olur. İşte modernist sanat doğaya ve insana eklenmiş modern unsurları ayıklayarak hayatı estetize etmiş olur. Sanatın hayatı estetize etmek için muhtaç olduğu özerklik düşüncesi, toplumsal olumsuzlamayı da beraberinde taşımaktadır. Bu olumsuzlama, Adorno'nun pozitivist düşünceye ve felsefeye karşı geliştirdiği modern akılcılığı ve onun nesnesi olan doğa/insan görüşünü eleştirmek için kullandığı negatif diyalektik²⁸ anlayışının bir yansıması olan negatif estetikdir.

Besim Dellaloğlu, Adorno'yla ilgili yazısında modernitenin getirdiği koşullara karşı sanatın bir sığınak oluşunu ve bir eleştiri imkânı sunuşunu, negatif estetik düşünceden hareketle açıklarken modernist sanata işaret eder. Adorno için sanat ve toplum birbirinin düşmanıdır. Sanatın modern çağın koşullarına teslim olmayan, hep bir "öteki"nin düşünüyü kuran bir yanı vardır. Adorno'nun temel düşüncesi, sanatın tikel olana tümel içinde sınırlı da olsa belli bir özerklik sağlayabileceğidir.

²⁵ Ali Artun, "Manifesto, Avangard Sanat ve Eleştirel Düşünce", **Sanat Manifestoları-Avangard Sanat ve Direniş**, (der. Ali Artun), İletişim Yayınları, İstanbul 2013, s. 25.

²⁶ Jean Jacques Rousseau'nun uygarlık, gelişme ve modernleşme gibi konular üzerindeki görüşlerinin ayrıntılı ve titiz bir değerlendirilmesi için şu kitaba bakılabilir: Marshall Berman, **Özgürlüğün Politikası**, (çev. Nursel Yıldız), Sel Yayınları, İstanbul 2010.

²⁷ Friedrich Nietzsche, **Müziğin Ruhundan Tragedyanın Doğuşu**, (İsmet Zeki Eyüpoğlu), Say Yayınları, İstanbul 2009, s. 17.

²⁸ Theodor W.Adorno, **Negative Dialectics**, (Trans. by E.B.Ashton), Routledge, London and New York, 1973, p. 38.

Sanat somut olmayanın alanı olarak, tümelin tikel üzerindeki egemenliğinin olası en zayıf anını da temsil eder.²⁹ Eagleton da aynı bağlamda Adorno'nun sanatı patolojik bir hâl alan modern akılcılığa karşı bir alternatif olarak gördüğünü belirtir.³⁰ Sanatın modern hayata karşı bir alternatif oluşu, ancak estetiği bir özerklik meselesi olarak ele almakla gerçekleşebilir. Çünkü kapitalist/modern toplumlarda sanat ve sanat ürünleri de bir kültürel meta hâline gelmiştir. Adorno'nun "kültür endüstrisi"³¹ adını verdiği bu metalaşma durumu, sanat ürünlerinin modern toplumlarda birer tüketim nesnesine dönüştürülmesi demektir.³² Bunun sebep olduğu durum, Benjamin'in de işaret ettiği gibi eserin "aura"sının ya da özel atmosferinin yitirilmesidir.³³ Sanatın özerkliği, bu noktada önemlidir. Modern toplumda sanatçı eyleminin doğurduğu ürünü meta olmaktan ancak özerklik düşüncesi sayesinde kurtarabilir. Bu anlamda modern çağın getirdiği bütün olumsuzluklara karşı yine onun içinden çıkarak cevap veren ve onu olumsuzlayan sanat, modernist sanattır.

Adorno'nun teorisinde de burjuva toplumuna karşı bir tepkinin ürünü olarak görülen modernist sanat, Marx'ın da eleştirdiği modern burjuva toplumuna karşı örtük bir eleştiriyi her zaman bünyesinde taşımıştır. Marx'ın görüşleri açısından bozuk bir düzenle kurulmuş olan burjuva toplumu, yanlış bir toplumdur. Modern toplumun bu durumunu modernist sanatın anlaşılması açısından önemli gören Adorno, bütün toplumsal ilişkilerin katı bir akılcılık ilkesiyle kurulan ve piyasa şartlarının bireyin toplumsal yerini belirlediği modern çağda sanatın ancak bir sığınak olabileceğini savunur.³⁴ Bu sığınak, aynı zamanda sanatların biçim ve içeriklerinin radikal dönüşümünü de bünyesinde taşımaktadır. Biçimdeki değişim modernitenin bir sonucu, içerikteki değişim ise modernizmin sembolik bir yansımasıdır. F. Jameson'a göre modernizmin varyantları, eski formların yenilik, değişiklik bakımından dönüştürdüğünü ileri sürer. Jameson, modernizmler yeni estetik teknolojiler üzerindeki biçimsel ısrarları ile modernleşmenin değerlerinin ve eğilimlerinin suretlerini çıkarttığı ölçüde, modernleşmeye karşı şiddetli tepkiler

²⁹ Besim F. Dellaloğlu, "Bir Giriş: Adorno Yüz Yaşında", *Cogito*, S. 36, Yaz 2003, s. 29.

³⁰ Terry Eagleton, *Estetiğin İdeolojisi*, (çev. Bülent Gözkân, Hakkı Hünler vd.), Doruk Yayınları, İstanbul 2010, s. 434.

³¹ Theodor W. Adorno, "Kültür Endüstrisini Yeniden Düşünürken", (çev. Bülent O. Doğan), *Cogito*, S. 36, Yıl 2003, s. 79.

³² Ayrıntılı bilgi için bkz. Murat Bahadır, *Theodor W. Adorno'da Kültürün Metalaşması*, (Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi SBE, Erzurum 2016.

³³ Walter Benjamin, Tekniği Olanaklarıyla Yeniden Üretilmediği Çağda Sanat Yapıtı", *Pasajlar*, s. 55

³⁴ İsmail Tunalı, *Estetik*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2011, s. 126.

gösterdiğini belirtir. Örneğin modernleşme endüstriyel ilerleme, akılcılaştırma, üretim ve yönetimin daha randımanlı şekilde yeniden örgütlenmesi, elektrik, üretim hattı, parlamenter demokrasi ve ucuz gazeteler ile ilişkilendirilebiliyorsa, bu durumda, sanatsal modernizmin en azından bir kolunun anti-modern olduğu ve en genel anlamda teknolojik ilerleme olarak adlandırılan modernleşmeye karşı şiddetli ve susturulmuş bir protesto geliştirdiği sonucuna varılabilir.³⁵ F. Jameson'un bu görüşlerini benzer bir biçimde dile getiren David Harvey'e göre, Birinci Dünya Savaşı'ndan önce ortaya çıkan sanatsal modernizm, üretim (makine, fabrika, kentleşme), dolaşım (yeni ulaşım ve haberleşme sistemleri) ve tüketim (kitle pazarlarının, reklâmcılığın, kitleye yönelik modanın ortaya çıkışı) alanlarında yeni koşulların yaratılmasına öncülük etmekten ziyade, bu koşullara verilen bir cevaptır.³⁶

Sonuç olarak modernitenin yarattığı tarihsel, toplumsal ve siyasal değişimin bir sonucu olarak ortaya çıkan sanatsal modernizm, kendini yaratan koşullara karşı tepkiler dile getiren estetik bir anlayış olarak düşünülmelidir. Bu tepkileri farklı alışılmadık biçimlerde anlatan modernist sanatın içeriğinde daha çok örtük ve simgesel anlatımlarla modernite pratiklerinin eleştirildiği görülmektedir.

2. Modernist Şiir

Sanat alanındaki modernizm tanımlamalarına benzer zorluklar, modernist şiir için de geçerlidir. Modern pratiklerle şekillenen hayatın getirdiği büyük değişimlerin etkisi dikkate alınmadan modernist şiiri anlamak veya tanımlamak pek mümkün değildir. Bu anlamda modernist şiir, bir krizin veya bir kırılma noktasının merkezinde hayat bulan bir şiirdir. Bu kriz ve kırılma noktası, modernitenin yarattığı toplumsal pratikleri ve bireysel hayattaki köklü değişimleri içermektedir. Teknolojik ve bilimsel gelişmelerin yön verdiği bu yeni hayat biçimlerindeki hızla ve akılcı yöntemlerle örgütlenen toplumsal yapı, "hayatla edebiyatın barışıklığının yerini hayatın doludizgin önde gitmesiyle kavranılamaz, algılanamaz bir ilişiksizliğe bırakmış"tır.³⁷ Edebiyat ve hayat arasındaki bu kopuşun doğurduğu modernist şiir, özgün/özgür bir birey olarak kalabilmenin imkânsız hâle geldiği,

³⁵ Fredric Jameson, **Postmodernizm ya da Geç Kapitalizmin Kültürel Mantığı**, (çev. Nuri Plümer-Abdülkadir Gölçü), Nirengi Kitap, Ankara 2011, s. 416.

³⁶ David Harvey, **Postmodernliğin Durumu**, (çev. Sungur Sarvan), Metis Yayınları, İstanbul 2012, s. 37

³⁷ Ogan Güner-Evren Erem, "Modernizm-Ezra Pound-Ülkü Tamer", **Sombahar**, S. 10, Mart-Nisan 1992, s. 29.

özel alanların yok edilip bütün mahremiyetin ortadan kalktığı bir çağda, kendi olarak kalabilmenin kapısını açan bir anahtar ve sığınak alanıdır. Ünsal Oskay'ın da vurguladığı üzere, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren modern düşünce, her şeyi toptan satışa elverişli yeni formlara sokarak metalaştırıcı etkinliğini daha da arttırmıştır. Bu bakımdan sanayi toplumu kendi düzenimlerini geliştirdikçe, sanatçı ve düşünürler, özgünlüklerine yönelen “tekrarlamacı, mekanize edilmeye yatkınlaştırılmış, dolaysız (anlık)” algılamaları aşmayı önleyen belleği bile düzene bağlı devresel çağdaş ritüeller ile yaşatılan kurgulanmış bir belleğe dönüştüren yeni gelişmeler karşısında lirik anlatımı yaşatabilmenin yollarını aramaya başlamışlardır.³⁸

Lirik anlatımı yaşatabilmenin en temel yolu olan modernist şiir, diğer taraftan da modern kapitalist toplumlardaki şiir algısına bir tepkidir; çünkü kapitalist toplumlarda edebî türler içinde şiirin edindiği yerin önceki zamanlarla karşılaştırılamayacak biçimde gerilediğini söylemek büyük bir iddia değildir. Enis Batur'a göre bu durumun sebebi, şiir-kapitalist üretim ilişkisinde gizlidir. “Öncelikle şiir, eğlence (distraction) niteliğini hiç taşımayan bir sanattır. Bu bakımdan çok genel anlamıyla temizleyici, (belki) yetiştirici, (mutlaka) bileyici nitelikleri dışında bir nedenle bir aracının ona yaklaşması söz konusu olamaz. Resim, mobilya olarak da kullanılabilir; roman vakit öldürmek için okunabilir; şiir ise kendi akışı dışında, yararlanılabilecek nitelik taşımayan bir sanat. Bu yüzden para-mal-para düzenine pek giremez, kapitalist üretimin çarkında ‘başka bir özel planda’ görünerek devinemez. İşte bu nedenden dolayı kapitalist üretim kendisine elverişli gelmeyen bu uğraş alanını hayatın dışına itmeye çalışır”.³⁹

Edebî türler içinde metalaşmaya en fazla direnen şiir, modern çağda kamusal hayatın dışına çıkıp bireye özgü/özel bir uğraş alanı hâline gelirken biçim ve dil yönünden de büyük bir değişim göstermeye başlar. Bu değişim ve farklılıkların modernist şiir içindeki etkilerinin aynı olduğundan veya bütüncül bir yaklaşımla modernist şiir olarak nitelendirilecek yaklaşımların tekilliğinden söz etmek pek mümkün değildir. Öncelikle modernist şiiri besleyen ana kaynak olan modern pratiklerin yarattığı toplumsal ve bireysel etkilerin çeşitliliği ve bu çeşitliliğin doğurduğu poetik görüşlerin zenginliği, modernist şiirin tekilliğini imkânsız

³⁸ Ünsal Oskay, “Şiir ve 19. Yüzyıl Baudelaire Modernizmi”, *Şiir Üzerinde Araştırmalar*, Yaşantı Sanat Kitapları, İstanbul 1982, s. 20.

³⁹ Enis Batur, *Şiir ve İdeoloji-Çağdaş Batı Yazını Üzerine Denemeler*, Derinlik Yayınları, İstanbul 1975, s. 33-34.

kılmaktadır. Dolayısıyla Eliot'tan Pound'a, Yeats'den post-sembolistlere ve dadaist-fütürist anlayışlara varıncaya değin farklı birçok modernist şiirden bahsedilebilir. Modernist şiirin görsel sanatlardan müzik ve sinemayı da içine alan geniş bir yelpazedeki sanat pratikleriyle ve gittikçe yoğunlaşan bir biçimde bilim, teknoloji, savaş, demokrasi, ekonomi, hukuk, psikanalizim, reklâmcılık, iş hayatı ve politik protesto gibi alanların söylemleriyle ilişki içinde olduğunu unutmamak gerekir.⁴⁰ Öncelikle modernist şiir, modern insanın teknolojik ve bilimsel gelişmelerle şekillenen toplumsal ortamda yaşadığı radikal değişimlerin eşliğinde ortaya çıkmıştır. Modernite düşüncesinin tarihsel argümanlara ve vaat ettiği ütopyik topluma karşın dünya savaşlarının yarattığı travmatik sonuçlar, modernist şiirde yansıma bulmuştur. Bu yansımalar, şiirsel dil ve biçim bakımından ortak bir yapıya veya özelliklere sahip olmasa da en azından içerik, tema ve duygu bakımında ortak travmalar üzerinde yoğunlaşmıştır. Drew Milne, "Politics and Modernist Poetics" adlı makalesinde modernist şiirin, kültürel yozlaşma, dinî değerlerin çöküşü, teknolojik gelişmelerin ve savaşların neden olduğu sosyal patolojik durumlar çerçevesinde moderniteye karşı bir reaksiyon biçimi olduğunu ancak modernist şiirin bunu benzeri olmayan biçimler etrafında gerçekleştirdiğini söyler.⁴¹ Bu bağlamda modernist şiirin bir boyutu, modernitenin yarattığı travmaları kendinden önceki şiir geleneklerinden farklı biçim ve dil özellikleri eşliğinde örtük bir biçimde dile getirmesidir. Güven Turan, Ahmet Haşim'le ilgili yazısında Hugo Friedrich'in "Die Struktur der Modernen Lyrik" adlı kitabında modernist şiirin bu özelliğine vurgu yaptığını belirtir ve modernist şiirin özelliklerinin şu şekilde sıralandığını ifade eder:

*"Kapalılık, gizemlilik, disonans (farklı bir ögenin katılımıyla uyumun bozulması), kışkırtıcılık, gerilim, çok katmanlı anlamların kendi içinde yeterliliği, günlük dilden kesin kopuş nesnelle izleksel olan arasındaki gerilim. Ayrıca bu şiir liriktir (dramatik karşıtı), insanî değildir, yalnız ve bungundur, soğuktur (dionysus yerine apollo), mantıkdışıdır, neredeyse sessizlik düzeyinde mesajsızdır, çırılçıplaktır- yalnız dille giyinmiştir."*⁴²

⁴⁰ Peter Middleton-Nicky Marsh, (ed.), **Teaching Modernist Poetry**, Palgrave Macmillan, London 2010, p. 2.

⁴¹ Drew Milne, "Politics and Modernist Poetics", **Teaching Modernist Poetry**, (ed. Peter Middleton-Nicky Marsh), Palgrave Macmillan, London 2010, p. 37.

⁴² Güven Turan, "Ahmet Haşim: Modernist", **Sombahar**, Sayı: 11, Mayıs-Haziran 1992, s. 30.

Modernist şiirin en başta estetizmle ilişkili olduğunu belirten Rebecca Beasley, modernist şiirin kurucularının Eliot, Hulme ve Pound olduğunu söyler.⁴³ Estetizmin ise Jameson'ın vurguladığı anlamda kapitalizmin gelişim süreci içinde kaybolan her şeyin ütopyacı bir telafisidir. Çünkü estetizm, insana bir hayat alanı açarak kapitalist akla uydurmanın zıddı ve onun inkârının en azından simgesel olarak deneyimlenmesini sağlar.⁴⁴ Bu deneyimin zemini ilk önce dil'in yeni bir bakış açısıyla ele alınmasıyla mümkün olmuştur. Bu bakış açısında dil ile ilgili Platoncu mutlaklığının yerinden edilmesi, ilk dikkat çeken noktadır. Hasan Bülent Kahraman ise bu noktayı mimesisin kırılması olarak nitelendirir.⁴⁵ Başka bir deyişle dilin sınır ve imkânlarının olabildiğince esnekleştirilmesidir. Şiir dilindeki değişimin kökeninde Nietzsche'nin görüşlerinin önemli bir payı vardır. Özellikle insanın "gerçek" olarak algıladığı şeyin sadece dile ait bir yaratım olduğu yönündeki bakış, Platon'dan günümüze kadar olan felsefi veya sanatsal yaklaşımları yerinden etmiştir. Hasan Bülent Kahraman, Nietzsche'nin "Bir Üst-Ahlâk Duyumu İçinde Gerçek Yalan Üstüne" başlıklı metninin modernist sanatın ve duyusun ve dolayısıyla da şiirin üzerine oturacağı dil anlayışının temellerini attığını belirtir. Çünkü bu metin, gerçeği yeniden tanımlama girişimidir. Bu açıdan gerçek denilen şey, sadece dil araçsallığıyla elde edilen şeydir. Nietzsche'nin itirazı da dilin Platon'dan bu yana araç olarak görülmesinedir. Bu bağlamda dil bir araç olmayıp, gerçeklik adına özne ve nesne olarak kendini gösteren bütün her şeyin yaratıcısı konumundadır.⁴⁶

Dilin gerçeklik bağlamında insan algısının yaratıcısı konumuna yükselmesi, modernist şiirin temel paradigmasını oluşturur. Bu paradigma, dilin imkânlarının genişletilmesi ve bütün gerçekliği, dilin insana sunduğu bir imkân olarak görmek anlamına gelmektedir. Hasan Bülent Kahraman'ın da vurguladığı üzere imgeden eğretilmeye (metafor), eğretilmeden düzdeğişmeceye (metanomi) ve nihayet düzdeğişmecedan simgeye geçiş, modernist şiirin ayırıcı özelliğidir.⁴⁷ Şiirde simgeye geçişi literal dilden metaforik dile geçiş olarak gören Michael H.

⁴³ Rebecca Beasley, *Theorists of Modernist Poetry: T.S. Eliot, T.E. Hulme, Ezra Pound*, Routledge, London and New York, 2007, p. 22.

⁴⁴ Fredric Jameson, *Siyasal Bilinçdişi*, (çev. Yavuz Alogan-Mesut Varlık), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2011, s. 207.

⁴⁵ Hasan Bülent Kahraman, *Türk Şiiri, Modernizm-Şiir*, Buke Yayınları, İstanbul 2000, s. 99

⁴⁶ Hasan Bülent Kahraman, *Türk Şiiri, Modernizm-Şiir*, s. 105.

⁴⁷ Hasan Bülent Kahraman, *Türk Şiiri, Modernizm-Şiir*, s. 106.

Whiteworth, dilin metaforik olmayan kullanımının bilimsel alanlara ait olduğunu; dilin figüratif, paradoksal ve dolaylı kullanımının ise modernist şiirle birlikte yoğunluk kazandığını söyler.⁴⁸ Şiir dilindeki bu değişim, aslında estetik özerkliğin getirdiği bir sonuçtur. Şairin estetik özgürlüğü, dilin sınırlarının zorlanmasıyla açıkça ilişkilidir. Bununla birlikte şiir dilindeki bu değişimin kökenlerini Mallarme-Rimbaud çizgisinde aramak gerekir. Bu çizginin ürettiği şiir anlayışının ilk temsilcisi, şüphesiz Baudelaire'dir. Bütünüyle modernist şiirin çıkış noktası Baudelaire'le başlamıştır demek yanlış olmaz. Modernizm kavramını ilk önce resim sanatı için kullanan şair, kavramı daha sonra modern kent hayatındaki hız ve değişimin doğurduğu yaşam düzeninin parçalanmışlığını ifade eden "Spleen" gibi şiirlerin yeni bir "perspektifi"⁴⁹ olarak sunar.

Baudelaire, mimetik dili değiştiren ve gerçekliği dilin içinden gören yaklaşımıyla imaj ve sembollerin, eğretileme ve analogilerin yoğunluk kazandığı bir dile yönelir. Bu yönelişi modernitenin getirdiği şartların bir sonucu olarak gören Gasiorek, modernist şiir dilindeki değişimin değişen çağın getirdiği bir zorunluluktan kaynaklandığını, her çağın kendine özgü bir şiir dili yarattığını söyler. Şiirin bütün çağlarda kendine özgü bir dile sahip olduğu kabul edilmekle beraber Hulme'un da vurguladığı manada modern çağda insan duygusunun ifadesi için yeni bir dile ihtiyaç doğmuştur.⁵⁰ Bu ihtiyaç kentleşme, sanayileşme ve teknolojik pratiklerin değişimi eşliğinde ortaya çıkan yeni insanın ruhundaki değişimlere cevap verme zorunluluğuyla da ilgilidir. Bunun yanında teknolojik ve bilimsel gelişmeler paralelinde dilin kendisi de değişmiştir. Peter Howarth, şiirde modernist teknikleri (dil ve biçim) Rimbaud ve Mallarme gibi Fransız Sembolistlerin şiiri günlük klişe ve uzlaşımlardan kurtarmak için geliştirdiklerini belirtir. Bazı modernist şairler ise kendi tekniklerini ve dillerini mevcut sosyal ortamdan beslenerek, bir reklâm veya haberin metnini (Eliot ve Moore gibi), herhangi bir söyleşinin parçalarını birleştirerek veya gerçek hayatın özünün bir parçasını şiirsel imajlar halinde metafiziksel duygu içinde ele alarak da (Yeats ve Stevens gibi) geliştirmişlerdir. Başka bir deyişle modernist şairler, dış dünyayı olduğu gibi sunmaktan ziyade

⁴⁸ Michael H. Whiteworth, **Reading Modernist Poetry**, Wiley-Blackwell Publishing, Chichester 2010, p. 107.

⁴⁹ Enis Batur, "Modern Şiirin Doğuşu ve Gelişme Süreci (1869-1914) Üzerine Bir Hiza Yoklama Denemesi", **Sombahar**, S. 10, Mart-Nisan 1992, s. 24.

⁵⁰ Andrzej Gasiorek, **History of Modernist Literature**, p. 162.

bireysel veya toplumsal deneyimi yeni bir poetik dil kurarak, modern şartların yarattığı dili yine o şartların dâhilinde kullanarak anlatmayı tercih etmişlerdir.⁵¹

Modern hayatın içinde şekillenen yeni kelime ve söyleyişleri, yeni ve farklı ruhsal durumları ifade etmek amacıyla dönüştüren modernist şiir, kelimenin çağrışım değerlerine ve bu değerleri kullanmaya büyük önem vermiştir. Bu bağlamda özellikle serbest çağrışımlara önem veren modernist şiirde, duygudan ziyade çeşitli ruhsal hâllerin (umutsuzluk, öfke, iç sıkıntısı vb.) anlatımı ön plâna çıkmıştır. Bu ruh hâllerinin serbest çağrışımlarla ifade edilmesini modernist şiirin en önemli özelliği olarak değerlendiren Whitworth, ruhsal çağrışımın algılayan özne ile algılanan nesne arasındaki sınırları yıkarak araçsal aklı şiirden uzaklaştırdığını ifade eder. Whitworth'a göre modernist şiir bir taraftan dilini modern hayatın içinden alırken diğer taraftan da araçsal aklı ortadan kaldırmıştır.⁵² Araçsal aklın ortadan kaldırılması, modern bilimin, teknolojinin ve iş hayatının insanın yararına olmadığı fikrini doğurduğunu belirten Whitworth, bunun "çağrışım" idealinin iyi bir cevabı olduğunu da belirtir. Ayrıca dildeki araçsallaşma ortadan kalkınca şiiri hâkimiyet altına alan poetik klişelerin tehlikesi de ortadan kalkmıştır.⁵³ Dilin ve onun imkânlarının kullanımındaki farklılaşma, aynı zamanda geleneksel şiir teorisindeki ilhama dayalı anlayışın da reddedilmesi demektir. Bu farklılaşma, modernist şiirin en belirgin karakteri olan estetizmi işaret eder ki bu da "dili bir öz-bilinçlilik"⁵⁴ içinde kavramaktır.

Modernist şiirin yukarıda belirtilen dilsel ve biçimsel özelliklerinin yanı sıra farklılık gösterdiği ikinci yönü de içerikle ilgilidir. Bu farklılıkların başında modernist şiirin lirik tarafı gelir. Michael Whitworth, modernist şiirin romantik anlayışla ilişkili olduğunu ve modernist olarak nitelendirilen şairlerin metinlerinde lirizmin çok güçlü bir ağırlığının bulunduğunu belirtir.⁵⁵ Modern şiir ve sanat bağlamında lirik duyuşa ilk dikkati çeken isimlerden biri olan, "Charles Baudelaire: Kapitalizmin Yükseliş Çağında Bir Lirik Şair" başlıklı denemesinde, modernist şiirin öncüsü olarak sunduğu Baudelaire üzerinden lirik duyusun modernitenin sonuçlarına bir karşı duruşu temsil ettiğini ve bu sonuçların doğurduğu

⁵¹ Peter Howarth, **Modernist Poetry**, Cambridge University Press, Cambridge 2012, p. 15.

⁵² Michael H. Whitworth, **Reading Modernist Poetry**, p. 6.

⁵³ Michael H. Whitworth, **Reading Modernist Poetry**, p. 7.

⁵⁴ Mary Ann Gillies-Aurelea Mahood, **Modernist Literature An Introduction**, Edinburgh University Press, Edinburgh 2007, p. 154.

⁵⁵ Michael H. Whitworth, **Reading Modernist Poetry**, p. 155.

huzursuzlukları yansıtan bir alan olduğunu söyler. Walter Benjamin'e göre modern hayat karşısında kahramanca bir tavır alan modernist şair, büyük kentlerin ve bu kentlerde modernite adına ortaya çıkan bütün birikimin sözcüsü konumundadır.⁵⁶ Bu durumda şair yeni bir tipolojiye bürünmüştür. Bu tipoloji Baudelaire'in *flâneur*'üne büyük bir benzerlik gösterir. Eleştirel bir kaygı taşıyan *flâneur*, Benjamin'e göre ilerlemenin kaplumbağa hızıyla olmasını ister. Modern pratiklerin şekillendirdiği akılcı burjuva toplumunun hızına karşı *flâneur*, planlı çalışma hayatına ve işbölümüne karşı⁵⁷ lirik bir duyguyla hayatın içinde akıp giden ama kimsenin fark edemediği hakikatin peşindedir. Modern hayatın içinde yaşayan ancak bu hayatın yarattığı yaşam biçimlerine karşı kendini sürekli tedirgin hisseden *flâneur* olan Baudelaire, eserlerinde, kent yaşamının gelip geçiciliğinden, büyüleyiciliğinden ve temsili hâllerinden bireyin ruhunu korumanın tek yolunun ayrıksı, melankolik, yalnız ve sıkıntılı ruhun erdemleriyle beslenen sanat ve üretim biçimleri olduğunu imler.⁵⁸ Modern şartların bireyi genelleştiren ve tekilliğinin üstünü örterek onu işbölümü ve toplumsal planlamanın bir parçası olarak görmesine karşılık, bu süreçlerden kopmak için şairin önünde açılan en önemli kapı, şüphesiz melankoli ve iç sıkıntısından beslenen lirik duygudur. Bu duygu içerisinden kenti gözlemleyen şair/*flâneur* metalaşmanın ve bunun içinde sürüklenen modern insanın yaşadığı dramalara tanıklık yapmış olur.

Modernist şiirin modernitenin sonuçlarına karşı bir tepki olduğu yönündeki tez açısından bakıldığında Adorno'nun modernist şiir ve lirizm ilişkisiyle ilgili düşünceleri de önemlidir. Özellikle şiir, toplum ve birey arasındaki ilişkilerin yorumlanması açısından alışılmış yargıların aksine lirik şiirin toplumsal olanla ilişkisine farklı bir açıdan yaklaşan Adorno, modernist lirik şiirin toplumsallaşmanın gücünün tanınmadığı ya da Baudelaire ve Nietzsche'de olduğu gibi, bir mesafe duygusu sayesinde söz konusu gücün aşıldığı bir ifade alanı olduğunu savunur. Bununla birlikte lirik yapıtların bazı sosyolojik tezlerin doğrulanmasını sağlayan nesnelere dönüştürülmesine de karşı çıkan Adorno, lirik şiirlerin içerdikleri toplumsal öğenin yapıtın dışına değil içine yönelerek ele alınmasını uygun bulur. Modernist şiirdeki dil farklılığının, alışılmamış imge ve

⁵⁶ Walter Benjamin, *Pasajlar*, s. 173.

⁵⁷ Walter Benjamin, *Pasajlar*, s. 148.

⁵⁸ Nilnur Tangaçgüneş, "Kent Kültüründen Modernizm ve Sonrası: 'Gözlemleyen Özne' Olarak Flanörü Yeniden Okumak", *Flanör Düşünce*, (der. Hüseyin Köse), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2012.

söyleyişlerin veya modernist şiirdeki aşırı bireyciliğin başka bir yönüne dikkat çeken Adorno, lirik şiirin dile getirdiği şeyin herkesin deneyimlediği şeyle özdeş olduğu anlamına gelmediğini, lirik şiirinin evrenselliğe bireysel biçim içine gömülmüş ve henüz kavranmamış şeyi açığa çıkararak ulaştığını da belirtir.⁵⁹ Modernist şiirdeki lirik tarafın bireyleşme yoluyla evrenselliğe ulaştığını düşünen Adorno, modernist lirik şiirdeki dilin farklılığını da bu bireyleşme olgusuyla açıklar. Çünkü lirik şiirin yalnızlığı/alışmamışlığı son kertede atomistik bir toplumun ürünü olmasından ileri gelir. Adorno'ya göre bu bireyci taraf, modernist şiirin toplumsal olanla ilişkisi açısından bir bağlantısızlık olarak ele alınmamalıdır. Daha içkin bir yaklaşımla bakıldığında toplumsal kavramlar yapıta dışardan değil de yapıtın sıkı bir incelenişinden türetilmelidir. Dolayısıyla lirik şiir toplumsal olanın yer almadığı bir alan olarak da görülmemelidir.

Adorno bu yüzden lirik şiiri her bireyin yabancı, düşmanca, soğuk ve baskıcı bir deneyim olarak yaşadığı bir toplumsal duruma yönelen bir protesto olarak görür. Toplumsal şartlar ne kadar bunaltıcı olursa yapıt da dışsal olan herhangi bir şeye teslim olmayı reddederek ve kendini sadece kendi yasalarınca oluşturarak toplumsal şartların baskısında direnç gösterir. Lirik şiir protestosunda, her şeyin farklı olacağı bir dünya düşünüyü dile getirir. Lirik tinin maddi şeylerin üstün gücüne karşı o kişisel muhalefeti, dünyanın şeyleşmesine karşı, modern çağın başlangıcından ve sanayi devriminin insan ve toplum hayatında baskın güç haline gelişinden beri insanların meta tahakkümü altına girişine karşı bir tepki biçimidir.⁶⁰ Bu tepkinin dile getiriliş biçimi modernist şiirin kullandığı dili de belirler. Bu yüzden Adorno da lirik yapıtlarda dilin önceliğine dikkat çeker ve bu durumun nesnellığe dönüşen bir öznel paradoksu olduğunu ve lirikte dilsel biçimin önceliğiyle bağlantılı bulunduğunu söyler. Çünkü dilin kendisi de çift yönlü bir şeydir. Şekillenmeleri sayesinde, öznel ilhamlara tümüyle uydurur kendini. Ancak dil aynı zamanda kavramların ortamı olarak kalır. Tümel ve toplumla kaçınılmaz bir ilişki kuran ve sürdüren şey olarak kalır.⁶¹ Modernist şiirde öznel olarak algılanan modern pratiklerin yeni bir dil üzerinden anlatılması beraberinde gerçeklik ve dil ilişkisinin de yeni bir yorumunu doğurmuştur. Paul de Man bu

⁵⁹ Theodor W. Adorno, "Lirik Şiir ve Toplum", **Edebiyat Yazıları**, (çev. Sabir Yücesoy-Orhan Koçak), Metis Yayınları, İstanbul 2004, s. 115-116

⁶⁰ Theodor W. Adorno, "Lirik Şiir ve Toplum", **Edebiyat Yazıları**, s. 118.

⁶¹ Theodor W. Adorno, "Lirik Şiir ve Toplum", **Edebiyat Yazıları**, s. 123.

durumu temsili gerçekliğin ve benliğin kaybedilmesi olarak görür.⁶² Temsili gerçeklik, modern düşüncenin sanat ve edebiyat bağlamında Platoncu görüşün realizm bağlamında yeniden yorumlanmasından başka bir şey değildir.

Sonuç

20. yüzyılın başlarından itibaren Batı sanatlarının hemen hemen tümünde görülen köklü ve büyük değişim Modernizm olarak adlandırılır. Bununla birlikte modernist sanatın/sanatların özellikleri hakkında ortak bir görüşe ulaşılabildiğini söylemek de pek mümkün değildir. Modernizmle ilgili farklı tanımlama denemelerinin sonucunda dil, biçim ve içerik açısından birtakım ölçütlerin modernist sanatları anlamada yol gösterici olduğu da görülmüştür. Bu anlamda modernist sanatı kendinden önceki sanat anlayışlarından ayıran ne önemli fark, dili kullanım ve anlatım biçimlerindeki alışılmadık denemelerde kendini gösterir. Dil ve biçimi sanatsal uğraşın merkezine alan bu anlayış, estetik özerlik fikri üzerinden sanatı amacı kendinde olan estetik bir mesele olarak algılamaktadır. Modernist sanat anlayışlarının genelinde görülen diğer bir farklılık ise kendisini var eden modernite koşullarına karşı geliştirdiği eleştirel söylem veya söylemlerdir. Modernite pratikleri eşliğinde şekillenen toplumsal hayatın ve ekonomik ilişkilerin birey üzerinde olumsuz etkilere neden olduğu bu eleştirel söylemlerin kaynağıdır. Gündelik hayatın hızı, teknolojik gelişmelerin insanla doğa arasındaki mesafeyi arttırması, bireyin özel duygularını ve özgüllüğünü yok edip onu sıradanlaştırması modernist sanatçılar tarafından dönüştürülen/bozulan bir dille ifade edilmiştir. Modernist şiirin dil anlayışını belirleyen estetik özerklik düşüncesinin kaynağında da modern hayata duyulan tepkinin ifade edilişi vardır. Şiiri modernitenin yarattığı dünyanın olumsuz şartlarından bir kaçış yeri olarak gören modernist şairler, yeni bir şiir dili kurarak modernite pratiklerine duydukları huzursuzlukları dile getirmeye çalışmışlardır. Bu şiir dilinin en belirgin özelliği “serbest çağrışım”lara dayanmış olmasıdır. Modernist şairler kent hayatının gündelik ilişkilerinden edindikleri izlenimleri dilin bütün imkânlarını zorlayarak anlatmayı tercih etmişlerdir.

⁶² Paul de Man, **Körlük ve İçgörü**, (çev. Ferit Burak Aydar-Cem Soydemir), s. 201.

Kaynakça

ADORNO Theodor W., “Kültür Endüstrisini Yeniden Düşünürken”, (çev. Bülent O. Doğan), **Cogito**, S. 36, Yıl 2003.

ADORNO Theodor W., “Lirik Şiir ve Toplum”, **Edebiyat Yazıları**, (çev. Sabir Yücesoy-Orhan Koçak), Metis Yayınları, İstanbul 2004.

ADORNO Theodor W., **Negative Dialectics**, (Trans. by E.B.Ashton), Routledge, London and New York, 1973.

ANN Mary Gillies- MAHOOD Aurelea, **Modernist Literature An Introduction**, Edinburgh University Press, Edinburgh 2007.

Armağan Yalçın, **İmkânsız Özerklik-Türk Şiirinde Modernizm**, İletişim Yayınları, İstanbul 2011.

ARTUN Ali, “Baudelaire’de Sanatın Özerkleşmesi ve Modernizm”, (sunuş yazısı), Charles Baudelaire, **Modern Hayatın Ressamı**, (çev. Ali Berktaş), İletişim Yayınları, İstanbul 2004.

ARTUN Ali, “Manifesto, Avangard Sanat ve Eleştirel Düşünce”, **Sanat Manifestoları-Avangard Sanat ve Direniş**, (der. Ali Artun), İletişim Yayınları, İstanbul 2013.

BAHADIR Murat, **Theodor W. Adorno'da Kültürün Metalaşması**, (Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi SBE, Erzurum 2016.

BATUR Enis, “Modern Şiirin Doğuşu ve Gelişme Süreci (1869-1914) Üzerine Bir Hiza Yoklama Denemesi”, **Sombahar**, S. 10, Mart-Nisan 1992.

BATUR Enis, **Şiir ve İdeoloji-Çağdaş Batı Yazını Üzerine Denemeler**, Derinlik Yayınları, İstanbul 1975.

BEASLY Rebecca, **Theorists of Modernist Poetry: T.S. Eliot, T.E. Hulme, Ezra Pound**, Routledge, London and New York, 2007.

BENJAMIN Walter, “Tekniği Olanaklarıyla Yeniden Üretilbildiği Çağda Sanat Yapıtı”, **Pasajlar**, (çev. Ahmet Cemal), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003.

BERMAN Marshall, **Özgürlüğün Politikası**, (çev. Nursel Yıldız), Sel Yayınları, İstanbul 2010.

BRADBURY M., MCFARLANE J. (eds.), **Modernism 1890-1930**, Harmondsworth Penguin, New York 1976.

BÜRGER Peter, **Avangard Kuramı**, (çev. Erol Özbek), İletişim Yayınları, İstanbul 2003.

CALINESCU Matei, **Modernliğin Beş Yüzü**, (çev. Sabri Gürses), Küre Yayınları, İstanbul 2013.

CUDDON John Anthony, **Dictionary of Literary Terms and Literary Theory**, (4th ed.), Penguin Books, London 2004.

DELLALOĞLU Besim F., "Bir Giriş: Adorno Yüz Yaşında", **Cogito**, S. 36, Yaz 2003.

EAGLETON Terry, **Estetiğin İdeolojisi**, (çev. Bülent Gözkân, Hakkı Hünler vd.), Doruk Yayınları, İstanbul 2010.

EKİNCİ Oğuzhan, "Edebiyat Sosyolojisi Bağlamında II. Dünya Savaşı Sonrası Alman Edebiyatı Üzerine Bir İnceleme" **folklor / edebiyat**, C. 23, S. 91, s. 87-104.

EKİNCİ Oğuzhan, "Adorno, Habermas ve Rorty'de Toplumsal Dayanışma", **İnsan & Toplum**, Yıl: 2018 (Mart) / Cilt: 8 / Sayı: 1, ss. 1-36.

GASİOREK Andrzej, **History of Modernist Literature**, Published by John Wiley & Sons, Ltd., Chichester, 2015.

GİLES Steve, "Avant-garde, Modernism, Modernity: A Theoretical Overview", **Theorizing Modernism-Essays in Critical Theory**, Routledge, London 1993.

GÜNER Ogan - EREM Evren, "Modernizm-Ezra Pound-Ülkü Tamer", **Sombahar**, S. 10, Mart-Nisan 1992.

HARVEY David, **Postmodernliğin Durumu**, (çev. Sungur Sarvan), Metis Yayınları, İstanbul 2012.

HOWARTH Peter, **Modernist Poetry**, Cambridge University Press, Cambridge 2012.

JAMESON Fredric, **Postmodernizm ya da Geç Kapitalizmin Kültürel Mantığı**, (çev. Nuri Plümer-Abdülkadir Gölcü), Nirengi Kitap, Ankara 2011.

JAMESON Fredric, **Siyasal Bilinçdışı**, (çev. Yavuz Alogan-Mesut Varlık), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2011.

JUSDANİS Gregory, **Gecikmiş Modernlik ve Estetik Kültür**, (çev. Tuncay Birkan), Metis Yayınları, İstanbul 1998.

KAHRAMAN Hasan Bülent, **Türk Şiiri, Modernizm-Şiir**, Büke Yayınları, İstanbul 2000.

LUNN Eugene, **Marksizm ve Modernizm -Lukács, Brecht, Benjamin ve Adorno Üzerine Tarihsel Bir İnceleme-**, (çev. Yavuz Alogan), Dipnot Yayınları, Ankara 2010.

MAN Paul de, "Edebiyat Tarihi ve Edebiyatta Modernlik", **Körlük ve İlgörü**, (çev. Ferit Burak Aydar-Cem Soydemir), Metis Yayınları, İstanbul 2008.

MILNE Drew, "Politics and Modernist Poetics", **Teaching Modernist Poetry**, (edt. Peter Middleton-Nicky Marsh), Palgrave Macmillan, London 2010.

MIDDLETON Peter - MARSH Nicky, (edt.), **Teaching Modernist Poetry**, Palgrave Macmillan, London 2010.

MORETTI Franco, **Modern Epik**, (çev. Nurçin İleri-Mehmet Murat Şahin), Agora Kitaplığı, İstanbul 2005.

NIETZSCHE Friedrich, **Müziğin Ruhundan Tragedyanın Doğuşu**, (İsmet Zeki Eyüpoğlu), Say Yayınları, İstanbul 2009.

OSKAY Ünsal, "Şiir ve 19. Yüzyıl Baudelaire Modernizmi", **Şiir Üzerinde Araştırmalar**, Yaşantı Sanat Kitapları, İstanbul 1982.

SHEPPARD Richard, "The Problematics of European Modernism", **Theorizing Modernism-Essays in Critical Theory**, (ed. Steve Giles), Routledge Published, London 1993.

ŞAYLAN Gencay, **Postmodernizm**, İmge Kitabevi, Ankara 2002.

TANGAÇGÜNEŞ Nilnur, "Kent Kültüründen Modernizm ve Sonrası: 'Gözlemleyen Özne' Olarak Flanörü Yeniden Okumak", **Flanör Düşünce**, (der. Hüseyin Köse), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2012.

TUNALI İsmail, **Estetik**, Remzi Kitabevi, İstanbul 2011.

TURAN Güven, "Ahmet Haşim: Modernist", **Sombahar**, Sayı: 11, Mayıs-Haziran 1992.

WHITEWORTH Michael H., **Reading Modernist Poetry**, Wiley-Blackwell Publishing, Chichester 2010.

HANNİBAL'İN SAVAŞ TAKTİKLERİNE GENEL BİR BAKIŞ
A GENERAL REVIEW OF BATTLE TACTISC OF HANNIBAL

MURAT KILIÇ

Arş. Gör., Erzurum Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

murat.kilic@erzurum.edu.tr

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi | ETU Journal of Social Sciences Institute
III/5, Nisan | April 2018, Erzurum
ISSN: 2149-939X

Makale Türü | Article Types : Araştırma Makalesi | Research Article
Geliş Tarihi | Received Date : 31.03.2018
Kabul Tarihi | Accepted Date : 23.04.2018
Sayfa | Pages : 25-60
DOI- : <http://dx.doi.org/10.29157/etusbe.52>

HANNİBAL'İN SAVAŞ TAKTİKLERİNE GENEL BİR BAKIŞ*

Murat KILIÇ

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ETÜSBED), C.III S.5, Nisan 2018, Sayfa: 25-60

ÖZET

Tarihe, dünyanın en iyi komutanlardan biri olarak geçen Hannibal, "savaş stratejisinin babası" olarak bilinmektedir. Çocukluğundan itibaren savaş meydanlarında olan Hannibal, savaşlarda kaba kuvvet yerine taktiğe önem vermiştir. Böylece asker zayıyatını en aza indirmiş ve en etkin sonucu almaya çalışmıştır. Hannibal'ın savaş taktikleri, coğrafyaya, zamana, asker sayısına, düşmanın psikolojik ve fiziki durumuna göre değişkenlik göstermiştir. Hannibal bir komutan olarak kendisinin ileri görüşlü ve akıllıca fikirlerini, mükemmel derecede savaş meydanına dökebilecek seçkin bir orduya da sahiptir. Bu makalenin amacı Hannibal ve ordusunun büyük savaşlarda uyguladığı ve tarihi kaynaklarda detaylı olarak verilen taktikleri incelemektir.

Anahtar Kelimeler: Hannibal, Kartaca, Roma, Savaş Taktikleri, Cannae Savaşı.

A GENERAL REVIEW OF BATTLE TACTICS OF HANNIBAL

ABSTRACT

Hannibal, who has become one of the best commanders of world history, he is known as the "father of war strategy". Hannibal, who was in battlefields from childhood, placed great importance on battle tactics instead of brute force in battles. Hannibal's battle tactics changes according the conditions such as, geography, time, number of troops, psychological and physical condition of the enemy and he used new elements in every battle. In addition to skillful command ability, he has also a distinguished army that can apply his forward-looking and intelligent ideas into battlefield perfectly. This article examines the tactics, which well documented by ancient authors, Hannibal and his army applied in battles.

Keywords: Hannibal, Carthage, Rome, Battle Tactics, Battle of Cannae.

* Bu makale, 2017 yılında Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından kabul edilen *Eskiçağ'da Hannibal'ın Yeri ve Önemi* isimli yayımlanmamış yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Giriş

Hannibal, I. Pön Savaşının en önemli komutanı, Kartaca'da paralı askerlerin başlattığı isyanı bastıran, Kartaca'nın kayıplarını İspanya'da telafi eden ve bir anlamda devleti yeniden ayağı kaldıran Hamilkar'ın dördüncü çocuğu (ilk üçü kız) fakat ilk oğlu olarak MÖ 247 yılında dünyaya gelmiştir². MÖ 237 yılında, Kartaca'nın İspanya yönetici olan babası Hamilkar ile birlikte 10 yaşındayken İspanya'ya gitmiştir. Hamilkar, İspanya'da Kartaca'nın topraklarını genişletmek için Keltlerle (İberya Keltleri) savaşmış ve MÖ 229 yılında nehirden geçerken boğularak ölmüştür. Yerine Hannibal'ın eniştesi Hasdrubal geçmiştir. Hannibal, Hasdrubal idaresindeki ordunun süvari komutanı olmuştur. Hasdrubal'ın da öldürülmesi neticesinde Hannibal, İspanya'daki ordu tarafından komutan seçilmiş ve bu seçim Kartaca Senatosu tarafından onaylanmış, böylece Hannibal yirmi altı yaşındayken MÖ 221 yılında İspanya Kartaca orduları komutanı olmuştur³.

Hannibal'ın Savaşları ve Uyguladığı Taktikler

Tagus Savaşı (MÖ 220): Hannibal İspanya'daki orduların komutasını aldıktan sonra babası ve eniştesinden kalan İspanya'da Kartaca egemenliğini genişletme politikasını devam ettirmiştir. Bölgenin en güçlü ordusunu sahip olan Carpetani kabilesinin MÖ 220'de başlattığı isyan, Hannibal'ın ilk büyük savaşını yapmasına sebep olmuştur. Polybius'a göre Hannibal burada doğrudan bir savaşa girse kazanma şansı yoktur⁴. Hem Livy hem de Polybius Carpetani'nin topladığı ordunun 100.000 kişiye yakın olduğunu yazmaktadır⁵. Kartaca Ordusu ve Carpetani'nin oluşturduğu ordu, İspanya'daki Tagus Nehri'nin iki kıyısında karşı karşıya gelmiştir. Hannibal doğrudan bir saldırıdan kaçınmış ve karşı kıyıya kampını kurmuştur⁶. Fakat savaşı başlatan ilk hareket Hannibal'den gelmiştir. Kuvvetlerini Tagus Nehri'nin diğer kısmına geçirip, Carpetani kabilesine saldırdıktan sonra geri çekmiştir. Carpetani kabilesi kaçtığını düşündüğü Hannibal'ın ordusunu takip etmek için nehri geçmeye başlamıştır. Düşman nehri geçerken, sahte bir geri çekilme uygulayan Hannibal, ordusunu nehrin diğer kısmında organize ettikten sonra nehirden karaya çıkmak isteyen düşmana bu fırsat vermeden öldürülmeye başlanmıştır. Hannibal bitirici vuruşu, süvarilerle yapmıştır. Süvariler atlarının nehre sürdüklerinde, düşmanların akıntının şiddeti nedeniyle sağlam bir yer tutamaması ve Kartaca süvarilerinin atların yüksekliği nedeniyle rahatlıkla düşmanı askerlerine büyük kayıplar verdirmiştir. Kıyıya ulaşmayı başaranların çoğu ise Hannibal'ın kıyıya paralel olarak konumlandığı, sayıları yaklaşık 40 olan fillerinin ayakları altında ezilmiştir.

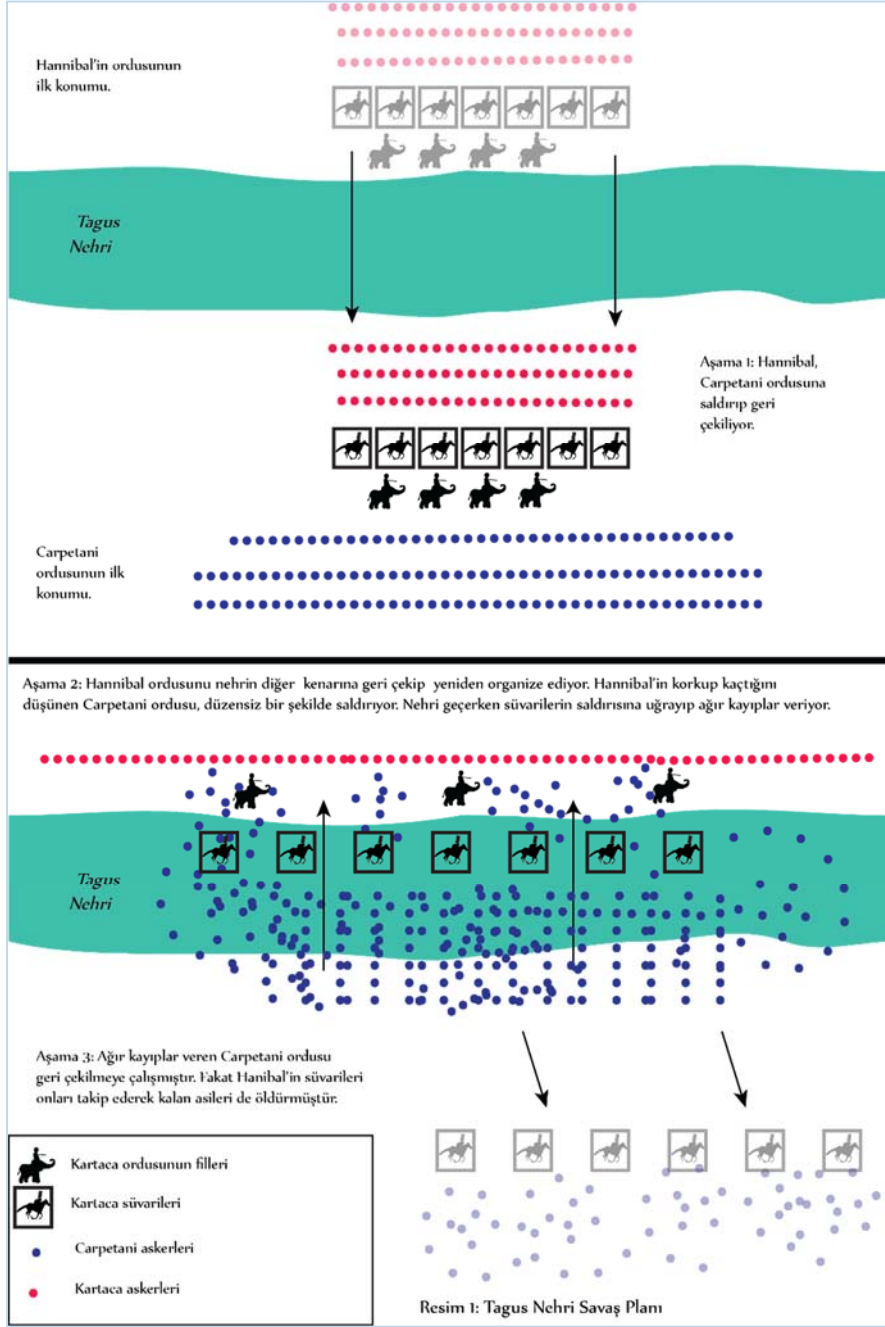
² Appian, **Roman History I**, (ed. ve çev. Brian McGing), Cambridge, Harvard University Press, 1912, Hannibals War.20; Livy, XXI.2; Polybius, I.78.

³ Polybius, **The Histories II**, (III-IV), (çev. W. R. Paton), Harvard University Press, Cambridge, 1922.13; Hoyos, **Mastering The West**, 86.

⁴ Polybius, III.13.

⁵ Polybius, III.14; Livy, XXI.5. Kaynakların sayısı abarttığı muhtemeldir. Fakat yine de kaynakların vurguladığı gibi Carpetani'nin bölgenin en güçlü kabilesi olması, Kartaca'nın ele geçirdiği bölgelerden kaçanlar, isyanı Kartaca boyunduruğundan kurulmak için fırsat olarak gören kabileler ve Carpetani'nin müttefikleri de ordunun büyüklüğü değerlendirilirken göz önüne alınmalıdır. Ayrıca kaynaklar Hannibal'ın ordusunun asker sayısı hakkında bilgi vermemektedir.

⁶ Titus Livy, **History of Rome VI**, (XXIII-XXV), (çev. Frank Gardner Moore), Harvard University Press, Cambridge, 1940: XXI.5.

Ardından kaçanların toparlanıp tekrar saldırmasının engellemek için düzeni bozulan düşman takip edilmiştir. Süvarilerin takibindeki Carpetani ordusu imha edilmiştir. Hannibal bu başarının ardından, Carpetani bölgesini ele geçirmiş, Kartaca çıkarları için tehdit olarak gördüğü bölgeleri hâkimiyet altına almaya

devam etmiştir⁷. Bu galibiyet sayesinde Hannibal İspanya'da sükûneti sağlamış ve düşmanlara boyun eğdirmiştir.

Rhone Geçişi Savaşı (MÖ 218): İspanya'dan İtalya'ya gitmek için Alplere geçmek zorunda olan Hannibal, bu güzergâhta büyük sıkıntılar yaşamıştır. Geçiş tehlikeli olan Alplere henüz ulaşmadan bölgedeki Keltlerle savaş yapmak durumunda kalmıştır. Hannibal'ın müşkül duruma sokan diğer olay ise, Roma'nın İspanya'ya gönderdiği ordudur. Hannibal Rhone Nehrine yaklaşırken, Alplere karşı yağması durumunda ordusu yok olma veya Publius Scipio (MÖ 218 yılı konsülü⁸) komutasındaki Roma ordusu tarafından arkadan saldırıya uğrama ihtimali vardır.

Alplere doğru ilerleyişte Rhone Nehri'ne gelen Hannibal, nehrin her iki yakasında da yerleşim yerleri olan başını Volcae Kabilesinin liderlik ettiği Keltler tarafından tutulmuş olduğunu gördü. Hannibal, Volcae Kabilesine anlaşma teklifi götürse de kabile reddetmiştir. Bu kabile Keltlerin ortak özelliklerini barındırıyordu; savaşçı ve yağmacıydı. Keltlerin düşüncesi büyük ihtimalle ayaklarına kadar gelen Kartaca ordusunu yağmalamak ve mallarını almaktır⁹.

Hannibal'ın ordusu nehri geçmek için sal, kayık ve diğer gereçleri hazırlarken, Keltlerin oluşturduğu ordunun sayısı da giderek artmıştır. Kelt ordusunun konumu, nehir iki ordu arasında doğal engel olacak şekildedir. Rhone gibi büyük bir nehirde askerleri, erzakları, hatta filleri en az zararlı geçirmek bile büyük bir sorunken, birde karşısına büyük bir düşman ordusunun çıkması işleri Hannibal için iyice zora sokmuştur. Önünde Volcae'nin¹⁰ topladığı ordu, arkasında ise her an saldırma ihtimali olan Publius Scipio vardır. Hannibal, ordusunu bu müşkül durumdan kurtarmak için bir plan yapmıştır. Suffet Bomilcar ve Hannibal'ın büyük kız kardeşinin oğlu Hanno'yu bu iş için görevlendirmiştir¹¹. Hanno'nun görevi; emrindeki askerler ile Keltleri arkadan vurmak ve bir karışıklık yaratabilmektir. Hanno, bunun için nehrin yatağına doğru yaklaşık kırk kilometre ilerdi ve nehrin birleştiği uygun bir yerden karşıya geçti. Hanno komutasındaki askerler bir gün dinlendikten sonra nehrin kabilesinin ordusunun bulunduğu yere doğru ilerlemeye başladılar. Hannibal'e olmaları gerektiği savaş pozisyonunu aldıklarına dair sinyal gönderen Hanno ve askerleri, Hannibal ile yapılan planın bir sonraki aşamasını beklemeye başladılar¹².

Nehrin bir tarafında Keltler ve onların bulunduğu tarafa geçip Kelt kampının yakınlarına sızan Hanno, diğer tarafında ise Hannibal ve Kartaca ordusu vardır. Hannibal ise ordusunu nehrin karşısına geçirmeye hazırlanmaktadır. Hannibal, Hanno'nun kararlaştırılan stratejik bölgede olduğu sinyalini aldıktan sonra ordusunu karşıya geçirmeye başladı. Hannibal, karşıya geçen askerlere karaya ayak basar basmaz savaş pozisyonu almaları emrini verdi.

⁷ Dexter Hoyos, **Hannibal's Dynasty: Power and Politics in the Western Mediterranean**, Routledge, London, 2003, 91.

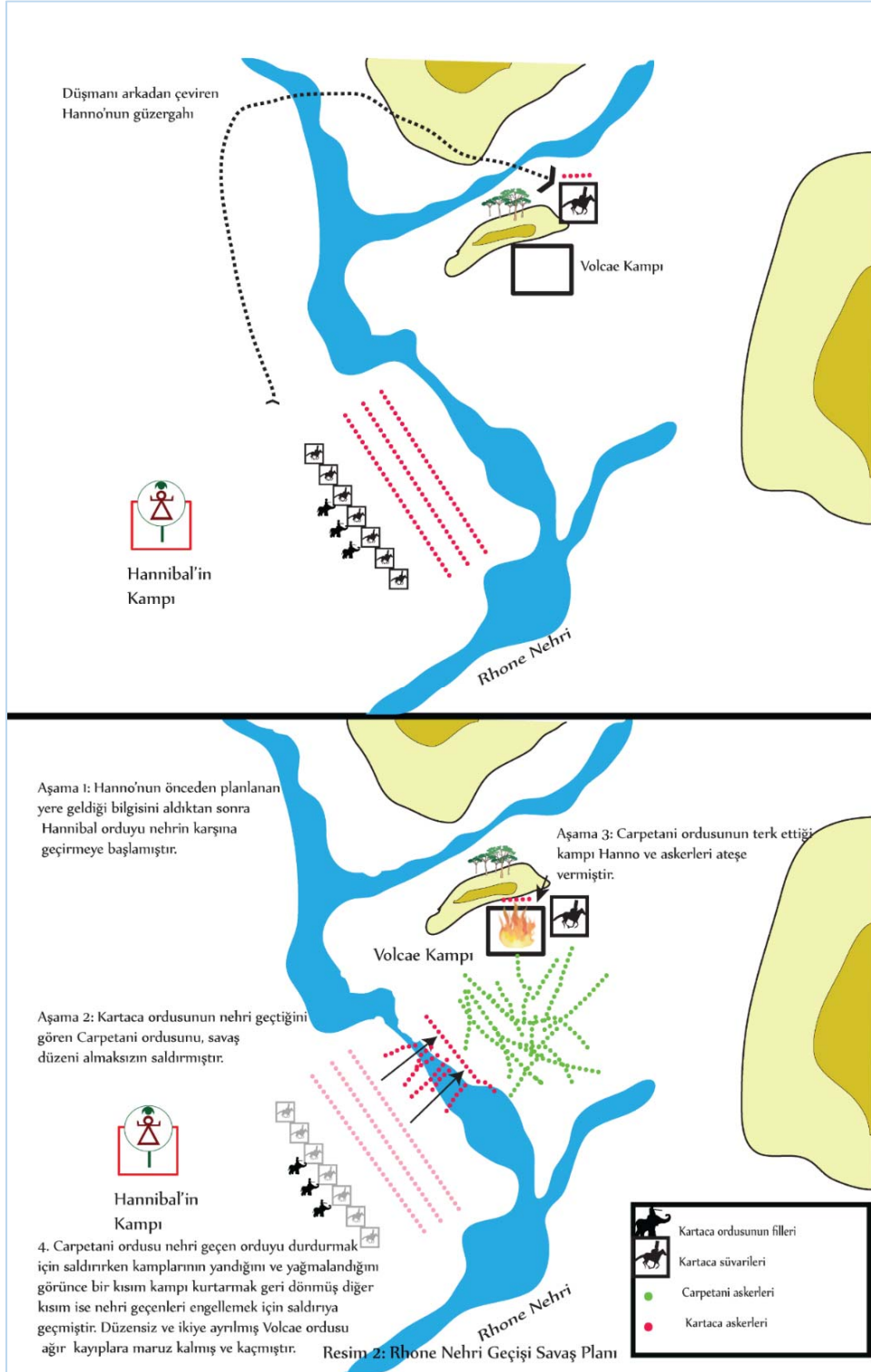
⁸ Publius Cornelius Scipio aynı adı taşıyan ve daha sonra Africanus ünvanını alan oğlu Publius Cornelius Scipio Africanus ile karıştırılmamalıdır. Publius Cornelius Scipio M.Ö. 211 yılında İspanya'da Kartacalılar tarafından öldürülmüştür.

⁹ John Prevas, **Hannibal Crosses The Alps**, Da Capo, Cambridge, 1998, 92.

¹⁰ Daithi Ó Hógáin, **The Celts: A History**, Boydell Press, Woodbridge, 2003, 91.

¹¹ Appian, **Hannibal's War**, 20.

¹² Polybius, III, 42-43; Livy, XXI.27.

Hannibal nehrin üst kısımlarına yerleştirilen bazı aletler sayesinde nehrin akışını yavaşlatmıştır. Ardından atlar yüzerek askerler ise birleştirilmiş sallar üzerinden nehri geçmiştir. Hannibal'in ordusunun nehri geçmeye başladığını gören Kelter

savaş düzeni almaksızın Kartaca ordusuna saldırdı. Bu plansız ve düzensiz saldırı, Hannibal'ın işini kolaylaştırmıştır. Hannibal'ın kıyıya çıkan askeri derhal çatışmaya girdi. Ancak hala nehri geçmekte olan askerin bu hengâmede kayıp vermemesi için Hannibal'ın daha önce Hanno komutasında yerleştirdiği askerler devreye girdi. Hanno ve komutasındaki askerler saklandıkları yerden çıkarak Hannibal'ın ordusuna saldırı için giden Keltlerin terk ettiği kamplara girdi ve kampı ateşe verdi. Kampları ateşe verilen Kelt ordusu panik ve karasızlık içinde kalmış ve ikiye bölünmüştür. Kelt askerlerinin bir kısmı ailelerinin bulunduğu kampları kurtarmak için geri dönerken diğer kısmıysa Kartaca ordusunu durdurmaya çalışıyordu. Hannibal kalan Keltlerle savaşmaya yetecek kadar askerini karşıya geçirdikten sonra, Hanno'nun da desteği ile Kelt ordusunu iki taraftan sıkıştırdı. Kısa bir süre direnen Kelt ordusu panik halinde dağılmaya başladı¹³. Böylelikle Kartaca ordusu hem büyük bir sorundan kurtulmuş hem de ordunun kabiliyetini ve Hannibal'ın taktiksel becerisini gösteren bir zafer kazanmıştır.

Alplerde Yapılan Saldırıları: Rhone nehrini geçen Hannibal, 4 gün boyunca Ada'ya ilerlemiş¹⁴, ardından 10 gün ise nehri takip etmiştir ve Alplere tırmanmaya başlamıştır. Rhone Nehri kenarında Keltler ile savaştan dolayı zaman kaybetmiş olan Hannibal, Alpleri geçişin, tırmanışların, iniş ve çıkışların zorlu olduğu, vadilerde ve dağlarda kaybolmanın ihtimaller dâhilinde olduğunu biliyordu. Fakat bu yollar tamamıyla bilinmez değildir. Hannibal'ın geçtiği bu yollar önceden Keltler tarafından kullanılıyordu. Bu yollar genel olarak şu şekildedir; yollar nehirlerin kenarlarında, dağların yükseliş yönüne doğru ve vadilerden devam etmektedir. Uzun dolambaçlar ve aniden daralan patika benzeri geçitler dağların üzerindeki yüksek rakımlı geçitlere kadar uzanmaktadır¹⁵.

Zorlu ve bilinmeyen bir arazide ortaya çıkan Allobroges Kabilesi, ordu için büyük bir tehdittir. Hannibal'ın ilerleyişini yavaşlatan bu kabilenin askerlerini takip eden Hannibal'ın keşif birlikleri, önemli bir istihbaratı Hannibal'e ulaştırdılar. Keltler gündüz Hannibal'ın ordusunu takip ederken, ordu konaklayınca mevzilerini bırakarak yerleşim yerlerine geri dönüyorlardı. Bu fırsattan yararlanmak isteyen Hannibal, orduya buldukları bölgede gerekenden daha fazla ateş yakmalarını ve kamp için hazırlık yapmaları emrini verdi. Hannibal'ın ordusunun burada kalacağına emin olan kabilenin savaşçıları puslu yerlerini terk etmiştir. Şafak vakti gelmeden, Hannibal ordusunda hafif silahlı¹⁶ birliği yanına alarak daha önce düşman kabilenin savaşçılarının bulunduğu noktadan daha üst bir konuma askerlerini yerleştirdi. Ardında orduya hareket emri verdi. Gün ışıyıp kabilenin

¹³ Livy, XXI.27.

¹⁴ Rhone Nehri'ni geçtikten sonra dört günlük yürüyüşün ardından ulaştığı ve Polybius'un Nil'in deltasına benzettiği "Ada"dır. İki nehrin kesiştiği noktada bulunan bölgeye gelen Hannibal burada meskûn kabilenin lideri olan iki kardeşin mücadelesine müdahil olmuştur. Hannibal, büyük kardeş Branceus'a yardım etti ve küçük kardeşini sürgüne gönderdi. Branceus bu yardımın karşılığında Kartaca ordusunun eksilen iâşesini tamamladı, Alplerin geçişi için uygun giysileri Hannibal'ın ordusuna verdi ve kılavuzlarını Kartaca ordusuna tahsis etmiştir (Polybius, III.49; Livy, XXI.31).

¹⁵ Prevas, 103.

¹⁶ Hafif silahlı piyade veya hafif piyade; Manevra kabileyi üst düzey, serbest bir şekilde çatışan az veya neredeyse hiç zırh giymemiş, mızrak, ok, sapan gibi savaş aletlerini de kullanan ordu birlikleri demektir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Richard Gabriel, **Great Armies Of Antiquity**, Preager, London, 2002. Gabriel, 252; Jimmy Teng, **Musket, Map and Money: How Military Technology Shaped Geopolitics and Economics**, De Gruyter Open, Berlin, 2014, 32.

savaşçıları geri döndüğünde, ordunun artık yürüyüş durumuna geçtiğini ve ana geçide doğru ilerlediğini görüp ve saldırıya geçtiler¹⁷.

Keltler, ordunun bir kısmının geçidi geçmesi ve Hannibal'ın yerleştiği askerlerin kendilerini tehdit edecek bir konumda olmasına rağmen aynı zamanda birkaç farklı noktadan orduya hücum etti. Yolun dar ve sarp oluşu, yaralanan ve panikleyen hayvanların kontrolden çıktığında kendileri ile birlikte etrafındakilerin uçurumdan düşmesine neden olmaktadır. Hannibal, önce kabileye müdahale etmediyse de daha sonra ordunun düzenin bozulmaya başladığını ve tüm iaşenin tehlike altında olduğunu görünce, üst noktalara konumlandığı askerlerine saldırı emri verdi. Kabilenin savaşçıları ağır kayıplar sebebiyle kaçtı ve Kartaca ordusu kalan sürede bir tehdit olmaksızın geçişini devam ettirdi. Fakat Hannibal'ın ordusu bu saldırıda büyük kayıplar vermiştir. Bu kayıpların boyutu o kadar büyüktür ki Polybius'a göre eğer bu kabile planlarını gizlemeyi başarmış olsaydı, Kartaca ordusunu orada yok edebilirdi.¹⁸

Hannibal, bu geçidi aşmış, kısa bir mesafe ilerledikten sonra, orduya saldıran Keltlere ait yerleşim yeri karşısına çıktı. Allobroges kabilesine ait neredeyse terk edilmiş bu küçük şehir veya kasaba Hannibal'ın eline geçmiştir. Dört gün sorunsuz ilerleyişinin ardından bu kez civardaki kabilelerin büyükleri barış göstergesi olarak ellerinde çelenk ve dallarla Hannibal'e geldiler. Bu kabileler Hannibal'ın Allobroges kabilesine yaptıklarını duyduklarını ve savaşmak yerine misafirperverlik göstereceklerini beyan ettiler. Hannibal'e anlaşmanın sembolü olarak rehin vermeyi, ordusunun ihtiyaçlarını görmelerini ve orduya kılavuz vermeyi teklif ettiler.

Hannibal'ın barış teklifini kabul etmesi de etmemesi de risktir. Çünkü daha önce savaştığı, büyük miktarda askerini kaybettiği kabilenin akrabalarını ordusunda barındıracak ve onların kılavuzluğuna güvenecektir. Kabul etmeyişi de büyük bir risktir, çünkü bunu açık bir savaş ilanı olarak görebilirlerdi. Hannibal Keltlerin tuzağından şüphelenmiş olmalı ki henüz olaylar başlamadan tedbir almıştır. Süvarileri, filleri ve erzak yüklü hayvanları önden göndermiş, ordunun arkasında ise kendinin de aralarında bulunduğu yaya birliklerinin en seçkinlerini yerleştirmiştir.¹⁹

Hannibal'ın ordusu bu kabilenin verdiği kılavuzlar eşliğinde iki günlük yürüyüşün ardından, yolun daraldığı ve saldırı için elverişli tepelerin bulunduğu boğaza girerken orduya pusu kuran Keltler ortaya çıkmıştır. Ardından orduya tüm yönlerden saldırıya geçmişlerdir. Ordunun arka tarafına yapılan saldırıların, iyi yetiştirilmiş piyadeleri sayesinde orduya büyük zararlar vermesine engel olundu. Fakat Keltler bu defa boğazın dağa yakın kısmından, Hannibal'ın ordusuna devasa kayalar fırlatmaya başladılar. Atılan devasa kayalar ve yapılan saldırılar, süvarilerle önden gönderilen birliklerle ordunun ana kısmının ayrılmasına neden olmuştur. Filler ise ordunun işini kolaylaştırmıştır. Keltlerin bu hayvanlardan korkması nedeniyle fillerin bulunduğu kısımlara yaklaşmamışlardır. Bu saldırılar gece geç saatlere kadar sürmüş ve Hannibal geceyi nispeten korunaklı beyaz bir taşın dibinde geçirmiştir²⁰.

¹⁷ Livy, XXI.32.

¹⁸ Polybius, III.50; Livy, XXI.32.

¹⁹ Livy, XXI.34-35.

²⁰ Livy, XXI.35.

Hannibal ve ordusu bir sonraki sabah Kelterin saldırısının bittiğini gördüler. Ordu yeniden birleşti ve ilerlemeye devam etti. Ordunun önünün açılması ve saldırıların durmasıyla, orduda düzen yeniden sağlanmaya ve organize olmaya başladı. Livy, onuncu günde Alplerdeki ana geçide gelinceye kadar ordunun Kelt saldırılarına maruz kaldığını yazmıştır. Polybius ise bu saldırının sabah bittiğini belirtmiştir²¹.

Verdiği ağır kayıplara rağmen Hannibal'ın ordusu dağılmadı veya komuta kademesine karşı bir sıkıntı yaşanmadı. Değerlendirilmesi gereken bir diğer husus, Keltlerin burada gösterdiği başarılı savaş taktiğidir. Bilinçsizce saldırmak yerine orduyu ikiye bölmeye çalışmaları, ordunun yolunu tıkama, coğrafyayı etkili kullanma hatta askerler yerine hayvanları vurup hayvanları panikleterek daha fazla kayba neden olmaları savaşçılık yeteneklerinin ve taktik bilgilerinin göstergesidir. Hannibal'ın ordusundaki disiplin, kararlılık ve organizasyon dikkate değerdir²².

Ticinius Savaşı (MÖ 218): Hannibal, İspanya'da başladığı yolculuğunu 5 ay sonra, Kasım ayında, Po Ovasına indiğinde bitmiştir. Kelt Allobroges Kabilesinin düzenlediği iki büyük pusuda Alplere tırmanmaya başlamadan önce 50.000 olan asker sayısı neredeyse yarı yarıya azalmıştır. 12.000 Afrikalı, 8.000 İspanyol ve küçük miktarda diğer unsurlardan oluşan piyade ve 6.000 süvari bu zorlu yolculuğu bitirmeyi başarmıştır²³.

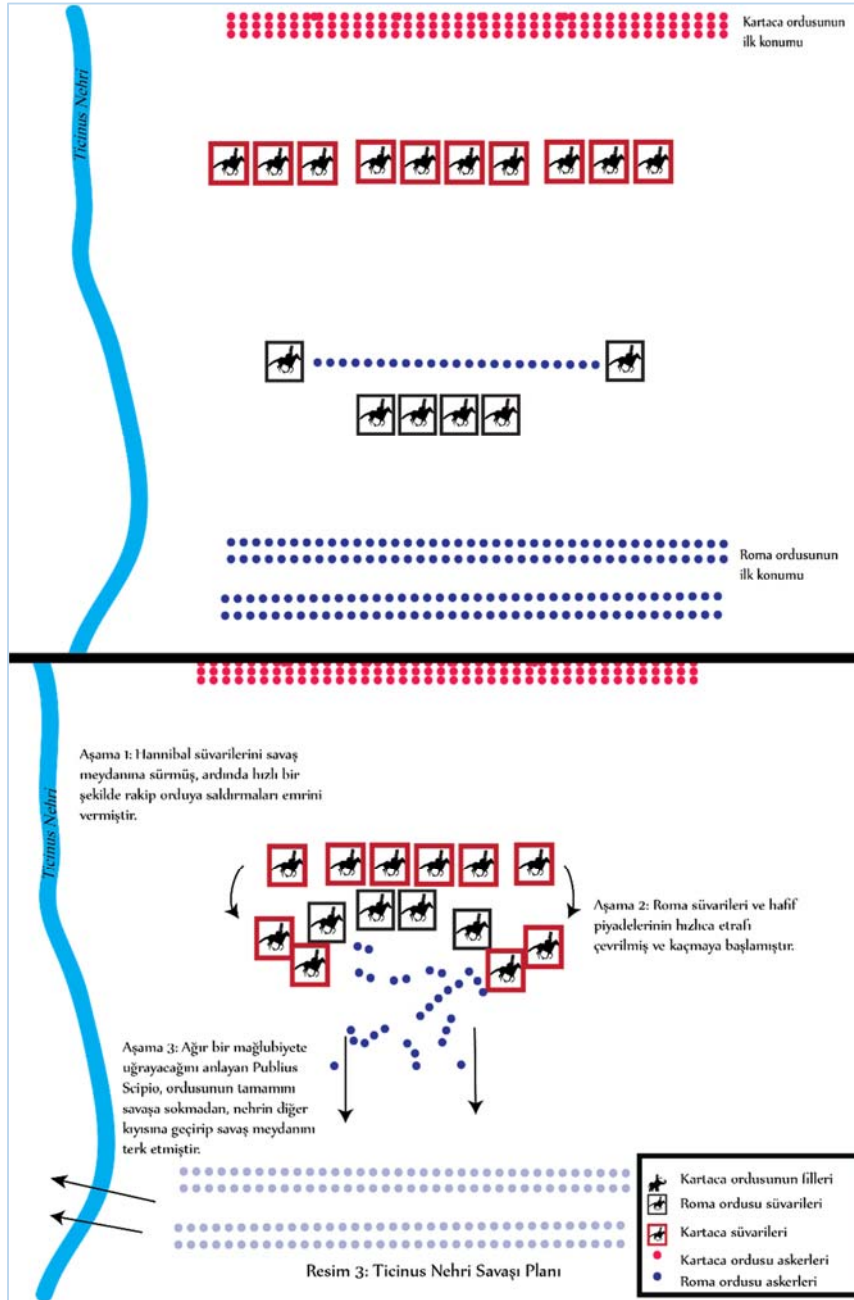
Ordunun yarısını Alplerde uğradığı pusularda kaybeden açlık ve sefalet içinde Po ovasına indiren Hannibal'i, Publius Scipio, İtalya içlerine daha fazla ilerlemeden mümkün olan en kısa sürede durdurmak istiyordu. Zaman kaybetmemek için diğer konsül Tiberius Sempronius Longus ve ordusunu beklememiştir. Çünkü kaybedilen zaman Hannibal'in Roma düşmanı Keltleri etrafında toplamak ve ordusunu toparlamak için kazandığı süredir. Publius Scipio, Po Nehri'ni geçerek Hannibal'i bulmak için batıya doğru ilerlemiştir. Hannibal'de aynı nehri takip ediyordu. Nehrin sağında Kartacalılar, solundaysa Romalılar vardır. İki ordu birbiriyle karşılaştığında ordular ilk çatışma için hazırdır. Savaşın vuku bulduğu yer Po Nehri'nin kollarından biri olan Ticinus (Ticino) Nehri yakınları, günümüzde Pavia'nın batısında, Pavia ve Casale Montferrato arasındadır²⁴. Her iki komutan da bir an önce savaşa girmek kesin bir sonuç almak mecburiyetindedir. Savaş pozisyonuna geçen ordulardan Hannibal'in ordu dizilimi şu şekildedir: Ağır süvari birliği merkezde, Numidyalı süvariler her iki kanata dağıtılmıştır. Publius Scipio ise Hafif piyadelerin desteği ile öne süvari birliğini yerleştirmiştir. Fakat Hannibal'in ordusu ilk hareketi çok hızlı olduğu için, Romalı hafif piyadeler mızraklarını dahi atmadan Hannibal'in süvarilerinin saldırısına uğramışlardır.

²¹ Polybius, III.53.

²² Hannibal'ın bu ağır kayıplarını karşılaştırmak açısından örneklemek gerekirse; MS 1812'de Napolyon'un Moskova seferinde modern imkânlarla rağmen, 450.000 olan asker sayısı, Haziran'dan Ağustos ortalarına kadar hiçbir çarpışma olmaksızın 185.000 kişiye düşmüştür (Hoyos, **Hannibal's Dynasty**, 110).

²³ Polybius, III.56. Ayrıca stel hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Mary Jaeger, "Livy, Hannibal's Monument, and the Temple of Juno at Croton" **Transactions of the American Philological Association** 136, 389-414.

²⁴ Frank William Walbank, **A Historical Commentary on Polybius I**, Clarendon Press, Oxford, 1957, 388.

Kartaca ordusundaki süvarilerinin ani saldırısı neticesinde Roma hafif piyade birliği çekilmek durumunda kalmış ve bir etkinlik gösteremeden pasifize olmuştur. Kanatlardaki Numidyalılar, karşı taraflarındaki Roma ordusunun süvarilerini yenip Roma ordusunun merkezine saldırıya geçince, Roma ordusu dağılmış ve kaçmaya başlamıştır²⁵. Ticinus Nehri'ndeki bu çatışmada ordunun bütün birimleri görev almamıştır. Hannibal tarafında sadece süvariler savaşa müdahil olurken, Roma tarafında ise sadece hafif piyadeler ve süvarilerin bir kısmı bu çatışmada görev

²⁵ Polybius, III.65.

yapmıştır. Roma'nın ağır piyadeler ise herhangi bir mücadeleye dahi girmeden geri çekilmiştir. Bu bağlamda burada yapılan, bir savaştan ziyade bir süvari çatışması mahiyetindedir²⁶. Hannibal ordusunu, tam savaş pozisyonuna soksa dahi, ağır kayıplar vereceğini anlayan Publius Scipio alelacele ordusunu geri çekip, nehrin karşısına geçti. Bu hızlı geri çekiliş sırasında nehri geçemeyen veya Roma ordusu geçtikten sonra köprüyü yıkmak için görevlendirilmiş asker ve görevliler Hannibal'ın eline düşmüştür. Bunların sayısı ise yaklaşık 600'dür. Kartaca süvarileri Romalılara ağır kayıplar verdirdiler hatta konsül Publius Scipio da yaralanmıştır²⁷.

Yaralı konsül Publius Scipio'yu gelecekte Africanus unvanı alacak olan aynı isimdeki oğlu tarafından kurtarıldığı iddiası vardır²⁸. Bu iddianın sahibi olan Livy, onu oğlunun kurtardığını yazsa da, yine kendi kitabında Coelius Antipater'e atıfta bulunarak konsülü kurtaran kişinin Liguryalı bir köle olduğunu belirtmiştir²⁹.

Hannibal, Roma ordusunu takip için gönderdiği Numidyalılar Romalıların bıraktığı kampı yağmalamadı ve çekilmekte olan Roma ordusuna da saldırdı. Publius Scipio ordusuna daha fazla zayıt verdirmeden Placentia'ya çekmeyi başarmıştır. Publius Scipio bu vaziyetteyken, Afrika'ya çıkarma yapmak için bekleyen diğer konsül Sempronius Longus, Roma Senatosunun emri ile İtalya'ya geri dönmek durumunda kalmıştır. Sempronius Longus'a, Publius Scipio'nun Ticinus'taki yenilgi haberi ulaştığında Roma yakınlarındaydı ve Ariminum'a (Rimini) doğru ilerliyordu³⁰. Hannibal'ın bir sonraki rakibi, MÖ 218 yılının diğer konsülü Tiberius Sempronius Longus'tur

Trebia Savaşı (MÖ 218): Konsüllerin zihnindeki savaş stratejileri farklıdır. Publius Scipio geçici olarak savaştan uzak durmak niyetindedir. Bunun başlıca sebepleri; kışın gelmesi ile Keltlerin orduyu terk ederek köylerine döneceği, Ticinus Nehri'ndeki savaşında madden ve manen yıpranan ordunun kendisini toparlamasının iyi olacağını, ellerindeki tecrübesiz askerlere eğitim verilmesi gibi gerekçelerdir. Sempronius ise savaşa daha istekliydi. Publius Scipio'nun yaralı olması sebebiyle Sempronius her iki ordunun da kontrolünü ele almıştır. Elinde böyle büyük bir ordu varken geri çekilmesinin ve bu bölgeyi Hannibal'e bırakması gibi bir durum söz konusu değildir. Sempronius'taki bu savaş isteği Hannibal'ın işlerini kolaylaştırmış ve bu zaafı fırsata çevirmesine imkân tanımıştır.

Hannibal'ın bu savaşa girme nedenleri ise; en önemli müttefiki olan Keltlerin, Hannibal tarafından Roma'ya karşı başlattığı galeyanın sönmesini engellemek için bir zafer daha kazanmak, daha önce yenilgiye uğrattığı Roma ordusuna toparlanma fırsatı vermeden bir darbe daha indirmektir. Ayrıca buradaki Roma egemenliğini bitirerek kışı geçireceği bu bölgeyi güvenli hale getirmek ve lojistik desteği güvence almaktır. Hannibal, Ticinus'ta kazandığı başarının meyvelerini toplamak, Roma'nın gücünden hala çekinen Keltleri ikna etmek için ve Roma'ya karşı harekete geçti.

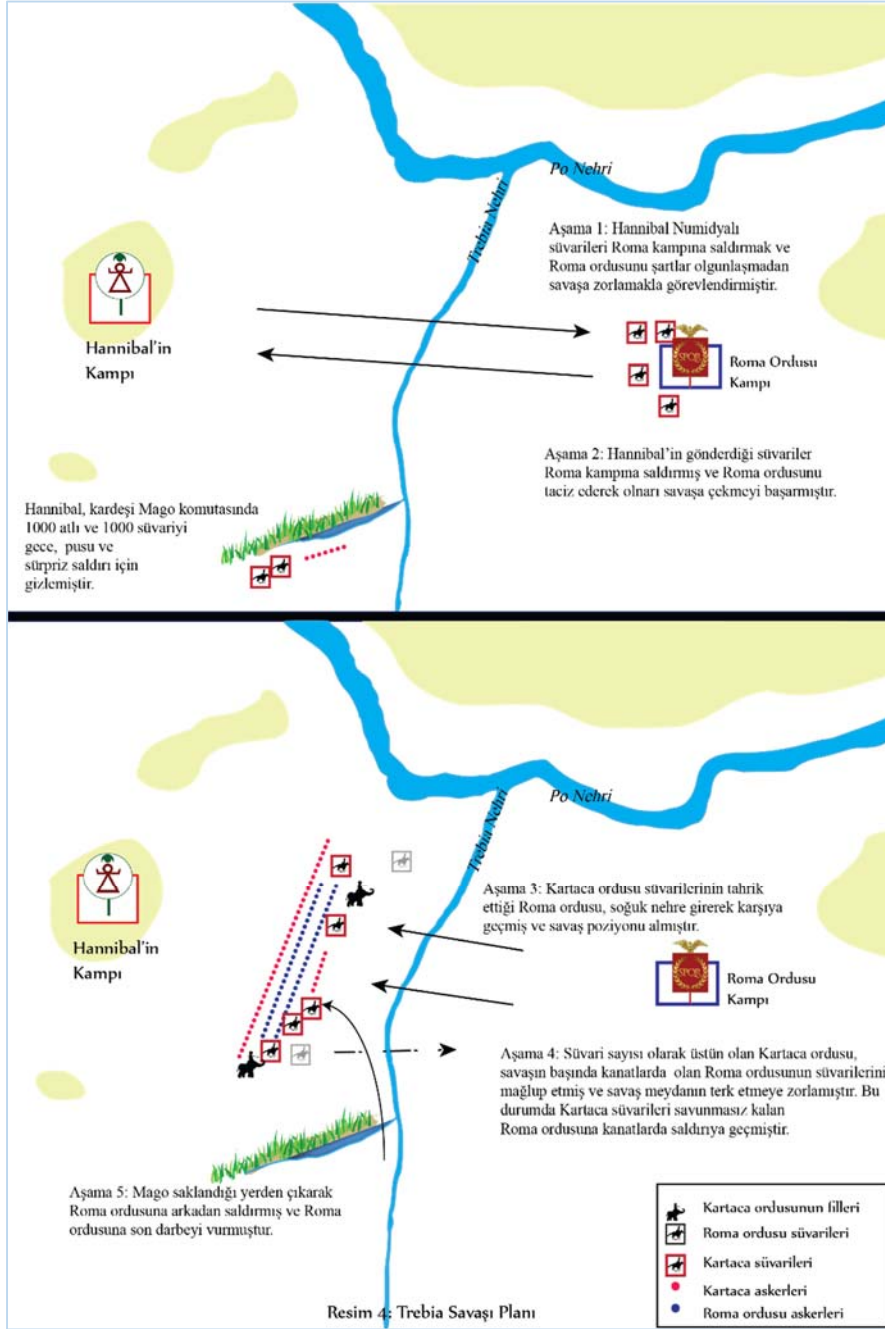
²⁶ Dexter Hoyos, **Hannibal, Rome's Greatest Enemy**, Bristol Phoenix, Exeter, 2010, 47.

²⁷ Polybius, III. 66.

²⁸ Livy, XXI.46.

²⁹ Livy, XXI.46. Coelius Antipater, Livy'nin kendi kitabını yazarken kullandığı ana kaynaklarından biridir fakat kitapları günümüze ulaşamamıştır. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Susanne William Rasmussen, **Public Portents in Republican**, L'Erma di Bretschneider, Rome, 2003, 17.

³⁰ Livy, XXI.51.

Batı Trebia'da savaşın yapılacağı alan geniş, düzlük ve ağaçsızdır. Hannibal burada savaşın seyrini değiştirecek bir nokta belirledi. Bu nokta iki tepe arasında kenarları oldukça yüksek yeşillikle kaplı bir suyoludur³¹. Hannibal burayı savaş

³¹ Polybius, III.71.

stratejisinin taktik noktası olarak belirlemişti. Romalılar Keltlerle savaşırken bu bölgelerde sık sık pusuya maruz kalıyorlardı, ancak burası nispeten düz bir alandı bu yüzden Romalılar pusuya olabileceğinden şüphelenmemişti. Hannibal, savaştan bir gün önce 1.000 yaya ve çoğu Numidyalı süvari olmak üzere 1.000 atlıyı, karanlıkta küçük kardeşi Mago emrindeki askerleri bu noktaya gizlemiştir.

Polybius'a göre Roma ordusunun mevcut asker sayısı 16.000 Romalı, 20.000 müttefik piyade ve 4000 süvariden oluşuyordu³². Livy'ye göre ise Romalı piyade sayısı 18.000, müttefik piyade sayısını ise 20.000'dir. Bu askerlerden başka Roma'ya sadık kalan tek Kelt kabilesi olan Cenomani'den bir kıtadan bahsetmekte ancak Livy buradaki Romalı süvari sayısına dair bilgi vermemektedir³³. Publius Scipio'nun hala iyileşmeyen yaraları sebebiyle komuta Sempronius'tadır.

Hannibal'ın askeri gücüyle; Mago ve pusuya yatmış olan 2.000 kişiye ek olarak 14.000 Kelt, 9000 piyade ve 5000 süvaridir³⁴. Hannibal'ın ordusundan bahsedilirken filleri de unutmamak gerekir. Hannibal'ın filleri bu savaşta nasıl konumlandığı konusunda antik kaynaklarda verilen bilgiler birbiriyle çelişmektedir. Polybius'a göre piyadelerin önüne³⁵, Livy'ye göre³⁶ süvarilerin yanına; kanadın en dışına, Appianus'a göre³⁷ ise süvarilerin önünde konumlandırmıştır.

Hannibal'ın pusuya noktasına Mago'yu yerleştirdiği ve savaş hazırlıklarını bitirdiği gecenin sabahında, Numidyalı süvariler, Trebia Nehri'ni geçerek Romalılara saldırdılar. Bu hareketin amacı Sempronius'u şartlar olgunlaşmadan bir savaşa zorlamaktır. Savaşa hazırlıklı olan Hannibal'ın ordusu, Sempronius'un kendi ordusuna savaş emrini vermesini bekliyordu. Hannibal'ın emri ile nehrin Roma tarafına geçen Numidyalılar, Roma kampına saldırıp, Romalıları savaş için provoke ederken, Kartaca ordusu kendilerini ve atlarını savaşa hazırlıyordu³⁸.

Sempronius'u provoke etme girişimi başarı ile sonuçlanmıştır. Sempronius ordusuna kahvaltılık gibi zaruri ihtiyaçlar için bile zaman tanımadan derhal savaşa hazır olmaları emrini verdi. Sempronius, Numidyalıların saldırısı için önce süvarilerine, daha sonra 6.000 hafif piyadeye ardından tüm orduya saldırı emri vermiştir³⁹. Roma kampını provoke etmeyi başaran Numidyalı süvariler geri çekildiler.

Romalıların savaşa girişmeden önce karşılaştıkları ilk zorluk kış dönümüne yakın bir tarihte oldukça soğuk olan ve bir iki gün önce yağın karında etkisiyle yükselen, göğüs hizasına kadar olan nehri geçmektir. Hannibal, Numidyalı süvarilerin nehri güvenle geçebilmesi, Kartaca ordusunun Romalı tehdidi olmadan orduyu yerleştirebilmesi ve savaş düzenini Romalıların fark etmemesi için 8.000 hafif silahlı piyadeyi Kartaca ordusunun bulunduğu kampın birkaç kilometre önünde konumlandırmıştır. Orduların sayıları birbirine yakın gibi görünse de neredeyse tüm şartlar Hannibal'den yanadır. Daha doğrusu Hannibal bu şartları oluşturmuştur. Süvariler Romalıları oyalarlarken, Hannibal ordusunun ana kısmı

³² Polybius, III.72.

³³ Livy, XXI.55.

³⁴ Polybius, III.56.

³⁵ Polybius, III.72.

³⁶ Livy, XXI.55.

³⁷ Appian, **Hannibal's War**, 7.

³⁸ Polybius, III.71.

³⁹ Polybius, III.72.

kamptan yaklaşık 1 km uzaklıkta tek sıralı bir şekilde savaş pozisyonu aldırdı. Romalılar Ticinus Nehrini geçtikten sonra aç, ıslanmış, üşümüş bir vaziyette Roma'nın Cumhuriyet döneminde sıkça kullandığı triplex acies⁴⁰ taktiğiyle savaş düzeni almışlardır⁴¹.

Trebia'daki savaş hafif piyadelerin çatışması ile başlamıştır. Savaşın daha ilk aşamasında Hannibal'in stratejisi meyvelerini vermeye başladı. Çünkü Roma ordusundaki hafif piyadeler ve süvariler, Numidyalı atlıların Roma kamplarını tacizinde, mızraklarının çoğunu kullanmıştır. Kısa süreli bir çatışmanın ardından Romalı hafif piyadeler geri çekilmeye başladı. Sempronius bu olumsuz duruma rağmen ordusuna ilerleme emri verdi. Roma ordusunun piyadeleri, Kartaca ordusuna karşı direndiler ve uzun bir süre herhangi bir taraf üstünlüğü elde edemedi. Ancak Hannibal'in süvari üstünlüğü bir kez daha kendini göstermiştir. Kartaca ordusunun süvarileri rakip süvarileri yenmiş ve çekilmeye mecbur etmiştir. Bu durum Roma ordusunun kanatlardan süvari saldırısına maruz bırakmış ve büyük kayıplara neden olmuştur. Savaşın gidişatını değiştiren kişi pusuda bekleyen Mago oldu. Kartaca ve Roma ordusu savaşırken Mago, Roma ordusuna arkadan gerçekleştirdiği saldırı Roma ordusunda büyük bir kargaşa yarattı. Neredeyse tüm yönlerden saldırıya maruz kalan Roma ordusu dağılarak sabah geçtikleri nehre doğru kaçmaya başladı⁴².

Roma ordusunun merkezinin durumu ise tamamen farklıydı. Soğuk, açlık ve ordunun en zayıf noktası olan kanatlardan saldırıya maruz kalması dahi Roma'nın merkezindeki 10.000 askeri durdurmamıştır. Roma ordusunda kanatlardaki birlikler kaçmış veya ölmüş olmasına rağmen, Hannibal'in merkezdeki birliklerini yarmayı başarmıştır. Bu 10.000 kişi, yarama hareketinin ardından Placentia'ya, kampı korumakla görevli Publius Scipio ve komutasındaki askerlerin bulunduğu kampa çekildiler⁴³. Hannibal bu çekilmede Romalıları takip ettirmemiştir.

Sempronius ordunun geri kalan kısmını önce Placentia'ya sonra ise daha güvenli ve korunaklı bir şehir olan Cremona'ya çekti. Bu geri çekiliş, Kartacalı tacizi olmaksızın devam etmiştir.

Savaşın sonucu Roma için büyük bir mağlubiyettir. Ordunun organize bir şekilde çekilen 10.000 kişilik kısmı hariç yok edilmiştir. Kartaca tarafında ise en ağır darbeyi İkinci Kartaca Savaşında sıkça karşılaştığımız gibi merkezi tutan ve yarma hareketine maruz kalan Keltler almıştı ancak yine de Hannibal'in ordusunun kayıpları Roma ile karşılaştırıldığında veya savaşın büyüklüğü göz önüne alındığında oldukça düşüktür. Hannibal bu savaşta Sempronius'un aceleciliğini ve savaşa istekliliğini iyi gözlemlemiş, rakibinin psikolojik durumunu iyi analiz etmiştir. Bu savaşı önemli kılan diğer bir neden ise Hannibal'in fillerini İtalya'da kullanma imkânı bulduğu tek savaştır⁴⁴. Hannibal'in bu savaşta öğrendiği bir diğer

⁴⁰ Roma tarihinde sıkça kullanılan 3 sıra taktiğidir. Lejyondaki askerlerin üç sıra şeklinde yerleştirilmesiyle oluşur. Roma'nın yaptığı savaşlarda başlangıcından yıkılışına kadar kullandığı bir taktiktir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Sara Elise Phang, **Roman Military Service: Ideologies of Discipline in the Late Republic and Early Principate**, Cambridge University Press, New York, 2008, 53.

⁴¹ Polybius, III.72

⁴² Polybius, III.74.

⁴³ Polybius, III.74; Livy, XXI.56.

⁴⁴ John Francis Lazenby, **Hannibal's War**, University of Oklahoma Press, Norman, 1998, 58.

önemli ders ise Roma'nın ağır piyadelerinin başarısıdır. Roma ordusunun merkezindeki 10.000 piyade, Hannibal'ın savaşçılıkları ile bilenen Keltlerden oluşturduğu merkezi yarmıştır.

Trasimene Savaşı (MÖ 217): Hannibal MÖ 218 yılında İtalya'ya inmiş ve Ticinius ve Trebia'da Romalıları yenmiştir. Fakat kışın gelmesi nedeniyle Orta İtalya'ya ilerleyememiş MÖ 217 yılın baharının beklemiştir. Bu arada bölgedeki soğuklar nedeniyle birçok askeriyle birlikte fillerinin biri hariç hepsini kaybetmiştir. MÖ 217 yılı baharında Roma Senatosu Hannibal'e karşı aldığı tedbirleri uygulamaya koymuştur. En önemli tedbir İtalya'nın ortasındaki en büyük sıra dağlar olan Apeninleri doğal bir sınır olarak kullanmasıdır. Bu kapsamda Flaminius Arretium'a, Servilius ise doğuda Adriatik kıyısında Ariminum'a gönderilmiştir. Böylelikle Hannibal'ın güneye doğru ilerleyebileceği her iki yolda tutulmuş ve Hannibal'ın güneye ilerleyişi engellemek istenmiştir. Ayrıca iki konsülün ordusunun konumları da oldukça avantajlıdır. Her iki ordu bir tehlike durumunda birleşebilirdi. Apeninlerdeki ana geçitlerin Romalılar tarafından tutulduğunu öğrenen Hannibal, daha az kullanılan, tehlikeli Arno Nehri'nin bataklıklarını takip ederek güneye doğru ilerlemeye başlamıştır. Ancak bu yürüyüş oldukça zordur. Arno Nehri'ndeki bataklıkların su seviyesi derin olmasa da, su sebebiyle ordunun kamp kurabilme imkânı yoktur. Sadece ölen hayvanların üzerine kısa bir süre dinlenebiliyorlardı. Yorgunluk ve hastalık, dört gün ve üç gece aralıksız süren bu uzun yolculukta ordunun kayıplar vermesine neden olmuştur ve Hannibal bu geçiş sırasında ophthalmia'dan (göz iltihabı) sağ gözünü kaybetmiştir⁴⁵.

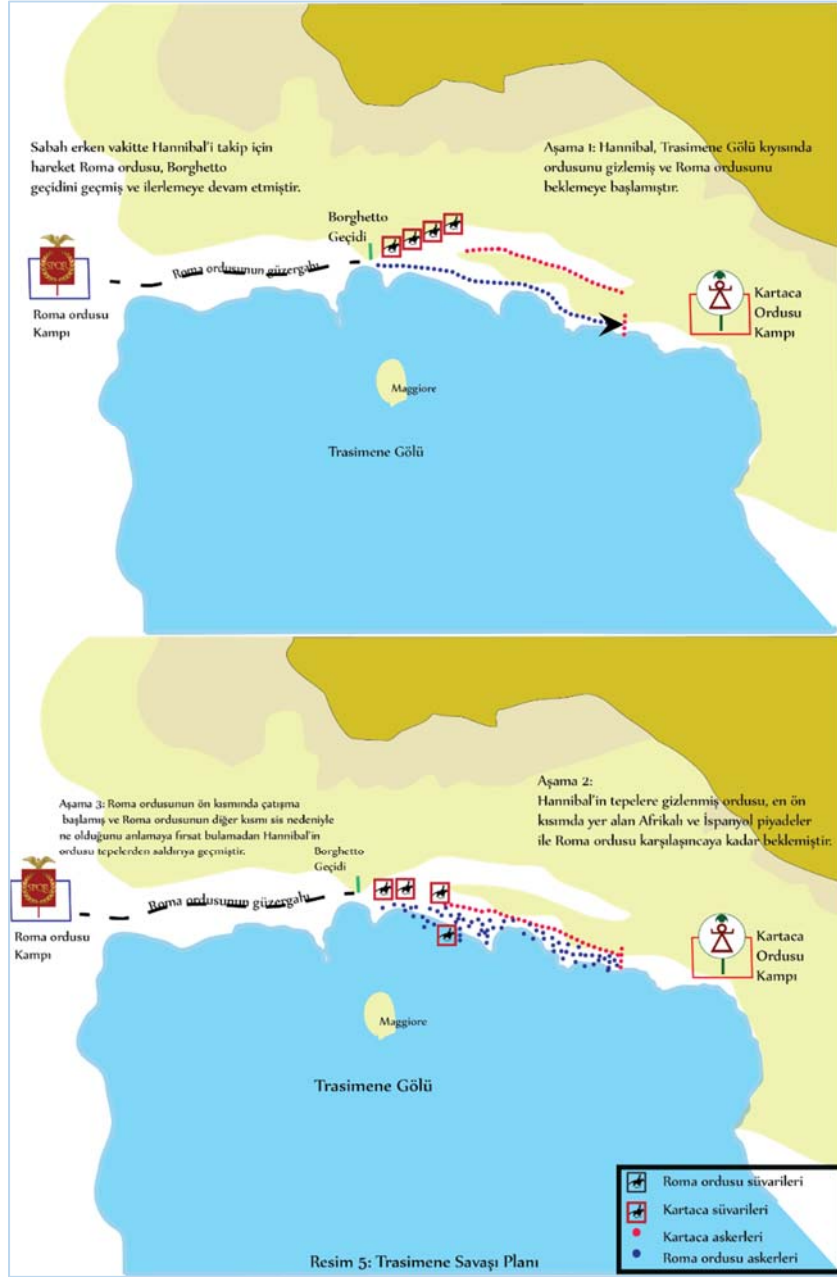
Roma'nın umduğunun aksine bataklıklardaki yolu takip ederek orta İtalya'ya gelen Hannibal güneyde, Flaminius'un ordusu ise kuzeyde kalmıştır. Flaminius'un takibinde güneye doğru ilerleyen Hannibal, Trasimene Gölü yakınlarına gelmiştir. Hannibal, Roma'ya (güney) doğru ilerlerken yönünü aniden Trasimene Gölüne yani doğuya doğru çevirmiştir. Göle doğru ilerlerken Borghetto geçidi geçmiş ve güneşin batışı yaklaştığı için Trasimene Gölü yakınlarında kamp kurmuştur. Hannibal'i takip eden Flaminius, akşam saatlerinde Kartaca ordusunun geçitte kaybolduğunu görünce geçidi geçmeden, geçidin dışında karargâhını kurmuştur. Hannibal Trasimene'ye gelinceye kadar önceki konsül Sempronius gibi aceleci ve savaş yanlısı bir komutan olan Flaminius ve ordusuna karşı sürekli tacizci bir politika izlemiş ve psikolojik olarak savaşa hazır bir ruh haline bürünmelerini sağlamıştır⁴⁶.

Hannibal'ın yönünü değişmesi Roma ordusu için büyük fırsattır, çünkü Hannibal'ın Etruria'da olduğunu öğrenen Servilius Geminus ve ordusu Perugia (Perugia) yakınlarındaki Flaminius ve Hannibal'e doğru hareket etmektedir. Takibin devam etmesi durumunda Hannibal iki konsülün ordusu arasında sıkışabileceği bir tuzağa doğru ilerlemeye başlamıştır⁴⁷.

⁴⁵ Polybius, III.79; Serge Lancel, **Hannibal**, (çev. Antonia Nevill, Blackwell), Massachusetts, 1999, 92.

⁴⁶ Livy, XXI.4.

⁴⁷ Lazenby, **Hannibal's War**, 65.

Trasimene Gölü kıyısında yamaçlar, tepeler ve dar bir geçit yolu vardır. Polybius'un tarifine göre savaşın yapıldığı yer tabanı düz bir vadi, bu vadinin her iki tarafında da kesintisiz devam eden yüksek tepeler vardır. Vadinin sonunda büyük bir yükselti, vadinin diğer ucu ise göle çıkmaktadır. Hannibal, vadinin sonundaki tepeye kampını kurmuştur⁴⁸. Günümüzde gölün coğrafyasının değişmiş olması ve ana kaynaklardaki tanımlamaların birbiriyle çelişmesi neticesinde savaşın

⁴⁸ Polybius, III.83.

tam olarak nerede yapıldığına dair kesin bir bilgi yoktur⁴⁹. Hannibal, Roma ordusunun önünü kapatmak, geri çıkmasını engellemek ve kesin sonuç almak için askerleri şu şekilde yerleştirmiştir: Afrikalı ve İspanyalı savaş tecrübeli üst düzey askerleri tuzağın en uç noktasına konumlandırmıştır. Hafif piyadeleri tepenin arkasında vadinin sağına konumlandırmıştır. Keltler ve süvarileri ise Romalılar boğaza girdikten sonra çıkışı kapatacak ve kesintisiz şekilde konumlandırmıştır⁵⁰.

MÖ 217 Haziran'da şafakla birlikte hareket eden Flaminius yola koyuldu. Flaminius ordudan önce gözcü veya öncü birlik göndermemiştir⁵¹. Polybius yoğun bir sisin varlığından bahsetmektedir. Bu sis Hannibal'ın ordusunun gizlenmesine yardımcı olmuştur. Öyle ki devasa bir ordu vadide gizlenmişken birkaç kilometre uzunluğundaki Roma ordusu durumdan şüphelenmeden ilerlemektedir. Hannibal saldırı için Roma ordusunun ilerleyişini beklemiş ve ön tarafı tutan Afrika ve İspanyalı askerlerle Romalılar karşılaşınca kadar saldırı emri vermemiştir. Hannibal'ın Roma ordusunu karşılamak için görevlendirdiği Afrikalı ve İspanyalı askeri karşılarında bulan Roma ordusu savaş düzenine geçmeye teşebbüs etse de Hannibal'ın saldırısı başlamıştır. Ordunun önde giden kısımları Afrika ve İspanyalılarla çatışmaya başlarken arka kısımdaki askerler düşük görüş mesafesi nedeniyle saldırının nereden geldiği veya ne olduğunu anlamaya fırsatları dahi olmamıştır. Kartaca ordusu sisin görüşü düşürdüğü tepelerden aşağı savaşa çıkışları atarak Romalılara saldırmaya başlamıştır. Bu beklenmedik saldırı ve savaşın kaotik ortamında Roma ordusu organize olamamış ve etkili bir direnç dahi gösterememiştir⁵². Bazı Romalılar güvenli bir sığınma noktası bulmak için tepenin eteklerine tırmanmıştır. Daha sonra ise Maharbal komutasındaki piyadeler tarafından kuşatılarak bu askerlerin çoğu öldürülmüştür⁵³. Fakat bu 6.000'e yakın Roma askerinin dağa tırmanabilmesi ve kaçanların olması yoğun sisin Kartaca için de olumsuz etkilerinin Kartaca ordusu için de geçerli olduğunu göstermektedir. Çünkü Hannibal'ın kesintisiz yerleştirmesine rağmen organizasyonda hataların olduğunu göstermektedir. Kurtulmak umuduyla göle atlayan Romalılar ise ya zırhlarının ağırlığı ile boğulmuş ya da Kartaca ordusunun atlarını suya sürmesiyle öldürülmüştür⁵⁴.

Savaş sırasında Ducarius adlı Kelt, Flaminius'un MÖ 223 yılındaki Adda Nehri kıyısında Roma'nın Kelt kabileleri ağır bir mağlubiyete uğrattığı savaşta Roma ile savaşmıştır. Konsül Flaminius'u tanıyıp, korumasını öldürdükten sonra attığı bir mızrak ile Flaminius'u da öldürmüştür⁵⁵.

Pusuyu yarıp, kaçmayı başaran 6.000 kadar Romalı ise yakında bir köye sığınmıştır. Fakat bunların etrafı Maharbal komutasındaki askerler tarafından çevrildi ve Maharbal'ın canlarının başışlanacağı vadiyle direnmeden teslim oldular. Fakat Hannibal, Maharbal'ın böyle bir yetkisi olmadığı gerekçesiyle bu anlaşmayı geçersiz saymış ve bunları esir almıştır. Bu teslim alınanlarla birlikte Roma ordusunun ölü sayısı yaklaşık 15.000, esir sayısı ise 15.000'dir. Sadece birkaç

⁴⁹ Adrian Goldsworthy, **Fall of Carthage**, Cassell, London, 2000, 187; ayrıntılı bilgi için: M.O.B. Caspari, "The Battle Of Lake Trasimene" **Historical Review**, 99, 417-429. 1910.

⁵⁰ Polybius, III.83.

⁵¹ Livy, XXII.4.

⁵² Polybius, III.84.

⁵³ Lazenby, **Hannibal's War**, 64.

⁵⁴ Polybius, III.84.

⁵⁵ Livy, XXII.6.

saat süren bu savaşta Roma ordusunun tamamına yakını ya öldürülmüş ya da esir alınmıştır. Hannibal'ın kayıpları ise Roma ile karşılaştığında ve savaşın büyüklüğü göze alındığında son derece düşüktür. Hannibal'ın ordusunda savaşta ölen çoğunluğunu Keltlerin oluşturduğu askerlerin sayısı Polybius'a göre 1.500⁵⁶, Livy'ye göre ise savaşta sonra yaralarından ölenler dâhil 2.500'dür⁵⁷.

Hannibal bu zaferin ardında ordusundan ölenler için, bir tören düzenledi. Roma ordusunun üst düzey komuta kademesi de törenle gömüldü. Hannibal usullerine uygun olarak gömdürmek için Flaminius'un cesedini aratmış fakat bulunamamıştır⁵⁸. Kelt geleneklerinde var olan düşmanın kafasının kesilip saklanması âdetinin⁵⁹ gereği olarak Keltler tarafından kesilmiş olabilir. Konsül'ün giydiği seçkin zırhından da tanınmaması Flaminius'un zırhlarının yağmalanma ve başının kesilmiş olma ihtimalini güçlendirmektedir⁶⁰.

Savaş bittikten birkaç gün içinde Servilius'un Flaminius'a destek olarak gönderdiği 4.000 süvarinin haberini alan Hannibal, bu süvarilerle ilgilenmesi için Maharbal'ı görevlendirmiştir. Maharbal, Gaius Centenius komutasındaki bu 4.000 kişiyi Asisi yakınlarında pusuya düşürmüştü ve yok edilmiştir⁶¹. Bu yok edilen kısım diğer ordunun süvarileridir. Hannibal böylelikle bir ordunun tamamını etkisiz hale getirmiş diğerinin ise süvarilerini yok etmiştir. Trasimene gölündeki ağır mağlubiyet haberinin Roma'daki etkisi geçmeden Servilus'un destek amacıyla gönderdiği 4.000 süvarinin son askerine kadar katledildiği veya esir alındığı haberi Roma'ya ulaşmıştır⁶².

Hannibal, Romalı askerlerinin silahlarını alarak ordusuna dağıtmıştır. Böylece uzun süredir kullanılan silahlar yenilenmiş ve Kartaca ordusunun silah ve zırh ihtiyacı karşılanmıştır. Konsüllerden birinin ölmesi diğerinin ise Roma ile bağlantısının kesilmesi nedeniyle Fabian stratejisinin babası Fabius Maximus diktatör seçilmiştir.

Ager Falernus Olayı (MÖ 217): Trasimene'deki ağır mağlubiyetten sonra diktatör seçilen Fabius'un stratejisi açık ve nettir. Hannibal ile açıktan bir mücadeleye girilmeyecek, Hannibal'ın ordusu İtalya topraklarında yıpratılacak ve müsait bir taarruz anı kollanacaktır⁶³. Fabius aradığı büyük fırsatı Ager Falernus'ta yakalamıştır. Fabius'a Campania'da olan Hannibal'ın Apulia'ya dönmek istediği, zorlu kışı burada geçirmemek için harekete geçeceği bilgisi ulaştı. Hannibal'ın zorlu kışın hüküm sürdüğü bu bölgede ve kontrol altında tutmak için fırsat elindedir. Fabius Hannibal'ın geri dönüşünü engellemek için yollarını kapatmıştır. Apia yolu, Sinuessa'nın kuzeyine Süvari Komutanı Minucius'u, kendisi Voluturnus Vadisinde, Casilium'daki geçitleri tutmuştur. Hannibal için kalan son alternatifi olan Callicula, Cales'in kuzeyindeki geçide ise 4.000 asker göndermiştir.

⁵⁶ Polybius, III.84-85.

⁵⁷ Livy, XXII.7.

⁵⁸ Plutarch, *Lives III*, Pericles and Fabius Maximus, Nicias and Crassus, (çev. Bernadotte Perrin), Harvard University Press, Cambridge, 1916, Fabius Maximus, 3.

⁵⁹ Patricia Monaghan, *The Encyclopedia of Celtic Mythology and Folklore*, Facts on File, New York, 2004, 2004, 241.

⁶⁰ Goldsworthy, *Fall of Carthage*, 190.

⁶¹ Walbank, *A Historical Commentary on Polybius I*, 420.

⁶² Polybius, III.86.

⁶³ Halil Demircioğlu, *Roma Tarihi I*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2011, 242.

Bu sırada Fabius, Hannibal'ın durumunu gözetlemek için Hostilius Mancinus'u 400 süvarisi ile göndermiştir. Hostilius Mancinus'a güvenli mesafeyi koruması talimatını verse de Hostilius Mancinus emrindeki süvariler, köyleri yağmalayan Numidyalı süvarileri gördü. Bunu birkaç düşman öldürmek için fırsat olarak değerlendiren Hostilius Mancinus, Numidyalılara saldırmıştır. Fakat Numidyalılar doğrudan çatışmaya girmek yerine çekildiler ve Romalı süvarileri kamplarının yakınlarına kadar getirdiler. Ardından Karthalo komutasındaki süvarilerin saldırısı sonucu tamamı öldürülmüştür⁶⁴.

Yolların tıkağında haberini alan Hannibal, burada şahsi dehası ve ordusunun disiplin ve uygulama başarısı açısından örnek teşkil edecek bir operasyona girişmiştir. Yağmadan topladığı sığırlardan en güçlü 2.000 hayvanın seçilmesini ve mümkün olduğunca kuru odun ve çalı toplamasını emretmiştir. Hava karadıktan sonra ordu ile geçit arasında duran sırtı işaret ederek, emir verir vermez hayvanların geçide doğru yaklaşırması talimatını verdi. Hannibal ordusunun bir kısım mola verirken diğer kısım gerekli hazırları yapacak şekilde dönüşümlü olarak dinlendirdikten sonra harekete geçmiştir. Toplanan çalı çırpılarıyla hayvanların boynuzlarına meşale yaptırdıktan sonra, hayvanları yönlendirmek ve bölgeyi Romalılardan temizlemek için mızrakçı askerlerden bir kısmını görevlendirdi⁶⁵. Karanlıkta boynuzlarında yanan meşalelerle ilerleyen hayvanları, Hannibal'ın ordusunun dağdan geçmek istediği şekilde düşünen Roma askerleri, geçidi boşaltıp hayvanların yaklaştığı bölgeye ilerlemiştir. Hannibal boşaltılan geçitten kolayca, çatışmaya girmeden, asker kaybına uğramadan Apulia'ya inmiştir. Hannibal, sonraki gün sürüyü idare etmekle görevli mızrakçılar için geri döndü ve 1.000 kadar Romalıyı öldürdükten sonra bu askerlerini de kurtardı. Bu olaylar yaşanırken Fabius ise herhangi bir faaliyette bulunmamıştır⁶⁶.

Cannae Savaşı (MÖ 216): Hannibal, Adriyatik kıyısında Apulia'ya yakın verimli bir şehir olan Gereonium'da kışı geçirmişti. Hannibal'ın bu bölgeyi seçmesi tesadüf değildir çünkü Roma'nın en kırılğan müttefikleri buradadır⁶⁷. Hannibal'ın zaten casuslar aracılığı ile Roma'da olup biteni öğrenmiş olması kuvvetle muhtemeldir⁶⁸. Gereonium'da kışın bitişinden Hannibal sonra hedefi Cannae'dir. Cannae şehri Adriyatik Denizinden 8-10 km. uzakta Aufidus (Ofanto) Nehri kenarındadır. Burası aynı zamanda stratejik bir öneme sahiptir ve Hannibal'ın süvarileri için uygun bir alandır. Canusium ve yakınlarında toplanan ve ihtiyaç olduğunda Roma ordusuna verilmesi için tutulan erzak depolarının bulunduğu bu şehri geçirmiştir. Henüz hasat mevsiminin gelmemiş olması sebebiyle Romalıları zor durumda bırakacak ve erzak açısından kendi ordusunu rahatlatacak bir girişimdir. Hannibal Cannae'yi ele geçirdikten sonra burada Romalıları beklemeye başlamıştır⁶⁹.

Hannibal'ın Cannae'yi ele geçirdiği haberinin Roma'ya ulaşmasından kısa süre sonra konsüller Hannibal'e karşı toplanan orduların başına geçmiş ve hareket etmiştir. Kuzey İtalya'ya tecrübe kazanması için gönderilen ordulardan Gnaeus

⁶⁴ Livy, XXII.15.

⁶⁵ Polybius, III.92.

⁶⁶ Livy, XXII.18.

⁶⁷ Eve MacDonald, **Hannibal A Hellenistic Life**, Yale University Press London, 2015, 119.

⁶⁸ Rose Mary Sheldon, "Hannibal's Spies." **International Journal of Intelligence and Counter Intelligence** 3, 1986, 53-70.

⁶⁹ Polybius, III.117.

Servilius Geminus ve Marcus Atilius Regulus⁷⁰ komutasındaki lejyonlar savaştan birkaç gün önce orduya dâhil olmuştur. Bu askerinde orduya katılmasının ardından ordu yürüyüşüne devam etmiş ve kamp kurmuştur. Aemilius Paullus, Roma ordusunun kamp kurduğu bölgenin ağaçsız ve düzlük olması, Kartaca'nın süvarilerinin saldırılarını kolaylaştırıyor olması sebebiyle ordunun yerini değiştirmek istese de Varro'nun karşı çıkmasıyla kamp yerinde kalmıştır.

Temmuz sonuna doğru Hannibal'in karşısında kamp kuran Roma ordusunda komuta, her konsülün bir gün idare etmesi şeklinde icra edilmektedir ve konsüller arasında anlaşmazlıklar vardır. Fakat konsüllerin fikir farklılığı savaşın yapıp yapılmaması değil sadece savaşın yapılacağı yer ve zaman konusundadır⁷¹. Aemilius'un Cannae'deki bir diğer önlemi icraatıysa ordunun yaklaşık üçte birini nehrin diğer kıyısına göndermesidir. Hannibal'in ordusundaki yağmacıları ve saldıranları engellemek için ikinci kamp kurduğunu⁷². Roma'nın, büyüğü nehrin sağında küçüğü ise solunda olmak üzere nehrin her iki tarafında da kampı vardır. Cannae şehrinin yamaçlarına yakın bir yerde ordusunu konumlandıran Hannibal'de nehrin diğer tarafının süvariler için daha uygun olması ve Roma ordusunun çoğunluğunun diğer tarafta kalması sebebiyle kampını Aufidus Nehri'nin diğer karşısına yani sol tarafına geçirmiştir⁷³.

Büyük bir savaş için bekleyen Roma ordusu daha önce pusuya düşüp ağır kayıplar verdiği Hannibal'e bu kez gafil avlanmayacaktır, çünkü artık ordular karşı karşıyadır. Pusu ve ani saldırılarda her türlü üstünlüğü kuran Hannibal bu kez Roma ile meydan savaşı yapmak durumundaydı. Bu durum insan gücü açısından daha yüksek olan ve taktiksel manevralar yerine ağır saldırılarla sonuca giden Roma için büyük bir avantajdır. Ayrıca Roma'da ordunun asker sayısı bakımından büyüklüğü nedeniyle Hannibal'in çevirme hareketini yapamayacağı kanaati hâkimdir.

Hannibal, savaştan bir gün önce ordusunu savaş düzenine sokmuşsa da Roma ordusu savaşa girmemiştir. Bu Hannibal ordusu için Romalıların korkaklığının göstergesidir. Meydan okumasına karşılık gelmeyince Hannibal, Numidyalılar hariç ordusunu kampına geri çekmiştir. Numidyalıları ise Roma'nın küçük kampındaki askerlerin nehirde su almasını engellemekle görevlendirmiştir⁷⁴.

Her iki ordu savaş başlamadan savaşı kazanıp veya kaybetmesine etki edecek bir eksilik (yorgunluk, ikmal sorunu, sürpriz saldırı, günlerce yürüyüş) yoktur⁷⁵. Fakat küçük çaplı problemler vardır. Hannibal'in ordusunda kendilerini defalarca zafere taşımış olan liderleri ve savaşlarla yoğrulmuş tecrübeli askerler olsalar da karşılarında ilk kez bu kadar büyük bir ordu vardır⁷⁶. Savaş alanının bir tarafında nehir, diğer tarafında ise Cannae'nin yokuşlarına dayanan alanın darlığı⁷⁷ Kartaca

⁷⁰ Birinci Kartaca Savaşı'nda Kartaca'ya çıkarma yapan Atilius Regulus'un oğludur bakınız: Thomas Arnold, **History of Rome III**, Gilbert Rivington Press, London, 1846, 46.

⁷¹ Goldsworthy, **Fall of Carthage**, 200.

⁷² Polybius, III.110.

⁷³ Lazenby, 78.

⁷⁴ Polybius, III.112.

⁷⁵ Gregory Daly, **Cannae: The Experience of Battle in the Second Punic War**, Routledge, London, 2002, 164-166.

⁷⁶ Daly, 165.

⁷⁷ Adrian Goldsworthy, **The Complete Roman Army**, Thames & Hudson Ltd, London, 2003, 40.

ordusu gibi süvarileri belirleyici unsur olarak kullanan bir ordu için bir dezavantaj olarak değerlendirilebilir. Savaş meydanının düz olması Kartaca ordusundaki süvarilere uygun olduğunu çoğu Roma kaynağı belirtse de Roma ordusundaki piyade ve süvarilerinde savaşmak için düz bir alana ihtiyaç duyduğunu unutmamak gerekir⁷⁸. Roma ordusu için sıkıntıyla hafif şiddetli yerel Volturnus rüzgarı Roma ordusunun yüzüne doğru esmektedir⁷⁹.

Ağustosun 2. günü şafağında Varro, dün Aemilius Paullus'un bir gün önce aynı şartlarda girmedığı savaşı yapmaya kararlıydı. Büyük kamptaki askerleri küçük kampın olduğu kıyıya geçirdi⁸⁰. Roma ordusunu Aufidus Nehri'nin sağına geçirdi ve savaş düzeni verdi⁸¹. Varro, Roma ordusuna normalden daha sık bir şekilde dizilmişti. Bu dizilim Roma ordusu esneklik ve harekete kabiliyetinin azalmasına sebep olmuştur.

Cannae Savaşı ile ilgili tartışmalardan birisi Cannae'de savaşan askerlerin sayısıdır. Polybius'a göre Roma'nın piyade sayısı yaklaşık 80.000 süvari sayısı ise 6.000⁸², Livy ise toplam 87.200 olduğunu belirtmektedir⁸³. Aemilius Paullus savaş başlamadan önce ordusuna nutuk çekerken "bir kişiye karşı iki kişi" şeklinde savaşacaklarını söylemiş olması yine bu sayının abartılı olmadığını göstermektedir⁸⁴. Sayı kesin olmasa da Roma'nın sayısal olarak üstünlüğünü konusunda bütün kaynaklar hemfikirdir. Polybius'un kayıtlarına göre 80.000 yaya ve 6.000 atlıdan oluşan Roma ordusunda⁸⁵ her lejyonda 5.000 yaya ve 300 süvari vardır⁸⁶. Ancak bu askerlerden 10.000 kadarı kampı korumak için geride bırakılmıştı⁸⁷, Appian'a göre ise geride bırakılan asker sayısı 5.000'dir⁸⁸. Günümüz tarihçileri ise Roma ordusunun savaşan kısmının yaklaşık olarak 70.000 piyade ve 6000 süvariden oluştuğu fikrindedir⁸⁹. Ancak, tarihçilerin genel tutumu olan en düşük sayıya itibar etme eğiliminin yanlış olduğunu, döneme en yakın ana kaynak olması sebebiyle Polybius'un verdiği sayıların en güvenilir olduğunu, Roma'nın Cannae'de savaşan asker sayısının 75.000-85.000 arası bir sayı olduğunu yönünde fikri ağır basmaktadır⁹⁰.

Hannibal'ın ordusu ise 40.000 piyade 10.000 süvariden oluşmaktadır⁹¹. Kartaca ordusunun sayısı ile ilgili Polybius ve Livy'nin verdiği sayılar birbirine yakındır⁹². Hannibal'ın her zaman olduğu gibi süvari açısından büyük bir üstünlüğü

⁷⁸ Lazenby, 78.

⁷⁹ Adrian Goldsworthy, **Cannae**, Cassell, London, 2001, 144.

⁸⁰ Polybius, III.113.

⁸¹ Lancel, **Hannibal**, 150.

⁸² Polybius, III.113.

⁸³ Livy, XXII.36.

⁸⁴ Polybius, III.109.

⁸⁵ Polybius, III.113.

⁸⁶ Polybius, III.107.

⁸⁷ Polybius, III.117.

⁸⁸ Appian, **Hannibal's War**, 4.

⁸⁹ Walbank, **A Historical Commentary on Polybius I**, 440-441; Lazenby, 75-76; Daly, 29.

⁹⁰ Goldsworthy, **Cannae**, 66-70.

⁹¹ Polybius, III.114.

⁹² Livy, XXII.46.

bulunmaktadır. Hannibal'in kampında kalan asker sayısı ise 8.000'dir⁹³. Yani Hannibal'in Cannae'de meydana sürdüğü piyade sayısı 32.000 ve 10.000 süvaridir⁹⁴.

Cannae'nin düzlüklerinde karşı karşıya gelen iki ordunun komuta dağılımı ise şu şekildedir: Roma ordusunda, Roma süvarileri Aemilius Paullus komutasında nehrin yanında ve sağ kanatta⁹⁵. Roma müttefiklerinin gönderdiği süvariler merkezin sol tarafındadır⁹⁶. Gaius Terentius Varro ise bu kanadı komuta ediyordu. Roma ordusunda komuta merkezinde ise Marcus Atilius Regulus ve Gnaeus Servilus Geminus vardır⁹⁷. Livy'ye göre ise Atilius, çok yaşlı olması nedeniyle Roma'ya geri dönmüştür⁹⁸.

Roma ordusu, üç sıra (triplex acies) şeklinde sıralanmıştır. Ancak duruşları önceki savaşlardaki pozisyonlarının aksine daha yakın bir şekilde konumlandırılmıştır. Şüphesiz bu yakınlaştırma ve daha yoğun dizilim phalanxlardaki gibi sağlam olsa da ordunun hareket kabiliyetini düşürmüştür. Roma ordusunda Varro, piyadelerini daha sık bir şekilde dizerken, Hannibal ise süvarilerini daha sık konumlandırmıştır. Bu tür yerleşim hızlı hareket eden ve piyadelere göre manevra için daha fazla alana ihtiyacı olan süvarilerin hareket kabiliyetini sınırladığı açıktır. Diğer taraftan sık konumlandırmanın askerler için güven duygusu vermesi ve kaçışın engellenmesi gibi faydaları vardır⁹⁹. Bu dizilim ve stratejinin, açıkça Roma ordusunun sayısal üstünlüğüne göre kurulduğunu göstermektedir. Roma ordusunun böylece güçlü bir saldırı ile Hannibal'in ordusunun merkezini yarma planı üzerinde kurgulandığı görülmektedir. Roma'nın böyle bir plan uygulanmasının haklı nedenleri vardır çünkü daha önce Trebia'da 10.000, Trasimene Gölü'nde ise 6.000 Romalı Hannibal'in ordusunun merkezini yarmayı başarmıştı.

Hannibal, askerlerinin yerlerini Roma ordusunun diziliminden sonra konumlandırmıştır. Kartaca ordusunda İspanyalı ve Kelt süvarileri, Aemilius Paullus'un komuta ettiği Romalı süvarilerin karşısındadır, komutasında ise Hasdrubal¹⁰⁰ vardır. Varro'nun komuta ettiği müttefik süvarilerinin karşısına ise Numidyalı süvariler yerleştirilmiştir. Bu Numidyalı süvarileri Hanno¹⁰¹ Livy'ye göre Maharbal¹⁰² komuta etmektedir. Fakat muhtemelen Hannibal bu süvarileri iki kanada eşit şekilde dağıtmamıştır. Trasimene'den Romalılardan adlıkları silah ve zırhları giyen Afrikalılar, her iki kanata eşit dağıtılmış ve Kelt ve İspanyalıların gerisinde yer almışlardır. Merkezde ise Kelt savaşçılar ve İspanyalılar vardır. Kelt ve İspanyalı piyadeler ince bir çizgi halinde dış bükey hilal şeklinde konumlandırılmıştır. Hannibal en kritik noktada yani ağır piyade birliklerinin

⁹³ Daly, 30.

⁹⁴ Goldsworthy, *Cannae*, 110.

⁹⁵ Polybius, III.114.

⁹⁶ Livy, XXII.45.

⁹⁷ Polybius, III.114.

⁹⁸ Livy, XXII.40.

⁹⁹ Adrian Goldsworthy, *The Roman Army at War*, 100 BC-AD 200, Clarendon Press, Oxford,1996, 235.

¹⁰⁰ Hannibal'in kardeşi Hasdrubal ile karıştırılmamalıdır. Çünkü Hannibal'in kardeşi Cannae Savaşı yapılırken İtalya'da değil İspanya'dadır.

¹⁰¹ Polybius, III.114.

¹⁰² Livy, XXII.46.

tuttuğu merkezin komutasında ise kardeşi ile birlikte bizzat kendisi vardır¹⁰³. Hannibal'ın ordusu ile ilgili bir diğer önemli detay ise fillerle özdeşleşen Hannibal'ın ordusunda fillerin bulunmayışıdır.

Kartaca ve Roma ordusunu oluşturan 100.000'in üzerinde piyade ve 16.000'e yakın atlı Cannae ve Aufidus Nehri arasındaki birkaç kilometrekare alanda savaşıacaktır. Orduların ilk safını oluşturan hafif piyadeler savaşa ilk başlayanlardır. Hafif piyadeler çatışırken ana güçlerin bu durumu izlemesinin sebebi hala tam olarak anlaşılammıştır¹⁰⁴. Ancak böyle bir çatışmanın taktiksel başarısından ziyade moral ve psikolojik etkisi sebebiyle olabilir¹⁰⁵. Romalı hafif piyadeler savaş meydanına çıktıktan sonra Kartaca ordusundaki rakiplerine göre sayısal üstünlüklerine rağmen kayda değer bir başarıları olmayacaktır. Ayrıca savaşın hafif piyadelerin çatıştığı bu bölümü ile antik kaynaklarda detaylı olarak bahsetmemektedir. Stratejinin pek uygulanma imkânı olmayan bu çatışmalar devam ederken Hannibal, süvarileri meydana sürmüştür¹⁰⁶.

Hafif piyadelerin çatışması sürerken Kartaca tarafından nehrin yanında dar bir alana konumlanan süvariler saldırıya geçmesiyle gerçek anlamda savaş başlamıştır¹⁰⁷. Livy'ye göre ise bu süvarilerin çatışması: "Her iki taraf ileri doğru atlarını sürüp, atlar rakipleri ile yan yana gelip durduğunda süvariler rakipleri ile boğuşmaya başlayarak onları atlarından düşürüyordu"¹⁰⁸ Süvarilerin önemli bir rol oynadığı Waterloo Savaşında Keegan'ın tespitleri Livy'nin yazdıklarını destekler niteliktedir¹⁰⁹. Manevra için yeterli alanını olmadığı bu bölgede artık süvarilerin birebir mücadelesi başladı. Süvarilerde üstünlüğü olan Kartaca ordusu, kısa süreli mücadelenin ardından Roma ordusunun süvarilerini savaş meydanının terk etmeye zorladı veya öldürdü¹¹⁰.

Süvarilerden önce savaş meydanına çıkan hafif piyadeler, orduların saflarındaki boşluklar arasında geri çekildikten sonra Polybius Roma'da Velites olarak bilinen bu hafif piyadelerin oluşturduğu birliklerden tekrar bahsetmez, ancak Kartaca ordusundaki hafif piyadeler Romalı hafif piyadelerin aksine, Roma ordusunun etrafının çevrilmesinde önemli rol almıştır¹¹¹.

Roma ordusunda ağır piyadelerin saldırısının ardından Hannibal ordusunun ilk saflarının oluşturan Kelt ve İspanyalı piyadeler gerilemeye başladı. Romalılar bu gerileyişi bir başarı olarak değerlendirmiş rakip ordunun merkezini yarmak için daha güçlü saldırılar yapmıştır. Merkezdeki Keltler geriye doğru çekilirken iki kanada bölünen Afrikalı ağır piyadeler savaşın başlangıcında aldıkları pozisyonlarını korumuştur¹¹². Romalı baskısı nedeniyle Hannibal ordusunda düzen bozulmamış ve yavaş ve kontrollü bir şekilde bu kez geriye doğru hilal şeklini

¹⁰³ Polybius, III.113.

¹⁰⁴ William Kendrick Pritchett, **The Greek State at War IV**, University of California Press, Los Angeles, 1985, 51.

¹⁰⁵ Daly, 171.

¹⁰⁶ Goldsworthy, **Cannae**, 144.

¹⁰⁷ Polybius, III.115.

¹⁰⁸ Livy, XXII.47.

¹⁰⁹ John Keegan, **Face of Battle**, Pimlico, London, 1976, 148.

¹¹⁰ Polybius, III.115.

¹¹¹ Lazenby, 80.

¹¹² Ağır Piyadeler; düzenli, zırhlı, düşmanla göğüs göğüse ve birlikler koordineli bir şekilde halinde savaşan askerlerdir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Teng, **Musket, Map and Money**, 32.

almıştır. Bu geri çekiliş taktiksel bir hamledir. Hannibal'in ordusu geri doğru çekilerek hem kalabalık Roma ordusunun etrafını çeviriyordu hem de Roma ordusu tarafından etrafının çevrilme riskini ortadan kaldırmış oluyordu¹¹³. Kelt ve İspanyalı piyadeleri geriye doğru çekilmeye zorlayan Romalılar kendilerini her iki kanada konumlanmış ağır Afrikalı birliklerin arasında bulmuştur.

Kelt ve İspanyalıların arkasında konumlanan Afrikalı askerlerin yüzü savaşın başında karşıya dönüktür. Fakat geri çekilen Kelt İspanyalıları takip eden Romalıların ilerlemesiyle yönlerini ortada sıkışan Romalılara doğru çevirmiştir. Kelt ve İspanyalı piyadeler, geri çekilişi tamamladıktan sonra yerlerini korudu. Romalı lejyonlar Trasimene'de öldürülen kendi askerlerin kıyafetleri giyen Afrikalılar ile karşılaştı. Bu kargaşada aynı elbiseleri giydikleri için dost veya düşman olduğunu anlama fırsatları bile olmamış olabilir¹¹⁴. Geri çekilen Kelt ve İspanyalıların yordduğu Roma lejyonları kendilerini, aynı kıyafeti giymiş ve henüz savaşmadıkları için dinç olan Afrikalıların ortasında buldu. Böylelikle geriye doğru çekilme yapan Kelt ve İspanyalılar, Romalıları, Afrikalı ağır süvarilerin ortasına çekti. Hannibal'in Kelt ve İspanyalı piyadeleri tuzağın yemi görevini görürken, kapanın dişlileri ise Afrikalı piyadelerdir¹¹⁵. Roma ordusundaki yaya askerler, Kartaca ordusundaki Afrikalı ağır piyadelerin etkisi ile savaş düzeni bozulurken, Kartaca ordusunun sağında konumlanan Numidyalılar, Roma müttefiklerinin oluşturduğu süvarileri oyalamaktadır¹¹⁶.

Savaşın seyrini değiştiren olay, Hasdrubal komutasındaki süvarilerin nehir tarafındaki Romalı süvarileri yenmesi ve diğer kanattaki Numidyalı süvarilere yardıma gelmesi olmuştur. Muhtemelen süvariler kanatlara eşit dağıtılmadığı için Hasdrubal komutasındaki süvariler rakipleri sayısal üstünlükleri ile kolayca alt etmiştir. Numidyalıları yenemeyen Roma ordusundaki müttefik süvarileri, Hasdrubal'ın birliği ile üzerine geldiğini görünce, iki süvari birliğinin ortasında kalacağını anlayıp komutanları Varro'yla savaş meydanından kaçmıştır¹¹⁷. Varro savaş meydanında kaçarken dağılan Roma süvarilerini komuta eden diğer konsül Aemilius Paullus atını bırakıp piyadelerin arasında savaşmaya devam etmiştir. Artık Roma süvarileri dağıldığı için Kartaca ordusunun süvarilerini Romalı piyadelere saldırmaktan alıkoyacak bir şey yoktur. Bu süvarilerin arkadan saldırmasıyla, hala düşmandan sayıca fazla olan Roma ordusunun etrafı çevrilmiştir ve savaştan kaçmak gibi bir seçenekleri de yoktur. Bu çemberin iç taraflarında kalan Romalılar hiçbir varlık gösterememektedir. Arkadan saldırıya geçen süvariler baskısı, ön taraftan Afrikalı askerlerin Romalı piyadelerin ilerleyişini durdurması nedeniyle birçok Romalı için silahlarını çekmek için dahi yeterli alanın kalmıyor ve Roma ordusunu sınırlı bir alan içinde tutuyordu.

Romalı ordusunun güçlü saldırı dalgalarının Afrikalı piyadelerin boşa çıkarması, ordu düzeninin bozulması, Hasdrubal komutasındaki Kelt ve İspanyalı süvarilerin saldırılarıyla artık savaş bitmiş, Romalı ve müttefik asker katliamına dönüşmüştür. Savaşın bu kısmında artık taktiksel bir manevradan ziyade sadece silahların

¹¹³ Lancel, **Hannibal**, 105.

¹¹⁴ Goldsworthy, **Fall of Carthage**, 211.

¹¹⁵ Chris McNab, **The Roman Army the Greatest War Machine of The Ancient World**. Osprey Publishing, Oxford, 2010, 57.

¹¹⁶ Livy, XXII.48.

¹¹⁷ Polybius, III.116.

konuştuğu bir aşamadır ve Hannibal ordusunun yaptığı tek şey öldürmektir. Bu aşama bittiğinde Roma, sadece kendi tarihinde değil dünya tarihindeki en ağır mağlubiyetlerinden birini almıştır.

Savaşın bitiminde Aufidus Nehri yanındaki birkaç kilometrekarelik alanda 50.000'den fazla ölü yatıyordu. Livy'ye göre Roma tarafında 45.500 piyade 2.700 süvari öldü, 1.500'ü süvari 3.000'i piyade olmak üzere 4.500 esir vardı¹¹⁸. Ölenler sadece askerler değildir, Roma Senatosu ve üst düzey idarecilerden de ölenler olmuştur. Bunlardan bazıları; konsül Aemilius Paullus, bir önceki yılın konsülü Gnaeus Servilius Geminus, Fabius ile ortak diktatörlük yapan ve Hannibal'e Geronium'da saldıran Minucius, 29 üst düzey idareci, 80 senatör ve üst düzey memur vardır¹¹⁹. Polybius'a göre ise Roma tarafında ölenlerin sayısı şöyledir: 6.000 süvariden sadece 70'i Varro ile kaçabilmiştir, Roma'nın gönderdiği müttefik süvarilerinden ise 300'ü yakınlardaki yerleşim birimlerine sığındılar. Toplamda 10.000 esir vardı ve 3.000 asker kurtulmayı başarmıştı. Polybius geri kalan 70.000 askerini ise cesurca öldüğünü yazmıştır¹²⁰.

Livy savaş sonrasında savaş meydanı ve çarpışmanın dehşeti hakkında kısaca şu bilgileri vermiştir: "Gecenin soğuğu nedeniyle yarası ani ölüme götürmeyecek derecede hafif, fakat hareket etmesine imkân vermeyecek kadar ağır olan Romalı yaralılarından gecenin soğğunun etkisi ile kendilerine gelenler olmuştu. Bu yaralılar özellikle vurduğu anda öldüren balta, kılıç, mızrak gibi silahlarla değil sapan taşları gibi zırha isabet etmesi neticesinde veya süvarilerin çatışması sırasında tendonları kesilerek attan düşürülen ve ölümü daha geç olanlardır. Kartaca ordusunda savaş alanına gelenler bu yarı ölü vaziyetteki Romalıları sakatlayarak yavaş yavaş ölmelerini izliyor veya daha sonra öldürmek için bekletiyorlardı. Bazıları olayın dehşetinden korkarak kazdıkları toprağa yüzlerini gömüp kendilerini boğmaya çalıştığı görülmüştür. Savaşta silahı elinden düşen bir Romalının, dişleri ile kulak ve burnunu kopardığı yaralı bir Numidyalı, Hannibal'in askerleri tarafından bulunmuştu"¹²¹. Bu savaş sonrası Cannae, savaş tarihinde kesin zaferin en iyi örneği olarak gösterilebilecek bir savaş haline gelmiştir. Canne, uygulanan strateji, ordu disiplini ve tek seferde düşmanı yok etme gibi nedenlerden dolayı tarihçilerin ilgisini çekmiş ve yaşadığı dönemden günümüze kadar incelenen birkaç savaştan biri olmuştur¹²². Cannae'deki bu yenilgiyi asker kaybı açısından kıyaslanacak olursa dünya savaş tarihinde 1916 yılındaki Somme Savaşı, yani modern ve endüstriye savaşların başlangıcına kadar tarihin en kanlı yenilgisidir¹²³. Taktiksel anlamda örnek olmasının yanında, hem teori hem de uygulanması, sayısal üstünlüğün savaşı kazanmakta belirleyici etken olmadığını göstermesi gibi birçok açıdan tarihe geçmiş savaşlardan biri oldu¹²⁴. Hannibal'in bu büyük zaferini önemli kılan bir diğer önemli unsur ise ordusundaki farklı etnik unsurların savaşta kullanılmasıdır. Hannibal, dilleri, dinleri, ırkları dahi farklı olan askerleri mükemmel bir şekilde organize etmiştir. Hannibal'in ustaca taktiği Theodore Ayrault Dodge'un ilk kez

¹¹⁸ Livy, XXII.49.

¹¹⁹ Lancel, **Hannibal**, 108.

¹²⁰ Polybius, III.117.

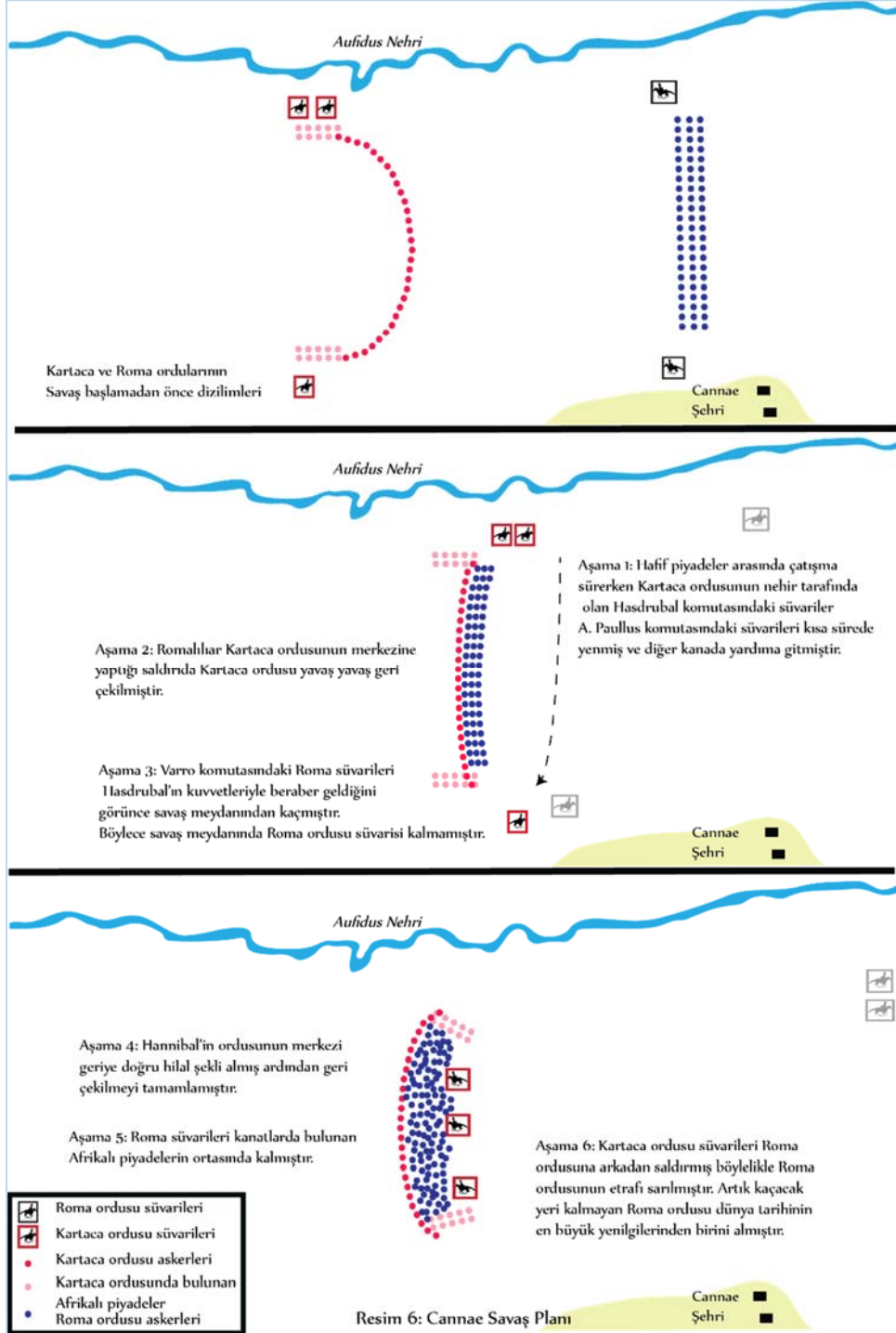
¹²¹ Livy, XXII.52.

¹²² Michael Naiberg, **Warfare in World History**, Routledge, New York, 2001, 16.

¹²³ Martin Middlebrook, **The First Day of the Somme**, Viking, London, 1971, 262-264.

¹²⁴ Cormac O'Brien, **Outnumbered**, Fair Winds Press, Beverly, 2010.

bahsettiği ve en çok bilinen “stratejinin babası” lakabının verilmesine sebep olacak örnek bir başarıdır¹²⁵.

¹²⁵ Theodore Ayrault Dodge, *Hannibal: A History of the Art of War Among the Carthaginians and Romans Down to the Battle of Pydna*, Da Capo Press, Cambridge, 2012, 245.

Cannae'deki yenilgi haberinin Roma'daki etkisi büyük oldu. Tanrılara insanlar kurban edildi. Forum Boarium'da Kelt bir kadın bir erkek, birde Yunan erkek ve kadınında bulunduğu kurbanlar diri diri gömüldü¹²⁶. Livy yine aynı paragrafın devamında insan kurban etmenin ilk kez yapılmadığından da bahsetmektedir.

Zama Savaşı (MÖ 202): İspanya'da yapılan ve İspanya'nın Roma egemenliğine geçmesiyle sonuçlanan İlipa Savaşı'nın ardından Kartaca İspanya'dan çekilmiştir. Ardından MÖ 204 yılında ise Roma, Afrika'ya asker çıkarmıştır. Daha sonra Africanus unvanını alacak olan Scipio Africanus'un¹²⁷ başarılı savaşları neticesinde Kartaca barışa razı olmuş ve İtalya'da hala yenilgi yüzü görmeyen Hannibal'i Kartaca'ya çağırmıştır. Afrika'ya çağrılan Hannibal geri döndü ama diğer Kartacalı komutan, Hannibal'in kardeşi Mago MÖ 203 yılında Milan yakınlarındaki savaşta yaralanmış ve geri dönerken yolda ölmüştür. Mago'nun ölümü ve Hannibal'in geri dönmesiyle Roma'nın en büyük düşmanlarından biri daha Pyrrhus gibi parlak zaferlere rağmen ülkesine eli boş döndü. Hannibal MÖ 203 yılının sonbaharında Kartaca'dan gönderilen gemilere binerek henüz bir çocukken ayrıldığı anavatanı Kartaca'ya 40'lı yaşlarda geri dönmüş ve indiği yer, Leptis'e yakın bir noktada Hadrumentum ve Thapsus şehirleri arasında kampını kurmuştur¹²⁸.

Sicilya ve Sardinya'dan Roma ordusu için gelen erzak gemileri fırtına nedeniyle Cape Bon'un batısına doğru sürüklenmiştir. Kartaca şehrinin hemen karşısındaki adalarda da kıyıya vuran gemiler vardır. Uzun savaşlar ve Roma'nın baskısı altında iase sıkıntısı yaşayan halk bunu bir fırsat olarak görmüştür. Ancak bu gemilerin Kartaca'ya getirilmesi demek Roma ile henüz yeni yapılan barış anlaşmasını bozulması anlamına gelmektedir. Kartaca'yı bu gemilere el koymaya iten bir diğer sebep ise anlaşmanın getirdiği erzak zorunluğuydu. Kartaca'da karar verildi ve Roma'nın erzaklarına el konuldu.

Savaş ihtimalinin belirmesine üzerine her iki ordu da savaş için hazırlıklara başlamıştır. Hannibal'in ordusunun şimdiye kadar ki en önemli unsuru olan süvarileri teşkil eden Numidyalıların artık Roma tarafına geçmiş olması ile Hannibal en önemli gücünden mahrum kalmıştır. Ancak Areakidai gibi bazı kabilelerle anlaşma yaparak bu açığı gidermeye çalışsa da Hannibal'in İtalya'dan Afrika'ya gelirken atları da getirme imkânı yoktur¹²⁹. İkinci Kartaca Savaşı ile özdeşleşen ve bütün olaylar etrafında dönen Hannibal, Kartaca'nın bu beklenmedik hareketinin başlattığı krizi çözmek, savaşın sorumluluğunu yüklenmek zorunda kalıyordu. Hannibal birkaç gün sonra Zama mevkiine gitti ve burada kampını kurdu. Zama mevki, Kartaca'nın batısında ve beş günlük yürüme mesafesindedir¹³⁰.

Kartaca'nın keşif için gönderdiği askerler, Scipio'nun devriye birlikleri tarafından yakalandı. Scipio, bu askerleri esir almak yerine onlara kampı gezdirerek, istedikleri bütün bilgileri liderleri Hannibal'e götürmelerini emretmiştir. Kısa süre sonra Masinissa 6.000 piyade ve 6.000 atlı ile Zama'ya ulaştı. Masinissa'nın gelişi ile artık güç dengeleri Scipio'dan yanadır¹³¹.

¹²⁶ Livy, XXII.57.

¹²⁷ MÖ 218 yılı konsülü Cornelius Publius Scipio'nun aynı isimdeki oğludur.

¹²⁸ Livy, XXX.25.

¹²⁹ Polybius, XV.5; Lazenby, 217.

¹³⁰ Livy, XXX.26.

¹³¹ Polybius, XV.5.

Daha sonra Scipio kampını toplayarak Polybius'a göre Megaron¹³², Livy'ye göre Naraggara¹³³ yani Cezair ile Tunus sınırı yakınların Sakhiet Sidi Youssef'e¹³⁴ gitti. Artık savaş kaçınılmaz bir hale gelmesine rağmen her iki komutanda daha fazla kan dökülmemesi için görüşme yaptı. Son görüşmelerden de bir sonuç çıkmayınca, artık Antik dönemin ünlü iki komutanı savaş için karşı karşıya gelmiştir.

Savaş, Scipio ve Hannibal görüşmesinden bir gün sonra MÖ 202 yılı sonbaharında başladı. Hannibal'in ordusunda Balearlı, Kelt, Ligur ve Fası; Mago'nun birkaç yıl önce komuta ettiği askerler vardı. Ancak ordunun çekirdeği kendi askerlerinden oluşuyordu. Çoğunluğu İspanya'dan, Afrika'dan, hatta Bruttium'dan getirdiği askerler ile birlikte ordunun toplamı 40.000 yakındır¹³⁵. Bunların 4.000'i süvaridir. Hannibal'in savaş stratejisi öncekilerden farklıdır. Önceki savaşlarda savaşın sonucunu belirleyecek unsur olarak süvarileri kullanırken bu savaşta asıl rolü piyadeler üzerine yüklemiştir. Romalıların 3 sıralı dizilimleri bu kez Hannibal tarafından uygulanmıştır. İlk sırada Ligurlar, Keltler, Balearlı sapancılar ve bazı Kuzey Afrikalı kabilelerden oluşmakta ve sayıları 12.000'dür. Hannibal'in ordusundaki bu kabilelerden toplanmış askerlerin Roma veya Kartaca gibi disiplinli bir ordu yerine kabile savaşlarında savaşmış olmaları ve savaş disiplinin kazanan ve kaybedeni belirlediği bu savaşta etkileri düşüktür. İkinci çizgi Kartaca'nın Libya ve Afrika'daki egemenlik alanlarından toplanmış askerleri vardır. Üçüncü çizgide ise Hannibal'in İtalya'dan beraberinde getirdiği kendi askerleri vardır. Sağ ve sol kanatta ise daha sonra ittifak kurduğu bu küçük kabilelerden topladığı süvariler konuşlanmıştır¹³⁶.

Hannibal ile ilgili bir diğer önemli bilinmeyen İtalya'dan ne kadar asker getirdiğidir. Hannibal'in toplam ordusunun 40.000 olduğunu belirtmiştik¹³⁷. Hannibal'in süvari sayısı ise 4.000 idi¹³⁸. Hannibal'in piyade asker sayısı 36.000'dir¹³⁹. Hannibal üç çizgiden oluşturduğu askerlerin birinci sırası 12.000 idi¹⁴⁰. Böylelikle geriye ikinci ve üçüncü çizgide konuşlanan 24.000 asker kalıyordu. Bu askerleri yaklaşık olarak eşit dağıtıldığında Hannibal'in İtalya'dan yanında getirdiği asker sayısı yaklaşık olarak 12.000 civarı olmaktadır.

Savaşta bir diğer önemli etkenlerden birisi olan coğrafi yani jeostratejik faktörlerdir. Özellikle Trasimene gölü yakınlarındaki savaşta Hannibal'in en önemli avantajı coğrafya olmuştu. Hannibal'in diğer savaşlarından farklı olarak savaş yeri Hannibal tarafından seçilmemiştir. Hannibal açısından bir diğer büyük dezavantaj önceki savaşlarında en etkin biçimde kullandığı süvariler sayı açısından Romalılardan azdır ve Masinissa'nın Numidyalı süvarilerinin aksine savaş tecrübesinden yoksunlardır.

¹³² Polybius, XV.5-6.

¹³³ Livy, XXX.29.

¹³⁴ Serge Lancel, **Carthage**, (çev. Antonia Nevill, Wiley-Blackwell), Massachusetts, 1995,174.

¹³⁵ Polybius, XV.14.

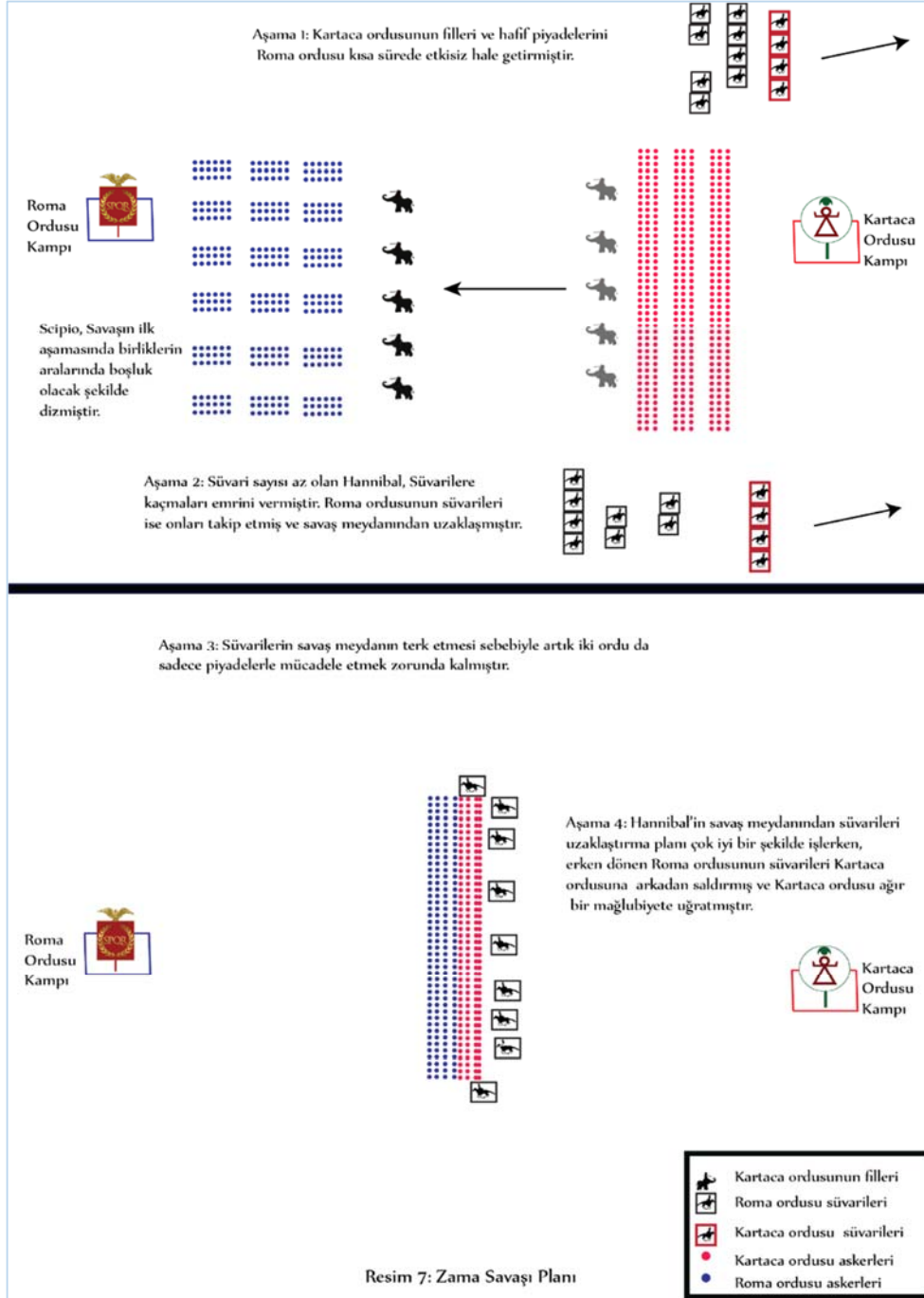
¹³⁶ Polybius, XV.11; Livy, XXX.33; Appian, **History of Libya**, 40.

¹³⁷ Polybius, XV.14.

¹³⁸ Appian, **History of Libya**, 40.

¹³⁹ Lazenby, 222.

¹⁴⁰ Polybius, XV.11.

Scipio'nun süvarilerle ilgili bir sorunu yoktur. Numidyalı Kral Masinissa tüm askeri gücü ile Scipio'nun yanındaydı ve Scipio'nun komuta ettiği ordunun sağ kanadındadır. Gaius Laelius Roma ordusu ve Latin süvarileri ile sol kanattadır. Scipio'da Hannibal gibi Roma'nın klasik dizilimi olan üç çizgi şeklinde dizilmişti

fakat bu kez aralarında büyük boşluklar vardır. Kartaca ordusunun Filleri ile karşılama durumunda bu boşluklara çekilecek şekilde konumlandırıldı¹⁴¹.

Savaşın ilk safhası filler ve hafif piyadelerin çarpışmasıyla başlamıştır. Hannibal ordusundaki fillerin önemli kısmı genç ve iyi yetiştirilmemiştir. Scipio'nun ordusundaki trumpetler ve boruların gürültüsü ile korkup Roma ordusundan daha çok kendi ordusuna zarar vermiştir. Masinissa'nın sayıca ezici üstünlükteki süvarilerinin de saldırısı ile Hannibal için bu savaşta filler ve süvariler faslı kapanmıştır. Ancak Kartacalı süvarilerin bu çekilişi bir yenilgi değildir. Süvari dezavantajının farkında olan Hannibal büyük bir risk alarak savaşın başında süvarilerine geri çekilmesi emrini vermiştir. Böylelikle Roma süvarileri Kartaca ordusunun süvarilerini takip ederken Hannibal eşit şartlarda Roma'nın piyadeleri ile baş edebileceklerdir¹⁴².

Savaşın kaderini belirleyecek olan piyadelerin çatışmaları başladı. Romalılar Kartaca ordusunun ilk saftaki askerlerini yenerek ilerlerken Scipio, ordusunu geri çağırdı ve yeniden organize etti ve dizilimini sıkılaştırdığı ordusunu ileri doğru sürdü. Savaşın kazanıp kaybedeni hala belirsizdir. İkinci çizgideki kanlı çatışmaları bitiren olay, Numidyalıların ve Roma süvarilerinin Kartaca ordusunu arkadan vurması olmuştur. Hannibal süvarileri taktiksel bir çekilme ile Roma ve Numidya süvarilerini oyalasalar dahi Numidyalıların Hannibal'in planladığından daha erken dönmesi ve orduya arkadan saldırması sebebiyle ordu dağıldı. Hannibal'in askerleri Numidyalılar arkadan saldırdıktan sonra dağılmak ve kaçmak yerine savaşarak öldüler. Hannibal için Zama yenilgiyle noktalandı ve kaçtı. Scipio'ya zeferi getiren şey taktiksel üstünlüğü değil, Hannibal'den daha iyi bir orduya sahip oluşudur¹⁴³.

Hannibal, Hadrumentum'a kaçarken Kartaca'nın Roma tarafından esir edilen eski müttefiki Syphax'ın oğlu Vermina'nın çoğunluğu süvari olan askerler ile Hannibal'in yardımına geldiği bilgisini aldı. Fakat talih bu kez Hannibal'den yana değildi. Çünkü çok geçti ve savaş bitmişti. Vermina'nın topladığı askerlerde Roma tarafından saldırıya uğramış ve büyük bir bölümü öldürülmüştür¹⁴⁴.

Hannibal bu yenilginin sonunda silah elinde ölebilirdi ancak belki bir fırsatını bulup ülkesine savaşta hizmet ettiği gibi barışta da hizmet edebileceği düşüncesiyle veya Roma zafer geçit törenlerinde sergilenmekten korktuğu gibi sebeplerden dolayı olsa gerek savaştan kaçmayı tercih etmiştir¹⁴⁵. Elçilerin Hannibal'in üzerine tüm savaşın sorumluluğunu yıkması, Kartaca'nın içindeki politik rakiplerinin güç kazanması gibi sebeplerden dolayı günah keçisi olan Hannibal için kaçmaktan başka çare kalmamıştır.

¹⁴¹ Polybius, XV.9.

¹⁴² Frank William Walbank, **A Historical Commentary on Polybius II**, Clarendon Press, Oxford, 1967, 105.

¹⁴³ Polybius, XV.14-15.

¹⁴⁴ Livy, XXX.36.

¹⁴⁵ Nic Fields, **Hannibal**, Oxford, Osprey, 2010, 31.

İlk Biyokimyasal Silah?

Hannibal MÖ 196 yılında Kartaca'da suffet seçilmiş¹⁴⁶ MÖ 195 yılında ise Kartaca'dan kaçmak zorunda kalmış ve Selevkos kralı III. Anthiokos'a sığınmıştır. III. Anthiokos MÖ 190 yılında Magnesia'da (Manisa) Roma'ya yenilince Hannibal tekrar kaçmıştır. Hannibal'ın, Bithynia Kralı I. Prusias'ın yanına gelişi tarihi MÖ 186 yılıdır. Bithynia ile komşusu Pergamon Krallığı arasında aynı yıl savaş başlamıştır. Justinus, iki devletin aralarındaki barışı bozma sebebini Prusias'ın Hannibal'e olan güveni olarak göstermektedir¹⁴⁷. MÖ 197 yılında ölen Attalus'un yerine oğlu II. Eumenes geçmiştir. Anthiokos ile savaşta Pergamon, Roma'nın yanında yer alırken, Bithynia ise, Selevkosları yarı yolda bırakarak tarafsız kalmıştır. Prusias ve Hannibal'in yeni düşmanı Roma'nın müttefiki II. Eumenes'tir¹⁴⁸.

Hannibal ve Prusias, II. Eumenes ile MÖ 186 yılında başlayan mücadelenin son savaşını MÖ 183 yapmıştır. Prusias karada komutan, Hannibal ise denizde donanmanın amiralidir. Yapılan savaşta Prusias karada yenilmiştir. Karada Prusias'ın kontrol ettiği ordu Eumenes'e yenildikten sonra donanmayı komuta eden Hannibal, savaşın öncesinde toplatıp çömlüklerini içine koydurduğu zehirli yılanları savaşın kızıştığı bir zamanda Pergamon gemilerine attırdı. Pergamonlular zehirli yılanlardan korkup gemilerini terk etmeye mecbur kaldı. Böylece Bithynia denizde Hannibal sayesinde savaşı kazandı¹⁴⁹. Hannibal'ın bu taktiksel hamlesini bazı tarihçiler biyolojik savaşın ilk örneklerinden biri olarak değerlendirmektedir¹⁵⁰.

Sonuç

Eskiçağ'ın en büyük komutanlarından biri olan Hannibal, İskender gibi bir kral, Caesar gibi Triumvir veya diktatör ya da Traianus gibi imparator değildir. Dolayısıyla sahip olduğu her şeyi idareli kullanmak ve başkalarının uygun gördüğü kararlara itaat etmek zorundadır. Askeri veya lojistik desteği istediği gibi yönlendirebilmek veya imkânlar ölçüsünde ihtiyacı olanı temin edebilmek gibi bir yetkisi yoktur. Bu bakımdan İtalya'da ilk üç yılda büyük zaferler kazanırken bile uzun süre Kartaca senatosu yardım göndermemiş adeta Hannibal'i İtalya'da yapayalnız bırakmıştır. Savaş meydanlarına çıkarabileceği asker sayısı, Kartaca ve müttefiklerinin toplam insan sayısından bile fazla olan Roma topraklarına Hannibal, adeta bir intihar görevi için gönderilmişidir. Hannibal, yenilgi veya hatanın telafisi olmayan bu zorlu durumla başa çıkmayı başarmış, düşman topraklarında büyük zaferler kazanmıştır. Bu durum Hannibal'i diğer komutanlara üstün kılan vasıflardan biridir. Bu makale Hannibal'in sadece savaş taktiklerini nasıl uyguladığı ile ilgilidir. Oysaki düşman topraklarında sadece savaş kazanarak hayatta kalmamayacağı açıktır. Hannibal etrafı düşmanlarla çevrili bir toprak parçasında lojistik, iye, haberleşme, askerlerin ihtiyaçları, siyasi ilişkiler gibi onlarca farklı durumla başa çıkabilmiştir. Hannibal'in bu istisnai kabiliyeti onun savaşçılığı kadar

¹⁴⁶ Kartaca'da her yıl yapılan seçimlerle görevlendirilen ve idari mekanizmanın en üstünde yer alan iki kişiye suffet denmektedir (Brian Herbert Warmington, *Carthage*, Robert Hale Limited, London, 1960, 30).

¹⁴⁷ Justin, *Epitome of the Philippic History of Pompeius Trogus*, (çev. J. Yardley), Oxford University Press, Atlanta, 1994, XXXII.4.

¹⁴⁸ Howard Hayes Scullard, *A History of the Roman World*, Routledge, New York, 2013, 254.

¹⁴⁹ Justin XXXII.4.

¹⁵⁰ Gavin De Beer, *Hannibal Challenging Rome's Supremacy*, The Wiking Press, New York, 1969, 299

diğer maharetleri de bulundurduğunu göstermektedir. Makalede incelediğimiz Hannibal'in savaş taktiklerinin özünü oluşturan bazı etmenler vardır. Bunları maddeler halinde kısaca değerlendirilirse şu başlıkları ortaya çıkmaktadır:

Coğrafyayı Etkin Bir Şekilde Kullanması (Jestrateji): Hannibal'in savaşlarında taktiğin en önemli dayanak noktası coğrafyadır. Tagus savaşında düşmanı nehrin ortasına çekerek, Trebia'da rakibini soğuk sudan geçmeye zorlayarak, Trasimene'de sisi ve dağları saklanmak için kullanarak coğrafyanın getirdiği avantajı değerlendirerek zaferler kazanmıştır.

Rakibin Ruh Halini ve Psikolojisini Çözmesi: Hannibal Trebia Savaşında Sempronius Longus'un savaşa çekebilme için sürekli tacizlerde bulunmuştur. En son Numidyalı süvarileri Roma kampına saldırarak Roma ordusunu şartlar olgunlaşmadan bir savaşa sokmayı başarmıştır. Pusuda bekleyen Mago ise sadece 2.000 kişilik az sayıda asker ile yaptığı saldırı rakibin özellikle savaş motivasyonunu kırmaya yöneliktir. Trasimene savaşında pleblerin desteklediği halk yanlısı Flaminius'u yolu üzerindeki Roma köylerini yakarak savaşa hazır bir psikolojiye bürünmesini sağlamış ve pusuya düşürerek ordusunu yok etmiştir. Fabius Maximus'un savaştan uzak durma politikasına muhalif olan süvari birliği komutanı Minucius Rufus'un savaşa meyilli bir olduğunu iyi bilen Hannibal, Minucius Rufus'a saldırmış ve diktatör Fabius Maximus'un kesin stratejisine rağmen Minucius Rufus'u savaşa çekmeyi başarmıştır. Bu örnekler Hannibal'in bir komutan olarak rakibin zafiyetini iyi bildiğini ve ona uygun bir taktik geliştirdiğini göstermektedir.

Sürpriz Saldırı ve Beklenmeyi Yapması: Beklenmeyi tasarlamak ve uygulamak Hannibal'in savaş taktiklerinin önemli unsurlarında biridir. Alpleri geçerek düşmanın beklemediği hareketi yapması sadece Hannibal için değil savaş tarihinde sürpriz saldırı için verilebilecek en iyi örneklerdendir. Trasimene Savaşında Roma ordusunu gafil avlamıştır. Ager Falernus'ta Roma ordusunu sığırlar ile aldatması Hannibal'in düşmanın beklemediği hareketleri gerçekleştirme konusundaki becerisini göstermektedir. MÖ 208 yılında Hannibal ile büyük bir savaş yapmak için Venusia'da toplanan Roma ordusu savaş yapmadan dağılmıştır. Bunun nedeni Hannibal kampın yakınlarında ağaçlık ve yüksek bir bölgeye Numidyalı süvarilerden oluşan bir birlik yerleştirmiştir. Bu askerler tepeyi kontrol etmek için çıkan Romalı iki konsülü gafil avlamıştır. Konsüllerden Crispinus yaralı bir şekilde canını zor kurtarmıştır. Ancak diğer konsül; Cladius Marcellus bu saldırıda orada öldürülmüştür. Hannibal'in bu hamlesi ile Roma ordusu savaş yapmadan geri çekilmek zorunda kalmıştır. Böylece Hannibal bir savaşı henüz başlamadan bitirmiştir.

Liderlik ve Ordu: Hannibal veya ordusu yenilmez değildir ya da insanüstü yetenekleri yoktur. Üstelik Roma ordusu gibi yakın kültürler ve komşular da değil; dilleri, dinleri, milliyetleri farklı (Balearlı, Numidyalı, İberyalı Kelt) olan savaşçılardır. Hannibal bu askerleri güdülmeyi başaran bir liderdir. Hannibal'in bu farklılığı savaşlarda etkin bir şekilde kullandığı ve onun büyük bir lider olduğu görülmektedir. Kartaca ordusu, Cannae Savaşında bire karşı iki kişi olan Roma ordusu ile savaşa liderlerine güvenerek girmiş ve büyük bir zafer kazanmıştır. Kartaca ordusu, komutanlarının dâhice fikirlerini kusursuz bir şekilde savaş

alanında uygulamayı başarmıştır. Böylece lider ve ordusu ölümlerinden bin yıllar sonra bile tarihin zihninde canlı kalmayı başarabilmişlerdir.

Hannibal'ın Roma için önemine gelince; Hannibal'i yenebilmek için Roma'nun en temel siyasi kurumlarını değiştirmek zorunda kalmıştır. Görevlerin bir kişiye art arda ikinci yıl verilmemesi prensibi değişmiş, böylece cumhuriyet geleneklerine aykırı olarak Roma'da devletin önüne geçecek bireylerin ortaya çıkmasına ortam hazırlamıştır. Roma, Hannibal'i ancak kendi taktikleriyle yenebilmiş ve bunu diğer devletler için de uygulamıştır. Hannibal'ın Alpleri geçişi Roma'nın zihninde çok ağır tahribat yaratmış ve artık Akdeniz'in en ücra köşesindeki olaylara bile duyarsız kalmamaları gerektiğini öğrenmişlerdir. Böylece Roma'nın siyasi olaylara bakış açısını kökten değiştirmiştir. Ayrıca Hannibal ustaca taktiklerle ağır mağlubiyetler yaşattığı Roma'ya bir anlamda savaş sanatını öğretmiş bir dünya devleti olmasına istemeden de olsa büyük bir katkı sağlamıştır.

Resim 8: Hannibal'ın yaptığı Savaşlar, savaşların coğrafi konumları ve savaşın yapıldığı tarihi gösteren bir harita.

Hannibal'ın Savaşlarının Genel Kronolojisi¹⁵¹

Tarih	Savaşın Adı	Rakip	Savaş Taktiği	Sonuç
MÖ 220	Tagus Savaşı	Carpetani Kabilesi	Sahte Geri Çekilme	Kartaca Zaferi
MÖ 218	Rhone Geçiş Savaşı	Volcae Kabilesi	Rakibe arkadan saldırma	Kartaca Zaferi
MÖ 218	Alpleri geçişte yapılan iki savaş.	Allobroges ve Alplerde yaşayan Kelt Kabileler	Savunma	Ağır kayıplar verilmiş fakat Kartaca Ordusu kurtulmuştur.

¹⁵¹ Kuşatmalar savaşlara dâhil değildir.

Ayrıca Hannibal'ın bazı savaşları (Cannae, Trasimene ve Zama) tarihçilerin çok ilgisini çekmiş ve detaylıca incelenmiştir. Fakat bazı savaşları (Herdonia Savaşları veya Eurymedon Savaşı) hakkında verilen bilgiler ise daha kısıtlıdır. Bu bilgi yetersizliği nedeniyle örneği Herdonia savaşlarında nasıl bir taktik uyguladığı bilinmemektedir.

MÖ 218	Ticinius Savaşı	Roma	Süvari çatışması	Kartaca Zaferi, Roma geri çekilmiştir.
MÖ 218	Trebia Savaşı	Roma	Etrafını çevirme ve Pusu	Kartaca Zaferi
MÖ 217	Trasimene Savaşı	Roma	Pusu	Kartaca zaferi, ölü ve esirlerle birlikte Roma ordusu yok edilmiştir.
MÖ 217	Municus Rufus ile çatışma	Roma	Etrafını çevirme ve Pusu	Kartaca Ordusu Minucius'un ordusunun yok edecekken Fabius Maximus kurtarmıştır.
MÖ 217	Ager Falernus çatışması	Roma	Şıgırlar ile Roma ordusunun aldatma	Taktiksel Kartaca zaferi Hannibal Roma ablukasını kaldırmayı başarmıştır.
MÖ 216	Cannae	Roma	Etrafını çevirme	Kartaca zaferi. Tarihin en büyük zaferlerinden biridir.
MÖ 212	Herdonia I	Roma	-	Kartaca Zaferi, Sayıca az olan Gnaeus Flaccus'un 16.000 kişilik ordusu yok edilmiştir.
MÖ 210	Herdonia II	Roma	-	Kartaca Zaferi, Cnaeus Fulvius Centumalus'un komuta ettiği 10.000 kişi öldürülmüştür.
MÖ 202	Zama	Roma	Triplex acies	Kartaca Mağlubiyeti, II. Pön Savaşı'nın sonu.
MÖ 190	Eurymedon	Rhodes	-	Hannibal'in bir kısmını komuta ettiği donanma yenilmiştir.
MÖ 183	Bithynia	Pergamon	-	Hannibal denizde zafer kazanmış fakat Prusias karada yenilmiştir.

Kaynakça**ANTİK KAYNAKLAR**

- APPIAN **Roman History I**, Ed. and Çev. Brian McGing, Loeb Classical Library, Cambridge, Harvard University Press, 1912.
- JUSTIN, **Epitome of the Philippic History of Pompeius Trogus**, Çev. J. Yardley, Oxford University Press, Atlanta, 1994.
- TİTUS LIVY, **History of Rome V**, (XXI-XXII), Çev. B. O. Foster, Loeb Classical Library, Harvard University Press, Cambridge, 1929.
- TİTUS LIVY, **History of Rome VI**, (XXIII-XXV), Çev. Frank Gardner Moore, Loeb Classical Library, Harvard University Press, Cambridge, 1940.
- TİTUS LIVY, **History of Rome VII**, (XXVI-XXVII), Çev. Frank Gardner Moore, Loeb Classical Library, Harvard University Press, Cambridge, 1943.
- TİTUS LIVY, **History of Rome VIII**, (XXVIII-XXX), Çev. Frank Gardner Moore, Loeb Classical Library, Harvard University Press, Cambridge, 1949.
- TİTUS LIVY, **History of Rome IX**, (XXXI-XXXIV), Çev. Evan T. Sage, Loeb Classical Library, Harvard University Press, Cambridge, 1935.
- TİTUS LIVY, **History of Rome X**, (XXXV-XXXVII), Çev. Evan T. Sage, Loeb Classical Library, Harvard University Press, Cambridge, 1935.
- PLUTARCH, **Lives III, Pericles and Fabius Maximus, Nicias and Crassus**, Çev. Bernadotte Perrin, Harvard University Press, Cambridge, 1916.
- POLYBIUS, **The Histories II**, (III-IV), Çev. W. R. Paton, Harvard University Press, Cambridge, 1922.
- POLYBIUS, **The Histories IV**, (IX-XV), Çev. W. R. Paton, Revised by F. W. Walbank-Christian Habicht, Harvard University Press, Cambridge, 1927.
- POLYBIUS **The Histories V**, (XVI-XXVII), Çev. W. R. Paton, Revised by F. W. Walbank, Christian Habicht, MA, Harvard University Press, Cambridge, 2012.

ARAŞTIRMA ESERLER

- ARNOLD, Thomas, **History of Rome III**, Gilbert Rivington Press, London, 1846.
- CASPARI, M.O.B. "The Battle Of Lake Trasimene" **Historical Review** 99, 417-429, 1910.
- DALY, Gregory, **Cannae: The Experience of Battle in the Second Punic War**, Routledge, London, 2002.
- DE BEER, Gavin, **Hannibal Challenging Rome's Supremacy**, The Wiking Press, New York, 1969.
- DEMİRCİOĞLU, Halil, **Roma Tarihi I**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2011.
- DODGE, Theodore Ayrault, **Hannibal: A History of the Art of War Among the Carthaginians and Romans Down to the Battle of Pydna**, Da Capo Press, Cambridge, 2012.

- FIELDS, Nic, **Hannibal**, Oxford, Osprey, 2010.
- GABRIEL, Richard, **Great Armies Of Antiquity** Preager, London, 2002.
- GOLDSWORTHY, Adrian, **The Roman Army at War, 100 BC-AD 200**, Clarendon Press, Oxford, 1996.
- GOLDSWORTHY, Adrian, **Fall of Carthage**, Cassell, London, 2000.
- GOLDSWORTHY, Adrian, **Cannae**, Cassell, London, 2001.
- GOLDSWORTHY, Adrian **The Complete Roman Army**, Thames & Hudson Ltd, London, 2003.
- HOYOS, Dexter, **Hannibal's Dynasty: Power and Politics in the Western Mediterranean**, Routledge, London, 2003.
- HOYOS, Dexter, **Hannibal, Rome's Greatest Enemy**, Bristol Phoenix, Exeter, 2010.
- HOYOS, Dexter, **Mastering The West**, Oxford University Press, New York, 2015.
- JEAGER, Mary, "Livy, Hannibal's Monument, and the Temple of Juno at Croton" **Transactions of the American Philological Association** 136, 389-414.
- KEEGAN, John, **Face of Battle**, Pimlico, London, 1976.
- LANCEL, Serge, **Carthage**, Çev. Antonia Nevill, Wiley-Blackwell, Massachusetts, 1995.
- LANCEL, Serge, **Hannibal**, Çev. Antonia Nevill, Blackwell, Massachusetts, 1999.
- LAZENBY, John Francis, **Hannibal's War**, University of Oklahoma Press, Norman, 1998.
- MACDONALD, Eve, **Hannibal A Hellenistic Life**, Yale University Press London, 2015.
- McNAB, Chris, **The Roman Army the Greatest War Machine of The Ancient World**, Osprey Publishing, Oxford, 2010.
- MIDDLEBROOK, Martin, **The First Day of the Somme**, Viking, London, 1971.
- MONAGHAN, Patricia, **The Encyclopedia of Celtic Mythology and Folklore**, Facts on File, New York, 2004.
- NAIBERG, Michael, **Warfare in World History**, Routledge, New York, 2001.
- Ó HÓGÁIN, Daithi, **The Celts: A History**, Boydell Press, Woodbridge, 2003.
- O'BRIEN, Cormac, **Outnumbered**, Fair Winds Press, Beverly, 2010.
- PHANG, Sara Elise, **Roman Military Service: Ideologies of Discipline in the Late Republic and Early Principate**, Cambridge University Press, New York, 2008.
- PREVAS, John **Hannibal Crosses The Alps**, Da Capo, Cambridge, 1998.
- PRITCHETT, William Kendrick, **The Greek State at War IV**, University of California Press, Los Angeles, 1985.

RASMUSSEN, Susanne William, **Public Portents in Republican**, L'Erma di Bretschneider, Rome, 2003.

SHELDON, Rose Mary, "Hannibal's Spies." **International Journal of Intelligence and Counter Intelligence** 3, 53-70, 1986.

SCULLARD, Howard Hayes, **A History of the Roman World**, Routledge, New York, 2013.

TENG, Jimmy, **Musket, Map and Money: How Military Technology Shaped Geopolitics and Economics**, De Gruyter Open, Berlin, 2014.

WALBANK, Frank William, **A Historical Commentary on Polybius I**, Clarendon Press, Oxford, 1957.

WALBANK, Frank William, **A Historical Commentary on Polybius II**, Clarendon Press, Oxford, 1967.

WARMINGTON, Brian Herbert, **Carthage**, Robert Hale Limited, London, 1960.

TÜRKİYE'DE HANEHALKI TÜKETİM HARCAMALARININ ANALİZİ
ANALYSIS OF HOUSEHOLD CONSUMPTION EXPENDITURES IN TURKEY

GÜRKAN ÇALMAŞUR - ABDULKADİR KILIÇ

Doç. Dr., Erzurum Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü
Yüksek Lisans Öğrencisi, Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

gurkan.calmasur@erzurum.edu.tr
kadirklc625@gmail.com

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi | ETU Journal of Social Sciences Institute
III/5, Nisan | April 2018, Erzurum
ISSN: 2149-939X

Makale Türü | Article Types : Araştırma Makalesi | Research Article
Geliş Tarihi | Received Date : 01.02.2018
Kabul Tarihi | Accepted Date : 27.03.2018
Sayfa | Pages : 61-73
DOI- : <http://dx.doi.org/10.29157/etusbe.45>

TÜRKİYE'DE HANEHALKI TÜKETİM HARCAMALARININ ANALİZİ

Gürkan ÇALMAŞUR - Abdulkadir KILIÇ

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ETÜSBED), C.III S.5, Nisan 2018, Sayfa: 61-73

ÖZET

Milli gelirin önemli bir bileşeni olan tüketim harcamaları, ekonominin büyüme performansını yakından ilgilendiren bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Hanehalkı tüketim harcamaları bir ülkenin veya toplumun önemli refah göstergelerinden biridir. Tüketim harcamaları, gelir-tüketim ilişkileri bağlamında Engel Eğrisi ile açıklanmaktadır. Engel eğrisi, belirli bir malın tüketilen miktarı ile toplam gelir arasındaki ilişkiyi gösteren bir eğri olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda, Engel eğrilerinden hesaplanan gelir esneklikleri, genel anlamda hane halkı harcama davranışlarında bir gösterge olarak kullanılmaktadır. Bu çalışmada, Türkiye İstatistik Kurumunun 2014 yılı Hanehalkı Bütçe Anketi verileri kullanılarak 12 ana mal grubuna ait gelir esneklik değerleri tahmin edilmiş ve mal grupları nitelikleri itibarıyla değerlendirilmiştir. Harcama gruplarına ait en uygun fonksiyonların bulunabilmesi için 9 adet fonksiyonel kalıp vasıtasıyla tahmin edilen 117 adet tahmin sonucu incelenip her bir harcama grubu için en uygun kalıp seçilmiştir. Ele alınan harcama gruplarında, gıda ve alkolsüz içecekler, alkollü içecekler, sigara ve tütün, giyim ve ayakkabı, konut, su-elektrik, gaz ve diğer yakıtlar, mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetleri, ulaştırma, haberleşme, eğlence ve kültür, lokanta, yemek hizmetleri ve oteller, çeşitli mal ve hizmet harcamalarının zorunlu mal niteliğinde olduğu bulunmuştur. Diğer harcamalar, eğitim hizmetleri ve sağlık harcamaları ise lüks mal niteliğinde olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hanehalkı, Tüketim Harcamaları, Esneklik, Türkiye.

ANALYSIS OF HOUSEHOLD CONSUMPTION EXPENDITURES IN TURKEY

ABSTRACT

Consumption expenditures, which are an important component of national income, is known as a factor closely related to the growth performance of the economy. Household consumption expenditures are one of the major prosperity indicators of a country or society. Consumption expenditures are explained by Engel Curve in the context of income-consumption relations. The engel curve is defined as a curve that shows the relationship between the amount of consumption of a particular good and total income. In this context, income elasticities calculated from the Engel curves are used as an indicator of household spending behavior in general terms. In this study, household income elasticity values of 12 major commodity groups were estimated and commodity groups were evaluated as qualifications using by budget survey data of Turkey Statistical Institute, 2014. In order to find the most suitable functions for the expenditure groups, 117 predictions estimated through 9 functional forms were examined and the most appropriate pattern for each expenditure group was selected. In the expenditure groups considered as food and non-alcoholic beverages, alcoholic beverages, cigarettes and tobacco, clothing and footwear, housing, water, electricity, gas and other fuels, furniture, home appliances and home care services, transportation, catering services and hotels, various goods and services spending are found to be necessity goods. Other expenditures, education services and health spending were found to be luxurious goods.

Keywords: Household, Consumption Expenditures, Elasticity, Turkey.

1. Giriş

İktisat teorisinde tüketimle ilgili uygulamalı çalışmaların başlangıcı 18. yy. sonlarında David Davies ile başlayarak 1798’de Feredick Morton Eden, 1850’de Frederick Le Play’in araştırmalarını 1855’de Edouard Ducpetioux izlemiştir. Davies ve Eden, hanehalklarının gelirlerini harcama grupları (gıda, yakıt, giyim, sağlık, kira ve diğer harcamalar) arasında nasıl dağıttıklarını analiz etmişlerdir. Bu yapılan çalışmalardan yararlanan Alman istatistikçi Ernst Engel bütçe araştırmaları konusunda ilk ve en önemli analizi 1857 yılında gerçekleştirmiştir. Erns Engel, Belçika’nın Ducpetioux bölgesinde yer alan sosyo-ekonomik grup biçiminde sınıflandırdığı 153 aileden elde ettiği veriyle bir aile ne kadar yoksulsa o ailenin toplam harcamaları içerisinde gıdaya ayrılan payın o kadar fazla olduğu şeklinde ifade edilen talep yasasını ortaya koymuştur. Engel 1895 yılında Ducpetioux bölgesine ait verisini sosyo-ekonomik sınıflardan ziyade gelir düzeylerine göre ayırttığına ise toplam harcama artıca, toplam harcama veya gelir yüzdesi içerisinde giyime ayrılan payın arttığı, gıda, barınma, yakıt ve aydınlatmanın payının ise düştüğü sonucuna ulaşmıştır (Stigler, 1954: 93-94).

Tüketim harcamaları mikro ekonomide gelir tüketim ilişkileri bağlamında Engel eğrileri ve kanunları ile açıklanmaktadır. Engel eğrisi bir tüketicinin belirli bir zaman içerisinde farklı gelir düzeylerinde herhangi bir maldan satın almak istediği mal miktarını göstermektedir. Bu bağlamda Engel eğrilerinden hesaplanan gelir esneklikleri genel anlamda hanehalkı harcama davranışlarında bir gösterge olarak kullanılmaktadır. Engel eğrileri kullanılarak çeşitli harcama gruplarının esneklik tahminleri yapılabilir.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye İstatistik Kurum’unun 2014 yılı Hanehalkı Bütçe Anketi verilerini kullanarak 12 ana mal grubuna ait gelir esneklik değerlerini tahmin etmek ve mal gruplarını nitelikleri itibariyle değerlendirmektir.

Çalışmada, ilgili veriler kullanılarak 12 mal grubunun her biri için 9 fonksiyonel kalıp yardımı ile gelir ve harcama arasındaki ilişkiyi ifade eden modeller tahmin edilmiştir. Analizlerde doğrusal, ters, yarı logaritmik, çift logaritmik, log-ters, working-leser, orana doğrusal ve orana ters formlar denenmiştir. Tahmin edilen denklemler içerisinde mal grupları için ayrı ayrı verilere en iyi uyumu sağlayan, katsayıları anlamlı ve açıklayıcılık gücü yüksek olan denklemler seçilmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde talep teorisi ve fonksiyon türleri detaylı bir biçimde incelenmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde tüketim ve engel kanunu teorik olarak ele alınmış ve hanehalkının tüketim harcamalarını belirleyen faktörler açıklanmıştır. Çalışmanın son bölümünde ise 2014 yılı itibarıyla Türkiye Hanehalkı Tüketim Harcamaları analiz edilmiş ve 12 mal grubunun ayrı ayrı esneklik değerleri bulunarak malların niteliklerine göre ayırt edilmiştir.

2. Literatür Özeti

Houthakker (1952), İngiltere’de 2200 hanehalkını kapsayan bir çalışma yapmıştır. Çalışmada gıda harcamaları, konut harcamaları, giyim harcamaları ve ulaşım harcamaları esneklik değerlerinin birin altında olduğunu yani ilgili malların zorunlu mal niteliğinde ifade edilebileceğini belirlemiştir.

Giles ve Hampton (1985), Yeni Zelanda’da ikamet eden hanehalklarının harcama gruplarına ilişkin esneklik değerlerini tahmin etmişlerdir. Sekiz mal grubu için yapılan tahminlerde gıda harcama grubu için esneklik değeri birden küçük, ulaşım, alkollü içecek grubu için birden büyük ve diğer harcama gruplarının ise esneklik değerlerinin bire yakın olduğu tespit edilmiştir.

Tansel (1986), 1978-1979 yıllarına ait TÜİK Hanehalkı Harcama Anket verilerinden yararlanarak gelir ve harcama ilişkisini araştırmıştır. Sonuç olarak, gıda ve konut harcamalarının zorunlu ihtiyaç malı, lokanta, kişisel bakım, hizmetler, ulaşım ve kültürel harcama gruplarının ise lüks mal olduğu belirlenmiştir. Sağlık harcamaları ve dayanıklı ev eşyalarına ait esneklik değerlerinin ise 1’e yakın olduğu görülmüştür.

Kasnakoğlu (1991), 1987 Türkiye Hanehalkı Gelir ve Tüketim harcamaları anketinden elde edilen verilerden hareketle doğrusal, yarı logaritmik ve çift logaritmik fonksiyonlar için harcama kalıplarını incelenmiştir. Sonuç olarak, sigara dışında yer alan harcama gruplarının gelir esnekliklerinin harcama esnekliklerinden daha düşük olduğu ortaya çıkmıştır.

Özmucur (1991), 1987 Türkiye Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları anketinden elde edilen veriler yardımıyla gelir ile harcama arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Çalışma sonucunda gıda harcamaları, konut harcamaları, ev eşyası harcamaları ve sağlık harcamalarına ait esneklik değerleri birden düşük çıkmıştır. Bu harcama grupları içerisinde yer alan mal grupları zorunlu mallar olarak belirtilmiştir.

Özer (1992), Erzurum ilinde yapılan tüketim harcamaları anketinden elde edilen veriler sayesinde tüketim harcamaları kalıplarını incelemiş ve gelir hipotezlerini temsilen oluşturulan modelleri tahmin etmiştir. Bu bağlamda Erzurum’daki hanehalklarının tüketim harcamalarını en iyi açıklayan model belirlenmeye çalışılmıştır.

Şenesen ve Selim (1995), 1987 yılında TÜİK’den alınan Hanehalkları Gelir ve Tüketim Harcamaları anket verilerinden hareketle 11 mal grubu (gıda, restoran, giyim, mobilya, ev hizmetleri, sağlık, kişisel bakım, ulaşım, kültür ve diğerleri) için gelir esnekliklerini hesaplamışlardır. Çalışma sonucunda, gıda harcamalarının zorunlu mal niteliğinde olduğu, ev eşyası, ev harcamaları, ulaştırma, kültürel harcama, kalemleri her gelir düzeyinde ve hem kırsal hem de kentsel kesimde lüks mal olduğu tespit edilmiştir. Giyim ve diğer harcamalar ise lüks mal niteliğindedir. Fakat tüketicinin elde ettiği gelir düzeyinde artış meydana geldiğinde söz konusu malların esnekliklerinin birim esnekliğe doğru kaydığı görülmüştür.

Nişancı (2002), Türkiye’nin kırsal ve kentsel kesimine ait 1987-1994 yılları Hanehalkı anket verilerini kullanarak gelir grupları itibarıyla tüketim kalıplarını araştırmıştır. 1987 yılında 1202 kentsel ve 998 kırsal, 1994 yılında ise 1522 kentsel 668 kırsal hanehalkı anket çalışmasında yer almıştır. Çalışmada talep modeli en küçük kareler yöntemi ile tamim edilmiştir. 1987 ve 1994 yıllarındaki harcama kalıpları arasında farklılık olup olmadığı ise Chow testi ile incelenmiştir.

Yaylalı ve diğerleri (2006), Türkiye’deki devlet ve vakıf üniversitelerinin 4 yıllık yüksek okullarında ve fakültelerinde okuyan öğrencilerin gelir-harcama ilişkilerini analiz etmişlerdir. Çalışmada araştırılan kalıpların anlamlı olup olmadıkları ise Pearson Ki-kare testi ile tespit edilip farklı, sosyal, ekonomik ve demografik özelliklere sahip olan öğrencilerin harcama kalıpları ve tüketim harcamaları belirlenmiştir.

Oflaz (2007), 2003 yılı Hanehalkı Bütçe Anketinden faydalanarak ülkemizde tüketim harcaması esnekliklerini, farklı gelir düzeylerinde 12 değişik harcama kaleminin benzerliklerini ve farklılıklarını ortaya çıkarmıştır. Sonuçta, gıda, alkol, sağlık ve haberleşme harcamalarının zorunlu mal, giyim, mobilya gibi diğer harcama kalemlerinin ise lüks mal olduğu tespit edilmiştir.

Tarı ve Pehlivanoğlu (2007), Kocaeli ilinde yaşayan, farklı gelirlere sahip tüketicilerin elde ettikleri gelirleriyle farklı mal ve hizmetlere yaptıkları harcamalar

arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Tüketicileri gelirlerine göre üst, orta ve alt gelir grubu şeklinde ayırmış ve her grubu ayrı ayrı incelemişlerdir. Analiz sonucunda Engel kanununun doğruluğu kanıtlanmıştır.

Alakır (2010), 2008 ve 2009 yıllarının veri tabanlarını kullanıp, ampirik bir analiz yaparak Konya ilindeki tüketicilerin tüketim harcamalarını incelemiştir. Analiz modeli olarak ise En Küçük Kareler yönteminden faydalanarak talep parametrelerini tahmin etmiştir. Sonuç olarak, hesaplanan tüm harcama esneklikleri pozitif çıktığı için incelenen bütün malların normal mal olduğu görülmüştür.

Sigeze (2012), Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından uygulanan, 2005 yılı ve 2009 yılı Hanehalkı Bütçe Anketi Mikro Veri seti kullanarak, Türkiye’de hanehalkı tüketim malları talebine ilişkin parametreleri tahmin etmiştir. Çalışma sonucunda ise Türkiye genelinde, gıda ve alkolsüz içecekler, konut, su, elektrik, yakıt, giyim ve ayakkabı, mobilya ve ev aletleri, haberleşme, alkollü içecek, sigara ve tütün harcamalarının harcama esnekliklerinin 1’den küçük olduğunu belirlenmiştir.

Yılmaz (2014), gelir dağılımındaki eşitsizliğin tüketim harcamalarının dağılımına nasıl bir etki ettiğini farklı metotlarla araştırmıştır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2008 yılı hanehalkı tüketim harcamaları verileri incelenerek toplam gelir ve 13 harcama grubu için Lorenz eğrileri oluşturulmuş ve oluşturulan bu Lorenz eğrilerine ilişkin Gini katsayıları hesaplanmıştır.

Korkmaz (2015), Bayburt Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencilerine uygulanan anket yardımıyla gelir ve harcama ilişkisini analiz etmiştir. Çalışmada İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencilerinin aylık ortalama 432,66 TL harcama yaptıkları ve öğrencilerin genel olarak Bayburt ekonomisine bir yılda yaklaşık 16 582 992,48 TL katkı sağladığı belirlenmiştir.

3. Ekonometrik Analiz ve Bulgular

Bu bölümde ilk olarak çalışma ile ilgili yöntem, ardından genel bulgular ve son olarak harcama gruplarına ait gelir esneklikleri verilmiştir.

3.1. Kullanılan Yöntem

Bu çalışmanın temel amacı, 2014 yılı itibariyle Türkiye’deki hanehalkının gelir-harcama ilişkisini analiz etmek ve harcama grupları itibariyle gelir esnekliklerini hesaplamaktır. Çalışmada kullanılan veri kaynağı Türkiye İstatistik Kurumu

tarafından hazırlanmış olan 2014 yılı Hanehalkı Bütçe Anketidir. Bu anket bir yıl için Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde 10122 hanehalkına uygulanmıştır. Türkiye İstatistik Kurumu’ndan alınan Hanehalkı Bütçe Anketi verileri Eviews 8 paket programına aktarılarak EKK yöntemi yardımıyla analizler yapılmıştır.

Engel Kanunu’nun geçerliliğinin araştırıldığı ekonometrik çalışmalarda farklı fonksiyonel kalıplar kullanılmaktadır. Bu çalışmada da her bir harcama grubuna ait en uygun fonksiyonel kalıbı bulmak için 9 ayrı fonksiyonel kalıp kullanılmıştır. Bu fonksiyon kalıpları Tablo 1’de verilmektedir (Ahçıoca ve Ertek, 2000).

Tablo 1: Matematiksel Fonksiyonlar

Fonksiyon Adı	Fonksiyon Kalıbı	Esneklik
Doğrusal	$Y = b_0 + b_1X$	$e = b_1(X/Y)$
Ters Fonksiyon	$Y = b_0 - b_1(1/X)$	$e = b_1(1/XY)$
Yarı Logaritmik	$Y = b_0 + b_1 \ln X$	$e = b_1(1/Y)$
Yarı Logaritmik	$\ln Y = b_0 + b_1 X$	$e = b_1 X$
Çift Logaritmik	$\ln Y = b_0 + b_1 \ln X$	$e = b_1$
Log Ters	$\ln Y = b_0 - b_1(1/X)$	$e = b_1(1/X)$
Working-Leser	$Y/X = b_0 + b_1 \ln X$	$e = 1 + b_1(X/Y)$
Orana Doğrusal	$Y/X = b_0 + b_1 X$	$e = 1 + b_1 X(X/Y)$
Orana Ters	$Y/X = b_0 - b_1(1/X)$	$e = b_0(X/Y)$

Harcama gruplarına ait en uygun fonksiyonların bulunabilmesi için, tablo 1’de verilen 9 adet fonksiyonel kalıp vasıtasıyla tahmin edilen 117 adet tahmin sonucu iktisadi ve ekonometrik olarak incelenmiş ve her bir harcama grubu için en uygun fonksiyonel kalıp seçilmiştir. Bütün modellerde bağımlı değişken (Y) harcama grubu, bağımsız değişken (X) gelir olarak alınmıştır.

3.2. Genel Bulgular

Türkiye’de hanehalkı tüketim harcamalarının 12 harcama grubu bazında esnekliklerinin hesaplanabilmesi için Türkiye İstatistik Kurumu tarafından 2014 yılı hanehalkı bütçe anketi kullanılmış ve bu anketten yola çıkılarak sırasıyla hanehalkına ait gelir, tüketim ve tasarruf değerleri her bir harcama grubuna ait tüketim değerleri ve her bir harcama grubunun gelir içerisindeki payları hesaplanarak tablolar halinde gösterilmiştir.

Tablo 2: Hanehalkı Gelir-Tüketim-Tasarruf Değerleri

Gelir/Tasarruf/Tüketim	Genel
Ortalama Gelir (TL)	3024.838
Ortalama Tüketim (TL)	2760.375
Ortalama Tasarruf (TL)	264.463
Ortalama Tüketim Eğilimi	91,3
Ortalama Tasarruf Eğilimi (%)	8,7

Tablo 2’de hanehalkına ait ortalama gelir, tüketim ve tasarruf değerleri gösterilmiştir. Tablo 2 incelendiğinde, 2014 yılı hanehalkı ortalama gelirinin 3024.838, ortalama tüketimin 2760.375 ve ortalama tasarrufun ise 264.463 TL olduğu görülmektedir. Hanehalkının ortalama tüketim eğilimi %91.3 ve ortalama tasarruf eğilimi ise %8.7 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 3: Harcama Gruplarının Gelir İçerisindeki Payları (%)

Harcama Grupları	GENEL
Gıda ve alkolsüz içecekler	19
Alkollü içecekler, sigara ve tütün	3,9
Giyim ve ayakkabı	4,7
Konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar	20,1
Mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetleri	6,1
Sağlık	1,9
Ulaştırma	16,4
Haberleşme	3,5
Eğlence ve kültür	2,8
Eğitim hizmetleri	2,2
Lokanta, yemek hizmetleri ve oteller	5,2
Çeşitli mal ve hizmetler	4,1

Tablo 3’de hanehalkı tüketim harcamalarının, harcama grupları bazında gelir içerisindeki payları gösterilmiştir. Tablo 3’e göre, hanehalkları gelirlerinin ortalama %20.1’lik kısmını konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar harcama grubu için kullanmıştır. İkinci sırada ise ortalama %19’luk oran ile gıda harcamaları gelmektedir. Diğer harcama grupları ise sırasıyla; ulaşırma %16.4, mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetleri %6.1, lokanta, yemek hizmetleri ve oteller %5.2, giyim ve ayakkabı %4.7, çeşitli mal ve hizmetler %4.1, alkollü içecekler, sigara ve tütün %3.9, haberleşme %3.5, eğlence ve kültür %2.8, eğitim hizmetleri %2.2, ve sağlık harcamalarının gelir içerisindeki payı ise %1.9’dur.

3.4. Harcama Gruplarının Gelir Esneklikleri

Engel eğrilerini tahmin etmek için yapılan ekonometrik çalışmalarda farklı fonksiyonel kalıplar kullanılmaktadır. X hanehalkının geliri Y ise belirli bir harcama grubuna yapılan harcamayı e ise harcama gruplarından herhangi birinin gelir esnekliğini göstermektedir (Şenesen ve Selim, 1995: 209).

En uygun fonksiyonel kalıbı belirlemek için bir takım kriterlere dikkat edilmelidir. İlk olarak modeli iktisadi kritere göre belirlerken modelin iktisat teorisine uygunluğuna dikkat edilmelidir. İktisadi açıdan en uygun modeli seçmek için ise 9 adet fonksiyonel form belirlenmiş ve her bir harcama grubunda denenerek en başarılı sonuç elde edilen fonksiyonel kalıp kullanılmıştır.

Seçilen model sadece iktisadi anlamda değil istatistiki anlamda da kriterlere uygun olmalıdır. İlgili kriterler arasında, R2, F, t ve Tahminin Standart Hatası (S) yer almaktadır. Parametrelerin anlamlı olması teoriye yönelik uygun sonuçlar elde edebilmek için önemlidir.

R2, bağımlı değişkendeki değişmelerin yüzde kaçının bağımsız değişkenlerdeki değişmelerle açıklanabildiğini gösterir. R2 değerinin 1 olması, modelin tam güvenilir bir model olduğunu ve bağımlı değişkendeki değişmelerin tamamının bağımsız değişkenler tarafından açıklandığını ifade eder. F testi ise modelde yer alan bağımsız değişkenlerin tümünün bağımlı değişken üzerinde etkili yani regresyonun bütünüyle anlamlı olup olmadığını anlamak için kullanılır. t testi ise, modeldeki parametrelerin tek tek anlamlı olup olmadıklarını ifade etmektedir. Bir modelin tahmin gücü, modeldeki katsayılar ait varyansların küçüklüğü ile ölçülür. Yani katsayılar ait varyanslar küçük olduğu ölçüde modelin tahmin gücü artmaktadır. Modeldeki parametrelerin anlamlı olup olmadıklarını belirlemek için uygulanan t testi, aynı zamanda modelin tahmin gücü hakkında bilgi vermektedir. t değerlerinin en büyük olduğu modelin tahmin gücünün en yüksek olduğu söylenebilir. Modellerin tahminlerinin yeterli derecede başarılı olup olmadığını belirlemek için kullanılan ölçütlerden bir diğeri ise tahminin standart hatasıdır. Tahminin standart hatası ne kadar küçükse tahmin o kadar başarılı ve parametre tahminleri uygun değerlere sahiptir. Tablo 4’te harcama gruplarına ilişkin en uygun fonksiyonel kalıplara ait EKK sonuçları verilmektedir.

Tablo 4: Harcama Gruplarına Ait Fonksiyonlar

Harcama GRUPLARI	FONKSİYONLAR
Genel	$Y/X = -0,069671 - 2109,136 (1/X) \quad R^2 = 0,69$
Gıda ve alkolsüz içecekler	$Y/X = -0,001443 - 479,9960 (1/X) \quad R^2 = 0,94$
Alkollü içecekler, sigara ve tütün	$Y/X = -0,024141 - 136,7952 (1/X) \quad R^2 = 0,49$
Giyim ve ayakkabı	$Y/X = -0,020458 - 133,2900 (1/X) \quad R^2 = 0,39$
Konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar	$\ln Y = 2,151788 + 0,537362 \ln X \quad R^2 = 0,38$
Mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetleri	$Y/X = -0,054173 - 234,7643 (1/X) \quad R^2 = 0,34$
Sağlık	$Y/X = -0,020478 - 1,840238 (1/X) \quad R^2 = 0,15$
Ulaştırma	$Y/X = 0,099293 - 101,6804 (1/X) \quad R^2 = 0,58$
Haberleşme	$Y/X = 0,009652 - 52,28051 (1/X) \quad R^2 = 0,56$
Eğlence ve kültür	$Y/X = 0,012656 - 26,78420 (1/X) \quad R^2 = 0,60$
Eğitim hizmetleri	$Y = -56,50753 + 0,040605X \quad R^2 = 0,17$
Lokanta, yemek hizmetleri ve oteller	$Y/X = 0,004755 - 90,57382 (1/X) \quad R^2 = 0,24$
Çeşitli mal ve hizmetler	$Y/X = 0,016138 - 47,31305 (1/X) \quad R^2 = 0,40$

Bütün fonksiyonel kalıplar denendikten sonra en uygun kalıplar bulunmuştur. Buna göre; gıda ve alkolsüz içecekler, alkollü içecek sigara ve tütün harcamaları, giyim ve ayakkabı, mobilya ev aletleri ve ev bakım hizmetleri, sağlık, ulaştırma, haberleşme, kültür ve eğlence, lokanta yemek hizmetleri ve oteller, çeşitli mal ve hizmet harcamaları için orana ters kalıp, konut, su, elektrik gaz ve diğer yakıt harcamaları için çift logaritmik kalıp ve son olarak eğitim harcamaları için ise doğrusal kalıbın en uygun olduğu belirlenmiştir.

Tahmin edilen modellerde dikkat edilmesi gereken hususlardan biri değişen varyans varsayımdır. Bu varsayımına göre hata terimi varyansı, bağımsız değişkendeki değişmelerle beraber değişim geçirmesi gerekirken aynı kalmaktadır (Tarı, 2012: 169). Değişen varyansın varlığı model kurulumunda modelin geçerliliği adına engel teşkil edebilmektedir. Değişen varyansa daha çok yatay kesit verilerinde karşılaşılmaktadır. Modelde yer alan değişkenlerin katsayıları yatay kesit verileri ile çalışmaktaysa birimlere göre değişim göstermekte ve regresyon modelleri bünyesinde de katsayıları sabit kabul edilebildiğinden bu değişim değişen varyansa neden olabilmektedir (Güriş, Çağlayan ve Güriş, 2011: 158). Değişen varyansın varlığını tespit etmek için White testi kullanılır.

Tablo 4’de tahmin edilen modellerde değişen varyans olup olmadığı White testi ile test edilmiştir. Yapılan test sonucunda tahmin edilen 13 modelin tamamında değişen varyans olduğu tespit edilmiştir. Tahmin edilen ekonometrik model başlıca üç amaç için kullanılmaktadır. Bunlar yapısal analiz, politika yapımı ve öngördür.

Eğer yapılan tahmin öngörü için kullanılacaksa değişen varyans önemli bir problem oluşturmaktadır. Fakat bu çalışmanın temel amacı yapısal analiz olduğu için değişen varyansın varlığı çok önemli bir sorun teşkil etmemektedir. Bu anlamda yapısal analizde parametrelerin anlamlılık testleri daha fazla önem arz etmektedir (Tarı ve Pehlivanoglu, 2007: 203).

Tablo 5: Harcama Gruplarının Gelir Esneklikleri

Harcama Grupları	Fonksiyon Adı	Esneklik
Gıda ve alkolsüz içecekler	Orana Ters	$e = b_0(X/Y) = 0,70$
Alkollü içecekler, sigara ve tütün	Orana Ters	$e = b_0(X/Y) = 0,62$
Giyim ve ayakkabı	Orana Ters	$e = b_0(X/Y) = 0,43$
Konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar	Çift Logaritmik	$e = b_1 = 0,53$
Mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetleri	Orana Ters	$e = b_0(X/Y) = 0,87$
Sağlık	Orana Ters	$e = b_0(X/Y) = 1,06$
Ulaştırma	Orana Ters	$e = b_0(X/Y) = 0,61$
Haberleşme	Orana Ters	$e = b_0(X/Y) = 0,28$
Eğlence ve kültür	Orana Ters	$e = b_0(X/Y) = 0,45$
Eğitim hizmetleri	Doğrusal	$e = b_1(X/Y) = 1,85$
Lokanta, yemek hizmetleri ve oteller	Orana Ters	$e = b_0(X/Y) = 0,91$
Çeşitli mal ve hizmetler	Orana Ters	$e = b_0(X/Y) = 0,41$

Harcama gruplarının gelir esneklikleri tablo 5’te verilmektedir. Buna göre; gıda ve alkolsüz içecekler, alkollü içecekler, sigara ve tütün, giyim ve ayakkabı, konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar, mobilya ev aletleri ve ev bakım hizmetleri, ulaştırma, haberleşme, kültür ve eğlence, lokanta ve oteller ve çeşitli mal ve hizmetler harcamalarının esneklik değerleri 1’den küçük olduğu için bu harcama grupları zorunlu mal, sağlık ve eğitim hizmetleri harcamalarının esneklik değerleri 1’den büyük olarak hesaplandığı için ise lüks mal olarak tespit edilmiştir.

Tablo 6’da farklı gelir düzeylerine sahip tüketicilerin harcama davranışlarının mikro iktisadi açıdan incelendiği Türkiye’de yapılan bazı çalışmalarda mal gruplarının niteliklerine ait bilgiler verilmektedir.

Tablo 6: Türkiye’de Yapılan Bazı Hanehalkı Tüketim Çalışmaları Sonuçları

Çalışma	Malın Niteliği		
	Zorunlu	Birim Esnek	Lüks
Tansel (1986)	Gıda, Konut	Ev Eşyası Sağlık	Diğerleri
Şenesen (1987)	Gıda, Giyim, Konut, Ulaştırma-Haberleşme	-	Diğerleri
Özmuçur (1991)	Gıda, Ev eşyası, Sağlık ve Konut	-	Diğerleri
Nişancı (1998)	Gıda, Konut	-	Diğerleri

Koç ve Alpay (2002)	Gıda, Sağlık	-	Diğerleri
Tarı vd. (2006)	Haberleşme, Barınma, Beslenme, Ulaşım		Diğerleri
Oflaz (2007)	Gıda, Konut, Sağlık, Haberleşme, Alkollü İçecekler		Diğerleri
Özer vd. (2010)	Giyim, Ayakkabı, Barınma		Diğerleri
Ergenç (2011)	Gıda, Alkollü İçecekler, Sağlık, Konut, Haberleşme	-	Diğerleri
Yayar (2013)	Gıda, Alkolsüz İçecekler, Konut, Su, Elektrik, Gaz-Diğer Yakıtlar, Sağlık		Diğerleri
Bu çalışma	Gıda, Alkolsüz İçecekler, Alkollü İçecekler, Giyim, Konut, Mobilya, Ulaştırma, Eğlence, Lokanta, Çeşitli	-	Diğerleri

Sonuç

Bu çalışmada Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2014 yılı Hanehalkı Bütçe Anketi verileri yardımıyla gelir-harcama ilişkisini analiz etmek amaçlanmıştır. Bu amaçla, her bir harcama grubunun toplam harcamalarla ilişkisini ortaya koymak üzere, tek tek harcama grupları için tüketim fonksiyonları tahmin edilmiş ve harcama gruplarına ait esneklikler hesaplanmıştır.

2014 yılı hanehalkı ortalama geliri 3024.838 TL iken, ortalama tüketim 2760.375 TL ve ortalama tasarruf ise 264.463 TL'dir. Hanehalkının ortalama tüketim eğilimi %91.3 ve ortalama tasarruf eğilimi ise %8.7 oranındadır. Hanehalkları gelirlerinden en fazla payı %20.1'lik oran ile konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar harcama grubu için ayırmaktadır. Gelir içerisindeki en düşük pay ise %1.9 ile sağlık harcamalarına aittir.

Buna göre; gıda ve alkolsüz içecekler, alkollü içecek sigara ve tütün harcamaları, giyim ve ayakkabı, mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetleri, sağlık, ulaştırma, haberleşme, kültür ve eğlence, lokanta-yemek hizmetleri ve oteller, çeşitli mal ve hizmet harcamaları için orana ters, konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıt harcamaları çift logaritmik ve eğitim harcamaları için ise doğrusal modelin daha uygun olduğu belirlenmiştir.

Söz konusu fonksiyonel kalıplardan yararlanarak harcama gruplarının esneklikleri bulunmuştur. Buna göre; gıda ve alkolsüz içecekler, alkollü içecekler, giyim ve ayakkabı, konut, mobilya, ulaştırma, haberleşme, eğlence, kültür ve çeşitli mal ve hizmetler zorunlu mal olarak değerlendirilebilir. Sağlık ve eğitim hizmetleri harcamaları ise lüks mal sınıfına girmektedir. Lokanta, yemek hizmetleri ve oteller

harcama grubuna ait esneklik değeri ise bire yakın olmasına rağmen zorunlu mallar sınıfında değerlendirilmektedir. Söz konusu mal grupları arasında esneklik değerinin en düşük olduğu harcama grubunun haberleşme harcamaları olduğu gözlenmektedir. Eğitim harcamaları ise esneklik değeri en yüksek olan mal grubudur. Sonuç olarak gelirdeki yüzde değişmeye en duyarlı olan harcama grubu eğitim harcamaları ve gelirdeki değişmeye en az duyarlı harcama grubu ise haberleşme harcamalarıdır.

Tüketim harcamaları ile bu harcamaları etkileyen sosyo-ekonomik ve demografik faktörler arasındaki ilişkilerin tespit edilmesi iktisadi politikaların belirlenmesi, stratejik planların yapılması ve geliştirilmesi açısından önem arz etmektedir. Bu çalışmada tüketim harcamaları kalıplarının gelir esneklikleri analiz edilmiştir. Ayrıca, tüketim harcamalarını etkileyen sosyo-ekonomik ve demografik faktörlerin neler olduğunun belirlenmesi de analiz konusu olabilir. Bu çalışmanın sonuçlarının, sosyal politikaların oluşturulmasında ve refah analizlerinde yararlanılabilecek önemli bilgiler sağladığı ve ilgili konuda ileride yapılabilecek çalışmalara ışık tutacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

AHÇIHOCA, Deniz ve Ertek, Tümay (2000). Consumption Patterns Of Households In North Cyprus, Doğu Üniversitesi, Ocak 2000, Sayı: 1.

ALAKIR, Ebru (2010). Tüketim Harcamalarına Yönelik Talep Analizi: Konya Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

GİLES, D. E. A. and P. Hampton (1985). “An Engel Curve Analysis of Household Expenditure in New Zealand”, *Economic Record*, 61, ss. 450-462.

GÜRİŞ, Selahattin ve diğerleri (2011). *Eviews ile Temel Ekonometri*, Der Yayınları, İstanbul

KASNAKOĞLU, Zehra (1991). “Regional Consumption Patterns and Income Elasticities in Turkey: 1987”, *Journal of Economic Cooperation Among Islamic Countries*, 12, ss.111-116.

KOKMAZ, Özge (2015). Üniversite Öğrencilerinin Harcamalarının İl Ekonomisine Katkısı: Bayburt Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Öğrencileri Üzerine Bir Analiz, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 29, Sayı: 2, ss. 233-250.

NİŞANCI, Murat (2002). Gelir Grupları İtibariyle Harcama Kalıpları: 1987-1994 Türkiye Kentsel Kesim Verileri, Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 17/1, 127-139.

OFLAZ, Vehbi Emre (2007). Türkiye Tüketim Harcaması Esneklik Tahminleri, 2003, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ÖZER, Hüseyin (1992). Erzurum'da Tüketim Harcamalarının Ekonometrik Analizi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

SİZEĞE, Çiler (2012). Türkiye'de Hanelerin Tüketim Harcamaları: Panel Verilerle Talep Sisteminin Tahmini, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

STİGLER, G. J. (1954). The Early History of Empirical Studies of Consumer Behavior. The Journal of Political Economy, Volume 62, Issue 2 (Apr., 1954), 95-113.

ŞENESEN, Ümit ve Raziye, Selim (1995), Consumption Patterns of Turkish Urban and Rural Households in 1987, METU Studies in Development No:22, 207-220.

TANSEL, A. (1986). An Engel Curve Analysis of Household Expenditure in Turkey 1978- 1979, Metu Studies in Development, No. 13, pp. 239-257

TARI, Recep (2012). Ekonometri, 10 Baskı , Kocaeli, Umuttepe Yayınları

_____, Recep ve Pehlivanoglu, Ferhat (2007). Kocaeli İlinde Tüketici Davranışlarının Gelir-Harcama Grupları İlişkisi Açısından Analizi (Tüketim Harcamaları Profili), Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 13/1, 192-210.

YAYLALI, Muammer ve diğerleri (2006). Üniversite Gençliğinin Gelir-Harcama Kalıpları Araştırması, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, Yayın No:957.

YILMAZ, Halil İbrahim (2014). Türkiye'de Gelir Dağılımının Kentsel ve Kırsal Alanda Tüketim Harcamalarına Etkisi: Ekonometrik Bir İnceleme, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

**İSPİR ÇATAKKAYA KÖYÜ DOĞUM GEÇİŞ MERASİMİ ÜZERİNE
TESPİT VE DEĞERLENDİRMELER**
İSPİR ÇATAKKAYA VILLAGE ON BIRTH TRANSITION AGENDA
DETERMINATION AND EVALUATIONS

YUSUF ZIYA SÜMBÜLLÜ

Doç. Dr., Erzurum Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

yzsumbullu@erzurum.edu.tr

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi | ETU Journal of Social Sciences Institute

III/5, Nisan | April 2018, Erzurum

ISSN: 2149-939X

Makale Türü | Article Types : Araştırma Makalesi | Research Article
Geliş Tarihi | Received Date : 10.04.2018
Kabul Tarihi | Accepted Date : 26.04.2018
Sayfa | Pages : 75-102
DOI- : <http://dx.doi.org/10.29157/etusbe.56>

İSPIR ÇATAKKAYA KÖYÜ DOĞUM GEÇİŞ MERASİMİ ÜZERİNE TESPİT VE DEĞERLENDİRMELER*

Yusuf Ziya SÜMBÜLLÜ

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ETÜSBED), C.III S.5, Nisan 2018, Sayfa: 75-102

ÖZET

Bir toplumun millet olarak adlandırılması, ilgili toplum mensuplarının sahip olduğu ortak paydalar doğrultusunda anlam kazanmaktadır ki bu paydalardan birisi de toplumun dünden bugüne biriktirdiği maddi-manevi değerlerini, yaşanmışlıklarını, pratiklerini, uygulamalarını, inanma ve inançlarını, yazılı-sözlü verimlerini bir potada ihtiva eden kültürdür. Kültür, kendini oluşturan tüm unsurlar ile bir bütünün adıdır ki bütünün doğru okunması, parçaların tespit ve tahlili ile mümkün olabilmektedir. Bir diğer ifade ile günün kabul, uygulama, inanış, inanma, ritüel nev'inden mevcut görüntüsü, bu türlerin ne surette, ne şekilde, niçin ortaya çıkmış olduğunun tespitine yönelik titiz bakış açısıyla manidar hale gelebilmektedir. Bu yaklaşım, Anadolu kültürünün muhteva itibari ile oldukça zengin bir dilimini oluşturan geçiş merasimlerine, bu merasimler etrafında kümelenmiş uygulamalara daha yakından bakma gereğini doğurur. Bu suretle çalışmamızda geçiş merasimleri olarak adlandırılan doğum, evlilik ve ölüm aşamalarından ilkinde, doğum geçiş ritüeline, İspir Çatakkaya Köy'ündeki tespitler üzerinden mukayeseli bir yaklaşım gerçekleştirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Doğum, Kültür, Gelenek, İnanç, Çatakkaya.

İSPIR ÇATAKKAYA VILLAGE ON BIRTH TRANSITION AGENDA DETERMINATION AND EVALUATIONS

ABSTRACT

The naming of a society as a nation is gaining significance in the direction of the common interests of the members of the relevant society, one of which is the culture that contains the material-spiritual values, experiences, practices, beliefs and beliefs written and verbal efficiencies that the society has accumulated today. Culture is the name of a whole with all its constituent elements, which can be achieved by correct reading, detection and analysis of parts. In other words, the present image from acceptance, practice, belief, belief, ritual nev of the day may come to a point of view with a meticulous point of view in terms of how, in what way, and why these kinds have emerged. This approach leads to a closer look at the transition ceremonies that constitute a very rich slice of Anatolian cultures as a whole, and the clustered practices around these ceremonies. In this way, a comparative approach will be realized from the stages of birth, marriage and death, which are called transitional ceremonies in our study, firstly through the determinations in the village of birth transit agenda, İspir Çatakkaya Village.

Keywords: Birth, Culture, Tradition, Belief, Çatakkaya

* Çalışmanın derleme bölümündeki veriler, öğrencilerimizden Semra Akdağ tarafından saha çalışması metodu ile temin edilmiştir

Giriş

İnsanın hayata ilk adımı olarak adlandırılabilir olan doğum, geçiş merasimlerinden ilkidir. Bu aşamaya yeni doğanın sağlıklı bir birey olarak hayatına devam etmesinin teminine yönelik bir dizi inanma, inanç, uygulama eşlik eder ki doğum öncesinden başlamak üzere, doğum sırası ve sonrası da kapsayan bu uygulamalar, içerik itibari ile oldukça zengindir. Bu doğrultuda öncelikle, sahaya ilişkin kısa bilgiye ardından Çatakkaya Köyü'nde doğum geçiş merasiminin öncesi, sırası ve sonrası olmak üzere üç ana başlık altındaki görüntüsüne, son olarak da ilgili aşamalarda kendine yer bulan uygulamaların değerlendirilmesine yer verilecektir.

Osmanlı kaynaklarında "Çinaçor" adıyla, Müslüman ve Hristiyan nüfusun bir arada yaşadığı yerleşim yeri olarak bahsedilen Çatakkaya Köyü, Erzurum iline 177 km, İspir ilçesine 31 km uzaklıktadır. Köy Kaçkar Dağları'nın eteklerinde, 2100 metre rakımdadır. Köyün "Dayisor" ve "Zorni" adında iki yaylası vardır ki güneydoğusu ormanlıktır ve içinden "Aksu Çayı" geçmektedir. Bölge, Karadeniz iklimi etki alanı içerisinde, yazın yağışlı, kışın yoğun karlıdır. Tarım ve hayvancılık ekonomisinin hâkim olduğu Çatakkaya'da fasulye, ceviz ve yabani fındık yetiştiriciliği yanında büyükbaş hayvancılık ve arıcılık da yapılır ki bölgede üretilen bal, tereyağı ve tel peynirin ekonomik değeri yüksektir.² Bugün itibari ile toplam 40 haneden oluşan Çatakkaya, Köyü'nde yazları 40 hanenin tamamında kışları ise 15 hanede yaşam sürmektedir. Yaz aylarında nüfusu 400-500 olan köyün kışın nüfusu 100-150 civarındadır. Gerek iş gerekse eğitim gibi sebeplerle İzmir, İzmit, İstanbul gibi şehirlere göç etmeyi tercih eden köy halkının göç ettikleri yerlerde ön plana çıkan meslekleri fırıncılıktır.

Yerleşim yeri itibari ile uzunca bir süre kapalı toplum hüviyetinde olan bölgede popüler kültürün etkisi yakın zamanlara kadar yeşermeye şansı bulamadığından Anadolu-Türk kültürünün tüm renklerini bir arada görme şansı bulunmaktadır ki bu renklerden biri olan doğum geçiş dönemine ilişkin saptamalar şöyledir:

1. Doğum Öncesi

1.1. Çocuğu olmayan kadına ne isim verilir? Erkeğe ne isim verilir?

Kadına kısır, erkeğe de zürriyetsiz denir. (K1, K2, K3, K4)

Kadına kısır, erkeğe de zilletsiz³ denir. (K5)

1.2 Çocuğu olmayanlar, çocuk sahibi olmak için ne tür şeylere müracaat etmektedir?

Haşlanan kabağın içine kepek katılır. Çocuğu olmayan kadın bu terkinin buharına oturur. (K1)

² <https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%87atakkaya,%C4%B0spir> (Erişim tarihi: 04.04.2018)

³ Zürriyetsiz, çocuğu olmayan erkek.

Kilise Dere'deki ziyaretin suyundan abdest alan kadınlar, bu ziyaretin birkaç metre yukarısındaki eski bir yerleşim yerindeki mezar büyüklüğündeki küçük pag⁴ da namaz kılar, daha sonra burada ki ardıc ağacına sarılıp çocukları olsun diye dua ederler.(K1,K6,K7)

Sütten tütsü yapıp, kadını bu tütsünün üstüne oturturlar.(K7)

Süt kaynatılıp, içine de zeytinyağı döküldükten sonra bunun buharına kadının üç gün üst üste oturması sağlanır. Bu işlem yapıldıktan sonra kadının üzerine yorgan örtülür, kadına sıcak çay da içirilmek suretiyle terleme sağlanır.(K8)

Güvercin gübresi, su karışımı kaynatılarak, kadın bu terkinin buharına oturtulur. Üzüm çöpü, mısır püskülü ve birkaç farklı çiçek kaynatılıp kadının bunu buharına oturması sağlanır.(K9)

Çocuğu olmayan kadına, lahana tohumu içirilir.(K6)

İlgili kişi, ziyarete gider, çul bağlayıp para bırakır.(K2)

Zeytinyağı içirirler. Yedi ziyarete gidip dilek dilerler.(K10)

Kadının kasıklarına yaş deri sarılır.(K11)

Tuğla ısıtılıp, kadın üzerine oturtulur. Ziyarete kurban keserler ve ziyaretteki ağaçlara ip bağlarlar.(K12)

Ziyarete çul bağlarlar.(K4)

Hocaya giderler.(K24)

Kabak yarıdan kesilip, fırına verilir. Sonra kadın bunu buharına oturtulur.(K14)

Geven kökü yakılıp, kadın bununla tütsülenir. Bir tür sütlü ot olan sinç⁵ kaynatılıp içirilir. Aloç yaprağı kaynatılıp içirilir. Ziyarete gidip para bırakılıp, dua edilir. Bir ipe dua ederek, düğüm atılır ve bu ipi kadın ya beline ya da dizene bağlar. Boy hamayili yazdırılır ve kadın bunu boynuna takar. Erkekte kusur varsa bal, ceviz ve fındık karıştırılıp yedirilir. Kaymak ile bal yedirilir.(K15)

Kadın, kaynamış sütün buharına oturtulur. İlgili kadının yakınları ona muska yaptırıp ziyarete götürür.(K5)

Bu kişiler, çocuğum olursa ziyarete kurban kesip, halka yedireceğim diye adak adar.(K5)

⁴ Binası yıkılmış, çevre duvarları az-çok kalmış, harabe, arsa.

⁵ Yenilebilen, sütlü bir ot türü.

1.3 Çocuğu düşürmek için ne tür uygulamalara müracaat edilmektedir?

Hamileye, göktaşını içirilir; ama hamileyken çocuğu düşsün diye göktaşını içen kadınlardan ölen de olmuştur. Bazılarının da çocukları sakat doğup, bir müddet sonra ölmüştür. Kurutucu özelliği olan ve daha çok hayvanların açık yaralarına dökülen mavi renkteki göktaşını çocukların ellerinin ve tırnaklarının simsiyah olmasına neden olmaktadır. Bu göktaşını, bazı yeni doğanların da parmaklarının fazla ya da eksik olmasına ya da ölümüne sebep olmuştur. Ama bu durum saklanmıştır ve kimseye duyurulmamıştır. Ayrıca kadınlar yüksek bir yere astıkları ipten tutunarak kendilerini aşağı çekerek çocuklarını düşürmeye çalışmışlardır. (K14)

Ebegümece otu kaynatılır ve kadın bunun buharı üzerine oturtulur ki çocuk düşsün. Bu uygulamayı da yapıp ölen olmuştur. Hamileliği ilerlemiş olan bir kadına ebegümece otundan yapılan tütsü, hem kadının hem çocuğun ölmesine sebep olmuştur. Tütsü üzerine oturtulan kadından aşırı bir su boşalmış ve bu da her ikisinin de ölümüne sebep olmuştur. Kadının iç organlarının patladığı düşünülmüştür. (K10)

Hamile olduğunu anlayan kadın, ağır çuvalları kaldırır ve yüksekten atlayarak çocuğu düşürmek ister. Bu uygulamada çocuk bazen düşer, bazen de anne ve çocuğuna ciddi zarar gelir. (K6, K15, K5)

1.4 Aşerme ile ilgili inanışlar, geleneksel davranışlar, uygulanan pratikler ve kaçınımlar nelerdir?

Hamile kadın aşerdiğini yiyemezse çocuğun vücudunda eksiklik olur. (K5)

Aşerdiği yiyeceği yiyemezse çocuğun vücudunda leke olur ya da eksiklik olur. (K4, K1, K6)

Hamile kadın aşerdiği yiyeceği yiyemezse doğacak çocuk ya o yiyeceği çok sever ya da nefret eder. (K15)

Aşerme dönemindeki kadının midesi bulanmasın diye gizlice köpeğin yalağında hamur yoğrulur ve hamileye haberi olmadan yedirilir. (K6)

1.5 Köyünüzde hamilenin yemekten kaçındığı yiyecekler var mıdır?

Bulgur, mercimek, fasulye ve nohut gibi bakliyatın hamileye yedirilmemesine çalışılır. (K10)

Hamileler maydanoz yemez ve kahve içmezler. (K15)

1.6 “Ye ekşiyi doğur Ayşe’yi, ye tatlıyı doğur Hakkı’yı” gibi inanışlar var mıdır?

Kız çocuğu ekşiye yedirtir; salor⁶, kızılıcık gibi. Erkek çocuk ta tatlı yedirtir.(K1)

Erkek çocuk bal yedirtir; kız çocuğu da tuzlu peynir yedirtir.(K11)

Kız çocuğu turşu yedirtir.(K10)

Derler ki ye tatlıyı doğur atlıyı.(K6)

1.7 Doğacak çocuğun cinsiyeti nasıl anlaşılır?

Kadın rüyasında yılan yavrusu görürse çocuğu erkek; kolye ya da bilezik görürse çocuk kız olur. Hamile kadının eli ayağı ateşlenirse çocuğu erkek; elleri ve ayağı ateşli olmazsa kız olur. Hamile kadın çok uyursa çocuğu erkek; az uyursa kız olur.(K16)

Hamile kadının yüzü çillenir ve çirkinleşirse çocuğu kız; eğer güzelleşirse çocuğu erkek olur. Hamile kadının karın şişliği göbek üzerindeyse çocuk erkek; şişlik arkaya doğru yayılırsa çocuk kız olur.(K14)

Sağ yanına yatan kadının çocuğu erkek, sol yanına yatanın çocuğu kız olur.(K9,K17)

Hamile kadın kulak böceğinin üzerine tükürdüğünde böcek uyuşur da gidemezse çocuk erkek; böcek uyuşmaz da giderse kız olur.(K18)

Karın yuvarlaksa çocuk erkek; arkaya doğru yayılırsa kız olur.(K5)

Kadın sağ yanına yatarsa çocuk erkek; sol yanına yatarsa kız olur.(K9,K17)

Gelin eve ilk girdiğinde kucağına erkek çocuk oturtulur ki erkek çocuk doğursun.(K15,K19)

Doğum sırasında silah atılır erkek çocuk isteniyorsa Son doğan çocuk kız ise bu kız çocuğunun eşi ters çevirip öyle gömülür ki sonra doğan çocuk erkek olsun. Kız isteniyorsa da erkek çocuğunun eşine aynı işlem yapılır. Bu durum hayvanlarda da son doğan buzağı dişi ise eş ters çevrilip elma ağacının dalına atılarak yapılır.(K15)

1.8 Köyünüzde gebe kadınlara başka adlar verilir mi?

Yüklü, vakitsiz ve hamile denir.(K6,K5)

Vakitsiz ve uşağı var denir.(K10)

Yüklü, vakitsiz, karnı dolu ve uşağa kalmış derler.(K11,K12)

1.9 Doğacak çocuğun güzel olması için yapılan geleneksel davranışlar, pratikler ve ilgili inanışlar nelerdir?

⁶ Kırmızı veya sarı meyveleri olan yaban eriği.

Kucağında yumurta taşıyan hamile kadının çocuğunun yanağında gamzesi olur.(K2,K9)

Hamile kadın elma yer ki çocuğu kırmızı yanaklı olsun. Foldan aldığı yumurtaları kucağında taşır ki yanakları gamzeli olsun. (K15)

Çocuk güzel olsun diye hamile güzel insanın yüzüne bakar.(K4)

Ayva yerler çocuk güzel olsun diye. Doğacak çocuk çirkin olmasın diye çirkin insanların yanında durdurmazlar hamile kadını. Ahlaksız insanların da yanında durdurmazlar ki çocuk ahlaksız olmasın; çünkü çocuk büyüdüğünde yanlış bir davranış yaparsa, çocuğun yaptığı hareketi en çok yapan yakınlardaki kişinin buna sebep olduğu düşünülür. (K12)

Her istediğini yiyen hamile kadının çocuğu güzel olur.(K5)

Çocuğun güzel olması için çocuk anne karnın da oynadığı zaman anne adayı çocuğunun kime benzemesini istiyorsa onun yüzüne bakar.(K5)

2.Doğum Sırası

2.1 Doğumu kim yaptırır? Bu kişiye ne isim verilir?

Köydeki yaşlı kadınlar yaptırır ve bunlara da ebe denir.(K9,K8,K4,K10)

2.2 Doğum yaptırana ne tür hediyeler verilir?

Eteklik tek parça kumaş verilir.(K8)

Para verilir bir de elbise dikmesi için bir parça kumaş verilir.(K9,K7)

Ayakkabı ve bir parça kaşmir verilir, elbiselik için.(K10)

Bir parça kaşmir ve yazma verilir.(K5)

Elbiselik kumaş alınır.(K15)

2.3 Doğumun güçleşmesine neler sebep olur? Doğumu kolaylaştırmak için nelere müracaat edilir?

Ezan okurlar. Silah atarlar ki kadın tiksiniş doğum yapsın.(K7)

Doğum yapamayan kadına ip atlatırlar. Bir de havlu ısıtıp beline sararlar.(K14)

Anne adayı sıcak suyun buharına oturtulur.(K10)

Hamileyi, keçi kılından dokunmuş olan serginin üstüne koyup sallarlar, çocuk hareket edip doğsun diye. Zeytinyağı içirilir, sıcak havlu karnına sarılır. Silah atılır.(K2)

Doğum yapamayan kadının kollarına girerek ayağa kaldırır ve yüksek bir yere ip bağlayıp kendisini ipten tutarak aşağıya çekmesini isterler. Sergiye sarıp sallarlar.(K6)

Silah atarlar. Sergiye koyup sallarlar.(K19)

Silah atarlar. Ezan okurlar. Yatak yığınının üzerinden yüzüstü yere kaydırırlar.(K15)

Çocuk ters gelirse çekmeye çalışırlar.(K5)

Silah atarlar. Hindistan cevizi içirirler. Battaniye ile sallarlar.(K9)

Doğum yapamayan kadının üzerinden her iki tarafa birkaç defa geçerler ki belki kocası bu şekilde geçmiştir de doğum ondan zor oluyordur. Silah atarlar.(K8)

Doğumun güçleşmesine sebep, ya bebek ters dönmüştür ya da doğum kanalı dardır.(K1)

2.4 Doğum hastanede mi yapılır evde mi yapılır? Neden?

Eskiden evde günümüzde de hastanede yapılır. Eskiden doğumların köyde yapılmasının en önemli sebepleri; yol olmaması, parasızlık ve evdeki kayın validelerin kendilerinin evde doğum yaptığını söyleyerek, doğum yapacak kişinin hastaneye gitmesine izin vermemeleridir. Ayrıca hem hamile kadının hem de kocasının da erkek doktora bakışlarının da etkisi vardır. Sayısını bilmediğimiz çok sayıda çocuk doğum tercihi, iş bilmeyen ebeler, sağlıksız ortam vb nedenlerle ölmüştür.(K7)

3.Doğum Sonrası

3.1 Çocuğun eşi ne yapılır?

Eş, çocuğun banyo yaptırıldığı suda yıkanıp beze sarılır ve تنها bir yere gömülür.(K8)

Eş gömülür.(K15)

Eş temiz bir yere gömülür.(K10,K2)

Bebek doğduğunda cansız ise canlanması beklenir ve bebek canlandığında eşi bebekten ayırır تنها bir yere gömerler.(K7)

Eş kapının arkasına gömülür.(K5)

Eş gömülür.(K1)

3.2 Göbek bağı ile alakalı ne tür işlemler yapılır?

Çocuk, hoca olsun isteniyorsa caminin etrafına, bahçesine gömülür. Hayvanları sevsin isteniyorsa ekmek arasına konulup hayvanlara yedirilir.(K1)

Cami duvarına gömülür ki hoca olsun, ahırın duvarına da gömülür ki hayvanları sevsin.(K7)

Cami ya da okulun duvarına bırakılır ki okusun.(K10)

Okulun bahçesine gömülür, memur olsun diye. Kur'an okumayı öğrensin diye de beze sarılıp cami duvarına bırakılır.(K6)

Kız çocuğunun göbek bağı kurutulup sandıkta saklanır ki dışarda çok gezmesin ev kızı olsun aynısı erkek çocuk için de yapılır.(K14)

Cami bahçesine gömülür.(K15)

Cami bahçesine gömülür ya da hayvan canlı olsun diye hayvana yedirilir.(K5)

Ekmeğin arasına koyup, büyükbaş hayvanlara yedirilir ki mal⁷ canlı olsun. Bir de ziyarete gömerler.(K12)

Göbek bağı düşene kadar ceviz içi ağızda çiğnenip, ezildikten sonra göbeğin üzerine koyulur bir an önce iyileşsin diye. Bir hafta sonra düşen göbek bağı koyunlara yedirilir ki hayvanları sevsin ya da cami duvarına konulur ki okusun.(K2)

3.3 Höllük toprağı ne demek?

Çocuğun altına konulacak toprak, güveç ile tandırda köze koyulur ve kavrulması beklenir. Kavrulan toprağı bezden bir torbaya koyup sonra üzerine çocuğun bezini de sarıp çocuğun altına koyarlar. Bu şekilde çocuk hem sıcak kalır hem de altı kuru kalır.(K20,K5)

Eskiden çocuğun altına bez yerine bezden torba dikip içine de kurutulmuş huşki⁸ doldurup konulmuş. Huşki ısladığında tekrar kurutup yeniden altına konurmuş.(K14,K21)

Tandır ve güveç kırıklarını ufak ufak ezerler ve bunu tandırda kızdırıp bez torbanın içine koyarak çocuğun altına koyarlar. Hem çocuğun altı kuru kalır hem de sıcak kalır.(K11)

3.4 Çocuğı doğup ta yaşamayan aileler neler yapar?

Ziyarete götürüp adak adarlar.(K6)

Çocuğı köyün önündeki Uzun diye adlandırılan tarladaki yaşlı ceviz ağacının kovuğundan birkaç defa o yana bu yana geçirirler yaşasın diye.(K10,K22)

Çocuğı yedi günde yedi defa gömlekten geçirirler.(K23)

Yün tarağında kırk gün yatırırılar. Bir de gömlekten geçirirler. (K7)

⁷ Büyük baş hayvan

⁸ Koyun, keçi gibi küçükbaş hayvanların doğal olarak toz haline gelmiş gübresi.

Yedi ziyarette yedi kurban kesip, halka dağıtırlar. Yün tarağına yatırılır ve annesinin ilk çocuğı olan kişiler çocuğın başında kırk gün beklerler. Buna “tarağı alma” denir. Bu kişiler çocuğın yanına yaklaşan sinek ve böcekleri öldürürler. Bu böceklerin Azrail olduğı düşünülür. Kırk gün Kur’an yazılı bir gömlek giydirilip çıkarılır ve bu işleme de “gömlekten geçirme” denilir. Kırk kapıdan kırk yama toplanır ve bu yamalardan annesinin ilk evladı olan kişi bir köprü üzerine çıkıp elbise diker. Bu kırk yamadan erkek çocuğuna bir uzun elbise dikilir; çünkü eskiden erkek çocuklara kız elbisesi gibi entari giydirilirdi. **(K1)**

Ziyarete ve hocalara giderler. Kurban keserler. Çiğ yumurtaya yedi farklı ip bağlayıp çocuğın kırkı çıkana kadar dua okuyarak camiden asarlar. Bu işlem nazar için de geçerlidir. **(K12,24,25)**

Çocuğın adına bir kurban kesip etiyle birlikte mezarlığı gömerler. **(K26)**

Kırk yamadan çocuğı elbise dikerler. Kurban keserler. **(K2)**

Kırk kapıdan kırk parça yama toplayıp, köprübaşında annesinin ilk çocuğı olan ve çocukları yaşayan bir kadın bu yamalardan elbise diker. **(K14)**

Çocuğı hiç ölmemiş bir kadından gömlek alınıp, çocuğı yaşamayan kadını bu gömlekten geçirirler. Doğduğunda bu işlemi çocuğı da yaparlar. Çocuğı ölmemiş kırk evden birer parça yama toplanır ve bu yamalardan çocuğı elbise ya da yorgan yüzü dikilir. Bir de çocuğı yaşayan başka bir kadına çocuk emzirilir. **(K15)**

Çocukları yaşamayan aileler çocuğı doğup ta yaşayan birisine çocuğı emzirirler. Gömlekten geçirirler. Çocuk yaşasın diye kırk gün ismi değıştirilir. **(K27)**

Kırk kapıdan yama toplanıp çocuğı elbise dikilir. **(K9)**

Ailelerin anlaşamaması sonucu birbirlerini seven iki genç evlenememiş ve düğün günü at üzerinde gelin giden sevdiği kıza delikanlı şu dörtlüğü söyleyerek kıza ah etmiştir:

Köprünün	altı	diken
Yaktın beni gül iken		Allah
ta seni yaksın		Üç
günlük gelin iken		

Bunu söyledikten sonra delikanlı bayılıp aklını yitirir. Bu olaydan sonra evlenen kızın doğan, çocuğı hiç yaşamamıştır. Bu aile hocalara gidip çare aramış ve hocalar da bu kadın da ah olduğunu söylemişler. Çocuklarını yedi sene başkasının giydirmesi gerektiğini söylemişler bundan dolayı doğan çocukları başka bir aile giydirmiştir ve çocuklar yaşamıştır. **(K5)**

Çocukları yaşamayan hamile kadın, doğuma birkaç gün kala babasının evine gidip, çocuğı yaşasın diye, babasının evinde doğurur. Bu çocuk için çokça kurban da kesilir ve bu kurbanların etleri pişirilip köy halkına yedirilir. Kurbanların

kemikleri de mezarlığa ya da temiz bir yere gömülür. Çocuk iki defa da gömlekten geçirilir. Çocuk kırk gün tarağa alınır ve etrafına hiç bir böcek veya sinek yaklaştırılmaz yanına gelen böcek ya da sinekler öldürülür. Yani çocuk kırk gün hiç yere konulmaz. Kırk gün ismi değiştirilir. Yusuf, Mustafa, Mehmet, Hasan, Recep gibi...(K28)

3.5 Çocuk ilk defa kimin kucağına verilir?

Ebe kucağına alıp, kulağına ezan okur. (K8)

Ebe çocuğu yıkadıktan sonra, annesinin kucağına verir. (K9)

Bebegi yıkayıp, annesinin kucağına verirler. (K19)

Annesinin kucağına verilir. (K6)

Ebesi alır ve eşikte durarak, çocuğun kulağına ezan okur. (K2)

Annesinin kucağına verilir ki anne kokusu alsın. (K10)

Bebek yıkanır, kundak yapılır ve annesinin yanına yatırılır. (K1)

Ebe kucağına alır. (K15)

Ebe alıp, babasının kucağına verir ki baba para versin. (K7)

3.6 Yeni doğan çocuğa ilk defa ne zaman süt verilir?

Bebek ilk önce vücudu kokmasın diye tuzlu suda yıkanır. Vücudun sıkılaşmasına da iyi gelen tuzlu suda yıkama işleminden sonra kundak yapılıp, emzirmesi için annesinin kucağına verilir. (K7,K2,K10)

Bebek yıkandıktan sonra, emzirmesi için annesinin kucağına verilir. (K19,K8)

Doğar doğmaz emzirilir ki sarılık olmasın. (K5)

3.7 Yeni doğum yapmış kadına ne isim verilir?

Lohusa denir. (K1,K8,K7,K6,K9,K19,K15,K5)

3.8 Yeni doğum yapmış kadın ne zamana kadar yatar, iş yapmaz dinlenir? Bu süre neye göre belirlenir?

Bir hafta sancılı olarak yatar. (K8,K9)

On beş gün yatar, lohusa kadın. (K19)

Bir gün yatakta yatar. (K6)

Evde işi olduğundan fazla yatamaz. (K15)

On gün yatar. Yeni doğum yapmış, kadının mezarı açıktır, mezar: "Gel gel" diye bağırır. (K5)

Lohusa kadın çok hastalanmışsa on gün yatar; az hastalanmışsa da dört beş gün yatar. (K1)

Candan can ayrıldığı için, on beş gün yatar ki acı çekmesin (K8)

Lohusanın mezarı, kırk gün açıktır. Mezar: "Gel gel" diye bağırmış. (K10,K7)

On ile on beş gün arası yatar, iş yapmaz. (K7)

3.9 Lohusalık ne kadar sürer, bunun ne kadarı yatakta geçirilir?

Kırk gün sürer. Kırk birinci günde kırk adet taşa ya da fasulyeye bir ihlas okunarak suya atılır. Lohusa, kırk taşın içinde olduğu suyla boy abdesti alır, böylece kırklanmış olur. Bu su ile çocuk ta kırklanır. (K10)

Lohusalık kırk gün sürer. (K15)

Kırk bir tane mısır ya da taşa birer İhlas okunur. Bu suda hem çocuk kırklanır; hem de anne kırklanır. Bu işlemler kırkı dolduğunda yapılır. (K1)

Lohusalığın on günü yatakta geçirilir, bu süre kırk gün sürer. (K5,K7)

Kazanda su ısıtılır ve kırk taş toplanır. Her taşa üçer İhlas okunup, suya atılır. Anne ve çocuk bu suda kırklanır. (K6)

Lohusa kadın doğumdan bir hafta sonra boy abdesti alır ki ev işleri yapabilsin. Eğer abdest almazsa hiçbir işe el süremez, hamur yoğuramaz, yemek yapamaz, iş yaparsa haram olur. (K9)

Lohusalık kırk sürer ve bu sürede ölen kadınlar şehit sayılır. Bu yüzden kadınlar, kırk günde evliya olurmuş; erkekler ise kırk yılda evliya olurmuş. (K26)

3.10 Lohusaya ne gibi ziyaretler yapılır?

Göz aydınlığı vermek için, köyün bütün kadınları farklı zamanlarda lohusayı ziyaret eder ve gözünüz aydın, derler.(K2,K7,K10,K6,K8,K1,K9,K19)

Lohusayı görmeye giden kişi, gözünüz aydın, der. Lohusa da "aydınlıkta olun" der. "Allah analı babalı büyütsün " de derler. Yani bu ziyarete göz aydınlığı vermek te denir. (K5,K15)

3.11 Bu ziyaretlere giderken yiyecek veya başka bir şey götürülür mü? Götürülürse ne götürülür?

Yumurtadan pişirilmiş, kaygana⁹ götürülür. Nişastadan hasuta¹⁰ pişirilip götürülür. İki metre kumaş ile yazma da götürülür. (K2,K1)

⁹ Omlet.

¹⁰ Nişasta, şeker ve su karıştırılıp, sürekli karıştırılır. Muhallebi kıvamına geldiğinde tereyağı ayrı bir kapta dağlanıp üzerine dökülür.

Lohusa kadını görmeye giderken tülbent, para, çay, çorap gibi eşyalar götürülür. (K7)

Çorba, sütlü¹¹ ve hasuta götürülür. (K14)

Çocuğa para ve elbise götürülür. (K6)

Yumurtada kaygana bir de hasuta pişirilip götürülür. (K19)

Buğday gendimesi¹², hasuta ve kaygana pişirilip götürülür. (K8)

Ceviz, yumurta, sabun, makarna, pirinç, fındık ve bir parça kumaş götürülür.(K15)

Sütlü yemeği ve hasuta götürülür. (K10)

3.12 Lohusa ve bebeği evde yalnız bırakılır mı? Bırakılmazsa niçin? Ne zamana kadar yalnız bırakılmazlar?

Periler sahiplenir diye, lohusa kadın ve çocuğu yalnız bırakılmazlar. En çok ta banyoda sahiplenirlermiş. Bu yüzden lohusa kadın, hamamlarda fazla kalmaz. Başucuna Kur'an ı Kerim ve bıçak konur. Özellikle kız çocuğunu sahiplendikleri düşünülür; bu yüzden kız çocuğu daha çok korunmaya muhtaçtır. Erkek çocuğuna fazla yaklaşamazlar. (K1)

Çocuk küçük olduğundan erken erken annesini emmesi gerek, bu yüzden yalnız bırakılmaz.(K19)

Derler ki evin içinde sinek o duvardan bu duvara uçtuğu kadar zaman geçince bebek acıkmış; bundan dolayı yalnız bırakılmaz. Cinler sahiplenir diye de yalnız bırakılmaz.(K15)

3.13 Çocuk yalnız bırakılmak zorunda kalırsa ne gibi önlemler alınır?

Çocuğun başına bir parça ekmek konur.(K9)

Bebeğin başına En'am koyulur. (K20)

Evin ışığı söndürülmez ve başına Kur'an-ı Kerim konulur. (K10)

Gece yalnız bırakılmaz; çünkü periler sahiplenir. Başına Kur'an-ı Kerim konur. (K7)

Evde silah bulundurulur. Annenin yastığının altına bıçak ta konur.(K15)

3.14 Lohusanın sütü olmazsa çocuğa kimler süt verebilir?

Akrabalardan birisi emzirir. Yabancılar emzirmez zaten. (K7)

¹¹ Pirinç ve süt karışımı tuzlu bir yemek.

¹² Arpa ya da buğdayın kabuksuz halinden yapılan yeme.k

Sütkardeş olduğundan dolayı başkalarına çocuk emzirtmek hoş karşılanmaz. **(K19)**

Yakın akrabalarından birisi emzirir. **(K5,K15)**

3.15 Lohusanın sütü azalınca ne gibi gelenekler ve pratikler uygulanır? İlgili inanışlar nelerdir?

Hoşaf ve çorba yedirilir. **(K2,K1)**

Ilık çorba ya da sıvı şeyler yedirilir. **(K10)**

Üzüm hoşafı ve çorba yedirilir **(K6)**

Hoşaf ve tatlı şeyler yedirilir. **(K19)**

Çorba, dut hoşafı ve sütlü yemeği yedirilir. **(K9)**

Yağ, sütlü, et yedirilir ve bol su içirilir. **(K8)**

Tatlı şeyler yedirilir. **(K14)**

İyi şeyler yedirilir. **(K5)**

3.16 Lohusanın sütünün kesilmesine veya azalmasına neler sebep olmuştur?

Üzülmesi neden olmuştur. **(K8,K6)**

Lohusa kadına kimse sarılmaz; eğer sarılırsa sütünü alır gidermiş. Lohusa gittiği evlerden bir bardak su içer ki, sütü orada kalsın. **(K7,K11)**

Üzüntüden sütü kesilir. **(K15)**

Lohusa evine gelenleri yolcu ettiğinden sütü kesilmiştir; çünkü gidenler sütünü götürmüştür. Kimseye sarılmaz, lohusa kadın, sarıldığında da sütü gider. **(K14)**

3.17 Gece çocuk ve lohusanın, bezleri çamaşırları dışarıda bırakılır mı? Bırakılmaz niçin?

Bırakılmaz. İkindiden sonra içeri alınır. Kırk gün dışarı asılmaz. **(K14)**

Kırk gün bebeğin bezleri dışarı asılmaz; çünkü periler sahiplenir. Bebeğin bezlerinin yıkandığı su da dışarı dökülmez, dökülecekse Besmele ile dökülür. **(K2)**

Yeni doğanın çamaşırları dışarı asılmaz; çünkü periler çocuğun elbisesini sahiplenir ve ona zarar verirler. Akşam namazından önce bezleri içeri alınır. Hatta çocuğun bezlerinin yıkandığı su da gece dışarı dökülmez. **(K15)**

3.18 Al basması, al karısı inancı var mıdır? Al karısından nasıl korunulur? Al basmasına karşı nelere müracaat edilir?

Al karısından korunmak için lohusanın başına Kur'an ve bıçak konur. "Üç günlük lohusa iken göğsüme bir al karısı oturdu. Beni boğmaya çalıştı. Ayakları ters, yani uçları arkaya dönük. Yüzü insana benziyordu. Başını örtülü ve kara gözlü bir geline benziyordu. Müslüman perisi olmalıydı. Ağlayarak zor zoruna uyandım ki eşim başımda Kur'an okuyor." (K2)

Al karıları, lohusa ve taze gelinin peşine çok dolanır. "Göç Bağları'nda akşam otururken hamile kadın yatsı vakti dışarı çıkmaya çalışır. Bu sırada periler, kapıyı çat diye çekip kadını alıp götürürler. Besmelesiz kapıya çıkan hamile kadını periler sahiplenir ve sabaha kadar havada gezdirirler. Bir müddet kadından haber alamayan aile kadını aramaya çıkarlar, ama bulamazlar. Sabah ahıra gittiklerinde kadını at gübresinin içine boğazına kadar gömülü bulurlar. Hamile kadına nerede olduğunu sorduklarında sabaha kadar havada perilerin kendisini gezdirdiğini söylemiş ve demiş ki öyle yerler gezdim öyle yerler gördüm ki. (K19)

Al karısından korunmak için Kur'an okunur.(K9)

Tarpini Köyü'nde Zemzem isminde bir geline al karısı kendisini boğacağını söylemiş. Duvarda asılan eşinin kemerini de yılan zanneden kadın Kur'an okuyarak kurtulmuş. Al karısı yani ğarağura¹³ basması vücutta bir ağırlık hissettirir ve bundan Kur'an okuyarak kurtulmak mümkündür. (K6)

Al karısından korunmak için Ayetel Kürsi üç defa okunup dört yana üflenir. Bir de şu dua okunur. "Allah birsin ve billahi nursun, yetmiş bin Ayetel Kürsi dört bir yanın da dursun". Kişi yanlarına üfler. Bunun üç defa okunması gerekir. Yastığın başına bıçak konur. Bu işlemler yapılırsa al karısı gelemmez. Eğer gusül abdesti alınması gecikmişse al karıları gelir. (K26)

Al karılarına karşı muska yapılır. (K29)

Al karıları damlaklar¹⁴ da bulunur. Bu yüzden damlaklar da durulmaz. Al basmasına "ğarağura" derler. Kuran okuyarak kurtulunur. Al karısının elinin içi deliktir; eğer ki delik olmamış olsaydı, yeryüzünde insan bırakmaz boğarmış. (K10)

Al karıları insanı uyutmazlar ve insanın gözüne farklı şekilde görünürler. Çocuğu da anneyi de al basar. Daha çok kız çocuğunu sahiplenirler. Erkek çocuktan çekinirler. Lohusa kadın suyu Besmele ile döker ve hamamlara fazla girmez. (K1)

Adet gören bir kadın lohusanın yanına gelirse anne ve çocuğunun yüzünde sivilce çıkar. (K15)

Lohusa kadın, ilk hafta yalnız bırakılmaz bırakıldığında da başına Kur'an konur. Üç günlük lohusa gusül abdesti alır, küçük sureler okuyup al karılarından korunmaya çalışır. Akşam suyu dışarı dökerken de Besmele çeker ki perilerin

¹³ Lohusayı ve yeni gelini rahatsız ettiğine inanılan kötü güçler.

¹⁴ Ev ya da ahır gibi binaların yağmur suyu tahliyesini gerçekleştiren oluklarının olduğu yer.

üzerine su dökülmesin. Dökülürse kişiyi sahiplenirler. Al karısı pis yerlerde bulunur ve kısa boyludur. (K9)

Al karıları çöplüklerde, damlaklarda ve duvar deliklerinde bulunur. (K11)

3.19 Kırk hangi durumlarda basar? İnsanın kırk basar mı? Annenin ve çocuğun bu süre içerisinde hastalanmamaları, yani kırk basmasına uğramamaları için başvurulacak önlem ve çareler nelerdir?

Çocuk kırk gün dışarı çıkarılmaz. Bezleri de kırk gün dışarı asılmaz.(K8)

Eve gelen herkesin kucağına çocuk verilir ki kırkının baskını olmasın. (K11,K2)

Kırkının baskını olup, ayakta duramayan çocuğu şeyhlerin mezarına götürür, çocuğu baskın ederler. Yani çocuğu mezara batırırlar. (K14)

Kırk basan çocuk adına bir mum eritip, bunu tasın içinde suya dökerler. Suyun içinde donan mumun şekli hangi canlının resmine benziyorsa o varlığın baskınına uğradığı düşünülür. Bu şekiller insan, tavuk ve kedi gibi canlıların resminde olabilir. Ortaya çıkan resmin üzerine çocuğun ayağı bastırılır ve artık çocuk ayakta durabilir. (K5,K11)

Anne hamileyken mezarlıktan geçmiş ise çocuk ayakta duramaz. Çocuk ayakta dursun diye mezarlığa götürüp, iki üç defa mezara bastırılır. (K8)

Kırk dolan bir kadın, kırk dolmamış bir kadını görmeye giderse bu kadın ve çocuğu kırk basar. Bundan sonrada çocuğun gelişimi yavaşlar, hatta çocuk yürüyemez. Bu yüzden kırk dolan bir kadın ve kırk dolmayan başka bir kadın birbirlerine sarılmazlar. (K15)

Lohusanın yanına gidildiğinde çocuğu kucaklarına alırlar ki çocuğu kırk basmasın. (K5)

Kırk basan çocuğu hamurdan yuvarlak gugul¹⁵ yapıp, içinden geçirirler. (K13)

3.20 Kırklama nasıl yapılır? Niçin kırklama yapılır? Hem çocuk hem de annesi kırklanır mı? Kırklamayı kimler yapar?

Kırk tane taş ya da fasulyenin her birisine bir İhlas okunarak suya bırakılır. Ebe olan kişi bebeği bu suda yıkar. Kadının kendisi de bu suda, su bitinceye kadar kırklanır. (K2)

Kırk tane mısır ya da fasulye tanesinin her birine bir İhlas okunarak suya bırakılır. Lohusa bu su ile kırklanır. Çocuğun ebesi İhlas okur, kırk gün sonra hem kadın hem de çocuk bu suda kırklanır. (K1)

¹⁵ Tandırda ekmek yapılırken, ekmekler piştikten ve tandırdaki köz soğuduktan sonra simit kalınlığında ucu açık hamurdan yuvarlanıp pişirilen bir tür ekmek.

Bir kazan suya kırk tane fasulye ya da taş üzerine birer İhlas okunarak atılır. Önce çocuk sonra da annesi bu suda kırklanır. (K7)

Kırk birinci gün, kırk tane buğday, fasulye ya da taşın her birine bir İhlas okunarak suya bırakılır. Bu suda hem anne hem de çocuk kırklanır. (K10)

Bir kazanda su ısıtılır; kırk bir tane küçük taş toplanıp bu suya atılır. Her bir taşa üç İhlas okunur. Bu su ile ilk önce çocuk yıkanır. Anne de boy abdesti alır. Taş yerine teşbih de bırakılır. (K6)

Kırkinci gün çocuğun ebesi, kırk tane temiz taş toplar. Kırk İhlas okunur ve anne bu su ile kırklanır. (K19)

Anne küçük sureleri okuyabilmek için üç günlük lohusa iken gusül abdesti alır. Kırk günlük iken de kırklanır. (K8)

Kırk taşa teker teker İhlas okunur. Kadın bu su ile yıkanır ve taşlar da kadının kafasından aşağı dökülür. (K5)

Kırk gün boyunca çocuk, öğleden önce banyo yaptırılır. Kırk gün sonra, kırk taş toplanıp her bir taşa bir İhlas okunup suya bırakılır. Bu suda hem anne hem de bebek yıkanır. Kırklamayı ebe yapar. (K15)

Kadın kırk günlük olduğunda, çocuğun ebesi çayın kenarından kırk tane taş toplar. Bu taşlara kırk İhlas okuyup suya bırakır. Bu suyla hem kadın hem de çocuk yıkanır. Suyu da temiz bir yere dökerler. (K9)

3.21 Çocuğa ne zaman ad verilir?

Doğduğunda hemen isim verilir. (K8)

Dört ile beş gün içinde verilir. (K19)

Doğduktan üç gün sonra verilir. (K6)

Doğar doğmaz ismi verilir.(K7,K1)

Doğduktan iki ya da üç saat sonra ad vermeye başlanır. Çoğu kişi ise doğmadan çocuğun ismini hazırlar.(K5)

Doğduğunda kulağına Ezan okunarak ad verilir.(K15)

3.22 Çocuğun adını kim seçer? Genellikle hangi adlar verilir? Ad verme işleminde ne gibi gelenekler yerine getirilir?

Çocuğun babası ya da dedesi ad verir. Ya da yakın akrabalarından çocuğu olmayan birisi ad verir. Erkek çocuğa dedesinin ismi verilir. Seher vaktinde doğan kız çocuğuna seher ismi verilir. (K1)

Erkeğin babası veya annesi çocuğa ismini verir. (K7,K15)

Baba abdest alır. Çocuğun sağ kulağına Ezan okur; sol kulağına da Kamet getirilir. Üçer defa bunlar yapılır. Üç defa da çocuğun ismini tekrarlar. (K6)

Çocuğa konulacak adı dedesi seçer genellikle. Komşulardan da çocuğa isim koyanlar olur. Anne de bazen çocuğunun ismini kendisi verebilir.(K19)

Çocuğun ismini dedesi, babası ya da başka bir aile büyüğü koyabilir. Genellikle erkeğin babasının ismi erkek çocuğa, annesinin ismini de kız çocuğuna koyarlar. (K8)

Aile büyükleri isim verir. Sabah namazı sırasında doğan erkek çocuğa şafak ismi verilir. Cuma günü doğan erkek çocuğa da Cuma ismi verilir. Bu vakitlerde doğan çocuklara ismiyle doğdu derler. (K2)

3.23 Çocuğu yaşamayan aileler doğan çocuklarının yaşaması için ne gibi isimler verirler?

Kırkı dolana kadar çocuğun ismini her gün değiştirirler. Mustafa, Mehmet, Yusuf gibi isim verirler. (K28)

Çocuk yaşasın diye Dursun ve Dursun Ali ismini verirler. Kırk gün de ismini değiştirirler.(K1)

Çocuk yaşasın diye Yaşar ve Paşa ismini verirler. (K9)

Muhammed ve Yaşar ismi verilir. (K15)

3.24 Çocuk istemeyenler son doğan çocuklarına ne gibi isimler verirler?

Çocuk istemeyenler Yeter ismini verirler. (K6)

Son doğan çocuğa Songül ismini verirler. (K5,K1,K9)

Kader ve Yeter isimlerini verirler. (K15)

3.25 Çocuğun kulağına Ezanı kim, nasıl okur? Bu esnada neler söyler, bu işi kim yapar, işi yapan kişiye para, hediye verilir mi?

Bebek doğduğunda ebese yıkar, kundağa sarar ve sonra da kulağına Ezan okur. (K8,K1,K5)

Ezanı kulağına ebese okur. (K15)

3.26 Bebeğin ilk dişi, tırnağı ve saçıyla ilgili inanışlar nelerdir?

Eğer bebeğin annesi küfür etmez ise bebeğin tırnaklarını birkaç ay melekler keser. Anne küfürlü konuşursa, melekler kesmez ve tırnakları uzadığında annesi keser. (K8)

Tırnakları uzadıkça kesilir. Meleklerin kestiği söylenir, ama yine de uzanırsa kesilir.(K5)

Bebek bir yaşına gelinceye kadar, tırnaklarını melekler keser. Çocuğun saçları bir yaşında kesilir ve ana saçı olduğundan yastığa koyulur. **(K9)**

Tırnakları altı aydan itibaren kesilir. Saçı da bir yaşındayken kesilip, hatıra olarak saklanır. **(K6)**

Bebeğin saçı kesilip, yastığına koyulur. **(K19)**

Bebeğin saçları birkaç aylıkken kesilip, toprağa gömülür. **(K7)**

Bebeğin tırnakları kendisi kırılıp düşer. Bebeğin anne saçı kesilip, toprağa gömülür. **(K1)**

Bebeğin saçları bir yaşında iken ilkbaharda kesilir. Tırnaklarının yarısını melekler keser, kalan yarısını da anne keser. **(K15)**

3.27 Geç yürüyen çocuğa neler yapılır?

Geç yürüyen çocuğu kırk basmıştır. Bundan dolayı çocuğu mezarlığa bastırırlar. **(K19)**

Yürüyemeyen çocuğu kurbağaya bastırırlar. **(K24)**

Yürümeyen çocuğu ata bindirirler. **(K2)**

Yürüyemeyen çocuğa “kot” oldu derler ve annesinin ilk¹⁶ çocuğu olan kişi, bu çocuğu kuş uçmadan mezarlığa götürüp, çocuğun ayağını mezarlığa bastırır. Kurbağa üzerine de bastırır. **(K1)**

Gezebilsin diye kurbağaya bastırırlar. **(K7)**

Kurbağa yakalanıp üzerine çocuğun ayağı bastırılır. Bir de yürüyebilen birisine okutulur. **(K15)**

Anne ya da babası yürütmeye çalışır. **(K6)**

Kırk bastığı için yürüyemeyen çocuk niyetlenerek bir kapta mum eritilip suyun içine dökülür. Suya dökülen mumda hangi şekil çıkarsa onun baskını olmuştur, çocuk bu şekilde bastırılır. Bu şekiller insan, tavuk ya da kedi gibi canlılar olabilir. Bir de çocuk tanınmadık bir mezara bastırılır. **(K5)**

Yürüyemeyen çocuğu gün doğmazdan garip bir mezara bastırırlar. **(K9)**

3.28 Geç konuşan veya kekeleyen çocuğa neler yapılır?

¹⁶ Ailenin ilk çocuğu.

Ahıra götürüp hayvanların zamu¹⁷ birkaç defa çocuğun boynuna takılır ve çıkarılır. Bu işlem sırasın da “Hayvan isen bağa gel, insan isen dile gel” denir. Çocuğun haberi olmadan soğuk suyun içine sokulur. **(K10)**

Eşeğe tersine bindirirler. **(K1)**

Ziyaretlere götürürler. **(K24)**

Ziyarete götürürler. Birde muska yaptırırlar. **(K7)**

Ahıra götürüp hayvan bağını çocuğun boğazına takıp, hayvan isen bağa gel, bağı boynundan geri çıkarıp insan isen dile gel denir. **(K15)**

Dayısının çarıklarını çocuğun dudaklarına sürerler. **(K25)**

Muska yaptırırlar. Hayvan müsürlüğüne¹⁸ bağlarlar. **(K5)**

Geç konuşan çocuğun ağzına babasının çarıklarını sürerler. **(K9)**

Geç konuşan çocuğa köpeğin yalağından¹⁹ su içirirler. **(K7)**

3.29 Çok ağlayan çocuk neyin işaret eder?

Anne babasının günahları çoktur da onları affettirmek için ağlar. **(K15,K6)**

Acuze²⁰ çocuklar çok ağlar. Eserli²¹ birisi yılbaşında eve girdiğin de çocuk bu kişiden eser kaparak ağlar. **(K1)**

Nihat almış²² ya da bir yeri ağrıyordur. **(K5)**

Anne ya da babasının öleceğini anladığı için ağlayabilir. **(K9)**

3.29 Çocuğu nazardan korumak için neler yapılır?

Çocuk doğduğunda yedi farklı renkteki ipler altı püskül gibi bağlanır. Bunun içine çiğ yumurta konulup camiden asılır. **(K24,K25,K12)**

Muska yapılır. Kurban kanı sürülür. Çocuğun yüzüne his sürülür. **(K7)**

Çocuğun yüzü beşikte örtülü durur. **(K15)**

Nazar boncuğu takılır. Muska yapılır. Nazar edecek kişiyi görüldüğünde Kur'an okunur. Sırtı ağacı ya da Ardiç ağacındaki göz şeklindeki budaklar, yuvarlak bir

¹⁷Ahırdaki hayvanları bağlamak için, yaş ağaçtan yapılan boyun bağı. Günümüzde bunun yerini zincir almıştır.

¹⁸ Ahırlarda hayvanların ot ve yem yemeleri için, odundan yapılan yemlik.

¹⁹ Köpeklerin yemek yedikleri kap.

²⁰ Zayıf.

²¹ Zihinsel açıdan rahatsız.

²² Nazar değmiş.

şekilde çıkarılıp, çocuğun omzuna takılır. Kurbanın gözünün etrafına boncuk geçirilerek, çocuğun omzuna takılır. (K1)

Kur'an okunur. Nazar boncuğu takılır. Dardağan ağacından bir parça kesilip, ip ile çocuğun üzerine asılır; dardağan ağacına nazar işlemezmiş. (K5)

Birisinden şüphelendiğinde İhlas ve Felâk okunur.(K26)

Nazar otunu muska gibi hazırlayıp, çocuğun omuzuna asarlar. Çörekotunu muska yapıp, çocuğun omuzuna asarlar.(K9)

Yılanın kafası, çocuğun üzerine takılır. (K7)

Bir tas su alınıp, yedi aynı isimli kişiye okutulur ve çocuğa bu sudan içirilir. Bu su ile eli yüzü yıkanır.(K19)

Nazar ayetleri okunur.(K15)

Değerlendirme

Halk kültürüne dönük çalışmalar içerisinde muhteva itibari ile en zengin veriyi barındıran dilim, geçiş merasimleri genelinde doğum ritüeli özelinde karşımıza çıkmaktadır. Geçiş merasimlerinden ilki olmak, hayata ilk adım niteliği taşımak, aile adı verilen kurumun inşası ve devamında olmazsa olmaz bir nitelik içermek suretiyle etrafında bir dizi, inanma, inanç, uygulama, ritüel, töre ve tören barındıran doğum, öncesi, sırası ve sonrası ile ilgili toplumun kültür kronolojisine dönük çalışmalarda yadsınamaz bir konumdadır.

Doğum ritüeli etrafında hayat bulan muhtelif uygulamalar, tespitlerin yapıldığı bölgenin sosyo-kültürel kimyası ile doğrudan alakalıdır ki bölgenin dışa kapalılık düzeyi, popüler kültürden ne oranda etkilenip etkilenmediği, bölgenin geleneksel yaşam formunun sürdürülebilme olanağı, ilgili alanda elde edilebilecek verinin nicelik ve niteliği açısından değer taşımaktadır.

Bu anlamda, İspir'in Çatakkaya Köyü'nün şu ana kadar yapmaya çalıştığımız geçiş merasimleri içerikli saha çalışmalarımız genelinde, en özgün, orijinal veriyi bize sunmakla, emsalsiz bir laboratuvar olarak karşımıza çıktığını, Çatakkaya folkloru içerisinde oldukça renkli bir çeşitlilikle karşımıza çıkan doğum geçiş ritüelinin öncesi, sırası ve sonrası uygulamaları ile "Anadolu Kültür Atlası"nın inşası sürecine ciddi katkı sunacak nitelikte olduğunu da belirtmekte fayda görüyor, değerlendirmelerimize geçmek istiyoruz.

Toplumsal yapının en küçük yapı taşı olan aile kurumunun inşası sürecinde olmazsa olmaz bir değer taşıyan çocuk, neslin devamı, geleceğin teminatı, ana, babanın güven ve gururunun en somut göstergesidir. Evlilik kurumunun inşasını takiben çocuk sahibi olma isteği ile başlayan doğum öncesi uygulamalarda tüm ebeveynler dünyaya sağlıklı, sıhhatli, ocaklarını tütürecek bir evlat getirmeyi arzu eder. Bu isteğin kazasız belasız nihayete ermesi gerek eşler gerekse çevre açısından

önemsenerek, elden geldiğince sürecin sağlıklı gidişatına dönük eylemler benimsenir, yeni doğan hazırlıkları "Hamilesiniz" haberini takiben hız kazanır.

Bu aşamada yaşanabilecek her tür sorun öncelikle ebeveyn adayları ardından çevre açısından huzursuzluğa neden olur ki bu türden gelişmelerden ilki çocuk sahibi olamamadır. Çocuk sahibi olmak istenmesine rağmen bu isteğin karşılık bulamaması durumunda geleneksel anlamda fatura ilk olarak fail olarak düşünülen kadına kesilir ki çocuğu olmayan kadına "Kısır" ,çocuğu olmayan erkeğe ise "Zürriyetsiz" denir. Her iki adlandırma da ilgililer açısından onur kırıcı olmanın ötesinde toplumsal statü bakımından da yaralayıcıdır. Çocuk sahibi olamama, olmama özellikle çevre bakımından hoş karşılanmamaktadır ki ilgili adlandırmaların özünde de bu durum vardır. Geleneksel kültürde oğlu, kızı olmama durumu, eşlere yönelik inanç eksenli bir ceza olarak düşünülmüş, kişilerin bu pozisyona o ana kadar yapmaları gerekip de yapmadıkları eylemler, davranışlar nedeniyle maruz kaldığı düşünülmüştür ki bu durumun en güzel örneğini Dede Korkut Hikâyeleri ile Manas Destanı'nda görmek mümkündür.

Çocuk sahibi olamama durumunda ilgili başlık altında verilen yaklaşımlarda karşımıza çıkan uygulamaların ana hatları ile dini, sihri, mistik içerikli olduğu zaman zaman halk hekimliği eksenli tedavi usullerine de başvurulduğu görülmektedir. Bu uygulamalar arasında yatır ve türbelerin ziyaret edilmesi, yatır ve türbe etrafındaki ağaçlara bez, çaput bağlama, muska, hamayil kullanma, çocuk sahibi olma dileğiyle hacet namazı kılma, haşlanmış kabak-kepek terkininin, sütün, güvercin gübresi- üzüm çöpü- mısır püskülü terkininin buharına maruz bırakılma, geven kökü ile ilgiliyi tütsüleme, aloç yaprağının suyunu içirme gibi katagori bakımından iç içe geçmiş yaklaşımlar bulunmaktadır.

Yukarıda zikredilen ağaçlara bez çaput bağlama, ardıc ağacına sarılarak çocuk sahibi olma adına istekte bulunma gibi uygulamalar her ne kadar İslami bir eylemiş gibi icra ediliyor gibi görünse de bu türden uygulamaların adapte olma yeteneği dâhilinde İslami bir renk edindiği bunların özünde İslamiyet öncesi inanç kültürlerinin izinin bulunduğu açıktır. Çünkü; türbelere, kutlu sayılan ağaç ve çalılara paçavra bağlamak adeti bütün Türk dünyasında Altaylardan Akdenize kadar uzanan geniş sahada tespit edilmiştir. Bu adet çağdaş Altaylı Şamanistlerde son yıllara kadar devam etmiştir. Onlara göre bu adet çok önemli bir dini ayındır. Şamanist Türklerin inanışlarına göre her dağın, her kutlu pınarın, gol ve ırmakların, kutlu ağaç ve kayaların "izi"leri (yani sahipleri) vardı.²³ Manas Destanı'nda çocuğu olmayan Çakıp Han'ın hanımı Çıyırıldı'ya: "Mezarlı yerleri, yatırları ziyaret edip elmalı kutlu yerlerde yuvarlanmadın..."²⁴ şeklinde serzenişte bulunmasını da yine bahsi geçen inanç kültü ile ilişkilendirmek yanlış olmasa gerekir.

²³ Abdülkadir İnan, *Eski Türk Dini Tarihi*, MEB., Yay, İst., 1976, s.,203-204.

²⁴ Rifat Araz, *Harput'ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği*, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 1995, s.,91.

Ağaçlara bez, çaput bağlama, ardıç ağacına sarılma nev'inden uygulamalarda geleneksel kültürümüzde ağacın rolü, ağaç kültü etkisine biraz daha yakından bakmamız isabetli olacaktır. Şöyle ki; genel hatları ile ağaç Türk kültüründe önemli bir yere sahiptir. Türk mitolojisinde, üç katmandan oluşan ve dünya ile arasında bir bağ oluşturduğu düşünülen ağaç, yerin altındaki kökleri, yeryüzündeki dal budaklarıyla insanın yaşamı ve yaratılışıyla ilişkilendirilmiştir ki üç katmanlı dünyayı birleştiren dünya ağacı, aslında kozmosun kendisidir. Ağaç, köküyle yer altı dünyasını; gövdesiyle orta dünyayı sembolize eder ve kozmik modelin merkezinde yer alır. Şamanist Altaylılar, merkezde yer alan ve üçlü dünyayı birleştiren çam ağacının dünyadaki ağaçların en büyüğü olduğunu düşünür. Şamanist dünya görüşü tarafından benimsenen ağaç kültü, şaman ağacı şeklinde karşımıza çıkar ki şaman efsanelerinde ağaç, kozmik bir evdir. Şamanlarda kozmik ev olarak düşünülen ağaç, Yakutların ana ağaç motifine çok benzer. Uygurların Türeyiş Efsanesi'nde iki ağaç arasına inen ışıktan bahsedilerek bu ışıktan çıkıp türeyen Uygurların hikayesi anlatılır. Oğuz Kağan Destanı'nda Oğuz, ikinci eşini bir ağaç kavuğunda bulur. Dede Korkut Hikayelerinde gerek Uruz'un gerekse Basat'ın ağacın kutsiyetini ifade eder soylamaları dikkat çekicidir.²⁵

Ağaç, her şeyden önce varoluşu, hayatı, canlılığı, bereketi temsil eder. Türk ve dünya kültüründe ağaca çağlar içinde birbirinden farklı pek çok rol verilmiştir. Tanrıyla iletişim aracı olarak ağaç, şeytan ya da kötü ruhları kovma törenlerinde ağaç, tabiat olaylarını yönlendirme törenlerinde ağaç, güneşin batışını engelleme ya da geciktirme törenlerinde ağaç, rüzgâr estirme ya da durdurma törenlerinde ağaç, ay tutulmasını engelleme ya da tutulan ayı kurtarma törenlerinde ağaç, yağmur yağdırma törenlerinde ağaç, sağaltma törenlerinde ağaç, defin törenlerinde ağaç, bereketi artırmaya yönelik mevsimlik törenlerde ağaç, şekil değiştirme ya da bitkilerin kökenleri ile ilgili mitlerde ağaç...²⁶ gibi.

Geleneksel inanç dairesi etrafında çocuğun olmaması önündeki engellerin kaldırılması, kollektif bir memnuniyet sağlamakla bağlantılı olarak görülmüş ve bu doğrultuda hareket edilmiş olsa gerektir. Mezarlıkların, türbelerin ziyareti ataların rızasını kazanmayı öngörmüş, tabiat eksenli ritüeller ile tıbbi ve mistik folklor içerikli uygulamalar da yer-su varlıklarının memnuniyetini ve rızasını kazanmayı amaç edinmiştir. Uygulamalarda, çocuğun dünyaya gelmesi önünde engel oluşturan veya ebeveynlerin fiiliyetlerinden memnuniyetsizlik duyan, bu memnuniyetsizliğin def'i için beklentileri bulunan bahsi geçen inanç kültü temsilcilerinin hoşnut edilmesi sürecinde, ilgili bölgede, İslamiyet öncesi Türk kültürü ile İslami kültürün paralel bir görüntü içerisinde olduğu görülmektedir.

²⁵ Çiğdem Şahin, **Nazar-Nazarlıkla İlgili İnanışlar, Uygulamalar Ve Bunların Dini-Mitolojik Kökenleri (Gaziantep Yöresi)**, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep, 2011, s.,36-39.

²⁶ Ülkü Gürsoy, "Türk Kültüründe Ağaç Kültü ve Dut Ağacı", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, 2012, 61: s.,44.

Çocuk sahibi olma isteğine ulaşan ebeveynler bakabilecekleri, sorumluluklarını taşıyabilecekleri çocuk sayısına ulaştıklarına kanaat getirdikten sonra veya başka sebeplerden dolayı daha fazla çocuk sahibi olmama adına anne adayının düşük yapmasını sağlayıcı veya cenini öldürücü bir kısım tatbikata da başvurmaktan geri kalmamaktadırlar ki bu uygulamalarda en korkutucu yöntemlerden biri zehir içeren göktaşının toz halinde veya suda eritilmiş halinin içilmesidir. Bu yaklaşım, ilgili maddenin içeriği nedeniyle anne adayına ve cenine zarar vermekte, anne veya cenin açısından ciddi sağlık riski oluşturmaktadır. Hamilenin ebegümesi buharına durması, ağır şeyler kaldırmayı denemesi, yüksekte atlaması da yine geleneksel doğum engelleyici yaklaşımlar olarak karşımızdadır.

Doğum öncesi uygulamalar arasında bölgede karşımıza çıkan bir diğer husus "Aşerme"dir. Mide bulantısı, kusma veya belli gıdalara karşı aşırı isteklilik veya isteksizlik olarak bilinen, hamileliğin göstergesi olan belirtiler, halk arasında aşerme deyimi veya sabah hastalığı ile ifade edilmektedir. Aşerme belirtileri genellikle hamileliğin ilk üç ayı, bazen 4 - 5. aylarda da devam eder, 7-12. haftalar arası müşahede edilir.²⁷ Doktora istediği an ulaşma olanağından mahrum olan halk - özellikle kırsalda- sebebini tam olarak anlayamadığı veya yorumlayamadığı bazı hastalıklara karşı -aş erneye halk arasında bir hamilelik hastalığı olarak bakılır ve hamile kadına yüklü veya hasta da denir- kültürlenme süreci içerisinde kazanmış olduğu birtakım tedavi metotlarını -ki tıbbi folklor olarak adlandırılan işte budur- uygulamaya konulur. Aş eren bir hamilenin toprak-toprak yiyen hamilelerde genellikle demir eksikliği anemisi görülür ve tedavileri yönünde toprak yemeleri önerilir- çim gibi şeyleri yemesine, onun düzelmesi yönünde ses çıkarılmaz; hatta bu maddelerin teminine gidilir.²⁸

Yahut aynı şahsın kış ortasında çilek, erik vb. ile yaz ortasında kar yeme istekleri zor da olsa, daha doğrusu doğacak çocuğun sıhhati ve hatırı için temin edilir. Bazen de aş eren hamilenin görmekten veya yemekten tiksindiği şeyler derhal göz önünden uzaklaştırılır. "Gebe kadın ile çevresindekiler, muazzam bir adet ve inanma dünyasının baskısı altındadırlar .Bugün bile bunların birçoğu harfiyen tatbik edilmektedir. Maksat sağlam ve güzel bir çocuk dünyaya getirmek, çocuğun cinsiyetini anlamak, çocuk ve yüklü hamile kadını fena ruh ve kuvvetlerin kötülüklerinden korumak ve gebeyi doğuma hazırlamaktır ki²⁹ pasajda da işaret edildiği gibi, gebelik sürecinde, gerek adayın ve gerekse çevresindekilerin sergiledikleri azami dikkat, sağlıklı, zeki, güzel bir çocuğa sahip olma isteğinin bir göstergesi olarak düşünülebilir. Aş erne olayında, genel anlamda bazı yiyecek ve içeceklere karşı bir istek veya isteksizlik ön planda iken, hamilelerin yine aynı doğrultuda, bazı canlı veya cansız varlıklara karşı takındığı tavırlarda, aş ermenin

²⁷ Selim Aydın, *Sağlık Ansiklopedisi*, C.I, 1997, s.,96.

²⁸ Zeki Başar, *Erzurum'da Tıbbi ve Mistik Folklor Araştırmaları*, Sevinç Matbaası, Ankara 1972, s. 1.

²⁹ Orhan Acıpayamlı, *Türkiye'de Doğumla ilgili Adet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü*, Sevinç Mat., Ankara 1974, s.,26.

amaçları ile aynı çizgidedir. Bu uygulamalarda ise genelde çocuğun fizyolojik özelliklerinin tayini esastır. "Bu ziyaretten sonra Çıyırđı Hatun, her türlü yemekten tiksinti duyarak hiçbir şey yemez oldu ve: "Pars yüreği yemek istiyorum", diye tutturdu. Aradılar, taradılar nihayet bir avcının öldürdüğü parsın yüreğini bulup yedirdiler. Çıyırđı Hatun dokuz ay sonra bir erkek çocuk dünyaya getirdi."³⁰ Bölgede aşermeye ilişkin tüm uygulamaları her anlamda sağlıklı bireyleri, içinde yaşanan sosyal muhite kazandırma endişesinin, köklü kültürel miras temelleri üzerine şekillenmiş, örf, adet ve anelerin çağımızda da yaşamaya devam eden canlı birer göstergesi olarak kabul etmek gerekir.

Bölgede doğacak çocuğun cinsiyetinin tayinine yönelik uygulamalar da görülmektedir ki bu uygulamalar içerisindeki "Hamile kadın kulak böceğinin üzerine tükürdüğünde böcek uyuşur da gidemezse çocuk erkek; böcek uyuşmaz da giderse kız olur", "Kız çocuğunun eşi ters çevirip öyle gömülür ki sonra doğan çocuk erkek olsun. Kız isteniyorsa da erkek çocuğunun eşine aynı işlem yapılır. Bu durum hayvanlarda da son doğan buzağı dişi ise eş ters çevrilip elma ağacının dalına atılarak yapılır." yaklaşımlar oldukça dikkat çekici orijinal bir görüntü sergilemektedir. Bu iki uygulama dışında kalan diğer uygulamalarda anne adayının hamilelik sürecindeki bedensel değişimleri, tavır, tutum, davranış durumu ön plandadır ve geleneksel üretim ilişkilerinin şekillendirdiği Çatakkaya'da erkek çocuk sahibi olma isteğinin daha ön planda olduğu görülür. Özellikle eşin gömülmesi ile ilgili uygulamanın cinsiyete karar veren unsurun aldatılması, yanıtılması, doğması muhtemel bir sonraki çocuğun cinsiyetinin tayin yönünde bir yaklaşım olduğunu ifade etmek isteriz.

Üzerinde fikir beyan edeceğimiz bir diğer uygulama doğumun zor gerçekleşmesinin önüne geçme yönündeki yaklaşımlar üzerinden olacaktır. Doğum, anne ve baba açısından olduğu kadar, çevrede de büyük memnuniyet uyandıran bir gelişme olmakla birlikte, anne ve bebek açısından ölümle sonuçlanabilecek ciddi riskler de taşır. Bu risklerin asgari düzeye çekilmesi adına bölgede bir kısım büyüsel özlü işlem yanında tıbbi ve mistik içerikli pratiğe de yer verildiği olur. Bu uygulamalar özü itibari ile hamile ve bebeğini koruma, annenin doğum sancısını kolaylaştırma amacına hizmet etmektedir. Çocuk doğduktan sonra arkasından gelen parçaya eş veya son isimleri verilir³¹ ki Çatakkaya'daki göbek bağı ve eş ile ilgili inanışlar ve bir kısım pratik, gerek göbek bağının ve gerekse eşin anneye ait parçalar olarak ele alınması, bunlara karşı takınılan tutumla doğrudan alakalıdır. Bu parçalar, bütünü temsil ettiğine göre, bunlara karşı yapılacak her tür olumsuz tutum anne ve çocuk üzerinde, ciddi zararlara neden olabileceği gibi takınılacak müspet tutumun da anne ve çocuğa fayda sunacağı öngörülür. Doğumdan hemen sonra lohusadan ayrılan eş anneye, doğumu müteakip çocuktan kesilen göbek, çocuğa ait olan unsurlardır. Bunlar üzerinde cereyan edecek olan istenmeyen muameleler,

³⁰ Acıpayamlı, s. 7.

³¹ Acıpayamlı, s. 50-51.

neticelerini anne ile çocuğu üzerinde gösterirler. Bu sebeple eş ile göbek bağı rastgele herhangi bir yere atılmaz, cami, okul, hastane bahçesi gibi yerlere gömülür. Bu yaklaşımlarda çocuğun ileride meşgul olacağı işin kimliği ile ilgilinin karakterinde yapılmak istenen olumlu müdahale ön plana çıkar. Çocuğu doğup da yaşamayan ailelerin bölgede müracaat ettiği uygulamalar da oldukça dikkate değerdir. Bu uygulamalarda dini, sihri, mistik içeriklidir ki bu yaklaşımlarda 7 ve 40 sayısı ön plandadır.

Genellikle Orta-doğu çevresinde yaşayan toplumların geleneklerinde yaygın halde görülen "40" sayısı ile ilgili motifi Türk destan, masal ve efsanelerinde de genişçe yer aldığını görüyoruz. Gelenek ve inancın yaşattığı 40 sayısı etrafında geliştirilmiş motifler yaygın olmasına rağmen bu sayının kaynağını kesin olarak göstermek mümkün olmuyor. 40'lar motifi İslam düşüncesinden etkilenmiş olabileceği gibi İskitler arasında görülen ve dini bir nitelik taşıyan 40 sayısı gösteriyor ki bu sayı ile ilgili gelenek daha eski ve İslamiyetten önce Şamanist düşünceden gelmektedir. İslam düşüncesinin dışında ve İslamiyetten önce teşekkül etmiş olan Uygurca Oğuz Kağan Destanı'nda da görüldüğü gibi Oğuz kırk günde yürür ve konuşur.³²

Çocuğa 40 çıkana kadar her gün başka bir isim konulmaması, erkek çocuklara kız elbisesi giydirilmesi, kız-erkek çocuklarının bakımsız bir görüntü verilerek gelenlere gösterilmesi, doğumun çocukları yaşayan bir ailenin evinde gerçekleştirilmesi, çocuğun sembolik olarak, başka birine verilmesi-çocuk satma denilen uygulama- yine çocuğun çocuğu hiç ölmemiş bir kadından alınan gömleğin içinden 7 kez geçirilmesi, çocuğun çocukları yaşayan bir kadına emzirilmesi gibi uygulamalarda, gerek anneye ve gerekse çocuğa zarar verdiği düşünülen varlığın yanıtılması, kandırılması yoluna gidildiği ve bütün bu uygulamalarda "Loğusanın ve bebeğin mezarı 40 gün açıktır" yaklaşımına paralel, bu 40 günün çevre açısından azami dikkat içerisinde geçirilmesi amaçlanmaktadır. Bölgede kırkı dolan lohusaya ilişkin kırklama işleminde de yukarıda beyan edilen 40 sayısı ile alakalı sihri-mistik yaklaşımların dini unsurlarla terkip halinde yer aldığını belirtmeliyiz.

Çatakkaya'da loğusaya ve bebeğine zarar verdiği, vereceği düşünülen alkarısı inancı ve buna bağlı korunma unsurları da bulunmaktadır. Bu varlıktan korunma adına, gerek loğusanın ve gerekse yeni doğanın yalnız bırakılmamasına, kırkı çıkmamış başka bir loğusa ile ilgilinin karşılaşmamasına, çocuğu ölen birinin loğusa ziyaretine gelmemesine, loğusanın yastığı altına makas, bıçak koyulmasına, hem loğusanın hem de yeni doğanın çamaşırlarının akşam ezanından sonra dışarı asılmamasına vb müracaat edilir.

Loğusanın ve yeni doğanın alkarısından sonra en büyük düşmanlarından diğeri de nazardır. Arapça bir kelime olan 'nazar', n,z,r kökünden, "bakmak, bakış",

³² Ali Öztürk, *Çağlar İçinde Türk Destanları*, Alioğlu Yay., İst., 2000, s., 78-79

anlamına ³³ gelen bir terimdir ki bu terimle terkip oluşturacak şekilde kullanılan isabet-i nazar; kem göz, göz değmesi³⁴, insan, hayvan ya da eşyaya zarar veren kötü bakış, göz değmesi, göze gelmek, uğursuzluk, kötülük getirdiğine inanılan kıskanç ya da hayran bakışlar sebebiyle kötü duruma düşmek³⁵, karşılığı kullanılmaktadır ki çocuğun ölmesi, geç yürümesi, yürüyememesi, konuşmasının gecikmesi gibi anormal gelişmeler karşısında yine dini, sihri, mistik çözüm arayışlarını takiben bitkisel-hayvansal emlere müracaat edildiği de görülmektedir. Bahsi geçen olumsuzlukların önüne geçmek adına başvurulmuş uygulamalarda özellikle parça-bütün etkisi etrafında müdahalelerin gerçekleştirildiği, bu olumsuzların sebebi olarak görülen varlıkların memnun edilmesi veya def edilmesi yoluna gidildiği görülmektedir.

Çakakkaya halk kültürü içerisinde oldukça zengin muhteva ile karşımıza çıkan doğum geçiş aşaması ve bu aşama etrafında kendine uygulama alanı bulan yaklaşımlar, Anadolu kültürünün dününü bugününü ihtiva ediyor olmakla olduğu kadar, saha çalışmalarımız sırasında örnekleri ile ilk kez karşılaşma şansı bulduğumuz orijinal görüntüsü ile de büyük kıymet taşımaktadır.

Kaynakça

Kaynak Eserler

- Abdülkadir İnan, *Eski Türk Dini Tarihi*, MEB., Yay, İst., 1976.
- Ali Öztürk, *Çağlar İçinde Türk Destanları*, Alioğlu Yay., İst., 2000.
- Çiğdem Şahin, *Nazar-Nazarlıkla İlgili İnanışlar, Uygulamalar ve Bunların Dini-Mitolojik Kökenleri (Gaziantep Yöresi)*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep, 2011.
- Ülkü Gürsoy, "Türk Kültüründe Ağaç Kültü ve Dut Ağacı", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 61: 44, 2012.
- M.Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB., Yayınları, C.2, İstanbul, 1972.
- Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı I*, Giriş-Metin-Faksimile, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, TDK Yay. 169, Ankara, 1997.
- Orhan Acıpayamlı, *Türkiye'de Doğumla ilgili Adet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü*, Sevinç Mat., Ankara, 1974.
- Orhan Hançerlioğlu, *İslam İnançları Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1984.
- Ömer Asım Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, , C.2, İstanbul, 1993.
- Rıfat Araz, *Harput'ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği*, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 1995.
- Selim Aydın, *Sağlık Ansiklopedisi*, C.I, 1997.

³³ Orhan Hançerlioğlu, *İslam İnançları Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1984, s.,419.

³⁴ M.Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB., Yayınları, C.2, İstanbul, 1972,s.,665.

³⁵ Ömer Asım Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, , C.2, İstanbul, 1993, s.,807.

Zeki Başar, **Erzurum'da Tıbbi ve Mistik Folklor Araştırmaları**, Sevinç Matbaası, Ankara 1972.

https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%87atakkaya,_%C4%B0spir (Erişim tarihi: 04.04.2018)

Kaynak Kişiler

- K1:**Fadime Balta, 62, Ev hanımı, Çatakkaya Köyü, İspir, Okur-yazar
K2:Safiye Demir, 60, Ev hanımı, Çatakkaya Köyü, İspir, Eğitimsiz
K3:Sema Akdağ, 19, Öğrenci, Çatakkaya, Köyü, İspir, Üniversite öğrencisi
K4:Nevin Tiryaki, 25, Ev hanımı, Çatakkaya Köyü, İspir, Lise
K5:Fatma Taşkiran, 43, Ev hanımı, Çatakkaya Köyü, İspir, Eğitimsiz
K6:Çiçek Ekşi, 38, Ev hanımı, Çatakkaya Köyü, İspir, İlkokul
K7:Selvi Taşkiran, 62, Ev hanımı, Çatakkaya Köyü, İspir, Eğitimsiz
K8:Fatma Demir, 87, Ev hanımı, Çatakkaya Köyü, İspir, İlkokul
K9:Ayeser Taşkiran, 73 Ev hanımı, Çatakkaya Köyü, İspir, Eğitimsiz
K10:Hatice Doğan, 69, Ev hanımı, Çatakkaya Köyü, İspir, Okur-yazar
K11:Selma Akdağ, 45, Ev hanım, Çatakkaya Köyü, İspir, İlkokul
K12:Fevzi Akdağ, 67 Çiftçi, Çatakkaya Köyü, İspir, Okur-yazar
K13:Abbas Akdağ, 31, Çiftçi, Çatakkaya Köyü, İspir, Üniversitede okuyor
K14:Tütiye Özcan, 55, Ev hanımı, Çatakkaya, Köyü, İspir, Okur-yazar
K15:Kezban Akdağ, 43, Ev hanımı, Çatakkaya Köyü, İspir, İlkokul
K16:Güllü Pıçakçı, 55, Ev hanımı, Çamlıkaya, İspir, İlkokul
K17:Havva Demir, 74,Ev hanımı, Çatakkaya Köyü, İspir, Eğitimsiz
K18:Fadime Yiğit, 75,Ev hanımı, Dap Köyü, İspir, Eğitimsiz
K19:Gülsüm Tiryaki, 57, Ev hanımı, Çatakkaya Köyü, İspir, İlkokul
K20:Havva Akdağ, 85, Ev hanımı, Çatakkaya Köyü, İspir, Eğitimsiz
K21:Selma Demir, 57, Ev hanımı, Çatakkaya Köyü, İspir, Eğitimsiz
K22:Ayşe Demir, 75, Ev hanımı, Çatakkaya Köyü, İspir, Eğitimsiz
K23:Köksal Daşçı, 51, Çiftçi, Çatakkaya Köyü, İspir, Okur-yazar

K24:Hızır Demir, 50, Çiftçi, Çatakkaya Köyü, İspir, Okur-yazar

K25:Yeşil Demir, 55, Ev hanımı, Çatakkaya Köyü, İspir, Okur-yazar

K26:Mustafa Demir, 84, Emekli, Çatakkaya Köyü, İspir, Okur-yazar

GAZELLERDE ŞAİRLERİN ÂŞIK OLARAK KENDİLERİNİ ÖVMESİ
PRAISE THEMSELVES AS THE LOVE OF THE POETS IN THE GAZELS

MEHEDDİN İSPİR

Dr. Öğr. Üyesi, Erzurum Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

meheddin.ispir@erzurum.edu.tr

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi | ETU Journal of Social Sciences Institute

III/5, Nisan | April 2018, Erzurum

ISSN: 2149-939X

Makale Türü | Article Types : Araştırma Makalesi | Research Article
Geliş Tarihi | Received Date : 12.04.2018
Kabul Tarihi | Accepted Date : 27.04.2018
Sayfa | Pages : 103-116
DOI- : <http://dx.doi.org/10.29157/etusbe.57>

GAZELLERDE ŞAİRLERİN ÂŞIK OLARAK KENDİLERİNİ ÖVMESİ

Meheddin İSPİR

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ETÜSBED), C.III S.5, Nisan 2018, Sayfa: 75-102

ÖZET

Klasik Türk şiirinin temel nazım şekli gazeldir. Gazelerde temel olarak sevgili, sevgilinin güzellikleri, âşık, âşığın özellikleri, sevgiliye duyulan aşk, âşığın karşısında rakip ve rakiple mücadele konuları işlenir. Gazellere konu olan sevgili beşeri özelliklere sahip olabileceği gibi ilahi özelliklere de sahip olabilir. İster beşeri olsun isterse ilahi olsun şair, âşık olarak kendini tanıtmak ve âşığın gelenek içerisine yerleşmiş olan özelliklerine sahip olmak zorundadır. Şiirde âşık başıboş davranamaz, geleneğin kabul etmediği özelliklerle şiirde yer alamaz, kendini beşeri duyguların peşinden koşan biri olarak basitleştiremez. Âşık olabilmek için pek çok zorluğu göz önüne almak, engelleri aşabilecek sabra ve tahammüle sahip olmak, sevgili karşısında samimi bir teslimiyetle ona kul, köle olmak, rakiple mücadele verip aşkında sebat gösterdiğini ortaya koymak gerekmektedir. Varlığından geçemeyen, canını sevgili yolunda feda edemeyen, ayrılık acısına dayanamayan, sevgilinin cefasına boyun eğip teslim olamayan âşık olamaz.

Bu çalışmada Klasik Türk şairlerinin divanlarındaki gazellerden âşık ile ilgili belli beyitler seçildi. Bu beyitler şairlerin âşık olarak kendilerini övme durumuna göre alt başlıklara ayrıldı. Her bir başlık altında konu ele alınıp beyitlerin anlamından hareketle değerlendirildi.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk şiiri, Gazel, Âşık, Övgü.

PRAISE THEMSELVES AS THE LOVE OF THE POETS IN THE GAZELS

ABSTRACT

The basic poetic form of classical Turkish poetry is the Gazels. In the gazels basically topics such as dear, the beauties of dear, the characteristics of lover, lover, love for dears, the opponent and the fight of lover against opponents are processed. The dear who makes up the subject of the gazels may not only possess human characteristics may but also have divine properties. Whether it is human or divine, the poet has to have the characteristics that are settled in the tradition of lover and introducing yourself as a dear. In poetry, dears can not act idly, can not take part in poetry with features that are not accepted by the tradition, can not simplify themselves as someone who pursues human emotions. In order to be in lover, it is necessary to take into consideration many difficulties, to have patience and tolerance to overcome the obstacles, to fight against the opponent, to show his persistence in love, be the slavery of dear. A person who can not pass through his being, can not sacrifice his life in the way of a dear, can not stand the pain of separation, can not submit to the persecution of his love and can not surrender to dear can not lover.

In this study were chosen some couplets related with lovers from the gazels in the divans of Classical Turkish poets. These couplets were divided into subheadings according to the praise of themselves as the lovers of the poets. Under each heading, the subject was discussed and evaluated with the meanings of couplets.

Keywords: Classical Turkish poetry, Gazel, Lover, Praise.

Giriş

Divan şairi gazelini yazarken klasik şiirin sanatsal kurallarına bağlı kaldığı kadar, sevgili ve âşıkla ilgili kabul görmüş kurallara da bağlı kalmak durumundadır. Şair, âşıklıkla ilgili kurallara ne kadar sıkı bağlı olursa ve bu kuralları yüceltip savunursa, kendini bu kurallara bağlanmış bir âşık olarak gösterirse o kadar iyi bir âşık olarak görülür. Klasik Türk şiirinde iyi şair olmak sadece sanatsal bir söyleyişte başarılı olmakla elde edilemez. Bu sanatsal işleyiş içerisinde duygu ve hayallerin yerleşmesini sağlamak ve duygularda da geleneğin ölçülerine uymak gerekir. Şair, sadece şiir yazan değil aynı zamanda en iyi âşıktır. Hiç olmazsa iyi âşık olduğunu söylemiyle okuyucuya yansıtmak durumundadır. Bundan dolayı şair her zaman âşık konumundadır, hiçbir zaman sevgili konumuna geçemez. Klasik Türk şiirinde kadın şairler de bu genel gidişata uymuş ve şiirlerini iyi bir âşık olarak işlemişlerdir. "Şeref Hanım kadın bir şair olarak değerlendirildiğinde erkek divan şairlerinden farklı olmadığı hatta onlardan daha cesur olduğu görülmüştür. Şeref Hanım'ın mahlası değiştirildiğinde onun kadın bir şair olduğunu fark etmek mümkün değildir." (Turunçel, 2007: 72). Bütün şairlerin âşık makamında olması nedeniyle şairler arasında en iyi âşık olma mücadelesi başlamıştır. En iyi âşık aşkı şiirinde en iyi dile getiren âşıktır. Gerçek hayatta kişi çok iyi âşık olsa da bunu eğer şiirinde geleneğin oluşturduğu anlam unsurları içerisinde iyi bir şekilde dile getirememişse kendini iyi bir âşık olarak gösteremez. Âşıklıkla ilgili iddiası temelsiz kalır.

1. Ünlü Aşk Kahramanlarıyla Kıyaslama

Leyla vü Mecnun, Ferhad ü Şirin, Husrev ü Şirin, Vamık u Azra gibi aşk mesnevilerinin Mecnun, Ferhat, Vamık gibi aşk kahramanları olan âşıklar, aşklarını herkese duyurmuş dillere destan olmuş âşıklardır. Klasik Türk şiirinde âşık, âşıklıkta kendini överken, kendini bu aşk kahramanlarıyla denk tutar veya onlardan daha iyi âşık olduğunu, onlardan daha sadık âşık olduğunu belirtir.

a. Üstün olma

Hayali, kendini Mecnun ile karşılaştırırken Mecnun'u aşk ilminde bir şey bilmeyen divane bir cahil olarak niteler ve kendini aşk ilmini bilen birisi olarak ön plana çıkarır.

Demen Mecnûna fenn-i 'aşkı tekmiil etdi kâmindir

Benüm yanumda ol divane bilmez nesne câhildür Hayali, G,1/1 (Tarlan, 1945: 123)

Fuzuli, kendisinde Mecnun'dan daha fazla âşıklık yeteneği olduğunu söyleyip Mecnun'un sadece adıyla ünlendiğini ancak asıl sadık âşığın kendisi olduğunu ifade eder.

Mende Mecnûn'dan fuzûn âşıklık isti'dâdı var

Âşık-ı sâdik benim Mecnûn'un ancak adı var Fuzuli, G, 75/1 (Akyüz, 1990: 167)

Kazaki, eğer âşık kimdir diye soracak isen boşuna çöllerde Mecnun'u arama. Viranelerdeki çılgın âşıkları ara, diyerek kendini viranede gösterip âşıklıkta üstün olduğunu belirtmektedir.

Gezüb beyhûde Mecnûn Hudâyı sorma çöllerden

O bî-hod 'âşık ahvâlini virânelerden sor Kazaki, G, 55/2 (Kök, 2013: 126)

Baki, sevgilinin saçını görüp ağlayıp inleyen, hüzünlü bir âşık olduktan sonra, Leyla ile Mecnun hikâyesi unutuldu, onların yerini benim âşıklık hikâyem aldı, diyerek kendisinin daha ünlü bir âşık olduğunu belirtir.

Saçun sevdâsı şeydâ ideli ben zâr u mahzûnı

Unutdı halk-ı 'âlem kıssa-i Leylâ vü Mecnûnı Baki, G, 538/1 (Küçük: 309)

Âşık çelebi, mahlasının da âşık olmasından hareketle Ferhat ve Mecnun'a meydan okur. Kendisinin onlardan üstün âşık olduğunu, onları âşıklıkta geride bıraktığını, onların kendine ayaktaş bile olamayacaklarını belirterek âşıklığıyla övünür.

İripdür behre 'ışkumdan benüm Ferhâd u Mecnûna

Meseldür söylenür olur er erden dil-berâ peydâ A. Çelebi, G,4/4 (Kılıç, 2017: 82)

Cibâli himmet ile kal' iden 'âşıklaruz 'Âşık

Bu yolda yardan uçurmak olur nice Ferhâdı A. Çelebi, G,8/5 (Kılıç, 2017: 84)

Bir el önürdi 'adem deştine götürdi aya

Gördi Mecnûn bana 'ışkunda ayakdaş degül A. Çelebi, G,36/3 (Kılıç, 2017: 97)

Ko Mecnûn ile Ferhâdı iki zen-pâre bâtıldur

Bana gel ister isen hizmet-i pîr ihtiyâr-ı 'ışk A. Çelebi, G,76/6 (Kılıç, 2017: 117)

Şeyhülislam Yahya, aşkın sevgilinin eşiğinde can vermesi gerektiğini, Mecnun'un ise çöllerde dolaşarak âşıklığa yabancı kaldığını belirtip kendini ön plana çıkarır.

Âşık odur ki yâri ışığında cân vire

Mecnûn-ı gâfilün harekâtı yabânedür Ş. Yahya, G,87/2 (Kavruk: 112)

Nef'i aşağıdaki gazelde muhabbetin ne demek olduğunu açıklığa kavuşturduktan sonra Mecnun'a çatar, Mecnun'un bu işten anlamadığını asıl âşık olanın kendisi olduğunu övgüyle belirtir.

Bir yüzden idi yâr ile üslûb-ı muhabbet

Hattıyla erişti hele mektûb-ı muhabbet

Gûy-ı zekânın seyr edeli mâî kabâda

Ağdı göğre hûrşîd gibi top-ı muhabbet

Ne gamze esîr edebilirdi dili ne gam

Olmasa eğer fitne vü âşûb-ı muhabbet

Sînemde ne var ise gamın sildi süpürdü

Pâk etti harîm-i dili cârûb-ı muhabbet

Mecnûn ne bilir kâide-i nâz u niyâzı

Âşık mı sanır kendin o meczûb-ı muhabbet Nef'i, G,20/1-5 (Akkuş, 2018)

Nef'i, âşıklıkta şöhretinin şehrin her tarafına yayıldığını, Mecnun kıssasının ise hep şehir dışında yani çölde kaldığını belirtip kendini âşıklık şöhretinde Mecnun'dan üstün tutar.

Benim âşık ki rüsvâlîkla tuttu şöhretim şehri

Yazanlar kıssa-i Mecnûn'u hep yâbâne yazmışlar Nef'i, G,33/4 (Akkuş, 2018)

b. Denk olma, aynı yolda olma

Haleti, âşıklıkta Mecnun'un yolunda olduğunu onunla yarıştığını söyleyip Mecnun'a ulaşmak için sadece ölümünün gerçekleşmesi gerektiğini belirtir.

Benüm de irmege Mecnûn'a şimdi bir başum kaldı

Eğerçi Hâletî geçmişti evvel ol sebak-daşum A. Haleti, G, 501/5 (Kaya, 2017: 425)

Baki, eğer çılgına dönmüş Ferhat ile Mecnun'dan başka böyle bir âşık ararsan o âşık benim, diyerek kendini âşıklıkta onlarla denk tutmaktadır.

Bâkıyâ Ferhâd ile Mecnûn-ı şeydâdan bedel

'Âşık-ı bî-sabr u dil kim var dîrsen işte ben Baki, G, 380/7 (Küçük: 242)

Ahmet Paşa, sevgiliye olan aşkını, Leyla'nın Mecnun'u, Şirin'in Ferhad'ı ve Hüsrev'i varsa senin saçının Mecnun'u, dudağının Ferhad'ı ve Hüsrev'i benim diyerek kendini diğer aşk kahramanlarıyla kıyaslar ve kendini onlara denk tutar.

Ahmedi Mecnûn iderse Leyli-i zülfün ne tan

Oldı sen şirin-lebüün Ferhad-ı âlem Hüsrevi A. Paşa, G,333/7 (Tarlan, 1992: 278)

Nef'i aşk yolunda başını vermeye hazır olduğunu, Ferhat gibi sonuna kadar gidereceğini belirterek kendini âşık olarak Ferhat'a benzetmekte ve onunla denk tutmamaktadır.

Biz reh-i aşk içre terk-i ser kılan âşıklarız

Çıkmasa Ferhâd'veş başa acep mi kârımız Nef'i, G,55/5 (Akkuş, 2018)

Nazmi, Kendini Vâmık'a sevgiliyi ise Azra'ya benzeterek âşıklıktaki sadakatini dile getirmektedir.

Sana Vâmık gibi şol bir 'âşık-ı sâdık benem

Sen o vech-ile güzel 'Azrâ-i'zârumsın benüm Nazmi, G, 4397/2 (Üst, 2018: 2361)

2. Genel Olarak Âşıklarla Kıyaslama

Ravzi, sevgiliye seslenerek, senin sınırsız eziyetine ve belalara benim kadar hiçbir âşık sabredemez, diyerek kendini bu yönüyle bütün âşıklardan üstün görür. Yine Ravzi, güzellik ülkesine sevgili gibi bir güzel gelmediği için, aşk sahasında da benim gibi gönül alıcı bir âşık gelmemiştir, diyerek kendini diğer âşıklardan ayırır.

Benüm gibi ne bir kimse belâya sabr ider hergiz

Cefâ vü cevriüne cânâ seniün ne hadd ü gâyet var Ravzi, G, 189/3 (Aydemir, 2017: 209)

Mülk-i hüsne sana benzer hûb dil-ber gelmedi

'Arsa-i 'ışka benüm gibi dil-âver gelmedi Ravzi, G, 608/1 (Aydemir, 2017: 379)

Haleti, ateşimin ahıyla eğer aşk zincirini eritmezsem benim adım aşkın divanesi olmasın, diyerek âşıklıktaki büyüklüğünü ve yine aşk tutkunluğunda benim gibisi gelmedi gelemez de diyerek âşıklıktaki ayrıcalığını ortaya koymaktadır.

Eritmezsem eger zencîri âh-ı âteşînümler

Benüm ey Hâletî dîvâne-i 'ışk olmasun adum A. Haleti, G, 498/5 (Kaya, 2017: 424)

Gelmedi gelmez de şeydâlıkda bir mislüm benüm

Kopmadı kopmaz da ra'nâlıkda bir hem-tâ sana A. Haleti, G, 39/4 (Kaya, 2017: 240)

Kazaki, hal ehli ile kal ehlini karşılaştırır ve soyut lezzeti çıplak olan divanelerden sormak gerektiğini belirterek tasavvufi aşkta ileride olduğunu vurgular.

Ne bilsün ehl-i hâlün hâl ü şânın mürde kal ehli

Tecerrüd lezzetin 'uryân olan divânelerden sor Kazaki, G, 55/4 (Kök, 2013: 126)

Necati, aşk bahçesinde çok lale var ama benim gibi cefa ile bağı yanık bir lale yok, diyerek kendini diğer âşıklardan ayırır ve üstün tutar. Necati, âşığın işinin yakılmak yıkılmak olduğunu ama dünyada aşk ateşiyle ateş ocağına dönmüş bir

kimse olmadığını belirterek yine kendini diğer âşıklardan ayırır ve kendini onlardan farklı bir konumda gösterir.

Mahabbet sebze-zârında biter çok lâleler ammâ

Bulunmaya benüm gibi cefâdan bağırî dâğ olmuş Necati, 247/2 (Tarlan, 1997: 296)

Gönül çün 'âşıkun işi yakılmakdur yıkılmakdur

Cihânda kimse var mı 'ışk ucından od ocağ olmuş Necati, 247/5 (Tarlan, 1997: 296)

Hecri, sevgiliye seslenerek, çokları belinin gamıyla incelik hayal oldu ama benim gibi başını ortaya koymuş bir âşık yok, diğer âşıklar canını ve gönlünü sevgilinin sevgisini umdukları için verirler ancak dünyada yok yere canını veren benden başka âşık yok diyerek kendini diğer âşıklardan ayırır ve âşıklıkta kendini eşsiz görür.

Gerçi-kim belün gamıyla neçeler oldı hayâl

Baş ortaya komuş ey mû-miyânım bence yok

Verüben cân u dili umdun vefâ vü mihrini

Yok yere ana veren 'âlemde hecrî sence yok Hecri, G,83/4-5 (Zülfe, 210: 133)

3. Âşıklığa Yeni Bir Özellik Kazandırma

Hecri, âşıklar sevgiliye elbette ki gönül verirler fakat sevgiliye can vermeyi ben icat ettim, diyerek âşıklığa yeni bir özellik kazandırdığını söylemektedir.

Egerçi dilbere dil veregelmiş hecrî 'âşıklar

Velî cânâneye cân vermegi ben ihtirâ' etdüm Hecri, G,102/5 (Zülfe, 210: 152)

4. Sevgiliye Kavuşma İsteğinde İleride olma

Vusuli, sevgiliye seslenerek, sana kavuşmayı ümit eden çoktur; ancak benim gibi sana kavuşmayı isteyen âşık, deli, rezil ve ümitsiz de yoktur, diyerek kavuşma isteğinde diğer âşıklardan daha ileride olduğunu belirtir.

Vaslun ümmûdin eden çokdur velîkin yokdurur

Bencileyin 'âşık u şeydâ vü rüsvâ nâ-ümmîd Vusuli, G, 24/3 (Taş, 2010: 68)

5. Bela ve Musibetlere Uğramada Eşsiz Olma

Âşık sevgilinin güzelliği, çekiciliği, duruşu, yan bakışı, cevr ü cefası karşısında dayanılmaz bir aşka düşer ve bu aşk ile yoğrulmak üzere pek çok eziyet ve belaya uğrar. Sevgiliye tutkunluk ne kadar fazla ise bela da o kadar büyüktür. Bir âşığın büyük belalara uğraması âşıklık adına övgü unsurudur.

Haleti, benim gibi bela çeken bir aşığa her zaman sevgilinin mutluluk makamı olan gümüş göğsü nasip olmaz derken; Hamdullah Hamdi, miskin aşığın belasının sonsuz olduğunu ifade eder.

Benüm gibi belâ-keş 'âşika hergiz olmaz

O yârün sîne-i sîmîni bir sadr-ı sa'âdetdür A. Haleti, G, 244/4 (Kaya, 2017: 325)

Ne yirde bir kad-i bâlâsı müntehâ görsem

Belâsı 'âşık-ı miskîne bî-nihâyetdür H. Hamdi, 40/4

Necati, bir ah aşkına bin can verecek olan bela çeken âşıkların kulu oluruz diyerek bela çeken âşıkları övmektedir.

Şol 'âşık-ı belâ-keşe kuluz cihânda kim

Bin câm var ise vire bir âh 'ışkına Necati, G, 509/6 (Tarlan, 1997: 459)

Nef'i, sevgili dünyanın canını alacak kadar güzel olunca o belaya tutkun, düşkün bir âşık olurum diyerek sevgiliyle birlikte âşıklığını da övmektedir.

Sevdiğim bir âfet-i cân-ı cihândır neyleyem

Bin belâya mübtelâ bir âşık-ı üftâdeyim Nef'i, G,95/3 (Akkuş, 2018)

Hecri, eziyet edici vefasız bir sevgili karşısında benim gibi bela çekebilecek bir âşık gerekli diyerek aşk için büyük belalara katlanabildiğini ifade etmiştir.

Sencileyin cevri çok mihr ü vefâsuz gonceye

Bir benüm gibi belâ-keş bülbül-i şeydâ gerek Hecri, G,90/4 (Zülfe, 210: 140)

6. Dert, Gam, İztrrap, Acı ve Cefa Çekmede Eşsiz Olma

Âşık sevgiliden ayrı oluşun verdiği acıyla dert ve gam içinde olur. Perişan ve yıkılmış bir halde olma durumu âşık için övgü kaynağıdır. Âşığın çektiği derdi yine o yolda olan âşıklar bir de Allah bilir. Sıradan insanların aşk derdini bilmeleri mümkün değildir. Bu aşk derdi şairde ne kadar fazla olur ve çaresi de bulunmazsa bu âşık için övülecek bir durumu ortaya çıkarır. Âşık eğer aşk derdinden çok çaresiz kalırsa Allah'tan derdinin devası için talepte ulunur. Derdin çaresi sevgiliye kavuşmaktır.

Avnîyâ bir hâle irdüm derd-i hecr-i yâr ile

İbret alur niçeler hâl-i tebâhumdan benüm Avni, G,23/5 (Doğan: 23)

Benüm gibi cefâ çekmiş bulunmaz hâr-ı hicrândan

Düşüpdür gülsitânundan egerçi-kim hezâr ayru Vusuli, G,145/2 (Taş, 2010: 159)

Çektiğim derdi ne hemhâne ne hemrâh bilir

Âşıkım hâl-i dil-i zârımı Allâh bilir Nef'i, G,48/1 (Akkuş, 2018)

Sanma cefâlarla ben fârig olam 'aşkdan

Her biri bir şîve-i şevk-füzûndur bana Ş. Yahya, G,8/4 (Kavruk: 33)

Bir haste-dil sikeste-derûn 'âşık-ı zârım

Vuslat ile vir derdime dermânımı yâ Rab Şeref Hanım, G.10/2 (Turunçel, 2007: 52)

7. Âşıklıkta Herkese Rüsva Olma

Aşk ile rüsva olma, âşığın kendinden geçmesi, dünyayı unutması, düşüncesinde sadece sevgiliyi canlandırması, hal ve hareketlerinin değişmesi sonucunda perişan durumunun ortaya çıkıp insanlar arasında yayılması, bu durumun herkes tarafından bilinmesidir. İyi âşık gerçekte rüsva olabilen âşıktır. Bu bakımdan âşıklar aşktan olayı rüsva olmayı ve halk içinde bu halleriyle anılmayı çok isterler. Böylece iyi âşık olduklarını herkese duyurmuş olurlar.

Hami Ahmet, benim rüsvalıklarımı Ferhat ve Kays (Mecnun) görselerdi muhakkak bana hak verir, benim âşıklığıma tam bir destekle onay verirlerdi.

Ol saçı leylî lebi şîrîñ için Ferhâd u Kays

Görse rüsvâlıklarum tomârım imzâlar benüm Hami Ahmed, G, 39/6 (Yılmaz, 2017)

Yahya, aşk ile sürünen biri olduğunu sevgilinin saçıyla bağlantı oluşturarak ortaya koyar.

Zülfî ucından eyler idüm âh u nâleyi

Ol dahı bir benüm gibi âşüfte-hâl imiş Ş. Yahya, G,158/2 (Kavruk: 183)

Nef'i rüsvalığının iki dünyada da devam etmesini istemekte âşıklık şairlik ve sarhoşluk arasında ayrılmaz bir bağ oluşturmaktadır.

Olsak nola Nefî gibi rüsvâ-yı dü âlem

Hem âşık u hem şâir ü hem bâdeperestiz Nef'i, G,52/5 (Akkuş, 2018)

8. Âşıklığın Gereksini Tam Olarak Yerine Getirebilme

Sevgiliye kul olmak, sevgiliye kavuşma ümidiyle acı çekip ağlayıp inlemek, aşkın verdiği gam ile zevke gelmek ve şikâyetle bulunmamak, sevgiliden gelen yan bakış okuyla yaralanıp göğsü parçalamak, sevgilinin ayağının toprağına yüz sürmek, sevgili yolunda sarhoş olmak gibi özellikler âşıklığın gereğidir. Şair bu âşıklığın gereksini yerine getirmekle iyi âşık olduğunu ortaya koyar ve böylece âşıklığıyla övünmüş olur.

Nef'i, gözyaşı ile gönül yarasını ıslatır, aşk yolunu temizleriz. Aşk ile kendimizden haberdar olmasak bile ayrılık gamının zevkini anlarız. Gönlümüze saplanan ok geri çekilmesin diye gönümüzü parça parça ederiz, diyerek aşıklığın gereklerini güzel bir şekilde dile getirmiş ve bunları yerine getirmiş biri olarak da kendisiyle övünmüştür.

Eşk ile sînedeki şerhayı nemnâk ederiz

Âşıkız mihr ü muhabbet yolunu pâk ederiz

Kendimizden ne kadar bîhaber etse bizi aşk

Ol kadar zevk-i gam-ı firkatı idrâk ederiz

Çekmesin diyü taab girmede peykânı dile

Tîrine karşı durup sînemizi çâk ederiz Nef'i, G,56/1-3 (Akkuş, 2018)

Nef'i, aşka gönül vermiş gam erbabıyız, gam bizi öldürse de aşkın gereğini yerine getiririz. Sevgilinin eşiğine yüz sürecektir gücümüz yok, biz aşk düşkününü ve harabati sarhoşlarız, diyerek aşığın gam çekmesi ve aşk sarhoşluğuyla güçten kuvvetten düşmesi gerektiği üzerinde durmuş ve bu yönüyle kendini aşk sahasında yüceltmiştir.

Erbâb-ı gamuz âşık-ı dil-dâde-i aşkız

Öldürse bizi gam yine âmâde-i aşkız Nef'i, G,59/1 (Akkuş, 2018)

Yok tâkatımız kûyuna yüz sürmeğe yârin

Mestân-ı harâbâtî vü üftâde-i aşkız Nef'i, G,59/6 (Akkuş, 2018)

9. Diğer insanlardan farklı olma

Âşık öyle bir bela içine düşmüştür ki o belanın insana neler çektirdiğini bilir ve bundan dolayı diğer insanların bu belaya düşmesini istemez. Bazen de bu belayı çeken sadece ben olayım düşüncesiyle hareket eder ve diğer insanlardan kendini ayırır.

Belâ-yı 'ışk-ıla hergiz dil-efkâr olmasun kimse

Benüm gibi belâ-keş 'âşık-ı zâr olmasun kimse Vusuli, G,147/1 (Taş, 2010: 160)

Nef'i, âşığı aşk kadehiyle sarhoş olan divane, hayatı meyhanede geçiren sarhoş, rind meşrepli, derd ile dağlanmış pervasız biri olarak ele alır ve âşığı diğer insanlardan farklı bir konumda değerlendirir.

Bâde gam verir bize biz âşık-i dîvâneyiz

Gelmeden bu bezme câm-ı aşk ile mestâneyiz

Çekmeyiz renc-i humârı ömrümüzde gerçi biz
 Gam değil mahmûr olursak sâkî-i meyhâneyiz
 Âşık-ı yek reng ü rindân-güşâde meşrebiz
 Bezm-i hâs-ı vahdete hem bâde hem peymâneyiz
 Hem gülüz hem bülbülüz germiyet-i aşk ile biz
 Dâğ-ı derde şule vü şem-i gama pervâneyiz
 Rind-i aşkız hâsılı Nefî-i bîpervâ gibi
 Âşinâya âşinâ bigâneye bigâneyiz Nef'i, G,64 (Akkuş, 2018)

Âşık, gönül ehlidir ve sevgili olmadan âşık olmaz. Âşık gam çeken badenin esiri, belaya düşmüş, sevgiliye tutkun, gücü elinden gitmiş, dert çeken kişidir. Onun dayandığı derde sıradan insanlar dayanamaz. Âşık tüm bu özellikleriyle diğer insanlardan farklılık gösterir.

Ehl-i dil bâde vü dilbersiz olur mu bir dem
 O da Nefî gibi hem şâir ola hem âşık Nef'i, G,71/7 (Akkuş, 2018)
 Gamze yâr olmaz ki hem hercâyî hem dildâdeyim
 Aşk reşk eyler ki hem dildâde hem âzâdeyim
 Âşika âzâdelikte var mı bilmem işte ben
 Gamdan âzâd olmadım gerçi esîr-i bâdeyim
 Sevdiğim bir âfet-i cân-ı cihândır neyleyem
 Bin belâya mübtelâ bir âşık-ı üftâdeyim
 Bir nigâh-ı germ ile bin cân alırken gözleri
 Bir dil-i bitâb ile bin gamzeye âmâdeyim
 Çektiğim derde tahammül eylemez insân hele
 Tut ki Nefî gibi ne insân ne merdümzâdeyim Nef'i, G,95 (Akkuş, 2018)

10. Âşık Olarak En Çok Ağlayan ve İnleyen Olma

Ahmet Paşa, inleyerek gönlü parça parça etmenin sırrını benim ağlayıp inlemem kadar hiç kimse anlayamaz, diyerek âşık olarak ağlayıp inlemede herkese meydan okur.

Râzımı bu dil-i sâdpâreyi nâlan idenün
 Sineler şerh idemez Ahmedün efganı gibi A. Paşa, G, 314/6 (Tarlan, 1992: 270)

Hamdi, ey gönül bağırap çağırmaı, inlemeyi bir an bile terk etme çünkü ağlayıp gözyaşı dökerse hoşnut olur, diyerek âşıklıkta ağlayıp inlemede ilerde olmak gerektiğini vurgulamıştır.

Ey dil figân u nâleyi terk itme bir nefes

‘Âşık hemîşe girye vü zâr ile hoşçadır H. Hamdi, G, 45/2

Necati, ağlayıp inlemede eşsiz olduğunu ön plana çıkarıp kimse benim gibi olmasın diyerek aslında kimse benim kadar ağlayıp inleyen bir âşık olamaz demek istiyor.

Gice zülfinden inlerdüm Necâtîdür didiler hep

Benüm gibi perişân ü dil-ifgâr olmasun kimse Necati, G, 538/8 (Tarlan, 1997: 479)

Nef’i, ben öyle tutkun bir aşığım ki benim inlememi duyan Cibril bile dans eder diyerek kendini âşıklıkta farklı bir derecede övüyor.

Benim ol âşık-ı şûrîde ki Cibrîl raks eyler

Nevâ-yı nâleme ney olsa ger demsâz mestâne Nef’i, G,130/3 (Akkuş, 2018)

Vusuli, benim ağlayan halimi bilmeyenler gelsin inleyen gönlümü ve kan ağlayan gözünü görsünler, diyerek ağlamaklı haliyle övünüyor.

Vusûlî hâl-i zârumdan haberdâr olmayan gelsün

Dil-i nâlân ile bu dîde-i hûn-bârı görsünler Vusuli, G,46/2 (Taş, 2010: 85)

11. Sadık Âşık Olma

Aşkta en önemli özellik âşığın aşkına sadık olması, sevgili uğruna kurban olması, tam samimiyetle sevgilinin eşiğine baş koyması, tüm belalara tahammül göstermesi ve aşkından hiçbir zaman vazgeçmemesidir. Eğer âşık bu özelliklere sahipse âşık olarak kendinden gurur duyar ve sadık âşık olmakla övünür, sadık âşık olarak en üstün olma iddiasına girer.

Zahidâ kûyunu terk itdüğü budur Ahmed’ün

‘Âşık-ı sâdık hemân kalmak gerek dîdârda A. Paşa, G, 284/7 (Tarlan,1992: 256)

Kılmazam gayra heves ben ‘âşık-ı sâdık bana

Matlab-ı a’lâ bütün dünyâda yârumdur fakat Nazmi, G, 3067/3 (Üst, 2018: 1671)

Güzelsin sana şâhum âşık-ı sâdık geçer çokdur

Bakarsan hakk ile Yahyâ gibi yokdur hakikatde Ş. Yahya, G,345/5 (Kavruk: 372)

12. Âşıklıkta İyi Söz Söyleyebilme

Âşık âşıklığa yakışır sözlerle şiirini söylemeli, aşkını dile getirmeli, aşkın sırlarını ortaya koymalıdır. Eğer şair âşık ise her gazelini aşkla söylemesi, her sözünün âşikane olması gerekir.

Hamdî kemâl-i sermedî hâlet-i 'ışk ise eger

'İşk ile her gazâl için sana gazel demek yiter H. Hamdi, G,63/5 (Özyıldırım)

Söz kim zebânuma gele gûyâ zebânedür

Ben `âşıkam sözüm de benim `âşikânedür Ş. Yahya, G,87/1 (Kavruk: 112)

13. Aşığın Aşkının Dillere Destan Olması

Âşık sevgiliye olan bağlılığının, tutkunluğunun, sevgilinin kulu kölesi oluşunun, sevgiliden ayrı oluştan dolayı çektiği acı ve sıkıntılarının, içine düştüğü belaların, ağlayıp inlemelerin herkes tarafından bilinmesini, âşık olarak herkes tarafından tanınmasını arzu eder. Aşığın dillere destan olması onun iyi bir âşık olduğunu gösterir. Leyla ve Mecnun'un, Ferhat ve Şirin'in dillere destan aşk hikâyeleri olması gibi âşık da kendi aşkının bu hikâyeler gibi dillere destan olmasını ister. Eğer aşığın aşkı dillere destan olmuşsa âşık artık bu haliyle övünebilir.

Nice pinhânî çala tablı kilim altında 'akl

'İşkî 'âlemde 'âlemveş âşikâr itsem gerek Şeyhi, G,49/6 (Biltekin, 2003: 178)

Benüm 'ışkum senün hüsnün beyânın kılsa râvîler

Ne denlü vasf iderlerse ke-mâ-hî cümle vâki'dür Avni, 26/3, (Doğan: 12)

Söylenen her bezmde destân-ı 'ışkumdur benim

Bana urulan melâmet sengidür darb-ı mesel A. Çelebi, G,29/3 (Kılıç, 2017: 94)

Sonuç

Klasik Türk şiirinde her şair aynı zamanda bir âşıktır. Aşığın şiirde hangi özelliklerle işleneceği geleneğin kurallarıyla belirlenmiştir. Her şair, âşık olarak kendisini ele aldığı anda sevgiliye olan aşkıyla övünür. Bu övünme durumu kendini âşık olarak diğer âşiklardan ayırma, en iyi âşık olma, aşkında sadık olma, aşkıyla dillere destan olma şeklinde kendini gösterir. Aşığın belaya müptela olması, sevgiliden gelecek olan eziyet ve sıkıntılara katlanması, sevgili yolunda kurban olması, ayrılık acısından dolayı şikâyetçi olmaması, sevgilinin eşiğine baş koyması, âşıklık ile dünyaya rezil rüsva olması gibi özellikler şair tarafından dile getirilirken âşıklıkta övünme şekline bürünür ve şair kendisini diğer âşiklardan ayırarak üstün tutar. Şair, âşıklıkta kahramanlaşmış olan âşiklarla kendi arasında kıyaslama yapar bazen kendinin Mecnun'dan, Ferhat'tan daha üstün âşık olduğunu iddia ederek âşık olarak kendisini över.

Kaynaklar

- AKKUŞ, Metin. (2018), *Nef'i Divanı*. Ankara:
<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/57741,nefi-divanipdf.pdf?0> 05.04.2018
- AKYÜZ, Kenan ve Süheyl Beken.-Sedit Yüksel., Müjgan Cunbur. (1990), *Fuzuli Divanı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- AYDEMİR, Yaşar. (2017), *Ravzî Divanı*. Ankara:
<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/56190,ravzi-divanipdf.pdf?0> 08.04.2018
- BİLTEKİN, Halit. (2003), *Şeyhî Divanı, (İnceleme-Tenkitle Metin-Dizin)*, Ankara: Ankara Üniversitesi SBE, Basılmamış Doktora Tezi.
- DOĞAN, Muhammet Nur. *Avnî (Fatih) Dîvânı*. Ankara:
<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10595,avnfatihdivanimuhammednurdo ganpdf.pdf?0> 04.04.2018.
- KAVRUK, Hasan. *Şeyhülislam Yahyâ Dîvânı*. Ankara:
<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10655,seyhulislamyahyadivanihasanka vrukpdf.pdf?0> 04.04.2018.
- KAYA, Bayram Ali. (2017), *Azmizâde Hâleti Divânı*. Ankara:
<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/56159,azmizade-haleti-divanipdf.pdf?0>
- KILIÇ, Filiz. (2017), *Âsık Çelebi Dîvânı*. Ankara:
<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/55975,asik-celebi-divanipdf.pdf?0> 06.04.2018.
- KÖK, Ali. (2013), *Seyyîd Giryân Cemâleddîn Kazâkî Dîvânı İnceleme (Tahlil)-Metin-Sözlük-Dizin*. Kars: Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- KÜÇÜK, Sebahattin. *Baki Divanı*. Ankara:
<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10596,bakidivanisabahattinkucukpdf.pdf?0> 06.04.2018
- ÖZYILDIRIM, Ali Emre. *Hamdullah Hamdi Divanı*. Ankara:
<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10616,metinpdf.pdf?0> 07.04.2017
- TARLAN Ali Nihat. (1945), *Hayali Bey Divanı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- TARLAN Ali Nihat. (1992), *Ahmed Paşa Divanı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- TARLAN Ali Nihat. (1997), *Necati Beg Divanı*, Ankara: MEB Yayınları.

TAŞ, Hakan. (2010), *Vusuli*. Ankara:

<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10660,vusuli-divanipdf.pdf?0>

06.04.2018

TURUNÇEL, Gülperi. (2007), *Şeref Hanım Divanı'nın Tahlili*, Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

ÜST, Sibel. (2018), *Edirneli Nazmî Dîvânı*. Ankara:

<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/57766,edirneli-nazmi-divanipdf.pdf?0>

06.04.2018

YILMAZ, Kadri Hüsnü. (2017), *Diyarbakırlı Hâmî Ahmed Divanı*. Ankara:

<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/56082,diyarbakirli-hami--ahmed-divanipdf.pdf?0>

ZÜLFE, Ömer. (2010), *Hecri Divanı*. Ankara:

<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10618,hecripdf.pdf?0> 05.04.2018

**PERAKENDE SATIŞ HACMİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER:
ARDL SINIR TESTİ YAKLAŞIMI**
THE FACTORS OF AFFECTING THE VOLUME OF RETAIL SALES:
ARDL BORDER TEST APPROACH

HIKMET AKYOL - HARUN CAN

Doktora Öğrencisi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Politikası ABD
Arş. Gör., Erzurum Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü

hikmetakyol76@gmail.com
harun.can@erzurum.edu.tr

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi | ETU Journal of Social Sciences Institute
III/5, Nisan | April 2018, Erzurum
ISSN: 2149-939X

Makale Türü | Article Types : Araştırma Makalesi | Research Article
Geliş Tarihi | Received Date : 29.03.2018
Kabul Tarihi | Accepted Date : 04.04.2018
Sayfa | Pages : 117-130
DOI- : <http://dx.doi.org/10.29157/etusbe.51>

**PERAKENDE SATIŞ HACMİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER:
ARDL SINIR TESTİ YAKLAŞIMI**

Hikmet AKYOL - Harun CAN

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ETÜSBED), C.III S.5, Nisan 2018, Sayfa: 117-130

ÖZET

Perakende sektörü bütün ülkelerdeki ekonomik yapı içerisinde çok önemli bir yere sahiptir. Zira bu sektör içerisinde doğrudan tüketiciler ile etkileşim halinde bulunan birçok faaliyet alanı bulunmaktadır. Buna bağlı olarak perakende satış hacminde meydana gelen değişim ve gelişmeler ekonominin geleceği hakkında çok önemli bilgiler sunmaktadır. Bu araştırmada Türkiye’de 2012:01-2017:02 döneminde perakende satış hacim endeksi ile onu etkileyen makroekonomik değişkenler arasındaki kısa ve uzun dönem ilişkisi ARDL sınır testi modeli ile incelenmeye çalışılmıştır. Analiz bulgularına göre değişkenler arasında uzun dönemde ilişki bulunmasına karşın kısa dönemde böyle bir ilişkinin mevcut olduğu doğrulanmamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Perakende Satış Hacim Endeksi, Perakende Sektörü, Makroekonomik Değişkenler.

**THE FACTORS OF AFFECTING THE VOLUME OF RETAIL SALES:
ARDL BORDER TEST APPROACH**

ABSTRACT

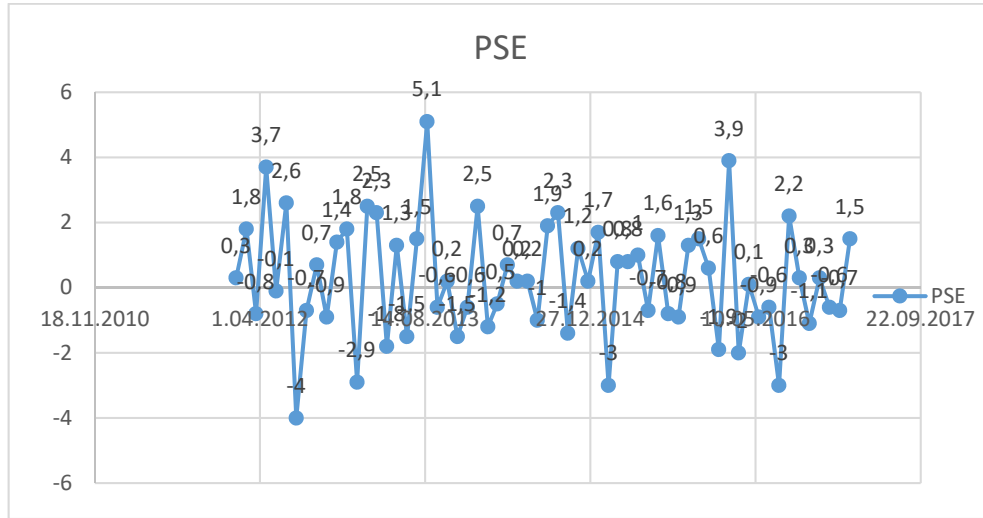
The retail sector has a very important place in the economic structure in all countries. Because there are many fields of activity directly interacting with consumers in this sector. Therefore; changing and developments in the volume of retail sales present very important information about future of economy. In this research short and long term relationship between the index of volume of retail sales and macroeconomic variables affecting it in Turkey 2012: 01-2017: 02 period is tried to study with ARDL bounds test model. Although there is a long-term relationship between variables according to the findings of the analysis, it is not confirmed that such a relationship exists in the short term.

Keywords: Retail Volume Index, Retail Sector, Macroeconomic Variables.

Giriş

Tüketime dayalı büyüme politikaları, birçok ülkede sıkça başvurulan bir yöntemdir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde tüketimi arttıracak tedbirlerin yürürlüğe sokularak iktisadi büyüme oranları artırılmaya çalışılmaktadır. Dolayısıyla tüketim konusunda temel bilgiler veren göstergeler, gerek politika yürütücüleri gerek de araştırmacılar tarafından çok yakından takip edilmektedir. Perakende satış hacim endeksi (PSE), söz konusu bu temel göstergeler arasında önemli bir yere sahiptir. Nitekim bu endeks perakende sektöründeki değişimlerin doğru bir şekilde yorumlanmasında çok sık başvurulan bir araçtır. Bu bakımdan perakende sektörü, günümüz dünyasında hem gelişmiş ülkelerdeki hem de gelişmekte olan ülkelerdeki ekonomik yapı içerisinde dinamik bir rol oynamaktadır. Şöyle ki gıda sektöründen, ilaç, hazır giyim, teknolojik ürünler, mobilya ve petrol gibi sektörlerle kadar uzanan çok geniş bir alana yayılmaktadır. Bu bakımdan son yıllarda perakende sektörünün ciddi anlamda küresel bir dönüşüm geçirdiği gözlenmektedir. Bu dönüşümden payını alan Türkiye’de sektör hacminin 2018 yılına gelindiğinde 880 milyar TL olacağı tahmin edilmektedir¹.

Şekil 1. PSE'nin Dönemsel Değişimi (2012-2017)

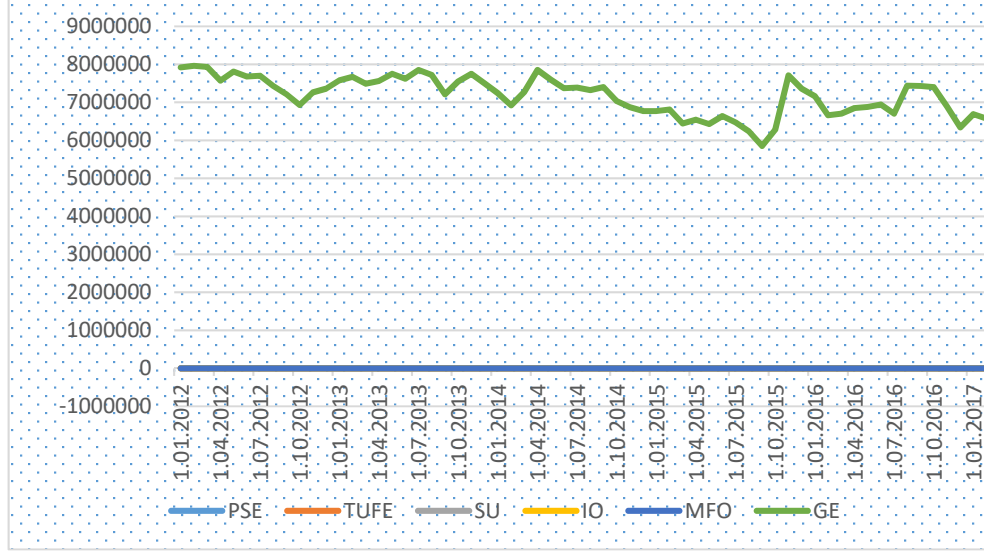
Kaynak: TÜİK

Yukarıdaki tabloda PSE'nin 2012-2017 arasındaki dönemsel değişimi verilmiştir. Grafik incelendiğinde söz konusu dönemde endeksin çok sert yükselişler ve düşüşler gösterdiği görülebilmektedir. Tabloya göre söz konusu dönemde tüketim davranışlarında keskin inişli/çıkışlı değişimler yaşandığı ileri sürülebilir. Bu durumu daha net görebilmek için aynı dönemde seçili makroekonomik değişkenlerin PSE ile birlikte nasıl bir ilişkiye sahip olduğu bilinmelidir. Söz konusu değişkenlere ilişkin değişim verileri, aşağıdaki grafikte

¹IPWC, "Retail Industry of Turkey: Growing while Transforming" (Erişim Tarihi: 7 Haziran 2017).

gösterilmiştir. Grafik incelendiğinde seçili makroekonomik değişkenler ile PSE arasında dalgalı olmayan doğruya yakın bir ilişki içerisinde olduğu görülmektedir. Başka bir ifadeyle PSE, onu etkileyen makroekonomik değişkenler ile benzer bir trend izlemektedir.

Şekil 2. PSE ve Seçili Makroekonomik Göstergelerin Dönemsel Değişimi (2012-2017)

Kaynak: TÜİK, TCMB

Bu araştırmada perakende satış hacim endeksi ile onu etkileyen makroekonomik değişkenler arasındaki kısa ve uzun dönem ilişkisi incelenmeye çalışılmış olup, birinci kısımda metodoloji ve veriler, ikinci kısımda ise analiz ve bulgulara yer verilmiştir.

1. Literatür Taraması

Literatür incelendiğinde perakende satış hacmi ile onu etkileyen değişkenler arasındaki ilişkiyi inceleyen çok sayıda araştırmanın var olduğu görülmüştür, ancak çalışmada bu araştırmalardan yalnızca uygulamalı olanlar esas alınmıştır.

Polat ve Külter (2007), anket yöntemi kullanarak müşterilerin perakende mağaza tercihini etkileyen faktörleri Türkiye özelinde yaptıkları araştırma sonucuna göre temizlik, ürün kalitesi ve kısa zamanda alışveriş imkânı gibi faktörler, müşterilerin mağaza tercihlerini önemli düzeyde etkilemekte olduğu gözlemlenmiştir.² Karagöz ve Çağlar (2011), Türkiye'deki perakende sektöründe mobil pazarlama uygulamalarına karşı tüketici davranışlarını inceledikleri ve anket yöntemini uyguladıkları araştırmalarında, mobil pazarlama uygulamalarına karşı tüketici davranışlarının belirli başlıklarda toplanması sağlanarak bu faaliyetlerde

² Cihan Polat ve Banu Külter (2007), "Tüketicilerin Perakende Mağaza Tercihini Etkileyen Faktörler: Niğde İli Örneği", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9, 3, ss.109 - 126

bulunan/bulunacak işletmelere bazı önerilerde bulunmuşlardır.³ Kato (2012), Japonya’da 1995-2004 döneminde monopolistik rekabet altında perakende satış sektöründe üretkenlik ve ölçeğe göre getiriyi incelediği araştırmasında, 2000 yılında perakende sektöründe yapılan düzenleyici reformların süper marketler arasındaki üretkenlik farkını arttırdığı, buna karşın ortalama üretkenlik düzeyini azalttığı sonucuna varmıştır.⁴ Ünal vd. (2013), Türkiye’de akaryakıt sektöründe marka sadakatine etki eden faktörleri anket yöntemi uygulayarak saptamaya çalıştıkları araştırmalarında, marka imajını, markanın ününü, markayı sevme ve marka memnuniyeti ile akaryakıt istasyonu konumunu, markaya güven duyma ile sadakat oluşumundaki doğrusal ilişkiyi ortaya koymuşlardır.⁵ Kallweit vd. (2014), perakende sektöründe tüketicilerin self-servis bilgi teknolojilerini kullanmalarında algılanan hizmet kalitesinin arabulucu etkisini teknoloji kabul modeli çerçevesinde inceledikleri araştırmalarında, tüketicilerin bu teknolojileri kullanmalarında hizmet kalitesinin kısmi aracılık etkisi olduğunu tespit etmişlerdir.⁶ Kaufinger (2014), Amerika’da 1992-2013 döneminde mobilya satışını etkileyen makroekonomik değişkenleri incelediği araştırmasında, kişisel gelir ve tüketici duyarlılığı ile satış hacmi arasında pozitif bir ilişkiye ulaşırken, tüketici borç yükü ile satış hacmi arasında negatif yönlü bir ilişkinin olduğunu tespit etmiştir.⁷ Hançerlioğlu vd. (2015), Amerika’da 1985-2009 dönemine ait perakende sektöründe talep belirsizliğini ve envanter ciro performansını en küçük kareler (EKK) yöntemi kullanarak inceledikleri araştırmalarında, perakende segmentleri ve yıl etkilerinin kontrol edilmesi açısından, envanter cirosunun çeyreklik satış tahminlerinin ortalama mutlak yüzde hatası ve brüt kar marjıyla negatif ilişkili olduğunu tespit etmişlerdir. Buna karşın envanter cirosu ile sermaye yoğunluğu ve satış sürprizleri arasında pozitif bir ilişkinin söz konusu olduğunu ortaya koymuşlardır.⁸ Arunraj ve Ahrens (2016), Almanya’da hava koşullarının perakende sektörü üzerindeki etkisini ölçmeye çalıştıkları araştırmalarında kar yağışının giyim ve gıda firmalarının hem satış hem de depolama trafiği üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu tespit etmişlerdir. Bununla birlikte araştırmacılar, yağmurların ise yalnızca gıda firmalarının satış ve depolama trafiği üzerinde etkili olduğunu ortaya

³Bihter Karagöz ve Berna Çağlar (2011), “Perakende Sektöründe Mobil Pazarlama Uygulamalarına Karşı Tüketici Davranışlarının İncelenmesi”, **Academic Journal of Information Technology**, ss.1-17.

⁴Atsuyuki Kato (2012), “Productivity, returns to scale and product differentiation in the retail trade industry: an empirical analysis using Japanese firm-level data”, **J Prod Anal**, 38, ss.345–353

⁵Sevtap Ünal, Hatice Dağcı Büyük ve Hatice Aydın (2013), “Perakende Akaryakıt Sektöründe Marka Sadakatine Etki Eden Faktörlerin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 17(1), 363-375.

⁶Katrin Kallweit, Philipp Spreer, Waldemar Toporowski (2014), “Why Do Customers Use Self-Service Information Technologies in Retail? The Mediating Effect of Perceived Service Quality”, **Journal of Retailing and Consumer Services**, 21, 268–276.

⁷Gregory G. Kaufinger (2014), “Macroeconomic factors affecting US retail furniture/home furnishings industry sales”, **Research in Business and Economics Journal**, Vol.10, ss.1-10.

⁸Gülşah Hançerlioğulları, Alper Şen, Esra Ağca Aktunç, (2016) "Demand Uncertainty and Inventory Turnover Performance: An Empirical Analysis of The US Retail Industry", **International Journal of Physical Distribution & Logistics Management**, 46 (6/7), 681-708.

koymuşlardır.⁹ Crabbe ve Acquaah (2016), Gana’da 20 perakende firmasındaki 136 çalışana anket yöntemi kullanarak hizmet iyileştirme/geliştirme performans modelini inceledikleri araştırmalarında, bu modelin sırasıyla çalışanların motivasyonunun, müşteri hizmet oryantasyonu ile motivasyon arasındaki etkileşiminden, müşteri hizmet oryantasyonu ile müşteri hizmette mükemmellik eğitimi gibi faktörlerden etkilendiklerini tespit etmişlerdir.¹⁰ Shukla ve Srivastava (2016), Hindistan’da perakende sektöründe işten ayrılma niyeti üzerinde etik ideoloji ve sosyo-demografik özelliklerin etkilerini anket yöntemiyle inceledikleri araştırmalarında, söz konusu değişkenlerin örgütlerde işten ayrılma niyeti konusunda önceden uyarıcı olabileceğine dair bulgulara ulaşmışlardır.¹¹ Ersoy (2017), Türkiye’de sekiz perakende firmasının performansını TOPSIS, MAUT ve SAW yöntemleri kullanarak incelediği araştırmasında, her üç yöneme göre de firma performans sıralamalarının farklı olduğunu bulmuştur.¹² Halim ve Koç (2017), Türkiye’de 2010: Q1-2015Q4 döneminde perakende satış hacmi ile tüketici fiyatları arasındaki ilişkiyi ARDL sınır testi yöntemi kullanarak inceledikleri araştırmalarında değişkenler arasında uzun dönemde bir ilişkinin söz konusu olduğunu saptamışlardır. Bunun yanı sıra araştırmada uzun dönemde tüketici güven endeksi ile tüketici fiyatları endeksi değişkenlerinin, perakende satış hacim endeksi değişkenini pozitif yönlü ve anlamlı; fakat Reel GSYH değişkeninin ise perakende satış hacim endeksi değişkenini pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamsız etkilediği tespit edilmiştir.¹³ Türkiye’de anket yöntemiyle uygulanan başka bir araştırmada da Vezir Oğuz ve Gürdal (2017) aittir. Bunlar, perakende sektöründe mağaza atmosferinin çalışanların performansları üzerindeki etkilerini incelemiş olup, mağaza atmosferinin çalışanlar üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir.¹⁴

⁹Nari Sivanandam Arunraj, Diane Ahrens, (2016) "Estimation of non-catastrophic weather impacts for retail industry", **International Journal of Retail & Distribution Management**, Vol. 44 Issue: 7, ss.731-753

¹⁰ Margaret J. Crabbe ve Moses Acquaah (2016) "The determinants of service recovery in the retail industry: A study of micro and small enterprises in Ghana", **African Journal of Economic and Management Studies**, Vol.: 7 Iss.:1, pp.54-74.

¹¹Abhishek Shukla ve Rajeev Srivastava (2016), "Influence of Ethical Ideology and Socio-Demographic Characteristics on Turnover Intention: A Study of Retail Industry in India", **Cogent Business & Management**, 3: 1238334, 1-21.

¹²Nazlı Ersoy (2017), "Çok Kriterli Karar Verme Metodları Kullanılarak Perakende Sektöründe Performans Ölçümü", **Ege Akademik Bakış**, 17(4), 539-551.

¹³ Halim Tatlı ve Beşir Koç (2017), "Türkiye Perakende Sektöründeki Satış Hacmi ve Tüketici Güveni Arasındaki Kısa ve Uzun Dönem İlişkisi", **V. Anadolu International Conference in Economics**, May 11-13, ss.1-17.

¹⁴Gülsüm Vezir Oğuz ve Sahavet Gürdal (2017), "Perakende Sektöründe Mağaza Atmosferinin Satış Personeli Performansı Üzerindeki Etkileri: Hazır Giyim Sektöründe Bir Araştırma", **International Journal Academic Value Studies**, 3, 8, ss.41-54.

2. Metodoloji ve Veri

2.1. Metodoloji

Zaman serileri ile yapılan araştırmalarda öncelikle değişkenlerin durağan olup olmadıkları belirlenmeye çalışılır. Zira aynı düzeyde durağan olmayan seriler ile uygulanan modellerde sahte regresyon riski çok yüksektir. Bu amaç doğrultusunda Engle-Granger (1987), Johansen (1988) ve ARDL sınır testi (2001) gibi modeller geliştirilmiştir. Bu çalışmada ise ilk bağımlı değişken olan perakende satış hacim endeksi ile onun etkileyen makroekonomik değişkenler arasındaki ilişki, ARDL sınır testi modeli esas alınarak incelenmiştir. ARDL sınır testi modeli, farklı derecelerden durağan olan değişkenler arasındaki ilişkinin tespit edilmesi amacıyla yapılır. ARDL yönteminin temel mantığı ise bağımlı ve açıklayıcı değişkenin gecikmeli değerlerinin açıklayıcı değişken (*regressor*) olarak kullanıldığı standart en küçük kareler yöntemidir.

Tablo 1. Korelasyon Matrisi

	PSE	TUFE	LN(GE)	LN(SU)	MFO1	IO
PSE	1.0000					
TUFE	0.107828	1.0000				
LN(GE)	0.125516	0.246993	1.0000			
LN(SU)	-0.087308	-0.269483	-0.369454	1.0000		
MFO	-0.057086	0.235867	-0.498879	0.395471	1.0000	
IO	0.056062	0.055144	0.011795	-0.081620	0.157540	1.0000

Yukarıdaki tabloda araştırmada kullanılan değişkenler arasındaki ilişkiyi gösteren korelasyon matrisine yer verilmiştir. Korelasyon matrisi, değişkenler arasındaki ilişkinin boyutunu ve uygun modelin kurulabilmesi için önemli ipuçları vermektedir. Tablo incelendiğinde, değişkenler arasındaki korelasyon ilişkisinin çok düşük olduğu görülmektedir. ARDL sınır testi için ilk olarak kısıtlanmamış hata düzeltme modeli (Unrestricted Error Correction Model-UECM) tanımlanmıştır. Bu modelin araştırmaya uyarlanmış şekli aşağıdaki gibidir:

$$\begin{aligned} \Delta PSE = & a_0 + \beta_1 PSE_{t-1} + \beta_2 TUFE_{t-1} + \beta_3 LN(GE)_{t-1} + \beta_4 LN(SU)_{t-1} + \beta_5 MFO1_{t-1} + \beta_6 IO_{t-1} \\ & + \sum_{i=1}^p \alpha_i \Delta PSE_{t-i} + \sum_{i=1}^p \lambda_i \Delta TUFE_{t-i} + \sum_{i=1}^p \delta_i \Delta LN(GE)_{t-i} + \sum_{i=1}^p \theta_i \Delta LN(SU)_{t-i} + \sum_{i=1}^p \phi_i \\ & \Delta MFO1_{t-i} + \sum_{i=1}^p \Omega_i \Delta IO_{t-i} + \varepsilon_t \quad (1) \end{aligned}$$

2.2. Veri

Bu çalışmada ilk model için perakende satış hacim endeksi (PSE) verilerinin sabit fiyatlarla aylık değişim oranları, tüketici fiyatlarının (TUFE) yıllık yüzde değişim oranları, sanayi üretim endeksi (SA) ve tüketici güven endeksi (GE) verilerinin ise

düzye değerleri alınmıştır. Son açıklayıcı değişken olan istihdam oranlarının (IO) ve mevduat faiz oranlarının (MFO) aylık değişim oranları baz alınmıştır. Söz konusu değişkenlerin 2012:01 ile 2017:02 aylık dönem verileri PSE hariç TCMB'den temin edilirken PSE verileri ise TUIK'ten temin edilmiştir.

2.2.1. Analiz ve Bulgular

Çalışmada kullanılan değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistikler, aşağıda belirtildiği şekildedir.

Tablo 2. Tanımlayıcı İstatistikler

	0.262903	8.195928	15.78447	4.785670	8.433548	0.126000
Ortalama	0.262903	8.195928	15.78447	4.785670	8.433548	0.126000
Ortanca	0.200000	8.069045	15.80269	4.788366	8.780000	-0.215325
Maximum	5.100000	11.13795	15.88994	4.926601	10.28000	3.095240
Minimum	-4.000000	6.133780	15.58195	4.625855	5.290000	-1.814060
Std. Hata	1.758747	1.148298	0.071671	0.074627	1.299861	1.261170
Skewness	0.134241	0.388228	-0.571316	-0.198772	-0.701656	0.699992
Kurtosis	3.139091	2.660621	2.556941	2.494993	2.502387	2.368589
Jarque-Bera	0.236191	1.854992	3.879934	1.067108	5.726999	6.093147
Olasılık	0.888611	0.395543	0.143709	0.586517	0.057069	0.047521

Araştırmada ilk olarak doğru modeli kullanabilmek amacıyla serilerin hangi düzeyde durağan olduklarını tespit etmek için Genişletilmiş Dickey-Fuller (1981) ve Phillips Perron (1988) testleri yapılmıştır. Testler sonucunda elde edilen bulgular, aşağıdaki tabloda verilmiştir. Test bulguları incelendiğinde ilk model açısından kimi değişkenlerin düzye değerlerinde kimi değişkenlerin ise birinci farklarında durağan olduğu görülmektedir. Bu bağlamda araştırmada en uygun model olarak ARDL sınır testi modeli tercih edilmiştir.

Tablo 3: ADF ve PP Birim Kök Test Bulguları

Değişken Adı	ADF Test İstatistiği		PP Test İstatistiği	
	I(0)	I(1)	I(0)	I(1)
PSE	-7.46208 ^a	-6.983089 ^a	-13.68327 ^a	-69.80216 ^a
TUFE	-3.729002 ^a	-6.126737 ^a	-2.896003	-6.883812 ^a
LN(GE)	-3.603974 ^b	-6.919818 ^a	-3.470357	-14.57340 ^a
LN(SU)	-5.108157 ^a	-4.488894 ^a	-14.78956 ^a	-44.40496 ^a
MFO	-2.307528	-5.342482 ^a	-2.245699	-5.442791 ^a
IO	-2.753718 ^a	-7.459628 ^a	-3.070408 ^a	-6.075842 ^a

a ve b sırasıyla, %1 ve %5 düzeyinde anlamlılığı temsil etmektedir.

Yine araştırma kapsamında Ewiev's paket programı kullanılarak kurulacak ARDL modelinin uygun gecikme uzunluğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Burada öncelikle Akaike ve Schwarz bilgi kriterlerinin küçüklüğüne dikkat edilmiş olup, en küçük bilgi kriterinde model uygulanmıştır. Ancak buradaki temel şart, söz konusu gecikme uzunluğunda otokorelasyon sorununun bulunmamasıdır. Bunun yanı sıra normallik varsayımı ve R^2 değerleri de belirleyici kriterler olarak temel alınmıştır.

Tablo 4. Model-1 için Uygun Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

	AIC	SBC	B-G
1	3.923945	4.235385	0.0054
2	3.765351	4.254031	0.6356
3	3.706017	4.234205	0.6332
4	3.498141	4.194448	0.4532
5	3.417389	4.241778	0.5940***

AIC; Akaike ve SBC; Schwarz bilgi kriterleridir. B-G; Seri korelasyon testidir.

Yukarıdaki tablo incelendiğinde model için en uygun gecikme uzunluğunun 5. gecikme olduğu görülmektedir. Gecikme uzunluğunun saptanmasından sonra araştırma kapsamında değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin test edilmesi amacıyla F istatistikleri kullanılmıştır. Hesaplanan F istatistikleri ise Pesaran vd. (2001)'deki alt ve üst kritik değerleri temel alınarak yorumlanmıştır. Bu yaklaşıma göre hesaplanan F istatistiği değeri, alt kritik değerlerin altındaysa değişkenler arasında eşbütünleşme ilişki olmadığı, üst kritik değerlerin üstündeyse de değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığı kabul edilir. Buna rağmen hesaplanan F istatistiği alt ve üst kritik değerlerinin arasında bulunuyorsa, söz konusu ilişkinin olup olmadığına karar verebilmek amacıyla başka eşbütünleşme testlerine başvurulması gerekir.

Bu çalışmada (1) numaralı denklem için sıfır hipotezi seriler arasında eşbütünleşme ilişki yoktur şeklinde tanımlanmış ($H_0: \beta_1=\beta_2=\beta_3=\beta_4=\beta_5=\beta_6=0$) hipotezin geçerliliği F istatistiği ile test sınanmıştır. Söz konusu test istatistiği ve otokorelasyon, değişen varyans, normallik ve model kurma ön testlerine ilişkin bulgular, aşağıdaki tabloda verilmiştir. Tablo incelendiğinde modelde otokorelasyon, varyans, normallik ve model kurma sorunlarının bulunmadığı görülmektedir. Modelin sınır testi, kritik değerlerin üzerinde olduğu için modeldeki değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin var olduğu yani uzun dönemde açıklayıcı değişkenlerin bağımlı değişken üzerinde etkili olduğu söylenebilir.

Değişkenler arasındaki uzun dönem eşbütünleşme ilişkisinin belirlenmesi amacıyla kurulan ARDL sınır testi modelinin araştırmaya uyarlanmış şekli aşağıdaki gibidir:

$$\Delta PSE = a_0 + \sum_{i=1}^p \alpha_i \Delta PSE_{t-1} + \sum_{i=1}^p \lambda_i \Delta TUF E_{t-1} + \sum_{i=1}^p \delta_i \Delta LN(GE)_{t-1} + \sum_{i=1}^p \theta_i \Delta LN(SU)_{t-1} + \sum_{i=1}^p \phi_i \Delta MFO_{t-1} + \sum_{i=1}^p \Omega_i \Delta IO_{t-1} + \epsilon_t \quad (2)$$

Modelin uzun dönem katsayısı, beklenildiği üzere negatif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Açıklayıcı değişkenlerden TUF E, PSE üzerinde pozitif yönlü ve istatistiksel olarak %1 güven düzeyi aralığında anlamlı etkiye sahiptir. GE ve MFO değişkenleri ise PSE üzerinde negatif yönlü ve istatistiksel olarak %1 güven aralığında anlamlı bir etkiye sahiptirler. Diğer açıklayıcı değişkenler olan SU ve IO ise PSE üzerinde negatif yönlü ve sırasıyla %5, %10 güven aralıklarında anlamlı bir etkiye sahiptirler.

Tablo 5. ARDL Sınır Testi Modeli (2,2,4,1,5,3) Uzun Dönem Katsayıları

PSE Bağımlı Değişkendir.		Uzun Dönem Katsayıları		
Değişken Adı	Katsayısı	Std. Hata	t-İstatistiği	Prob.
TUF E	0.697118	0.145866	4.779167	0.0000 ^a
LNGE	-8.502740	2.687418	-3.163907	0.0033 ^a
LNSU	5.452179	2.365413	2.304958	0.0274 ^b
MFO1	-0.647063	0.141456	-4.574306	0.0001 ^a
IO	0.251556	0.135028	1.862985	0.0711 ^c
SABIT	108.149498	43.405967	2.491581	0.0178 ^b
UDK	-2.077549	0.207093	-10.031972	0.0000 ^a
X ² Normal [∞]	0.483807	R ²	0.737594	
X ²	0.5940	D. R ²	0.567801	
Otokorelasyon ^π				
X ² Varyans ^Ω	0.5394	F-İstatistik	4.344095 ^a	
X ² Model Kurma [¥]	0.5107	D.W.	2.085338	
F Sınır Testi				
F-İstatistik	17.88747	% 1 Kritik Değeri	% 5 Kritik Değeri	% 10 Kritik Değeri
k değeri	5	Alt:2.26 Üst:3.35	Alt:2.62 Üst:3.79	Alt:3.41 Üst:4.68

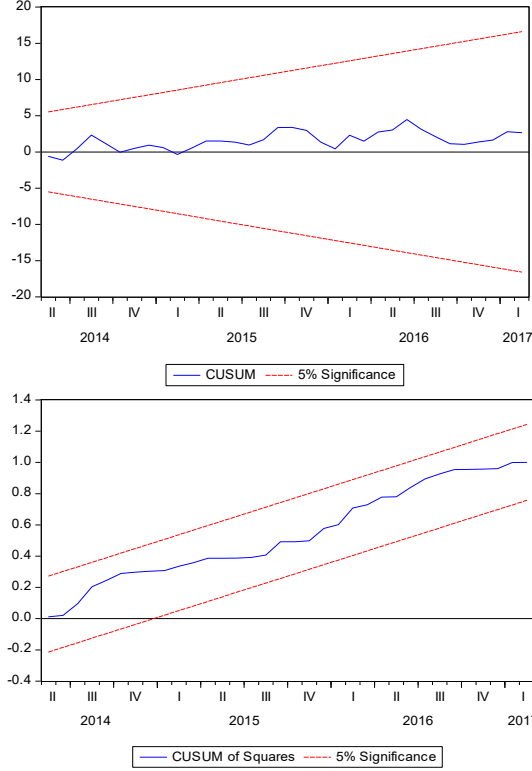
UDK; uzun dönem katsayısını temsil etmektedir. a, b ve c sırasıyla, %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılığı temsil edilmektedir.

∞, π, Ω ve ¥ sırasıyla, Jarque-Bera, Breusch-Godfrey ve Breusch-Pagan-Godfrey ile Ramsey Reset(1) testlerini temsil etmektedir.

Araştırmada model için söz konusu dönemde yapısal bir kırılmanın olup olmadığı cüsum ve cüsumq testleri ile test edilmiştir. ARDL'ye göre uzun dönem tahmin sonucunda bulunan değişken parametrelerinin kararlı olduğu tespit edilmiştir. Diğer bir deyişle CUSUM ve CUSUM-SQ istatistikleri, %1 güven aralığında kritik sınırlar içinde olduğundan söz konusu dönemde yapısal bir

değişim görülmemiştir. Bundan ötürü kukla değişken kullanılmasına gerek olmadığı sonucuna varılmıştır.

Şekil 3: Cusum ve CusumQ Testleri

Bu araştırmada değişkenler arasındaki kısa dönem ilişkisini gösteren ARDL sınır testine dayalı hata düzeltme modelini aşağıda belirtildiği gibi tanımlamak mümkündür:

$$\Delta PSE = a_0 + \beta_1 PSE_{t-1} + \beta_2 ECT_{t-1} + \sum_{i=1}^p \alpha_i \Delta PSE_{t-i} + \sum_{i=1}^p \lambda_i \Delta TUF E_{t-i} + \sum_{i=1}^p \delta_i \Delta LN(GE)_{t-i} + \sum_{i=1}^p \theta_i \Delta LN(SU)_{t-i} + \sum_{i=1}^p \phi_i \Delta MFO_{t-i} + \sum_{i=1}^p \Omega_i \Delta IO_{t-i} + \varepsilon_t(3)$$

(3) numaralı denklemde ECT_{t-1} değişkeni uzun dönem ilişkisinden bulunan hata terimleri serisinin bir gecikmeli değeridir. Bu değişkenin katsayısı, kısa dönemdeki dengeden sapmaların ne kadarının uzun dönemde düzeltileceğini göstermektedir. Başka bir ifadeyle kısa dönemde meydana gelen şokların ne kadarının uzun dönemde giderileceğini belirtmektedir. Bu katsayının istatistiki olarak anlamlı ve işaretinin negatif olması beklenmektedir. Kısa dönem hata düzeltme modelinin gecikme uzunluğu belirlenirken daha önce temel alınan kriterlere uyulmuştur. Yine modelde normallik, otokorelasyon, değişen varyans ve model kurma problemlerinin olmadığı görülmekte olup, modelin F testi ise anlamlıdır.

Aşağıdaki tabloda görüleceği üzere hata düzeltme değişkeni, beklenildiği gibi negatif ve anlamlıdır. Buna göre kısa dönemde meydana gelen sapmaların %69'u uzun dönemde dengeye gelmekte ve serilerin geçmiş oldukları şoklar uzun

dönemde ortadan kalkmaktadır. Ancak açıklayıcı değişkenlerin ve PSE'nin gecikmeli değerleri hariç, istatistiki olarak anlamlı olmadıkları görülmektedir. Buna göre kısa dönemde seçili makroekonomik değişkenler ile PSE arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır.

Tablo 6. Hata Düzeltme Modeli (4,4,4,1,4,3,3)

Değişken Adı	Katsayısı	Std. Hata	t-İstatistiği	Prob.
Δ PSE(-1)	-1.036608	0.233712	-4.435400	0.0002a
Δ PSE(-2)	-1.169749	0.300266	-3.895711	0.0007a
Δ PSE(-3)	-0.700605	0.272241	-2.573471	0.0170b
Δ PSE(-4)	-0.190968	0.129981	-1.469200	0.1553
Δ TUF E	-0.382113	0.343567	-1.112194	0.2775
Δ TUF E(-1)	0.340454	0.378721	0.898957	0.3780
Δ TUF E(-2)	1.543474	0.364831	4.230653	0.0003a
Δ TUF E(-3)	0.367024	0.424112	0.865395	0.3958
Δ TUF E(-4)	0.497628	0.455786	1.091804	0.2862
Δ LN GE	7.097814	4.933500	1.438698	0.1637
Δ LN GE(-1)	-0.274047	5.709982	-0.047994	0.9621
Δ LN GE(-2)	-3.557555	5.454241	-0.652255	0.5207
Δ LN GE(-3)	9.308432	5.534089	1.682017	0.1061
Δ LN GE(-4)	-23.18493	6.660397	-3.481013	0.0020a
Δ LNS U	0.129827	3.741720	0.034697	0.9726
Δ LNS U(-1)	3.524264	3.085033	1.142375	0.2651
Δ MFO 1	0.243823	0.720008	0.338639	0.7380
Δ MFO 1(-1)	-0.110925	0.769140	-0.144220	0.8866
Δ MFO 1(-2)	-0.571266	0.692423	-0.825025	0.4178
Δ MFO 1(-3)	0.051614	0.714211	0.072267	0.9430
Δ MFO 1(-4)	-2.471149	0.790601	-3.125657	0.0047a
Δ IO	-0.086550	0.301592	-0.286976	0.7767
Δ IO(-1)	0.653614	0.280973	2.326249	0.0292b
Δ IO(-2)	-0.795916	0.304301	-2.615558	0.0155b
Δ IO(-3)	0.484504	0.296049	1.636568	0.1153
ECT(-1)	-0.696942	0.315645	-2.207994	0.0375b
ECT(-2)	0.103461	0.320766	0.322544	0.7500
ECT(-3)	-0.463733	0.311051	-1.490858	0.1496
ECT(-4)	-0.748207	0.336400	-2.224162	0.0362b
SABIT	0.076617	0.164370	0.466125	0.6455
X² Normal[∞]	0.213257	R²		0.921265
X²	0.9274	D.R²		0.821990
Otokorelasyon				
X² Varyans[∞]	0.6315	F-İstatistik		9.279954a

X² Model	0.0707	D.W.	1.902079
Kurma[¥]			

a, b ve c sırasıyla, %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılığı temsil edilmektedir.

∞ , π , Ω ve ¥ sırasıyla, Jarque-Bera, Breusch-Godfrey ve Breusch-Pagan-Godfrey ile Ramsey Reset(2) testlerini temsil etmektedir.

Sonuç

Perakende piyasası bir ülkenin ekonomik yapısında önemli bir yere sahiptir. Makroekonomik, sosyal, kamusal (politik) ve çevresel faktörlerin ise perakende piyasası üzerinde ciddi etkileri vardır. Makroekonomik açıdan değerlendirildiğinde, istikrarlı bir ekonomide tüketici gelirleri artacağı için bu durum, perakende sektöründe satış hacmini ve ürün/hizmet kalitesini olumlu yönde etkileyecektir. Zayıf bir ekonomik ortamda ise tüketici harcamaları düşük olacağı için bu durum, tam tersine perakende piyasasındaki satış hacmini ve ürün kalitesini olumsuz yönde etkileyecektir. Bu bağlamda perakende piyasasını etkileyen makroekonomik değişkenlerin saptanması son derece önem arz etmektedir.

PSE, perakende piyasasında meydana gelen değişimler hakkında bilgi vermesi bakımından en basat göstergelerden birisidir. Bu bağlamda çalışmada PSE ile onun ilişkili olduğu makroekonomik değişkenler, ARDL sınır testi modeli ile incelenmiştir. Analiz bulgularına göre söz konusu değişkenler ile PSE arasında uzun dönemde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Bu değişkenlerden ilki olan tüketici fiyatlarında meydana gelen bir artışın perakende satış hacmini arttırdığı tespit edilmiştir. Bu bulgunun temel sebebi, ekonomik düzeyde görülen canlanmaların talebi tetiklemesi ve buna bağlı olarak perakende satışlarının artması olabilir. Bu bulgular ışığında varılan sonuç, aynı zamanda literatüre paralel bir görünüm arz etmektedir. Başka bir değişken olan Güven endeksinin ise PSE üzerinde negatif yönlü bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Tüketicilerin geleceğe duydukları güven algılarının artması, tasarruf yapma oranlarının artmasına ve böylece perakende harcamalarında düşüş yaşanmasına neden olduğu ileri sürülebilir. Yine mevduat faiz oranlarında meydana gelen düşüşlerin, perakende satış hacmini arttırdığı tespit edilmiştir. Diğer son iki değişken olan iktisadi büyüme ve nispeten istihdam oranlarındaki artışların, ekonomik canlanmada önemli rol oynadıkları ve böylelikle perakende satış hacmini olumlu yönde etkiledikleri tespit edilmiştir. Yapılan araştırmada değişkenler arasında kısa dönemde bir ilişkinin olduğuna ise rastlanmamıştır.

Kaynakça

Abhishek Shukla ve Rajeev Srivastava (2016), "Influence of Ethical Ideology and Socio-Demographic Characteristics on Turnover Intention: A Study of Retail Industry in India", **Cogent Business & Management**, 3: 1238334, 1-21.

Arunraj, Nari Sivanandam ve Ahrens, Diane (2016), "Estimation of non-catastrophic weather impacts for retail industry", **International Journal of Retail & Distribution Management**, 44 (7), 731-753.

Crabbe, Margaret J. Acquah, Moses (2016), "The determinants of service recovery in the retail industry: A study of micro and small enterprises in Ghana", **African Journal of Economic and Management Studies**, 7(1), 54-74.

Engle, R.F., Granger, C.W. (1987), "Co-integration and Error Correction: Representation, Estimation, and Testing", *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 251-276

Ersoy, Nazlı (2017), "Çok Kriterli Karar Verme Metodları Kullanılarak Perakende Sektöründe Performans Ölçümü", **Ege Akademik Bakış**, 17(4), 539-551.

Hançerlioğulları, Gülşah, Şen, Alper, Aktunç, Esra Ağca, (2016) "Demand Uncertainty and Inventory Turnover Performance: An Empirical Analysis of The US Retail Industry", **International Journal of Physical Distribution & Logistics Management**, 46 (6/7), 681-708.

Johansen, S., Juselius, K. (1990), "Maximum Likelihood Estimation and Inference on Cointegration – with Applications to the Demand for Money", **Oxford Bulletin of Economics and statistics**, 52(2), 169-210.

Karagöz, Bihter ve Karagöz, Çağlar, Berna (2011), "Perakende Sektöründe Mobil Pazarlama Uygulamalarına Karşı Tüketici Davranışlarının İncelenmesi", **Academic Journal of Information Technology**, 1-17.

Kaufinger, Gregory G. (2014), "Macroeconomic factors affecting US retail furniture/home furnishings industry sales", **Research in Business and Economics Journal**, 10, 1-10.

Kato, Atsuyuki (2012), "Productivity, returns to scale and product differentiation in the retail trade industry: an empirical analysis using Japanese firm-level data", **J Prod Anal**, 38, 345-353

Kallweit, Katrin, Spreer, Phillipp, Toporowski, Waldemar (2014), "Why Do Customers Use Self-Service Information Technologies in Retail? The Mediating Effect of Perceived Service Quality", **Journal of Retailing and Consumer Services**, 21, 268-276.

Pesaran, M. H., Shin ve Y., Smith, R. J. (2001), "Bounds Testing Approaches to The Analysis of Level Relationships", **Journal of Applied Econometrics**, 16(3), 289-326.

Polat, Cihan ve Külter, Banu (2007), "Tüketicilerin Perakende Mağaza Tercihini Etkileyen Faktörler: Niğde İli Örneği", **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 9 (3), 109 - 126.

PWC, www.pwc.com (Erişim Tarihi: 7 Haziran 2017)

Tatlı, Halim ve Koç, Beşir (2017), " Türkiye Perakende Sektöründeki Satış Hacmi ve Tüketici Güveni Arasındaki Kısa ve Uzun Dönem İlişkisi", **V. Anadolu International Conference in Economics**, 1-17.

TCMB, www.tcmb.gov.tr (Erişim Tarihi: 7 Haziran 2017)

TÜİK, www.tuik.gov.tr (Erişim Tarihi: 7 Haziran 2017)

Ünal, Sevtap, Hatice Dağcı Büyük ve Hatice Aydın (2013), "Perakende Akaryakıt Sektöründe Marka Sadakatine Etki Eden Faktörlerin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma", **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 17(1), 363-375.

Vezir Oğuz, Gülsüm ve Gürdal, Sahavet (2017), "Perakende Sektöründe Mağaza Atmosferinin Satış Personeli Performansı Üzerindeki Etkileri: Hazır Giyim Sektöründe Bir Araştırma", **International Journal Academic Value Studies**, 3(8), 41-54.

AHİLİĞİN ORTAYA ÇIKIŞI MESELESİNE DAİR
ABOUT THE EMERGENCE OF AKHI

KADİR CEYLAN

YL Öğrencisi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaçağ Tarihi ABD
kmceylan@gmail.com

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi | ETU Journal of Social Sciences Institute
III/5, Nisan | April 2018, Erzurum
ISSN: 2149-939X

Makale Türü | Article Types : Araştırma Makalesi | Research Article
Geliş Tarihi | Received Date : 04.04.2018
Kabul Tarihi | Accepted Date : 25.04.2018
Sayfa | Pages : 131- 144
DOI- : <http://dx.doi.org/10.29157/etusbe.53>

AHİLİĞİN ORTAYA ÇIKIŞI MESELESİNE DAİR

Kadir CEYLAN

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ETÜSBED), C.III S.5, Nisan 2018, Sayfa: 131-144

ÖZET

Anadolu'nun Türkleşmesinde büyük ehemmiyete haiz olan Ahilik, Anadolu'da Selçuklular zamanının ilk dönemlerinde ortaya çıkmış bir kurumdur. Sosyal ve iktisadi yönleriyle öne çıkan bu kurum hakkında menşei başta olmak üzere farklı görüşler ileri sürülmüştür. Ahilik toplumsal ve ekonomik yapıya sahip bir teşkilattir. İslam dünyasının siyasi ve sosyal durumu bu kurumun meydana gelmesinde büyük etkiye sahiptir. Sahip olduğu yapı ve toplumsal hayattaki yeri bu tarihi süreç içerisindeki gelişimi göz önünde bulundurularak değerlendirilmelidir. Selçuklular zamanında Anadolu'nun her yerine yayılan bu teşkilat, Osmanlı Devleti'nin kuruluşu sırasında da önemli roller üstlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Fütüvvet, Ahilik, Ahi Evren, Anadolu Selçuklu Devleti

ABOUT THE EMERGENCE OF AKHI

ABSTRACT

Akhi community which has great importance in Turkification of Anatolia, is an institution that showed up at first periods of Seljuqs in Anatolia. Different opinions have been put forward about this institution, which is prominent with its social and economic aspects, especially its origin. Akhis is an organization with a social and economic structure. Politic and social situation of Islamic world has a great affect on comprising of this organization. The structure it has and its place in society should be evaluated in consideration of this historical process. Spreading everywhere in Anatolia, this organization also has important roles in social life during the establishment of Ottoman Empire.

Keywords: Futuwah, Akhis, Akhi Evren, Rum-Seljuqs

Giriş

“Ve hem bu Rûm'da dört tâyife vardır kim müâfirler içinde anılır. Biri Gâziyân-ı Rûm ve biri Ahiyân-ı Rûm ve biri Abdâlân-ı Rûm ve biri Bâciyân-ı Rûm.”¹

Anadolu'nun Türkleşmesinde büyük bir öneme sahip olan Ahilik önemli bir Türk-İslam kurumudur. Bu kurum hakkında menşei başta olmak üzere çok farklı görüşler ileri sürülmüştür. Ancak yapılan bütün çalışmalar bu kurum hakkında yeterince bilgiyi ortaya koyamamıştır.² Amacımız bu konudaki genel kanıyı dile getirerek -istemeyerek de olsa bir kısmını tekrar ederek- yeni bir şeyler söylemeye çalışmaktır.

Her ne kadar gerek bu çalışmada gerek diğer çalışmalarda ileri sürülen fikirler belirli tarihi kaynaklara dayansa da unutulmamalı ki Ahilik, sadece etimoloji veya siyasal süreç ile açıklanabilecek bir kurum değildir. Dönemin dini vaziyeti, iktisadi durumu, içtimai ve siyasi olayları göz önünde bulundurularak bu kurum ele alınmalıdır.

1. Fetâ ve Ahi Kavramları

Fetâ Arapça bir kelimedir; “genç, delikanlı ve yiğit” anlamlarına gelir, çoğulu fityândır. Civanmerd ve çoğulu civanmerdân olan Farsça kelime ile aynı anlamdadır. ³ İslamiyet öncesi Arap toplumunda kullanılan fetâ tabiri, fütüvvet anlayışı ile yakından ilişkilendirilir. Ancak İslam öncesi Arap dünyasında bireyi ön plana çıkaran fetâ tabiri ile birliktelik esasına dayanan bir kurumu ifade eden fütüvvet tabiri arasında fark vardır.⁴

Fütüvvet kelimesi, yiğit bir delikanlıda yani fetâda bulunan övgüye layık vasıfların hepsini ve özellikle cömertliği ifade eder.⁵ Fütüvvet hakkında ilk bilgi verenlerden olan Sülemi, fütüvveti peygamberlerle özdeşleştirmiş, her bir peygamberin öne çıkan özelliğini fütüvvetle ilişkilendirerek İslam'ın ideal insan tipini tanımlamıştır adeta.⁶

Fütüvvet kavramının gelişimini daha iyi anlamak için İslam öncesi Arap toplumundaki fetâ tipinden, İslami dönemde kurumsallaşmış bir fütüvvet

¹ Aşıkpaşazade, **Osmanoğulları'nın Tarihi**, haz. Kemal Yavuz – M. A. Yekta Saraç, K Kitaplığı, İstanbul, 2003, s. 571; Bugünkü Türkçesi (aynı eser, s.298): “Rum'a gelen dört grup insan vardır. Biri Gaziyân-ı Rum (Anadolu Gazileri), biri Ahiyan-ı Rum (Anadolu Ahileri), biri Abdâlân-ı Rum (Anadolu Abdalları) ve birisi de Baciyânı Rum'dur (Anadolu Bacıları).

² Bu konu hakkında önemli bir makale: Ahmet Yaşar Ocak, **Türk Sufiliğine Bakışlar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999, s.169-190

³ Neşet Çağatay, “Fütüvvet- Ahi Müessesesinin Menşei Meselesi”. **AÜİFD**, 1, 1952, s.59

⁴ Ahmet Demir, **Anadolu Selçukluları Döneminde Fütüvvet ve Ahilik**, (Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale, 1996, s.21-22; Ahmet Yaşar Ocak, “Fütüvvet”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, s. 262

⁵ C. Von Arendok – B. Faris, “Fütüvvet”, **MEB**, Eskişehir, 1997, s.701

⁶ Sülemi, **Tasavvufta Fütüvvet**, (çev. Süleyman Ateş), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1977, s.22-24

teşkilatına, bu teşkilatın sufilikle birleşerek tasavvufi bir nitelik kazanmasına, bu noktadan sonra da esnaf mensuplarıyla iç içe geçerek mesleki bir mahiyet alan Ahilik kurumuna dönüşmesine kadar uzanan süreci bir devamlılık olarak görmek gerekir.⁷ Bu süreci daha iyi anlamak için öncelikle ahi kelimesinin kökenine bakmamız gerekir.

Ahi kelimesinin kökeni hususunda farklı görüşler vardır. Ahi kelimesi Arapça olup “kardeşim” demektir.⁸ Bazı araştırmacılar ahi tabirinin, Divan-ı Lügati’t-Türk ve Kutadgu Bilig’de geçen ve cömert-eli açık anlamına gelen “akı” kelimesinden geldiğini söylerler. Zamanla telaffuz değişikliği (k=h) Türkçe akı kelimesinin, yerini Arapça ahi kelimesine bırakmasına sebep olmuştur.⁹

Aslında gerek fetâ gerekse ahi kelimeleri etimoloji ve anlam bakımından, daha sonra oluşan fütüvvet ve Ahilik kurumları göz önüne alınarak düşünülmelidir. Özellikle ahi kelimesinin kökeni meselesi aslında Ahilik kurumunun menşei meselesiyle sıkı sıkıya bağlıdır. Bu kurumun hangi millete ait olduğu tartışması kelimenin kökeni ile başladığı için kelimeyi Arapça, Türkçe veya Farsça olarak tanımlamak, onun bu milletlerden birine ait olduğunu ispatlamak için gösterilen bir çabadır. Kelimenin ilk anlamı ne olursa olsun, önemli olan ahi ve fütüvvet sözcüklerinin bu topraklarda karşılaşmış yeni anlamlar kazanmalarıdır.¹⁰

2. Fütüvvet - Ahilik İlişkisi

Şimdi yukarıda menşei ve anlamı hakkında bilgi verdiğimiz fetâ ve ahi tabirlerinin kurumsallaşması seyrini ele alacağız. İlk olarak fütüvvet kurumunu ele alacak olursak, bu kurum 8.-9. yüzyıllarda ortaya çıkmış olup İslam öncesi Arap toplumunda var olan fetâ ile ilişkisi kısmen bulunmaktadır. Ancak, kurumsal bir yapıya sahip olan fütüvvetin kökenini, göçebe hayatın hâkim olduğu Arap coğrafyasında değil, İran kültürünün hâkim olduğu ve şehirli yaşamın yaygın olduğu Irak ve İran topraklarında aramak daha doğrudur.¹¹

Özellikle İran mistik kültürünün merkezi olan Horasan bölgesinde sufizm ve melametiyye fütüvvet ile birlikte gelişmiştir.¹² Daha önce belirtildiği gibi fütüvvet isim ve kavram olarak İslam öncesi Arap toplumu ile alakalı görünse de bu toplumda teşkilatlanmış bir fütüvvet kurumu yoktur. İslam ordularının İran sahasını ele geçmesiyle başlayan İran kültürünün etkisi, bürokraside olduğu gibi

⁷ Ahmet Yaşar Ocak, “Fütüvvet”, s.261

⁸ Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, **İbn Battûta Seyahatnâmesi**, çev. A. Sait Aykut, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2016, s.275

⁹ Franz Taeschner, “İslam Ortaçağında Futuvva”, çev. Fikret Işıltan, **İÜİFM**, ?, 1952, s.18; Mikail Bayram, **Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu**, Damla Matbaacılık, Konya, 1991, s.4; Neşet Çağatay, “Fütüvvet- Ahi Müessesesinin Menşei Meselesi”, s.59-60, Abdülbaki Gölpınarlı, **İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilâtı**, İstanbul Ticaret Odası, İstanbul, 2011, s.17

¹⁰ Claude Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, çev. E. Üyepazarcı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2011, s.159

¹¹ Ahmet Yaşar Ocak, “Fütüvvet”, s.261

¹² Ahmet Yaşar Ocak, “Fütüvvet”, s.262

fütüvvet gibi kurumların oluşmasında da görülmüştür. İran kültürü üzerine yapılan araştırmalarda yaklaşık olarak M.Ö.1000 yılında Mitra kültürüne bağlı ve Mairya adıyla bilinen bir gençler teşkilatının varlığı ortaya çıkarılmıştır.¹³Bütün bunlar göstermektedir ki Fütüvvet kurumunun menşei yüksek ihtimalle İran'dır.¹⁴

Öncelikle Horasan bölgesinde güç kazanan fütüvvet erbabı, Bağdat'ı merkez edinmiş ve hızla yayılmıştır.¹⁵ Ele geçirilen yeni yerlerde toplumsal kontrol mekanizması olarak kullanılan fütüvvet, tam anlamıyla Abbasiler zamanında kurumsallaşmıştır. Fütüvvet erbabı, iktidarın dirayetli olduğu dönemlerde şehir hayatında idari yönde rol oynamazken, Abbasilerin son zamanlarında yaşanan otorite eksikliğinde şehirlerde önemli roller oynamışlar, bazen yönetime bile karşı gelmişlerdir.

Fütüvvet kurumu Halife Nâsır Lidinillah (1180-1225) zamanında siyasi bir nitelik kazanmıştır. Halife Nâsır, fütüvveti etkin olduğu Bağdat ve çevresini kontrol altına almak için bir araç olarak görmüştür. Dönemin önemli din âlimlerinden ve bir tarikatın (Sühreverdiyye) kurucusu Sühreverdi (1145-1234) ona bu amacına ulaşması için büyük yardım sağlamış ve Halife Nâsır fütüvvet kurumunu etkisi altına almıştır. Halife Nâsır, bu kurumu gücü giderek azalan halifeliliğin etkisini artırmak için de kullanmak istemiş, fütüvvet şalvarı giyerek halifelikle fütüvveti birleştirmiştir.

Halife Nâsır'ın fütüvvet şalvarını giymesi 1182-1183 yılları arasında gerçekleşmiştir.¹⁶ İlk zamanlarda mesleki özelliği bulunmayan fütüvvet, dini değil daha çok toplumsal bir kurumdu.¹⁷ Hükümetin zayıf olduğu zamanlarda etkin olan fütüvveti bazı soylular da kullanmak istemiştir. Ancak tarihi kayıtların eksikliği sebebiyle elimizde Halife Nâsır öncesi kurum hakkında çok sağlıklı bilgiler bulunmamaktadır. Bu kurum gerçek anlamını yukarıda belirtildiği gibi Halife Nâsır'ın örgütü kurumsallaştırarak kesin bir toplumsal kaynaşma organı yapmasıyla ve komşu hükümdarları da kendisini örnek almaya teşvik etmesiyle kazanmıştır.¹⁸

Ahilik konusuna bakarsak bu hususta tarihçiler arasında farklı görüşler vardır. Mesela Köprülü, Gölpınarlı ve Taeschner Ahiliği, fütüvvetin Anadolu'daki şekli olarak tanımlarlar.¹⁹ Bunun yanı sıra Ahiliğin fütüvvetle bağlantısının olmadığını,

¹³ Ahmet Yaşar Ocak, "Fütüvvet", s.262

¹⁴ Franz Taeschner, "İslam'da Fütüvvet Teşkilatının Doğuşu Meselesi ve Tarihi Ana Çizgileri", Çev. S. Yüksel, **Bellekten**, XXXVI(141-144), 1972, s. 214; Abdülbaki Gölpınarlı, **Mevlânâ Celâleddin**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1985, s.20, Abdülbaki Gölpınarlı, **İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilâtı**, s. 74; Ahmet Yaşar Ocak, "Fütüvvet", s.262

¹⁵ Abdülbaki Gölpınarlı, **100 Soruda Tasavvuf**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1969, s.131

¹⁶ Taeschner, "İslam'da Fütüvvet Teşkilatının Doğuşu Meselesi ve Tarihi Ana Çizgileri", s.222

¹⁷ Claude Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, s.158

¹⁸ Claude Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, s.158

¹⁹ Fuad Köprülü, İçtimai Tetkikler; Ankara ve Ahiler, **Ahilik Araştırmaları 1913-1932**, haz. Yusuf Turan Günaydın, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2015, s.155, Abdülbaki Gölpınarlı, **İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilâtı**; Franz Taeschner, "İslam'da Fütüvvet Teşkilatının Doğuşu Meselesi

onun Türklere özgü bir kurum olduğunu düşünen tarihçiler de mevcuttur.²⁰ İkinci görüşü savunan tarihçiler Ahiliğin Ahi Evren ile birlikte Anadolu'da 13. yüzyılın başlarında kurulduğunu belirtirler. Bu tezlerini kelimenin kökenini açıklarken de ileri sürerler. Ancak bu tez bazı soruları beraberinde getirir; ilk olarak Ahilik neden fütüvvet teşkilatından önce değil de sonra ortaya çıkmıştır? İkinci sorun Ahi Evren'in bu kurumun kurucusu olarak kabul edilmesidir. Oysa 11. yüzyılda İran'da Ahi Ferec Zencani gibi ahiler mevcuttur.²¹

Bizce iki görüşün de belirli ölçüde doğru olduğu noktalar vardır. İlk olarak Ahiliğin fütüvvetin Anadolu'daki hali olduğunu belirten teze bakalım. Bu tezin en büyük dayanak noktalarından biri Ahiliğin prensiplerini ortaya koyan fütüvvetnamelerdir. Gerçekten bu eserlere bakıldığında fütüvvetin Ahilikten ayrı bir yapıya ve kökene sahip olduğunu iddia etmek zordur. Aslında bu noktada sorulacak en önemli sorulardan biri de şudur; İslam öncesi hayatını büyük oranda "konar-göçer" olarak tanımladığımız Türklerin bünyesinde, tamamen yerleşik yaşamdaki kaidelere ihtiyaç duyan böyle bir kurumun bulunması mümkün müdür? Burada ifade edilmek istenen "beceri" değil "kültür" meselesidir. Hükmettiği uçsuz bucaksız bozkırlarda at koşturan, zaman zaman konan ve göçen yani tam bir bozkır kültürüne sahip olan Türklerin, böyle bir hayat tarzı içerisinde Ahilik gibi yapısal olarak şehirli hayata dayanan bir kurumun bulunması pek mümkün görünmemektedir.

Türkler, İslamiyet'i bilindiği gibi daha çok İran aracılığıyla tanışmışlardır ve Türklerin kurdukları önemli şehirlerin çoğu İran coğrafyasındadır. Sasaniler Dönemi'nde -belki de daha eski- varlığı bilinen İran'daki gençlik kuruluşlarının fütüvvet kurumunun menşei olabileceğini ifade etmiştik. Türkler de, bu yapıyı yüksek ihtimalle İran'dan aldılar. Çünkü Anadolu'da Ahilik teşkilatının varlığından önce İran'da ahi ismini kullanan kişilerin olduğu bilinmektedir.

Ahiliğin fütüvvetten bağımsız olduğu düşüncesine bakacak olursak, ahi kelimesinin Anadolu dışında teşkilat olarak bir karşılığının bulunmaması bu görüşü nispeten destekleyebilir. Mesela fütüvvet kurumu sadece şehirlerde mevcutken, Ahilik kurumu Anadolu'nun dört bir köşesine yayılmış, teşkilatını köylere kadar genişletmiştir.

Anlaşılmaktadır ki; Ahilik, İslam öncesi Arap kültüründe bulunan fetâ ile ilişkilendirilse de, kökeni İran'da aranması gereken fütüvvet kurumu ile ilişkili olup, Anadolu'da Türklerin idare ve teşkilat kabiliyetiyle birleşerek yeni bir şekil almıştır.

ve Tarihi Ana Çizgileri"; Paul Wittek, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu**, çev. F. Berktaş, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1985, s.50

²⁰ Neşet Çağatay, "Fütüvvet- Ahi Müessesesinin Menşei Meselesi"; Neşet Çağatay, "Fütüvvetçilikle Ahiliğin Ayrıntıları", **Belleten**, XL (157-160), 1976; Neşet Çağatay, **Bir Türk Kurumu Olarak Ahilik**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1997; Neşet Çağatay, **Ahilik Nedir**, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1990; Mikail Bayram, **Ahi Evren ve Ahi Teşkilatı'nın Kuruluşu**; Cevat Hakkı Tarım, **Kırşehir Üzerine Araştırmalar**, Vilayet Matbaası, Kırşehir, 1938 s.126

²¹ Ahmet Yaşar Ocak, "Fütüvvet", s. 263

Örneğin fütüvvet hiçbir dönemde, Ahiliğin ulaştığı seviyeye ulaşamamış, esnafı içine alan yeri geldiğinde mesleki eğitim veren, zaviyelerinde ahlaki, dini ve askeri eğitim veren bir kurum olamamıştır.²² Yukarıdaki ifadelerimizi desteklemek adına ahiler hakkında önemli bilgiler veren İbn Battuta'nın naklettiklerine bakalım:

“Onlar, Anadolu'ya yerleşmiş Türkmenlerin yaşadıkları her yerde, köy, kasaba ve şehirlerde bulunmaktadır. Şehirlerine gelen yabancıları misafir etme, onlarla ilgilenme, yiyeceklerini ve konaklayacakları yeri sağlama, onları eşkıyanın ve vurguncuların ellerinden kurtarma, şu veya bu sebeple haydutlara katılanları temizleme gibi konularda bunların eşine dünyada rastlanmaz. Onlara “fityân” deniyor. Onların önderlerine de demin belirttiğimiz gibi “ahı” deniliyor. Ben onlardan daha ahlaklı ve erdemlisini görmedim dünyada. Gerçi Şiraz ve İsfahan ahalisinin davranışları biraz ahı tayfasını andırıyor ama ahılar yolculara daha fazla ilgi ve saygı göstermektedir. Sevgi ve kolaylıkta da Şiraz ve İsfahanlılardan daha ileri düzeydedirler.”²³

3. Anadolu'da Ahiliğin Ortaya Çıkışı

Anadolu'da Ahiliğin ortaya çıkışı meselesi fütüvvet kurumundan ayrı olarak ele alınamayacağı için öncelikle, yukarıda kısmen değinilen, fütüvvetin siyasallaşması üzerinde durmamız gerekir. Fütüvvetin tam anlamıyla siyasallaşması Abbasi Halifesi Nâsır Lidinillah (1180-1225) zamanında gerçekleşmiştir. Abbasilerin son zamanlarına rastlayan bu dönemde, Halife Nâsır saltanatlarının devamı için, İslam ülkelerinde yaygın bir şekilde bulunan, kökleri Sasaniler devrine uzanan, esnaf ve zanaat erbabını teşkilatlandıran fütüvvet ehlinin riyasetini eline almış oluyordu.²⁴ Halifenin bunu yapmaktaki asıl amacı, sadece içerideki güvensizliğe engel olmak değil, bununla beraber kendi egemenlik bölgesinin sınırları içindeki politik durumunu da güçlendirmek idi.²⁵

Bu tarihlerde Selahaddin Eyyubi Fatimiler Devleti'ne son vererek 1187 yılına gelindiğinde Şam, Halep, Musul ve Kudüs şehirlerini ele geçirmiş; Yemen, Mısır ve Suriye'yi yönetimi altına alıp sınırlarını Fırat'tan Nil'e kadar genişletmiş ve Akdeniz kıyılarına dayanmıştı. Diğer yandan Anadolu Selçuklu Devleti Sultanı II. İzzeddin Kılıç Arslan döneminde Selçuklular genişlemeye başlamış, 1177 yılında kardeşini tahttan indirerek Harzemşahlar tahtına oturan Alâeddin Tekeş [Tekiş], Kirman bölgesine yürüyerek Irak Selçuklularının ülkesini ele geçirmişti. Bâtıniler de

²² Saadettin Kocatürk, “Fütüvvet ve Ahilik”, *Türk Kültürü ve Ahilik XXI. Ahilik Bayramı*, 1986, s.38

²³ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, s.275-276, İbn Battuta, Anadolu'daki ahilerin davranışlarını, Şiraz ve İsfahan ahalisinin davranışlarına benzetiyor. Bu durum ahiliğin İslam bağlantısına delil olarak gösterilebilir.

²⁴ Abdülhakî Gölpinarlı, *Tarih Boyunca İslâm Mezhepleri ve Şiilik*, Der Yayınları, İstanbul, 1979, s.86

²⁵ Neşet Çağatay, “Fütüvvetçilikle Ahiliğin Ayrıntıları”, s.427

Taberistan, Mazenderan ve Cürcan bölgelerine iyice yerleşerek halkı kandırıp ayaklandırmaya çalışıyorlardı.²⁶

İşte bu siyasi şartlar içerisinde Halife Nâsır, hem iç güvenliği sağlayarak ekonomik sıkıntılarının önüne geçmek hem de devletin politik durumunu güçlendirmek için fütüvvet kurumunu kontrolü altına aldı ve onu siyasi bir araç haline dönüştürdü. Halife Nâsır aynı zamanda, ribat adı verilen birçok zaviye yaptırıp fütüvvet kurumuna bol miktarda emlak vakfetmiştir.²⁷

Halife Nâsır, bu hareketiyle fütüvvet teşkilatına meşruiyet kazandırmış, en yüksek asalet sahiplerini teşkilata sokarak, ahlaki kıymeti ve içtimai seviyesi yüksek bir İslam şövalyeliği vücuda getirmiştir. Halife bu hareketiyle, o zaman İslam dünyasında hızla yükselen ve devletin kontrolü altında gözüke de aslında onun otoritesini tanımayan sufi tarikatlarını da kontrol altına almak istemiştir.²⁸

Bütün bunlardan sonra, Halife bu kurumu diğer İslam ülkelerinde de etkinliğini artırmak için kullanmak istemiş ve nitekim bunda başarılı da olmuştur. Halife Nâsır komşu hükümdarları bu kuruma çekmek için onlara hediyelerle birlikte kendine yakın özel kişiler göndermiştir. Doğal olarak bu elçilik heyetinden biri de Anadolu Selçuklu Hükümdarı I. İzzeddin Keykavus'a gönderilmiştir ve Sultan fütüvvet şalvarı giymiştir.

Bu durum İbn Bibi'de şöyle anlatılır:

“Kalbi [İzzeddin Keykavus], Hz. Musa'nın cebi gibi temiz, canı, İsa'nın nefesi gibi iffet göğünde parlamaktadır. Fütüvvet elbisesini Müminlerin emiri el-Nâsıreddini'llah'ın hilafetinin hizmetinde giyinmiş, mürüvvet içeceği, “Her kişinin yaptığı iyiliği hazır bulacağı günü bir düşünün” içeceğiyle tepesine dikmiş, çabasını, ülkeler fethine, muhaliflerini yok etmeye ve düşmanlarını ortadan kaldırmaya harcamıştır. Devletin arsası üzerinde refahı, memleket bahçesinde huzuru korumuştur.”²⁹

Sultan I. İzzeddin Keykavus'un fütüvvet teşkilatına girmesi (1216), Selçuklu-Abbasi ilişkilerinde yeni bir dönemi başlatmıştır. Sultan I. İzzeddin Keykavus, bu teşkilata dini kaygılardan ziyade siyasi çıkarlarını ön planda tuttuğu için girmiştir.³⁰ Halife'den aldığı daveti ülkesinde otoritesini yerleştirmek ve komşu hükümdarlar arasında prestijini artırmak için bir fırsat olarak gören I. İzzeddin Keykavus,

²⁶ Saadettin Kocatürk, “Fütüvvet ve Ahilik”, s.36-37, Neşet Çağatay, “Fütüvvetçilikle Ahiliğin Ayrıntıları”, s.427

²⁷ Ahmet Yaşar Ocak, “Zaviyeler”, *Vakıflar Dergisi*, XII, 1978, s.252

²⁸ Fuad Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, Alfa Basım Yayım, İstanbul, 2015, s.138-139

²⁹ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'ıye Fi'l-Umuri'l-Ala'ıye (Selçuk Name)*, çev. M. Öztürk, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1996, c.1, s.150

³⁰ HaşimŞahin, “Selçuklular Döneminde Ahiler”, *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi*, I, Ahmet Yaşar Ocak, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 2006, s.302

cülusunu bildirmek ve fütüvvet teşkilatına kabulünü rica etmek için, Şeyh Mecdeddin İshak'ı çeşitli hediyelerle elçi olarak Bağdat'a gönderdi. Şeyh'i memnuniyetle karşılayan Halife, I. İzzeddin Keykavus'un teşkilata kabulünü bildiren bir fütüvvetname ile fütüvvet şalvarını, elçilik heyetiyle birlikte Konya'ya gönderdi.³¹ I. İzzeddin Keykavus'un teşkilata kabul töreni daha sonra, Halife'nin elçisi olarak Konya'ya gönderilen Şehabeddin Ebu Hafs Ömer es-Sühreverdi tarafından yapılmıştır. Halifenin emriyle teşkilat nizamnamesini düzenlemiş olan Sühreverdi, başta Sultan I. İzzeddin Keykavus olmak üzere bütün devlet büyükleri ve komutanlar önünde bir tören düzenlemiştir. Törende adet gereğince Sultan I. İzzeddin Keykavus fütüvvet elbisesi giymiştir.³²

Genel kabule göre Ahi Evren, Anadolu'da Ahiliğin kurucusudur. 13. yüzyılın ikinci yarısından sonra Hoy şehrinde çıkıp Şam, Bağdat ve Mekke'de dolaştıktan sonra Anadolu'ya gelen Ahi Evren Şeyh Nasirü'd-Din Ebu'l-Hakayık Mahmud b. Ahmed el-Hoyi, 12. yüzyıldan itibaren İran'a yerleşmiş olan Türkmenlerdendi.³³ Ahi Evren 1175 tarihinde doğup 1262 yılında vefat etmiştir, yani 93 yıllık bir ömür sürmüştür.³⁴

Hayatının ilk evresini memleketinde geçiren Ahi Evren, Horasan'a giderek bir süre Fahreddin-i Razi'den ders almış daha sonra hac ziyareti sırasında Evhadüddin-i Kirmani ile tanışıp ona intisap etmiştir. 1205 yılında Sadrüddin Konevi'nin babası Mevdüddin İshak'ın davetiyle hocası Evhadüddin ve Muhyiddin İbnü'l-Arabî ile birlikte Anadolu'ya gelerek (1206) Kayseri'ye yerleşmiştir. Sultan Alâeddin Keykubat zamanında ise Kayseri'den Konya'ya gelmiştir.³⁵

Hakkında bundan sonraki bilgilerimizde bir kesinlik olmamakla birlikte, Ahi Evren, Ahiliğin kurucusu ve ahilerin piri olarak kabul görür. Ahi Evren'in Ahiliğin kurucusu olduğu düşüncesi bize problemlidir.

Ahi tabiri bir unvan olarak, 13. yüzyılın başlarında yaşamış ünlü İranlı mutasavvıf Feridüddin-i Attar'ın Tezkiretü'l-Evliya'sında geçer. Eserdeki bilgiye göre yaklaşık 889 tarihinde vefat eden Ahi İbrahim adlı bir kişiden bahsedilir. Ayrıca Molla Cami'nin Nefehâtü'l-Üns'ünde de, 1048'de ölen İranlı Ahi Ferec Zencâni ismi geçer.³⁶

Anadolu'daki ilk ahiler hakkında ise Urfalı Mateos'un bir kaydı da dikkat çekmektedir. Bu kayıta Arzun³⁷ şehrinde bulunan bir Ahi'den bahsedilir. Bu Ahi,

³¹ Salim Koca, **Sultan I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220)**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1997, s.64-65

³² Salim Koca, **Sultan I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220)**, s.64-65

³³ Saadettin Kocatürk, "Fütüvvet ve Ahilik", s.33

³⁴ Mikail Bayram, "Ahi Evren Kimdir", **Türk Kültürü**, 1978, 191, s.663-664

³⁵ Mikail Bayram, "Ahi Evren Kimdir", s.663-668

³⁶ Ahmet Yaşar Ocak, **Türk Sufiliğine Bakışlar**, s.183

³⁷ Süryanilerin Arzun, Ermenilerin Arzen ve Müslümanların Erzen dediği bu şehir Diyarbakır bölgesinde bulunmaktadır. (Mateos, **Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un**

1032 yılı başlangıcında Urfa'da yaşanan iktidar kavgası sonrası Urfa Kalesi'ni almak için toplanan kırk emirden biri olarak zikredilir.³⁸

Yine Anadolu'daki ilk ahiler hakkındaki mevcut bilgilerimizin büyük bir kısmı İbn Bibi'nin eserine dayanır. İbn Bibi, Melik Rükneddin ile Gıyaseddin arasında yaşanan iktidar mücadelesini(1192) anlatırken ahilerden bahseder. Konya tahtında oturan Gıyaseddin'i destekleyen ahiler, ona verdikleri sözden dönmez ve şehrin Melik Rükneddin'e karşı savunulmasında yardım ederler.³⁹

Dönemin iki ana kaynağından nakledilen ilk ahiler hakkındaki bu bilgiler göstermektedir ki, Anadolu'da ahiler, fütüvvetin kurumsallaşmasından önce de mevcuttur. Bu durum, fütüvvet ile ahiliğin bağlantısının olmadığı yönündeki yoruma kanıt olarak gösterilebilir gibi görünse de, asıl ortaya çıkan Ahiliğin Anadolu'ya İran üzerinden geldiğidir.

Daha da önemli olan ise, Ahiliğin Ahi Evren'den önce Anadolu'da mevcut olduğu gerçeğidir. Nakledilen kayıtlarda Konya'da bulunan ahiler, saltanat mücadelesine karışacak kadar etkin bir konumdalar. Böylesi bir kurum veya teşkilatın kısa sürede oluşmayacağını göz önünde bulundurursak, Ahiliğin Konya'nın Türklerin eline geçmesinden (1073) itibaren kurulmaya başlamış olduğunu söyleyebiliriz.

Yapılan çalışmalarda, Ahi Evren'in yaklaşık 1206 yılında Anadolu'ya ve 1220 tarihinde Konya'ya geldiği belirtilmektedir. Fütüvvetin Anadolu'ya gelişinde genel kabul ise I. İzzeddin Keykavus zamanında olduğudur.⁴⁰ Oysa görüldüğü gibi bu tarihlerden önce de Anadolu'da ahiler mevcuttur. Hatta gerek Mateos'un kaydında gerekse İbn Bibi'nin yukarıda belirtilen kayıtlarında görülmektedir ki bu ahiler ellerinde askeri güç bulundurmaktadırlar.

Bilindiği gibi Selçuklular 1071 yılında Bizans'ı kesin bir şekilde yenince Türkler Anadolu'yu yurt tutmaya başlamışlardır. Bu Türk göçü 13. yüzyılda Moğol etkisiyle artmış, 16. yüzyılın başında Safevi Devleti'nin kuruluşuna kadar da devam etmiştir. Bu göçler sırasında ilk dalgayı oluşturanlar, Selçukluların Anadolu'yu hedef gösterdiği, yurtsuz Türkmenlerdir. 11. yüzyıl sonlarında Anadolu'ya yerleşmeye başlayan bu Türkmenler, sanat ve ticaretle ilgili ihtiyaçlarını, o tarihlerde büyük

Zeyli (1136-1162), Çev. H. D. Andreaşyan, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1987, s.556, 147 numaralı dipnot)

³⁸ Urfalı Mateos, **Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)**, s.53-56

³⁹ İbn Bibi, **El Evamirü'l-Ala'îye Fi'l-Umuri'l-Ala'îye (Selçuk Name)**, c.1, s.51-53

⁴⁰ Bu konuda farklı görüşler de vardır. Örn, Selim Kaya, **Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2006, s.187-184; Mikail Bayram, **Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu**, s. 27. İsmi geçen yazarlar fütüvvetin Anadolu'ya I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ikinci saltanat döneminin sonlarında geldiğini belirtirler. Aslında bu mümkün olabilir. Çünkü I. Gıyaseddin Keyhüsrev ilk saltanatı sırasında Rükneddin'e karşı ahilerin desteğini görmüştü. Gıyaseddin bu kurumun önemini kavrayıp fütüvvet geleneğiyle birleştirerek tamamen kontrolü altına almak istemiş olabilir. Ancak resmi olarak fütüvveti ilk giren I. İzzeddin Keykavus'dur.

oranda Türkleşmiş olan İran bölgesinden sağlıyorlardı.⁴¹ Anadolu'ya en büyük Türk göçünün yaşandığı ikinci büyük dalgada ise, Türkmenlerin yanı sıra özellikle İran topraklarını yurt tutan Türk tüccar ve sanatkârları da mevcuttu.⁴² Bu büyük göçün sebebi 13. yüzyılın ilk yıllarında başlayan büyük Moğol askeri harekâttır. Harezm başta olmak üzere Türk yurtlarını ele geçiren Moğol orduları bölgede bulunan Türklerin Anadolu'ya göç etmesine sebep olmuştur. Bu durum Anadolu'nun Türkleşmesinde çok önemli bir yere sahiptir. Yukarıda bahsi geçen Ahi Evren de bu göçler sırasında Anadolu'ya gelmiştir.⁴³

Ahiliğin kuruluşunu Ahi Evren ile başlatan tez, bu ikinci göç dalgası ile Anadolu'ya gelen esnaf ve sanatkârların Ahiliği kurduğunu söyler. Ancak unutulmamalıdır ki bu göç İran üzerinden olmuştur ve Anadolu'da mevcut bir esnaf ve sanatkâr zümresi olduğu da göz önünde bulundurulmalıdır.

Anadolu'ya yeni gelen bu esnaf ve sanatkârlar, hem yerli unsurlara hem de Moğollara karşı direnebilmek için birlikte hareket etmek zorunda kalmışlardır.⁴⁴ Bu birliktelik fütüvvet esasına dayandırılmış ve böylece gelenler yerli unsurlara ve Moğollara karşı ayakta kalabilecek bir güce kavuşmuştur. Ancak yukarıda ifade ettiğimiz gibi bu Ahiliğin ilk ortaya çıkışı değil, yeniden ve de hiç olmadığı kadar canlanması demektir.

Sonuç

Bilindiği gibi fütüvvet, Halife Nâsır'dan önce de mevcut bir kurumdu. Ancak Halife Nâsır onu yeniden düzenlemiş ve siyasal iktidarın kontrolüne alarak etkisini arttırmıştır. Aynı şeyi I. İzzeddin Keykavus da Ahilik üzerinde yapmak istemiştir. Halife'nin elinden fütüvvet şalvarını giyerek, mevcut Ahiliği kontrol altına almak istemiştir. I. İzzeddin Keykavus'tan sonra tahta çıkan Alâeddin Keykubad da fütüvvet şalvarını giymiş ve Ahi Evren'i Konya'ya davet etmiştir. Ahi Evren⁴⁵, Ahiliğin kurucusu değil, daha önce var olan bu kurumu yeniden düzenleyen ve canlandıran kişidir demek daha doğrudur.⁴⁶ Hakkındaki hemen hemen bütün

⁴¹ Neşet Çağatay, "Anadolu'da Ahilik ve Bunun Kurucusu Ahi Evren", *Bellekten*, 1982, XLVI(182), s.424

⁴² Faruk Sümer, "Anadolu'ya Yalnız Göçebe Türkler Mi Geldi?", *Bellekten*, 1960, XXIV(96), s.593

⁴³ İsmet Kayaoğlu, "Fütüvvet ve Ahilik", *Türk Kültürü*, 1976, 166, s.600-601

⁴⁴ Neşet Çağatay, *Ahilik Nedir*, s.30; Güray Kırpık, "Tarihi Gelişimi İçinde Ahilik ve Lonca Müessesesi", *Ahilik Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 2004, s.81

⁴⁵ Ahi Evren'in ismi hakkında da çeşitli görüşler vardır, konumuzun dışına çıkmamak adına bu noktada durulmadı. Ancak dikkatimizi çeken bir noktayı belirtmeden de geçmek istemedik. Menkıbelerde Ahi Evren, ateşe söz geçiren; kuşa, aslana ya da ejderhaya dönüşen birisidir ve bu figürler eski Şaman inançlarını anımsatmaktadır (Irene Melikoff, *Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe*, çev. T. Alptekin, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2010, s.139). Evren kelimesi ejderha-yılan anlamına gelmektedir. Yukarıda, İran'da Mairya olarak bilinen bir gençlik teşkilatının varlığından bahsettik, ilginçtir ki bu teşkilatın üzerinde ejderha olan siyah bayrakları mevcut. (Nami Sinan Turan, "Selçuklu ve Osmanlı Anadolu'sunda Ahiliğin Sosyo-Ekonomik Gelişim Süreci", s.155). Asıl adı Nasireddin Muhammed olan Ahi Evren'in isminin bu teşkilatın simgesi ile bir ilgisi olabilir mi? Bu konu hakkında-Ahi Evren'in ismi- Yusuf Turan Günaydın Bey'in daha isabetli olduğunu düşündüğümüz fikirleri mevcut, merakla çalışmasının bitmesini bekliyoruz.

⁴⁶ Ahmet Yaşara Ocak, *Türk Sufiliğine Bakışlar*, s.184; Ahmet Yaşar Ocak, "Fütüvvet", s. 263

bilgileri menkıbevi anlatımlardan öğrendiğimiz Ahi Evren şüphesiz Ahililiğin en önemli ismidir.⁴⁷ Onun yeniden ivme kazandırdığı bu teşkilat Anadolu'nun Türk'e yurt olmasını sağlayan etkenlerden biri olmuştur.

Yukarıda menşei ve ortaya çıkış sürecini ele aldığımız Ahilik, I. Alaeddin Keykubad zamanından itibaren asıl gücünü kazanmış, yapılan fetihler ve iktidarın sağlam olması sayesinde hızla gelişip Anadolu'nun her köşesine yayılmıştır. Ahiler, bakıldığında genellikle devlet otoritesiyle çatışmayan bir topluluktur. Siyasi ve askeri hamleleri otorite boşluklarında görülmektedir.⁴⁸ Özellikle 13. yüzyılın ikinci yarısında Moğol etkisiyle zayıflayan devlet otoritesinden dolayı ahiler daha etkin olmaya başlamışlardır.⁴⁹

Öte yandan ahiler, siyasi ve askeri etkinliklerinin yanı sıra toplumsal roller de üstlenmişlerdir. Selçuklu esnaf teşkilatının temelini oluşturan ahiler fütüvvet esaslarına tabi bulunuyordu. Fütüvvetnamelere bakıldığında, ahi üç fütüvvet ehlerinden –“yiğit, ahi, şeyh”- biridir.⁵⁰ Buradan anlaşılmaktadır ki ahi tabiri teşkilattaki herkes için kullanılmamaktadır.⁵¹ Onlar, ticaretle ilgilenmiş, buldukları zaviyelerde halka eğitim vererek toplumsal sorumluk da üstlenmişlerdir.⁵²

Selçuklulardan Osmanlı'ya devredilen bu teşkilat Osmanlı kuruluş sürecinde de çok etkin rol oynamıştır.⁵³ Bu kurumu hakkıyla anlayabilmek için dönemin bütün şartları göz önünde bulundurulmalıdır. Hatta dönem öncesi Anadolu'nun mevcut durumu, Roma-Pers mücadelesi, ilk İslam akınları; Anadolu'nun yerli nüfusu, bu nüfusun yapısı gibi konular da ele alınmalı. Ahilik gibi çok yönlü bir meseleyi sadece tek yönlü söylemlere indirgemek çok yanlış olur. Böylesi karmaşık bir yapıyı açıklamak için sadece kimliğin –etnik, ulusal, ırksal ve dinsel kategorilerin bir birleşimi olarak-⁵⁴ yeterli olmadığı bilinmeli. Önemli olan Ahiliğin Anadolu'da kazandığı anlam ve bu topraklara kattığı değerdir. Konuyu bu açıdan ele almanın, daha faydalı olacağı kanısındayız.

⁴⁷ Ahi Evren'in hayatı bu makalede ayrıntılı olarak ele alınmamıştır, bu konuda Mikail Bayram'ın eserlerine başvurulabilir.

⁴⁸ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'ıye Fi'l-Umuri'l-Ala'ıye (Selçuk Name)*, c.1, s.53-53, 140, 150, 176-178, 232, 249, c.2, s. 73, 99, 118, 205, 209-215.

⁴⁹ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'ıye Fi'l-Umuri'l-Ala'ıye (Selçuk Name)*, c.1, s.53-53, 140, 150, 176-178, 232, 249, c.2, s. 73, 99, 118, 205, 209-215; Ahmet Tabakoğlu, *Türkiye İktisat Tarihi*, Dergah Yayınları, İstanbul, 2015, s.170-175

⁵⁰ Abdülbaki Gölpınarlı, “Burgâzî ve Fütüvvet-Nâme'si”, *İÜİFM*, 1959, 15(1-4), s.16

⁵¹ Claude Cahen, “İlk Ahiler Hakkında”, Çev. M. Öztürk, *Belleten*, 1986, L(197), s.600,

⁵² Deodaat Anne Breebaart, *The Development and Structure of The Turkish Futuwah Guilds*, (Princeton University, Department of Oriental Studies Yayınlanmamış Doktora Tezi), Michigan, 1961, s.114

⁵³ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*, çev. R. Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2011, s.157-158; Friedrich Giese, “Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu Meselesi”, *Söğüt'ten İstanbul'a*, der. Oktay Özel - Mehmet Öz, İmge Kitabevi, Ankara, 2015, s.148-176

⁵⁴ Cemal Kafadar, *İki Cihan Âresinde Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, çev. Ceren Çıkm, Birleşik Yayınevi, Ankara, 2010, s.53

Kaynakça

- Arendok, Von- Faris, B., "Fütüvvet", **Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi**, MEB, Eskişehir, 1997, 4
- Aşıkpaşazade, **Osmanoğulları'nın Tarihi**, haz. Kemal Yavuz - M. A. Yekta Saraç, K Kitaplığı, İstanbul, 2003
- Bayram, Mikail, "Ahi Evren Kimdir", **Türk Kültürü**, 1978, 191
- Bayram, Mikail, **Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu**, Damla Matbaacılık, Konya, 1991
- Breebaart, Deodaat Anne, **The Development and Structure of The Turkish Futuwah Guilds**, (Princeton University, Department of Oriental Studies Yayınlanmamış Doktora Tezi), Michigan, 1961
- Cahen, Claude, "İlk Ahiler Hakkında", Çev. M. Öztürk, **Bellekten**, 1986, L(197)
- Cahen, Claude, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, çev. E. Üyepazarcı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2011
- Çağatay, Neşet, "Anadolu'da Ahilik ve Bunun Kurucusu Ahi Evren", **Bellekten**, 1982, XLVI(182),
- Çağatay, Neşet, "Fütüvvet- Ahi Müessesesinin Menşei Meselesi". **AÜİFD**, 1, 1952
- Çağatay, Neşet, **Ahilik Nedir**, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1990
- Çağatay, Neşet, **Bir Türk Kurumu Olarak Ahilik**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1997
- Çağatay, Neşet, "Fütüvvetçilikle Ahiliğin Ayrıntıları", **Bellekten**, XL (157-160), 1976
- Demir, Ahmet, **Anadolu Selçukluları Döneminde Fütüvvet ve Ahilik**, (Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale, 1996
- Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, **İbn Battûta Seyahatnâmesi**, çev. A. Sait Aykut, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2016
- Giese, Friedrich, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu Meselesi", **Söğüt'ten İstanbul'a**, der. Oktay Özel - Mehmet Öz, İmge Kitabevi, Ankara, 2015
- Gölpınarlı, Abdülbaki, **Mevlânâ Celâleddin**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1985
- Gölpınarlı, Abdülbaki, "Burgâzî ve Fütüvvet-Nâme'si", **İÜİFM**, 1959, 15(1-4)
- Gölpınarlı, Abdülbaki, **100 Soruda Tasavvuf**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1969
- Gölpınarlı, Abdülbaki, **İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilâtı**, İstanbul Ticaret Odası, İstanbul, 2011

Gölpınarlı, Abdülbaki, **Tarih Boyunca İslâm Mezhepleri ve Şîlik**, Der Yayınları, İstanbul, 1979

İbn Bibi, **El Evamirü'l-Ala'ie Fi'l-Umuri'l-Ala'ie (Selçuk Name)**, çev. M. Öztürk, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1996

İnalçık, Halil, **Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)**, çev. R. Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2011

Kafadar, Cemal, **İki Cihan Âresinde Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu**, çev. Ceren Çıkm, Birleşik Yayınevi, Ankara, 2010

Kaya, Selim, **Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2006

Kayaoğlu, İsmet, "Fütüvvet ve Ahilik", **Türk Kültürü**, 1976, 166

Kırpık, Güray, "Tarihi Gelişimi İçinde Ahilik ve Lonca Müessesesi", **Ahilik Araştırmaları Dergisi**, 1(1), 2004

Koca, Salim, **Sultan I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220)**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1997

Kocatürk, Saadettin, "Fütüvvet ve Ahilik", **Türk Kültürü ve Ahilik XXI. Ahilik Bayramı**, 1986

Köprülü, Fuad, İçtimai Tetkikler; Ankara ve Ahiler, **Ahilik Araştırmaları 1913-1932**, haz. Yusuf Turan Günaydın, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2015

Köprülü, Fuad, **Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu**, Alfa Basım Yayım, İstanbul, 2015

Melikoff, Irene, **Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe**, çev. T. Alptekin, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2010

Ocak, Ahmet Yaşar, "Zaviyeler", **Vakıflar Dergisi**, XII, 1978

Ocak, Ahmet Yaşar, "Fütüvvet", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**

Ocak, Ahmet Yaşar, **Türk Sufiliğine Bakışlar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999

Sülemi, **Tasavvufu Fütüvvet**, çev. Süleyman Ateş, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1977

Sümer, Faruk, "Anadolu'ya Yalnız Göçebe Türkler Mi Geldi?", **Bellekten**, 1960, XXIV(96),

Şahin, Haşim, "Selçuklular Döneminde Ahiler", **Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi**, I, Ahmet Yaşar Ocak, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 2006

Taeschner, Franz, "İslam Ortaçağında Futuvva", çev. Fikret Işıltan, **İÜİFM**, 1952

Taeschner, Franz, "İslam'da Fütüvvet Teşkilatının Doğuşu Meselesi ve Tarihi Ana Çizgileri", Çev. S. Yüksel, **Bellekten**, XXXVI(141-144), 1972

Tarım, Cevat Hakkı, **Kırşehir Üzerine Araştırmalar**, Vilayet Matbaası, Kırşehir, 1938

Urfalı Mateos, **Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)**, Çev. H. D. Andreasyan, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1987

Witteck, Paul, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu**, çev. F. Berktaş, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1985

**TÜRKİYE'DE BALKANLARA ARTAN AKADEMİK İLGİNİN BİR SONUCU
OLARAK BOŞNAK DİLİ VE EDEBİYATI PROGRAMI**
BOSNIAN LANGUAGE AND LITERATURE PROGRAM AS A RESULT OF
GROWING ACADEMIC INTEREST TO THE BALKANS

ÖMER AKSOY

Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
omeraksoy@trakya.edu.tr

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi | ETU Journal of Social Sciences Institute

III/5, Nisan | April 2018, Erzurum

ISSN: 2149-939X

Makale Türü | Article Types : Araştırma Makalesi | Research Article
Geliş Tarihi | Received Date : 16.04.2018
Kabul Tarihi | Accepted Date : 27.04.2018
Sayfa | Pages : 145-153
DOI- : <http://dx.doi.org/10.29157/etusbe.59>

TÜRKİYE'DE BALKANLARA ARTAN AKADEMİK İLGİNİN BİR SONUCU OLARAK BOŞNAK DİLİ VE EDEBİYATI PROGRAMI

Ömer AKSOY

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ETÜSBED), C.III S.5, Nisan 2018, Sayfa: 145-153

ÖZET

Türkiye'nin Balkanlara açılan kapısı konumunda olan Edirne'de, Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi bünyesinde lisans düzeyinde faaliyet gösteren Boşnak Dili ve Edebiyatı programı hem Türkiye'nin Balkanlardaki stratejik hedefleri, hem de 400 yıldan fazla bir süre aynı devletin ve milletin bir parçası olduğumuz Boşnaklarla olan tarihi, dinî ve kültürel bağların yeniden tesis edilmesi adına mühim bir görev üstlenmektedir. 2007 yılında öğrenci kabulüne başlayan Boşnak Dili ve Edebiyatı programı, 11 yıldır eğitim-öğretime devam etmektedir. Program, Türkiye'nin Balkanlara yönelik gerçekleştirmiş olduğu ekonomik, politik ve askeri açılımların yanında kültürel açılımların önemli bir ayağını temsil etmektedir. Çalışmamızda böyle önemli bir misyonun ifası maksadıyla açılmış olan Boşnak Dili ve Edebiyatı programını müfredat ve stratejik hedefler bağlamında inceleyip Bosna Hersek'te ve dünyanın farklı bölgelerindeki Slavistik bölümlerinin müfredat programlarında yer alan Slav dilleri ve edebiyatları ile alakalı dersleri ve ders içeriklerini kıstas almak suretiyle programın işleyişi ve müfredatı ile alakalı bazı tespitlerde bulunacağız.

Anahtar Kelimeler: Boşnak Dili ve Edebiyatı Programı, Boşnakça, Boşnak Edebiyatı, Bosna Hersek, Slavistik.

BOSNIAN LANGUAGE AND LITERATURE PROGRAM AS A RESULT OF GROWING ACADEMIC INTEREST TO THE BALKANS

ABSTRACT

In Turkey's Edirne, as a door to the Balkans, Bosnian Language and Literature program offering the undergraduate education within the Trakya University Faculty of Literature assumes a significant mission in terms of not only Turkey's strategic goals in the Balkans but also restoration of historical, religious and cultural ties with the Bosniaks that we have been part of the same state and nation for more than 400 years. The Bosnian Language and Literature program, that commenced accepting students in 2007, has been continuing education and teaching for 11 years. The program, besides Turkey's economic, politic and military initiatives towards the Balkans, it also represents an important branch of cultural expansion. In our study, after the examining the Bosnian Language and Literature program, that was initiated with the aim of such an important mission, in the context of the curriculum and strategic objectives, we will make some determinations related to the functioning of the program and the curriculum based on relevant lessons and course content with Slavic languages and literatures in the curriculum of the Slavic departments of Bosnia and Herzegovina and the different parts of the world.

Keywords: Bosnian Language and Literature Program, Bosnian, Bosniak literature, Bosnia and Herzegovina, Slavic.

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu’nun bakiyesi olan Bosna Hersek ve Bosnalı Müslümanlar ile Türk toplumu arasında, Osmanlı İmparatorluğu’nun Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı sonrasında bölgeden tamamen çekilmesi neticesinde, uzun bir dönem yeterli seviyede ilişki kurulamamıştır. Kültürel ilişkiler için de durum benzerdir. Bu süreç, Güney Slavlarının siyasi bir bütünlük içerisinde yaşadığı Yugoslavya’nın 1990’lı yılların hemen başında dağılmasına kadar devam etmiştir. Yugoslavya’nın dağılma sürecinde patlak veren savaş ve Müslümanlara karşı yapılan katliamlar, bir anda Türk toplumu ile bu coğrafya arasında var olan tarihi, dini ve kültürel bağların yeniden hatırlanmasına vesile olmuştur. Bir anda artan ilgiye paralel olarak kamusal ve bilimsel anlamda Balkan coğrafyası ve Boşnaklar ile alakalı çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Özellikle Yugoslavya bakiyesi Müslüman Slavlar, bu ilginin merkezinde yer almıştır.

Boşnak Dili ve Edebiyatı Programı

Boşnak Dili ve Edebiyatı programı, Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi bünyesinde, Arnavutça ve Yunanca programları ile birlikte Balkan Dilleri ve Edebiyatları bölümüne bağlı bir anabilimdalı olarak 2007 yılında açılmıştır. Açıldığı ilk yıldan itibaren her yıl 20 öğrenci kabul etmiş ve ilk mezunlarını 2011 yılında vermiştir. 2017-2018 yılında programın kontenjanı 30’a çıkarılmış ancak yeterli sayıda öğrenci tarafından tercih edilmeyen programa bu yıl 24 öğrenci kayıt yaptırmıştır. 11 yıldır eğitim-öğretime devam etmektedir. Bölüm, savaş sonrası Bosna Hersek’in bağımsız olmasından sonra geliştirilen ilişkilere paralel olarak Türkler ve Boşnaklar arasında manevi bir köprü vazifesi kurmak ve Boşnakların dili ve edebiyatı üzerine yetişmiş uzman ihtiyacını karşılamak amacıyla öğrenci kabulüne başlamıştır. Aynı şekilde Boşnaklar ve diğer Balkan toplulukları üzerine yetişmiş uzman ihtiyacını karşılama gayesi ile programın devamı olarak Balkan Çalışmaları yüksek lisans ve doktora programları 2015 yılından itibaren öğrenci kabulüne başlamıştır. 2012 yılında eğitim-öğretim müfredatı Bologna sistemine uygun bir biçimde yeniden güncellenmiştir. Günümüzde Boşnak Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı öğrenci kabulünü ve Boşnak dili ve edebiyatına yönelik çalışmalar yapacak uzmanlar yetiştirme gayesi ile faaliyetlerini sürdürmektedir.

Güney Slavlarının yoğun bir şekilde yaşadığı coğrafya veya bu coğrafyada yaşayan topluluklara yönelik yapılan çalışmaları bireysel ve kurumsal çalışmalar olarak iki açıdan değerlendirecek olursak; Yugoslavya’nın dağılmasından bugüne değin geçen çeyrek asırlık zaman diliminde, bireysel anlamda bölge ile alakalı münferit karakterde bilimsel çalışmaların yapılmakta olduğu görülmektedir. Kurumsal anlamda ise bölge ile alakalı çalışmalar yapan birimlerin sayısı oldukça sınırlıdır. Boşnak Dili ve Edebiyatı programı, Türkiye’deki üniversiteler içerisinde Boşnak dili, edebiyatı, tarihi, dini ve kültürü ile alakalı akademik seviyede eğitim veren ilk ve tek kurumdur. Programın Türkiye genelinde Bosna Hersek ve Boşnakların dili, edebiyatı ve kültürü ile alakalı formel anlamda eğitim veren ilk ve

hâlâ tek kurum olması, üzerinde durulması gereken önemli eksikliklerden ilkidir. Türk kültür ekolojisi olarak tanımladığımız coğrafyanın önemli bir kısmını kapsayan Balkanlar, bir yandan soydaşlarımız olan Türkleri diğer yandan ise Boşnak, Arnavut, Pomak, Torbeş gibi bilhassa Müslüman olmaları ve uzun müddet aynı milletin birer unsuru olarak birlikte yaşadığımız akraba toplulukları içerisinde barındırmaktadır. Balkan halkları ile Türk toplumu arasında var olan ünsiyet, Balkanlara olan coğrafi yakınlığımızdan öte uzun bir sürece dayanan tarihî, dinî ve kültürel bağların bir neticesidir. 20. yüzyılın başlarına değin bu coğrafya, Türk devletinin bir parçası iken, bahsi geçen topluluklar da Türk milletinin aslî birer unsuru konumunda olmuştur. Buna rağmen Türkiye’de Güney Slavları ve Boşnaklar üzerine araştırma yapan uzmanlar yetiştirecek kurumların hâlâ olmayışı mühim bir eksikliktir. Boşnak Dili ve Edebiyatı programı bu noktada önemli bir misyona sahiptir. Diğer bir meselemiz, programın Türkiye’deki Slav araştırmalarının önemli bir şubesi olarak hedeflere ulaşılması noktasında beklentileri ne derece karşıladığıdır.

Boşnak Dili ve Edebiyatı programının kurulma gayeleri içerisinde en önemlisi olarak Boşnak ve Türk toplumu arasındaki maddî-manevî bağları güçlendirmek olduğunu söyleyebiliriz. Programın adını bu gaye belirlemiş olmalı ki, duygusal bir yaklaşımla programın adı *Boşnak Dili ve Edebiyatı* olarak adlandırılmıştır. Boşnak etnonimi Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nun bölgedeki hâkimiyeti döneminde uzun bir süre bölgede yaşayan Katolik, Ortodoks ve Müslümanları kapsayacak şekilde kullanılmak istenmiştir. Bununla alakalı siyasi çalışmaların yanında Avusturya-Macaristan yöneticileri tarafından çeşitli çalışmalar yapılmıştır.¹ Fakat bu çabalar başarıya ulaşamamış, Boşnak adı sadece bölgede yaşayan Müslümanları adlandırmak için kullanılan bir etnonim olarak kalmıştır. Ortodoks ve Katolikler ise kendilerini Sırp ve Hırvat etnonimleri ile tanımlamışlardır. Bölgede, Avusturya Macaristan hâkimiyeti sonrasında kurulan Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı ve Yugoslavya devletleri, Boşnak etnoniminin kullanımına izin vermemiş, bölgede konuşulan dil Sırp-Hırvat dili, bunlara ait edebiyat ise Sırp-Hırvat edebiyatı olarak adlandırılmıştır. Avusturya Macaristan döneminden itibaren bölgede yaşayan Müslümanlar, her ne kadar kendilerini Boşnak olarak adlandırsalar da Yugoslavya’nın dağılmasına değin Boşnak etnonimi sadece edebî ve kültürel anlamda değil, siyasi alanda da kullanılmaktan imtina edilen bir etnik adlandırma olarak kalmıştır. Bosna Savaşı sonrasında ise Boşnak etnonimi sadece bölgede yaşayan Müslümanları tanımlamak için kullanılacak, Bosnalı Müslümanların konuştuğu dilin adı Boşnakça, edebiyatı ise Boşnak edebiyatı olarak adlandırılacaktır.

¹ Boşnak etnonimi kullanımının Bosna Hersek’te yaşayan tüm dinî grupları içerisine alacak şekilde kullanımının yaygınlaştırılması ile alakalı yapılan çalışmalar için bk. Noel Malcolm, **Bosna**, (Çev. Aşkın Karadağlı), OM Yay., İstanbul, 1999, s. 242; Mustafa Imamović, **Historija Bošnjaka**, Bošnjačka Zajednica Kulture Preporod, Sarajevo, 1997, s. 373-383.

Günümüzde Sırp-Hırvat dili, Sırp-Hırvat edebiyatı veyahut da Boşnak dili-Boşnak edebiyatı şeklinde yapacağımız bütün tasnifler belirli oranda hassas politik şartların ve duygusal yaklaşımların bir sonucu olacaktır. Aynı coğrafyada yaşayan insanların kullandığı ve aynı ağız özelliklerine sahip olmasına karşın dinsel aidiyetin bir sonucu olarak farklı dinî terimlerin kullanılmasından başka herhangi bir farklılığı olmayan bir dili ve bu dilde vücuda getirilmiş bir edebiyat geleneğini farklı etnik grupların dili ve edebiyatı şeklinde ayırmak, bilimsel anlamda kurumsallaşmayı da bu ayrımı esas alarak yapmak bilimsel yaklaşımla ne kadar örtüşmektedir? İslamiyet ve Türk kültürünün Boşnak edebiyat geleneğini etkisi altına aldığı, hatta sırf Türk edebiyatının etkisinde teşekkül eden ve uzun bir süre Boşnak entelektüeller tarafından manzum-mensur türlerde çok sayıda eserin vücuda getirildiği Boşnak Klasik Edebiyatının varlığı bilinmektedir.² Buna rağmen bilhassa Avrupa’dan beslenen modern edebiyat, Güney Slavlarının yaşadığı bölgede Müslüman, Ortodoks ve Katolik grupları aynı anda ve benzer şekilde etkisi altına almıştır. Bosna Hersek’in en muhafazakâr bölgelerinden birisi olan Travnik’te doğup büyüyen ve Nobel ödülüne layık görülen yazar Ivo Andrić, eserlerini Boşnakça mı yoksa Sırp-Hırvat dilinde mi yazmıştır? Andrić’i Boşnak edebiyatı mı yoksa Sırp-Hırvat edebiyatı mı içerisinde değerlendireceğiz? Veyahut yine eserleri ile Boşnak edebiyatının en meşhur romancılarından birisi olarak kabul edilen *Derviş ve Ölüm* romanının yazarı Boşnak Meşa Selimoviç neden Sırp tarafından Sırp edebiyatı içerisinde değerlendirilmektedir?

Köklü bir bilimsel geleneğe sahip olan ve Slavistik konusunda dünyada otorite olarak kabul edilen UCL Slavistik ve Doğu Avrupa Araştırmaları bölümü (Universty College London, School of Slavonic and East European Studies) bünyesinde eğitim veren Sırp-Hırvat ve Doğu Avrupa Çalışmaları programında okutulan ders çıktılarında Güney Slav teritoryası olan Bosna Hersek, Sırbistan, Hırvatistan, Karadağ, bölgeleri aynı dilin ve aynı edebî geleneğin içerisinde değerlendirilmekte ve müfredat program bu şekilde hazırlanmaktadır. Karadağ ve Bosna Hersek edebiyatları da Sırp-Hırvat edebiyatı içerisinde okutulmakta ve genel olarak Karadağ, Bosna Hersek, Sırbistan ve Hırvatistan edebiyatları aynı program içerisinde verilmektedir. Esasında Sırp-Hırvat Dili ve Sırp-Hırvat Edebiyatı adlandırması da, farklı bir politik bakış açısının tezahürüdür. Güney Slavlarının yaşadığı bölgede 1930’lu yıllardan itibaren destan derlemeleri yapan Sözlü Kompozisyon Teorisi’nin mucitleri Milmann Parry ve Albert Lord sadece Müslüman destancılardan derlemeler yapmalarına karşın, bu destancıları ve onlardan derledikleri destan metinlerini Sırp-Hırvat Destanları şeklinde adlandırmışlardır.³ Bölgede yaşayan Ortodoks, Katolik ve Müslümanları, bunların

² Fehim Nametak, *Pregled Književnog Stvaranja Bosansko-Hercegovačkih Muslimana na Turskom jeziku*, El Kalem, Sarajevo, 1989, s. 7-9.

³ Albert B. Lord, *Serbo-Croatian Folk Songs*, Columbia University Press, New York, 1951, s. 88-89; Albert Lord’un derleme yaptıkları ve Sırp-Hırvat olarak isimlerini zikrettiği destancıların tamamı Boşnak’tır.

konuştukları dili, bunlara ait kültür ve edebiyatı sadece Sırp-Hırvatlar için olarak tanımlamak, Boşnakları etnik bir topluluk olarak yok saymak da politik bakış açısının ve Yugoslavya döneminin resmi dil-edebiyat politikalarının bir yansımasıdır. Bu dilin ve edebiyat geleneğinin adlandırılması meselesi bir kenara, burada bizim üzerinde durduğumuz husus, bölgede var olan dillerin ve edebî geleneğin politik bakış açılarından bağımsız, taşınmış oldukları benzerlikler ve nüansları da göz önünde bulundurmak kaydıyla aynı çatı altında değerlendirilmesi gerekliliğidir.

Hassas siyasi şartları da tamamen göz ardı etmeksizin aynı edebî alanı ihtiva eden etnik teritoryayı tek bir gelenek içerisinde değerlendirmek bilimsel anlamda bütüncül ve kapsayıcı bir yaklaşım olacaktır. Nitekim Bosna Hersek'te bugün konuşulan resmî dil BHS, yani Boşnak-Sırp-Hırvat dili şeklinde adlandırılmaktadır. Tüm eğitim kurumlarında öğretilen dilin adı budur. Bu noktada Boşnak Dili ve Edebiyatı programının çizdiği sınır politik şartların belirlediği bir sınır olacak ve tam anlamıyla bölgenin dil ve edebiyat geleneğini kapsamayacaktır. Öyle ise bölümün Boşnak-Sırp-Hırvat Dili ve Edebiyatı olarak adlandırılması ve müfredatın bu üç etnik topluluğun dil ve edebiyatlarını ihtiva edecek bir biçimde oluşturulması, bilimsel ve bütüncül yaklaşımla daha çok örtüşecektir kanısındayız.

Programın adlandırılması meselesinden başka program açısından sorun teşkil eden bir diğer durum kaynak eser sıkıntısıdır. Bu durum, alt yapısı oluşturulmadan, duygusal yaklaşımlarla gerçekleşen kurumsallaşmanın sonucu ortaya çıkmış tüm Türkiye'de karşılaşılan yaygın bir problemdir. Sadece Slavların dili, edebiyatı, folkloru, tarihi, dini vb. disiplinler ile ilgili olmak üzere 400.000'den fazla kaynak kitapla büyük bir spesifik kütüphaneyi bünyesinde barındıran Slavistik ve Doğu Avrupa Araştırmaları Bölümü, akademik anlamda kurumsallaşmadan önce nasıl bir yol izlenmesi gerektiği noktasında iyi bir modeldir. Bugün Boşnak Dili ve Edebiyatı öğrencilerinin ve Slav dünyası üzerine araştırma yapmak isteyen akademisyenlerin yararlanabileceği böyle bir kütüphane sadece Edirne'de değil, Türkiye'nin hiçbir üniversitesinde bulunmamaktadır.

Kaynak eser noktasında karşılaşılan bir diğer problem ise bölümde okutulacak Slav dili öğretimi ile alakalı ne Türkçe ne de başka bir dilde hazırlanmış yeterli sayıda kaynağın bulunmamasıdır. Boşnakçanın yabancılara öğretimi konusunda temel eserler niteliğinde kullanılan *Alexander Ronelle'nin Boşnak, Sırp ve Hırvat Grameri*⁴, Alexander, Ronelle ve Elias-Bursac'ın *Boşnakça, Sırpça, Hırvatça Öğretimi için Örnek Metinler ve Alıştırmalar* kitabı⁵, Cevad Jahić ve arkadaşları tarafından

⁴ Alexander, R., *Bosnian, Croatian, Serbian, A Grammar: with sociolinguistic commentary*, Madison: University of Wisconsin Press, Wisconsin, 2006.

⁵ Alexander, R. and Elias-Bursac, E., *Bosnian, Croatian, Serbian, a textbook: with exercises and basic grammar*, Madison: University of Wisconsin Press, Wisconsin, 2005.

hazırlanan *Boşnak Dili Grameri*⁶ gibi eserlerin Türkçeye tercüme edilmesi ya da bölüm öğrencilerinin kullanımı için temin edilmesi elzemdir. Saymış olduğumuz örneklerin dışında Boşnak/Sırp/Hırvat dili ve edebiyatı ile alakalı çok sayıda kaynak eserin bölüm adına kurulacak ve sadece Balkanlarla alakalı kaynakların bulunduğu spesifik bir kütüphaneye temin edilmesi şarttır.

Günümüzde Boşnaklara ve Boşnakça'ya karşı oluşan ilginin başka bir yönünü Türkiye'de yaşayan Boşnak kökenli Türklerin köklerine karşı besledikleri nostaljik hisler ve duygusal bağlarla Boşnak dili ve kültürüne yönelimleri oluşturur. Bosna Hersek ile Türkiye arasında 2015 yılında imzalanan protokol kapsamında *Boşnakça*, 2017-2018 eğitim öğretim yılından itibaren *ortaokullarda seçmeli ders olarak okutulmaya başlanmıştır*. *Boşnak kökenli nüfusun yoğun olarak yaşadığı bölgelerde insanlar bu nostaljik hislerin etkisi ile çocuklarını seçmeli olarak müfredatta yer alan Boşnakça dersini seçmeleri yönünde yönlendirmektedir*. Trakya Üniversitesi ile Milli Eğitim Bakanlığı arasında imzalanan protokol ile Orta Öğretim 5., 6., 7. ve 8. sınıflarda okutulan “Yaşayan Diller ve Lehçeler” dersi kapsamında açılan “Seçmeli Boşnakça” dersinde kullanılmak üzere Boşnakça Ders Kitabı, anabilim dalı hocaları tarafından hazırlanmıştır. Bu gelişmeler bölümün prestijini yükseltmekle birlikte bölüme olan rağbetin artmasına ve bölümün öğrenci kalitesinin yükselmesine imkân sağlayacaktır. Ortaokullardaki seçmeli Boşnakça derslerini veren hocaların Bosna Hersek’ten getirilmesi yerine, pedagojik formasyon ile Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı resmî kurumlarda öğretmenlik yapabilmesi için gerekli şartları sağladıkları takdirde, bu programından mezun olan öğrencilerin, ortaokullardaki Boşnakça derslerine öğretmen olarak atanması hem bölümden mezun olan öğrencilerin istihdam edilmesi noktasında öğrencilere çok büyük bir fırsat sunacak, hem de bölüme olan rağbeti arttıracaktır.

Boşnak Dili ve Edebiyatı programının öğrenim ve öğrenci kalitesinin yükseltilmesi adına Mevlana Değişim Programı çok önemli fırsatlar sunmaktadır. Herhangi bir toplumun dilini ve kültürünü öğrenmenin en etkili yolunun, bu toplumun yaşadığı coğrafyada bulunmak olması düsturundan mühlhem, Bosna Hersek’te protokol imzalanan üniversitelerle yeterli seviyede yapılamayan karşılıklı olarak öğrenci ve öğretim üyesi değişimi teşvik edilmelidir. Bilhassa başarılı öğrencilerin belirli bir süre Bosna Hersek üniversitelerindeki Boşnak dili ve edebiyatı bölümlerinin derslerini takip etmeleri öğrenci ve öğretim kalitesini yükseltecektir. Bu konuda öğretim üyelerinin öğrencileri yönlendirmesi ve programın aktif olarak kullanımı noktasında öğrencileri teşvik etmesi gerekir.

Dil öğrenmenin uzun ve meşakkatli bir süreç olması, dilin yanında bu dil ile vücuda getirilen edebiyata da tam anlamıyla vakıf olunabilmesi, 4 yıllık lisans eğitimini aşan bir çabayı zorunlu kılmaktadır. Programın öğrenci kabulüne

⁶ Dževad Jahić, Senahid Halilović, Ismail Palić, **Gramatika Bosanskoga Jezika**, Dom Štampa, Zenica, 2000.

başladığı ilk yıllarda hazırlık sınıfı ile toplam eğitim süresi 5 yıl iken, sonraki dönemlerde hazırlık sınıfı kaldırılmış ve bölümde eğitim almaya hak kazanan öğrenciler doğrudan birinci sınıftan itibaren öğrenim görmeye başlamışlardır. Öğrencilerin hazırlık sınıfı olmaksızın direkt olarak birinci sınıftan Boşnakça öğrenimine başlamalarının öğretim kalitesini düşürmesi, öğrencilerin yeterli seviyede Boşnak dilini öğrenmeden Boşnak edebiyatı ile karşılaşmaları gibi olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Hele de her kavramın bir cinsiyeti olan ve tüm isim, sıfat ve zamirlerin cinsiyete göre çekimlendiği Slav dillerinin, 4 yıl içerisinde tam anlamıyla o dile hâkim olunacak biçimde öğrenilmesi pek kolay görünmemektedir. Bu sebepten hazırlık sınıfının yeniden açılması ve öğrencilerin, dilbilgisi, sözdizimi, sözcük varlığı, dinleme, konuşma, okuma, yazma, dil becerileri gibi teorik ve uygulamalı olmak üzere sadece Boşnak dili ile alakalı temel derslerden oluşacak hazırlık sınıfından itibaren öğrenim almaya başlamaları, öğretim kalitesinin yükseltilmesi açısından çok daha yararlı olacaktır. Mevcut hoca eksikliğinin doğurduğu sıkıntıları giderme noktasında ise dersler teorik ve uygulama şeklinde açılıp, teorik derslerin öğretim üyeleri ve öğretim görevlileri, uygulama derslerinin ise araştırma görevlileri tarafından verilmesi sağlanabilir.

Müfredatta yer alan dersler ve içerikleri hakkındaki görüşlerimiz, yazımızın en mühim kısmını oluşturmaktadır. Zira programın Türkiye’de tek oluşu, müfredatın hazırlanışı esnasında fikir ayrılıklarının oluşmasına neden teşkil ederken, bu alanda yetişmiş yerli uzman sayısının da sınırlı sayıda olması, programda okutulacak derslerin ve içeriklerinin belirlenmesinde karşılaşılan güçlüklerin temel sebebidir. Dünyanın farklı yerlerinde Slavistik üzerine eğitim veren Boşnak Dili ve Edebiyatı programına muadil olabilecek bölümlerin müfredatları, bu noktada bize yol gösterici olabilir. UCL Slavistik ve Doğu Avrupa Araştırmaları Sırp-Hırvat Dili bölümünde okutulan sadece Sırp-Hırvat Dili dersinin yıllık ders saati 300’dür. Bölümde ilk iki yılın sonunda C2 seviyesinde Boşnak-Sırp-Hırvat dilinin öğretilmesinin ardından ikinci sınıf ikinci dönemden itibaren toplam 150 saatlik *Sırp-Hırvat Edebiyatına Giriş* adı altında Güney Slav edebiyatına genel bir giriş yapılmaktadır. Dersin adı her ne kadar Sırp-Hırvat edebiyatına giriş olsa da ders çıktılarında; *Ders amacı kapsamında öğrenciler, Boşnak/Sırp/Hırvat dilinde yazılan edebi metinleri okumaya ve Sırp, Hırvat ve Boşnak kültürünü ortaçağdan yirminci yüzyıla anlama becerisine sahip olacaklardır.* ifadeleri ile dersin amacı, bölgede yaşayan tüm Slav gruplara ait edebiyat ve kültürün öğrenilmesi şeklinde izah edilmektedir. Bunun yanında bir dönem içerisinde “filoloji ve Slav dilleri ve edebiyatları ile doğrudan veyahut dolaylı olarak alakalı olmak kaydıyla” alan dışı olarak tanımlayabileceğimiz bir ders dil ve edebiyat dersinin yanına eklenmektedir.

Trakya Üniversitesi Boşnak Dili ve Edebiyatı programında okutulan dersleri, UCL Sırp-Hırvat Dili bölümü ile karşılaştırdığımızda dört yıllık eğitim süresince çok az bir krediye sahip olan Boşnak edebiyatı ile alakalı derslerin müfredata konması ve Boşnak grameri ile alakalı derslerin ders saatlerinin artırılması zaruri görülmektedir. Bölgede yaşayan Slavların İslam ve Türk etkisi ile ortaya koydukları

edebî gelenekleri kapsayacak şekilde Osmanlı öncesi Boşnak edebiyatı, klasik Boşnak edebiyatı, Boşnak halk edebiyatı, Boşnak alhamiyado edebiyatı ve modern Boşnak edebiyatı adı altında geçmişten günümüze değin Boşnak edebiyatının tüm dönemlerini ihtiva eden yeni dersler müfredata eklenmelidir. Boşnakların Türk ve İslam etkisi ile vücuda getirdikleri edebiyatları içine alan ve diğer Slav grupların edebî geleneklerinden bağımsız olarak değerlendirilen bu dersler, sadece Boşnaklara mahsus bir edebî geleneği ihtiva edecek şekilde müfredata konabilir. Boşnak Halk Edebiyatı ve Modern Boşnak Edebiyatı dersleri ise bölgede yaşayan diğer Slav grupların edebiyatları ile birlikte değerlendirildikten sonra ders çıktıkları, bütüncül bir biçimde diğer Slav grupları da kapsayacak şekilde oluşturulabilir.

Sonuç

Boşnaklar ile Türkler arasında iyi ilişkiler ile başlayan sürecin kökeni, onların kendi rızaları ile İslam’ı kabulüne dayanır. Hiçbir dayatma söz konusu olmaksızın Boşnaklar, büyük gruplar halinde İslam’ı kabul etmişlerdir. Bu durum, tarih boyunca Boşnaklar ile Türkler arasında güçlü manevî bağların oluşmasında vesile olmuştur. Bölgede Türk hâkimiyetinin sona ermesinden günümüze değin devam eden süreçte, Yugoslavya’nın dağılması neticesinde bağımsızlığını çetin bir mücadelenin sonunda kazanan mazlum millet Boşnaklar ile Türkler arasındaki manevî köprülerin yeniden güçlü bir şekilde kurulması adına gayret içerisine girilmiştir. Türk halkının gönlünde derin bir etki bırakan savaş mağduru bu insanlar ile kültürel münasebetler, tarihe dönük nostaljik hisler ile yeniden kurgulanmaya çalışılmıştır. Boşnak Dili ve Edebiyatı programının açılması ve günümüze değin oldukça rağbet görmesi, Boşnaklar ile olan manevi bağların yeniden tesis edilme sürecinin bir tezahürüdür. Fakat Boşnaklar ile çok eskiye dayanan duygusal bağlarımız, Güney Slav teritoryasının yerel dinamiklerini göz ardı etmemize herhangi bir neden teşkil etmemelidir. Bölgede Müslümanların dışında varlığını sürdüren kadim Slav gruplar, Müslümanlarla birlikte bu yerel dinamiklerin birer parçası durumundadır. Bu bağlamda en azından dil meselesine daha bütüncül yaklaşmak, edebiyat meselesinde ise İslam ve Türk kültürünün etkisi ile bölgedeki yerel unsurlardan müstakil gelişen edebî geleneklerin sınırlarını belirlemek suretiyle yeni bir kronolojik tasnif yapmak gerekecektir. Klasik dönemde Türk ve İslam etkisinde gelişen edebî gelenekleri kendi içerisinde tasnif etmek mümkündür. Diğer taraftan membaı Avrupa olan modern edebî geleneklerin bölgede yaşayan Müslümanların ve diğer dinî grupların edebî geleneklerini aynı oranda etki altına aldığı göz ardı edilmemelidir. Bu bağlamda modern edebiyatı da Boşnak, Sırp ve Hırvat edebî gelenekleri ile birlikte bütüncül bağlamda ele almak gerekir.

Netice itibariyle Balkanlar ve Güney Slav teritoryası ile kadim dönemlere dayanan kültürel ilişkileri belirli bir dönemi içine alacak şekilde duygusal bir bakış açısı ile siyasi sınırların çizdiği çizgiler arasında değerlendirmek bilimsel yaklaşımla örtüşmemektedir. Türk kültür ekolojisi olarak tanımladığımız coğrafya, politik sınırların çok daha ötesindedir. Boşnak Dili ve Edebiyatı programını bu doğrultuda

değerlendirip müfredatta yer alacak dersleri ve içerikleri buna göre belirlemek bilimsel anlamda ve programın ihtiyaçları karşılması noktasında daha etkili olacaktır.

Kaynakça

Alexander, R. - Elias-Bursac, E., **Bosnian, Croatian, Serbian, A Textbook: With Exercises And Basic Grammar**, Madison: University of Wisconsin Press, 2005.

Alexander, R., **Bosnian, Croatian, Serbian, A Grammar: With Sociolinguistic Commentary**, Madison: University of Wisconsin Press, 2006.

Jahić, Dževad- Halilović, Senahid- Palić, Ismail, **Gramatika Bosanskoga Jezika**, Dom Štampa, Zenica, 2000.

Imamović, Mustafa, **Historija Bošnjaka**, Bošnjačka Zajednica Kulture Preporod, Sarajevo, 1997.

Lord, Albert B., **Serbo-Croatian Folk Songs**, Columbia University Press, New York, 1951.

Malcolm, Noel, **Bosna**, (Çev. Aşkın Karadağlı), OM Yay., İstanbul, 1999.

Nametak, Fehim, *Pregled Književnog Stvaranja Bosansko-Hercegovackih Muslimana na Turskom jeziku*, El Kalem, Sarajevo, 1989.

<https://www.ucl.ac.uk/ssees/serbiancroatian-and-east-european-studies-ba-structure> (E.T: 4.4.2018)

<https://www.ucl.ac.uk/ssees/seey1001-serbiancroatian-language-level-1> (E.T: 4.4.2018)

<https://www.ucl.ac.uk/ssees/seey2001-serbiancroatian-level-2a-comprehension> (E.T: 4.4.2018)

<https://balkandilleri.trakya.edu.tr/pages/bosnak-dili-ve-edebiyati-anabilim-dali#.WsxGiS5ubIU> (E.T: 4.4.2018)

**DEĞİŞEN GÜVENLİK ANLAYIŞI VE KOLLUK EĞİTİMİNDE YENİ
YAKLAŞIMLAR**
CHANGING SECURITY ENVIRONMENT AND NEW APPROACHES IN LAW
ENFORCEMENT TRAINING

GÜRAY ALPAR

Doktor, Araştırmacı Yazar

akadem2010@yahoo.com

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi | ETU Journal of Social Sciences Institute

III/5, Nisan | April 2018, Erzurum

ISSN: 2149-939X

Makale Türü | Article Types : Araştırma Makalesi | Research Article
Geliş Tarihi | Received Date : 01.05.2018
Kabul Tarihi | Accepted Date : 02.05.2018
Sayfa | Pages : 155-170
DOI- : <http://dx.doi.org/10.29157/etusbe.60>

DEĞİŞEN GÜVENLİK ANLAYIŞI VE KOLLUK EĞİTİMİNDE YENİ YAKLAŞIMLAR

Güray ALPAR

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ETÜSBED), C.III S.5, Nisan 2018, Sayfa: 155-170

ÖZET

Günümüzde tüm dünyada güvenlik anlayışı yeniden sorgulanarak, geleceğin güvenlik ortamı tanımlanmaya çalışılmaktadır. Tehdit kavramı ve düşünce kalıplarının değişmesi ve tehdidin yayılması sonucunda karmaşıklık ve belirsizlik olarak nitelendirilen yeni güvenlik ortamında, kolluk kuvvetlerinin de kendilerini yeni bir bakış açısıyla bu ortamın gereklerine göre hazırlamaları gerekmektedir. Aynı şekilde eğitim alanında da birtakım yeni anlayışlar söz konusudur. Bu yeni anlayışların kolluk eğitimine yansıtılması, yeni ortamın gereklerine uygun personelin eğitimine önemli ölçüde katkıda bulunacaktır.

Bireyin eğitilmesine yönelik ortaya çıkan yeni anlayışa göre, eğitimde kişi, yer ve zamana bağlılık azalmakta, bilgiyi aktarmaktan ziyade, onu kullanarak yeni bilgiler üretme son derece önem kazanmaktadır. Bu anlayışta öğretmenin rolü de sorgulanmakta, ondan öğrencileri bireyselleştirmesi, öğrenciyi zihinsel açıdan zorlaması, düşünmeye sevk etmesi, akıl yürüterek eleştirel düşünme tarzı kazandırması, neden sonuç ilişkileri kurduracak şekilde düşünce ve olguları farklı şekilde ilişkilendirmeye yöneltmesi istenilmektedir.

Geleneksel savaşın ötesinde cephesi belli olmayan, siviller ve devlet görevlileri arasındaki sınırları ortadan kaldıran yeni ve değişik bir savaş türünün ortaya çıktığı günümüz ortamında, çalışanlardaki tutku ve yaratıcılığı ve verebileceklerinin en iyisini ortaya çıkaramayan sistemler başarısız olmaktadır. Gelecekteki çatışma ortamlarını yürütecek liderlerin de, belirtilen yeni bakış açısına uygun olarak, öğrenmeyi öğrenmiş, bilgi hareketini kavrayan, kendi kendine hızlı bir şekilde olayları değerlendirip gerektiğinde yeni ortama uygun kararları alabilen ve uygulayabilen liderler olarak yetiştirilmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Değişen Güvenlik Ortamı, Eğitim, Davranış Değişikliği, Yeni Yaklaşımlar, Öğrenmeyi Öğrenme

CHANGING SECURITY ENVIRONMENT AND NEW APPROACHES IN LAW ENFORCEMENT TRAINING

ABSTRACT

At the present day, the future security environment is tried be defined throughout the world by requisitioning the sense of security. In the new security environment that the concept of threat and thought patterns have changed and the treat is qualified as disseminating, complicated and uncertain, the law enforcement agencies should prepare themselves to the necessities of the subject environment with a new viewpoint. In the same manner, some new understandings concerning the training area are in question and it's evaluated that reflection of these understandings on the law enforcement area would contribute considerably to the training of the personnel that are eligible for the necessities of the new environment.

According to the new understanding based on the training of the individual; dependency on the person, place and time is decreasing and the use of knowledge and generating new knowledge from that all done instead of conveying the knowledge has been gaining importance. In this understanding, the role of the trainer is also questioned and he/she is demanded to individualize the trainees, compel the students intellectually and force them to think, made them gain critical way of thinking by reasoning and direct them to correlate the ideas and phenomenon in a different way so as to make them establish cause and effect relation.

In the recent environment a new and different type of war, which removes the borders between the government officials and the civilian and has uncertain front, has emerged beyond the traditional war. In this environment the systems, that cannot reveal the ambition and creativity of their personnel and bring out their best, fail. Also the leaders that will command this conflict are supposed to be trained as the leaders that have learned to learn and comprehended the information operations, which can take and implement the decisions that are appropriate to the environment by evaluating the cases rapidly by themselves when required.

Keywords: Changing Security Environment, Training, Behavioral Change, New Approaches, Learning to Learn

Giriş

Olağanüstü istikrarsız zamanlarda yaşadığımız günümüzde dünya istikrarsız ve geleceği tahmin etmek güçleşiyor. İngiliz Gizli İstihbarat Servisi (M16) Başkanı John SCARLETT'e göre teknolojinin hızla değişmesiyle doğrudan bağlantılı ekonomik, sosyal ve demografik değişiklikler içinde bulunduğumuz zamanı geçmişten ayırarak küresel sonuçlara yol açıyor (Marshall, 2018:5).

Bütün dünyanın yeni tehdit ve güvenlik ortamıyla karşı karşıya olduğu günümüzde, güvenlik anlayışı yeniden sorgulanarak, geleceğin güvenlik ortamı tanımlanmaya çalışılmaktadır (Porter, 1995: 218). Artık soğuk savaş yıllarına ait düşünce kalıpları yer değiştirmektedir. Geleneksel "Devlet Merkezli" güvenlik anlayışının yerini "Toplum Destekli", hatta bir adım önüne geçerek toplumun güvenlik ihtiyacını öne alan "Toplumu Destekleyen" güvenlik anlayışı almaktadır. Hammes'in ortaya koyduğu şekilde geleneksel savaşın dışında, ayaklanmadan dönüştürülmüş, cephesi ve muharebe sahası belli olmayan, sivil ve devlet görevlisi arasındaki ayrımı ortadan kaldırmış; klasik gerilla harekâtından terörizmin modernite edilmiş şekline dönüşmüş (Hammes:2004) yeni bir savaş türü ortaya çıkmıştır. Artık tek bir ülkeyi değil, çoğu zaman birçok ülkeyi birden ilgilendiren tehditler söz konusudur. NATO Konseyi tarafından 2010 yılında Portekiz'in Başkenti Lizbon'da kabul edilen, "NATO Üyelerinin Güvenliği ve Savunması için Stratejik Konsepti'nde, ülkelerin geleceğine yönelik ana tehditleri, terörizm, silah, uyuşturucu ve insan kaçakçılığı, iç karışıklıklar, etnik çatışmalar, enerji güvenliği, iklim değişiklikleri olarak belirlenmiştir. Aynı şekilde AB Konseyi de aynı yıl kabul ettiği "İç Güvenlik Stratejisi"nde benzer tehditleri öngörülmüştür. Bu ortamda, ulusal güvenliğin sağlanmasının yanında, evrensel düzeyde yeni bir güvenlik anlayışına ihtiyaç bulunduğu düşünülmektedir. Geçmişte tehdit kavramı daha belirgin iken bugün çok yönlü, çok boyutlu ve değişken hale geldiği görülmektedir (Ulusal Strateji, 1999:18). Yine önceden güvenlik algısı bir komşu ülkenin işgaline uğramak iken, yeni anlayışta güvenlik ortamı belirsizleşerek, bunun ötesinde uluslararası terörizm, organize suç örgütleri, toplu göçler, ekonomik kriz, doğal afetler gibi yeni tehditleri barındıran bir konuma ulaşmıştır. Tehdit kavramı ve düşünce kalıplarının değiştiği ve tehdidin yaygınlaşarak, karmaşıklık ve belirsizlik olarak nitelendirildiği yeni güvenlik ortamında kolluk kuvvetlerinin de kendilerini bu ortamın gereklerine göre yeni bir bakış açısıyla hazırlamaları ihtiyacı bulunmaktadır. Örneğin; hava gücü ve internet güvenlik ortamını da etkiledi ve bu husus günümüz ve geleceğin güvenlik planlamasında mutlaka dikkate alınmak zorundadır (Marshall, 2018:13).

Profesyonel insan, belirli bir alanda özel bilgi ve beceriyle donatılmış uzmandır. İnsani becerisini ancak geniş bir geleneğin haberdarı ve bir parçası olduğunda daha iyi kullanır. Bu açıdan uzmanlık, uzun süreli bir eğitim ve tecrübe ile sağlanabilir. Mesleki bilgi entelektüeldir ve mesleki bilgi ve becerilerin geliştirilmesi ve aktarılabilmesi için araştırma ve eğitim kurumlarına ihtiyaç vardır (Hungtington,

2006:10). Kurumlar geçici olanı olumsuz olarak algıladıklarında geleceği kaçırmaları (Hamel, 2007:54). Geleceği kaçırmamak, onu anlamak ve ona önceden hazırlanmak sayesinde olur. Yine gelecekte var olabilmek, geleceği yönetebilmekle mümkündür. Bunu sağlamanın başlıca yolu ise, geleceğe stratejik açıdan bakabilmek ve sadece değişime uyum sağlama çabalarının önüne geçerek, geleceğin yönetilmesinden geçmektedir.

Geleceğin sorunlarına karşı karamsarlık yanında, sorunların çözülebileceğine dair belirli bir inançta bulunmaktadır. Brookfield bu inancını, eşitlik ve sosyal adalet ideallerine göre organize olan bir dünya arayışı içinde harekete geçme şansımızın arttığını, belirterek ortaya koymaktadır (Brookfield, 2000: 47). Küreselleşmenin bir sonucu olarak, güvenlik alanındaki değişimlerin yanında, eğitim alanında da yeni yöntemler ve düşünceler ortaya çıkmaktadır. Bu noktada eğitim, karşı karşıya kaldığımız sorunların bir çözümü olarak görülmektedir. Günümüzde düşünmeyi ve öğrenmeyi öğrenmiş bireylerin yetiştirilmesi ön plana çıkmış (Özden, 2005: 15-18), öğretilenlerin sınıf duvarlarının ötesine aşması beklentisi oluşmuştur. Küreselleşme öyle boyutlara ulaşmıştır ki, artık bir ülkedeki aileler, ders dışı zamanlarında bir başka ülkedeki öğretmenlerden çocuklarına değişik dersleri bilgisayar kullanarak aldırabilmektedirler (Friedman, 2005). Bireyin eğitilmesine yönelik ortaya çıkan yeni anlayışa göre, eğitimde kişi, yer ve zamana bağlılık azalmakta, bilgiyi aktarmaktan ziyade, onu kullanma, ondan yeni bilgiler üretme önem kazanmaktadır. Bu anlayışta öğretmenin rolü de sorgulanmakta, ondan öğrencileri bireyselleştirmesi, öğrenciyi zihinsel açıdan zorlaması, düşünmeye sevk etmesi, akıl yürüterek eleştirel düşünme tarzı kazandırması, neden sonuç ilişkileri kurduracak şekilde düşünce ve olguları değişik şekilde ilişkilendirmeye yöneltmesi istenilmektedir. Güvenlik kuvvetlerinin eğitimde de bu anlayışın yerleşmesi ve eğitimin bu düzeye taşınması geleceğin belirsizlik ortamında görev yapacak personel için oldukça önemlidir. Aksi takdirde, pedagojik formasyon sahibi olmayan eğitimciler tarafından, sadece nazari bilgilerin ezberletildiği belirsizlik ortamında, düşünme ve ilişkilendirme yeteneği kazanmamış, bir personel bu ortama uygun kararları almakta zorlanacaktır. Oysaki "Bilgi Harekâtı'nın öneminin arttığı bir süreçte, küçük, hafif ve süratli birliklere ihtiyaç olduğu kadar, üst seviyede liderler yerine, sivillerin ve değişen asimetrik tehditlerin de bulunduğu belirsizlik ortamlarına göre kendi kararlarını verebilecek alt seviye liderinin yetiştirilme ihtiyacı bulunmaktadır (ABD Harekât Talimnamesi FM 3-24). Günümüzde savaş alanlarında siviller, başka bir ifade ile devlet dışı aktörler, yer almaktadır. Sivillerin çatışma alanına dâhil olması, devlet görevlilerinin de savaşmak dışındaki işlerle karşılaşmasına neden olmaktadır. Güvenlik güçleri artık savaş dışı harekât (insani yardım, doğal ve suni afet yardımı, silahların kontrolü, mahalli sivil otoriteyi düzeni sağlamada destek, sınır aşan organize suç örgütlerine, silah ve insan kaçakçılığına müdahale), çatışmaları kısıtlamak, sivil otoritelere destek olmak gibi faaliyetleri daha sık icra etmeye başlamışlardır (Yalçınkaya, 2010: 27).

Öğrenme yaşam boyu devam eden bir süreçtir ve kuşkusuz hayatın diğer faaliyetlerinden ayrılamaz. Bu süreç bazı toplumlar için o kadar önemlidir ki, bu toplumlarda öğrenmeyi başaramayan kişiler “yaşayan ölü” olarak nitelendirilir (Avoseh, 2001: 482,483). Bireyin doğumundan ölümüne kadar süregelen bir dönemi kapsayan eğitimin tanımı ve yöntemi üzerine değişik görüşler mevcuttur. Eğitim sözcüğü, İngilizce karşılığı olan “education” ve Latince, “beslemek” anlamına gelen “educare” ve “bir şeye doğru götürmek” anlamına gelen “educere” sözcüklerinden türemiş olup, bireyin bilgiyle beslenmesi yoluyla onda var olan yeteneklerin ortaya çıkarılması ve geliştirilmesi olarak tanımlanır (Duman, 2000: 13). Günümüzde gelişmiş ülkeler eğitimde niteliği ve kaliteyi arttırmaya çalışırken, gelişmekte olan ülkeler hala eğitimin yaygınlaştırılmasına çalışmaktadırlar (Tansel, 1999: 453,473).

İnsan davranışları eğitim ile değiştirilebilir. Davranış değişikliği her zaman olumlu yönde olmayabilir. Arzu edilen bu değişim sürecinin kontrollü ve olumlu yönde olmasıdır. Bu açıdan bakıldığında eğitim, insanın düşünce ve davranışlarında amaçlı ve istedik yönde bir değişiklik gerçekleştirme süreci olarak tanımlanır (Barutcugil, 2002: 18,19). Eğitimle insanın kişiliği geliştirilir, yeni bilgi ve beceriler kazandırılması yoluyla birey olma bilinci kazandırılır ve içinde yaşadığı toplumla bütünleştirilir. Friedman’ın ifade ettiği şekilde, insanın becerilerini sürekli olarak daha iyi hale getirmesi gerekmektedir (Friedman, 2005: 237). Eğitim, insanın değerler sistemini etkileyerek hayata bakış açısını belirler, hayatı daha iyi anlamasına yardımcı olur, onu daha anlamlı ve verimli yaşamasını kolaylaştırır. Değişen bu ortam içerisinde AB Komisyonu üye ülkeleri de çalışmalarında, bilgi toplumu için gerekli insan gücünün yetiştirilmesi amacıyla eğitime yönelik hedef ve stratejilerini; eğitim ve yetiştirme sisteminin kalite ve verimliliğin yükseltilmesi, eğitim ve yetiştirme sistemine herkesin erişebilme imkânının sağlanması ve bu sistemin dünyaya açılması olarak belirlenmiştir (European Commission, 2001; 2003).

Kolluk güçlerinin eğitim süreci de öğrencilere istedik yönde davranış değişikliği ve yeni bilgi ve beceriler kazandırmaya yönelik olmalı, onun hayata bakış açısını değiştirerek değişen ortamı anlamasını ve toplumla bütünleşmesini sağlamalıdır. Öğrenci yaşam boyu öğrenmeye devam eder. Önemli olan yetişkinin öğrenmeye hazır oluşu ve uygun şekilde yöneltilmesidir (Duman, 2000: 109). Aynı zamanda bir yetişkin olan kolluk personeli için bu süreçte önemli olan, toplumsal ve düşünce yapısında meydana gelen değişimlerin eğitimciler tarafından anlamlandırılarak, yeni anlayış ve yaklaşımların kolluk eğitim sistemine yansıtılmasıdır.

Güvenlik becerisine hâkimiyet, geniş bir genel kültür altyapısına sahip bulunmayı gerektirir. Bu nedenle modern bir güvenlik gücü oluşturmayı kurmayı hedefleyen Prusyalı reformcular bunu idare edecek liderler açısından hem genel, hem de özel bir eğitimin arzu edilir olduğunu vurgulamışlardır. Onlara göre güvenlik mesleği diğer meslekler gibi gelişim için tasarlanan, bir sonraki özel ve mesleki eğitimden ayrı olan ve bu eğitim için temeli hazırlayan genel bir okul

eğitimini gerektirmektedir. (Huntington, 2006: 291,292). Başka bilim dallarında sınırlar iktisat, tarih, sosyoloji, psikoloji gibi bilim dalları ile birleşirken, güvenlik bilimleri de bu dallarla birçok noktada bir araya gelir. Eğer bir kolluk lideri sadece kendi hizmetine özgü alanlarda eğitilirse, önsezi, analitik düşünme alışkanlığı, hayal gücü ve yargısını geliştiremez. Bu nedenle, bir liderin kendi işini düzgün bir biçimde yapabilmesi için kendi amaçlarına katkı yapacak diğer alanlarda da fikir sahibi olması gerekir (Huntington, 2006: 16). Bu aynı zamanda, onun insanlarla ve çevreyle sürekli iletişim halinde bulunmasını ve entelektüel boyutta bir birikime sahip olmasını sağlayacaktır.

Eğitimci toplumu ve toplumda meydana gelen değişimleri anlamalı ve alanına yansıtabilmelidir. Toplumlar kendine özgü inanç ve değerlere sahiptir. Paradigma "belli bir topluluğun üyeleri tarafından paylaşılan inanç ve değerlerin bütünüdür." (Özden, 2005: 13,14). Paradigma değişmesi ise topluma ait kurallar setinin değişmesi, bir başka açıdan sosyal dönüşümdür. Eğer dönüşümün başladığının farkına varılır, başladığı yer, zaman ve yön anlaşılabilirse, geleceğe yönelik görüşler ve ön görümler de inanç ve değerler ile toplumsal düşünce yapısındaki değişim etkisini hissettirmektedir. Öğretmen bu değişimi anlayacak ve yönlendirecek tarzda eğitimin felsefesini bilmelidir. Eğitimci gerçekliğe, insan doğasına topluma ilişkin kavramlar üzerine düşünmeye başladığında eğitimin felsefesini yapıyor demektir (Gutek, 2006: 1,2). Günümüzde ideal insanın özelliği değişmekte, bir sorunla karşılaştığında yeni strateji ve çözüm üretebilen, sadece bir meslek edinmekten ziyade, çok yönlü bir donanım kazanan insan tipi ortaya çıkmaktadır. Bunun yanında yeni öğrenme yaklaşımları geliştirilmekte, işbirliğine esas olan bilimsel yaklaşımda artık öğrenme kontroller, tekrarlar, ödüller ve pekiştirmelerden ziyade bağlantı ve anlamlandırmalarla gerçekleştirilerek daha etkili hale getirilmektedir (Erdoğan, 2008: 7-10). Paradigmatik değişimlerin eğitim sistemini de zorlamaya devam ettiği günümüzde, bu değişimi ve yaklaşımı anlamayan bir kolluk güçleri eğitimcisinin başarılı olması mümkün gözükmemektedir. Öğretimde "öğrenciler gelecekte işe yaracağı düşünülen bilgiyle mi yüklenmeli, yoksa geleceğin kestirilemeyen güvenlik ortamına uygun şekilde öğrenmeyi mi öğrenmelidir?" sorusu sorularak, cevabının bulunmaya çalışılması gerekmektedir.

Yüzyılımızın ekonomik, siyasal ve askeri dinamikleri incelendiğinde, rekabetin başlıca paradigmasının, bilgi ve yeni buluşlar olduğu ortaya çıkmaktadır (Kavrakoğlu, 2006: 4,5). Artık öğrenmede anlama, algılama, düşünme, duyuş ve yaratıcılık gibi kavramlar önem kazanmıştır. Bilgiyi aktarma değil, onu kullanma, ondan yeni bilgiler üretme düşüncesi ön plana çıkmıştır. Bilgi konusunda anlayış ve okulun rolü de değişmiştir. Eğer okulların yetenekli kadroları mevcut ise, bu okullar iyi bir mesleki eğitim verebilirler (Huntington, 2006: 45). Öğretmenin kalıpsallıktan uzak olması ve öğrencileri bireyselleştirmesi beklenmekte, ondan öğrenciyi zihinsel açıdan zorlaması, düşünmeye sevk etmesi, akıl yürüterek eleştirel düşünme tarzı kazandırması, neden sonuç ilişkileri kurduracak şekilde fikir ve olguları değişik şekilde ilişkilendirmeye yöneltmesi istenilmektedir. Böyle bir ortamda, öğrenim

adında sadece nazari bilgilerin aktarıldığı bir kolluk personelinin, tehlikeyi fark etmesi, diğer olaylarla bağlantı kurarak akıl yürütmesi ve tehlikeyi bertaraf edecek şekilde tedbir alması beklenemez.

Öğrenmede kişi, yer ve zamana bağlılık giderek azalmakta, öğrenmenin görsel, işitsel, dokunsal olmak üzere yeni yolları geliştirmekte (Özden, 2005: 15) ve yeni okuryazarlık türleri gündeme gelmektedir. Ekonomik okuryazarlık (Brown, 1999: 3), dijital okuryazarlık, görsel okuryazarlık (3M Corporation Research, 2001), kent okuryazarlığı, medya okuryazarlığı gibi kavramlar ortaya atılmakta ve öğrenme tüm hayatı içeren bir süreci kapsamaktadır. Bu ortamda artık, bir okulu bitirip diploması sahibi olanlar değil, çevresiyle iletişim kuracak ölçüde genel kültürü olmayan, bulunduğu ortamı anlamakta ve çözmekte zorlanan bireyler cahil sayılmakta, üniversite mezunu olduğu halde bilgisayar ve interneti kullanamayan, basit bankacılık işlemleri gerçekleştiremeyen insanlar bu ortamda hayatı sürdürmekte zorlanmaktadır. Bu yeni okuryazarlık türü bilgi okuryazarlığı olarak isimlendirilebilir. Kolluk öğretiminde bu yeni kavramlara uygun hale getirilmesi, öğrenme ortamının, öğretimin bütün boyutlarını içerecek şekilde yeniden düzenlenmesi ve personelin bütün hayatını kapsayan süreçte, çevresini anlayacak şekilde bilgi okuryazarı olarak yetiştirilmesi gerekecektir.

İnsanı diğer canlılardan ayıran en önemli özelliklerinden birisi de yaşam boyu öğrenmesidir (Barutçugil, 2002: 25). İnsanların bilgi okuryazarı olabilmesi için her şeyden önce yaşam boyu öğrenme özelliklerine sahip olması gerekir (Duman, 2000: 71-73). Çağımızın cahili, okuma yazma bilmeyenler değil, öğrenmeyi öğrenmeyenlerdir. Eğer bir kişinin bilgi okuryazarlığı var ise, bilgiye nerede ve ne şekilde gereksinimi olacağını bilir, bilgi kaynaklarına ulaşır, elde ettiği bu yeni bilgileri var olan bilgilerle birleştirir. Sadece ezbere dayalı bilgilerle donatılan kişi ise, bilgiye ulaşamadığından hayatı boyunca okulda elde ettiği bilgilerle yetinmek zorunda kalır ve bu nedenle yaşadığı dünyadan uzaklaşır. Öğrenme toplumu veya kurumunda, her isteyen birey, yeni bilgi, beceri ve tutum edinmek amacıyla kolayca ulaşabileceği ve katılabileceği öğrenme ve eğitim olanaklarına sahiptir. Diğer eğitim sistemlerinde olduğu gibi kolluk eğitimi ortamlarının da bu ihtiyaca göre düzenlenmesi gerekmektedir. Bu noktada, ortaya çıkan eğitim ihtiyacının karşılanması için, uzak yerlerdeki personelin kısa süreli kurslar için bir yere çağırılmasının hem ekonomik hem de verimli olmadığı görülmektedir. Kısa süreli eğitimler için gelen personel, mekânsal olarak alışma sürecinde, verimli öğrenme ortamını bulamayacağı gibi, çoğu durumda geri beslenme ve pekiştirmede yapılamayacağından, öğrenilenler kısa sürede unutulacaktır. Bunun yerine, profesyonel eğitimciler tarafından mobil ekiplerin oluşturularak ihtiyaç olan yerlere gönderilmesi ve yerinde eğitim vermesi yöntemi veya teknolojinin kullanılması suretiyle uzaktan eğitim verilmesi daha yararlı olabilecektir. Ayrıca kurumların ihtiyaç duyduğu alanlarda personelin uzun süreli eğitimlere çağırılması da, personelin görevinden uzun süreli uzaklaşması yanında, bu personele ödenecek ücretler nedeniyle kurumsal kayıplara yol açacaktır. Diğer taraftan, günümüzde

birçok kurumun yaptığı gibi, kişisel olarak dil öğrenmek, lisansüstü eğitim yapmak gibi amaçları olan personelin teşvik edilmesi ve desteklenmesi durumunda, kurumsal olarak herhangi bir bedel ödmeden, nitelikle personele sahip olmak mümkün olabilecektir. Bu durumdaki personel zaten gönüllü bir katılım sağladığından ve karşılığı olan bedeli kendisi ödediğinden, öğrenme faaliyetine daha iyi motive olacak ve öğrenme faaliyeti daha verimli olarak gerçekleştirebilecektir.

Kolluk personeli, aynı zamanda yetişkin olarak nitelendirilebilir. Farklı şekilde tanımlansa da genel olarak yasal, biyolojik, toplumsal ve psikolojik yetişkin olmak üzere dört çeşit yetişkinden söz edilmektedir (Duman, 2000: 102,104). Yaş olarak, 18 yaşından 29 yaşına kadar ilk yetişkin, bu yaştan emekli olana kadar orta yetişkin, daha sonra ise ileri yetişkinlik dönemi sınıflandırılması yapılmaktadır. Yasal yetişkin, birçok ülkede ortalama 18 yaş civarı ile nitelendirilmesine rağmen, biyolojik yetişkinlik ve olgunluğa erişmede bu yaş daha değişik olabilir. Aynı şekilde kişinin bazı toplumsal rolleri yerine getirmeye başlaması ile kendi kendini yönetmeye başlaması farklıdır.

Hangi yaşta olursa olsun, birey bağlantı kurduğu sürece verimliliğini ileri yaşlara taşır. İleri yaşlarda yetişkinlerin öğrenmeleri çeşitli nedenlerle yavaşlama göstermesine rağmen, öğrenme süreci devam eder. Akıcı zeka gençlik döneminde üst noktada iken, yaşlandıkça durmaz ve artar. Doğumdan itibaren günde 10.000 beyin hücresi kaybetse bile, 80 yaşındaki insanın beyin hücresindeki azalma yüzde üçten az olmaktadır (Barutçugil, 2002: 26). Gerçekte yetişkinlikle beraber bazı alanlarda zeka türlerinde artmalar da meydana gelmekte, örneğin bireyin algılama, kavram geliştirme ve soyut muhakeme gibi yetenekleri artmaktadır (Duman, 2000: 108). Bazı kişilerin çok ileri yaşlarda bile düşünmeye, üretmeye devam etmeleri bu sebepten dolayıdır. O halde, bir kolluk personelinin de yaşı ne olursa olsun içinde bulunduğu koşulları karşılayacak şekilde algılama, kavram geliştirme ve muhakeme yeteneğini arttırarak, aranan ihtiyaç duyulan personel olması mümkün olabilecektir.

Yetişkin eğitiminde rol alan kolluk eğitimcisinin görevi, bildiklerini karşı tarafa aktararak sonra bunları tekrar almaya çalışmaktan ziyade, onlarla birlikte bir arayış sürecine girmek ve bu süreçte onlara yardım etmek olmalıdır. Yetişkinlerin eğitimi farklılık gösterir. Onlar daha ziyade soruna ya da fırsata odaklanırlar ve gerçek yaşamda kullanabilecekleri, hayata uygulayabilecekleri ve kısa zamanda kullanabilecekleri bilgilere ihtiyaç duyarlar (Barutçugil, 2002: 22). Bunun yanında öğrenme süreci üzerinde kontrol ve yönlendirme ihtiyacı duyar, büyük resmi görmek isterler. Bu noktada öğrenenin yaşantısı, öğretimde kullanılması gereken en önemli kaynaktır ve bu nedenle eğitimci öğrencinin yaşantısını çözümleyerek, öğretim ortamında bunu en iyi şekilde kullanabilmelidir.

Geleceğin güvenlik ortamının ihtiyacını karşılayacak personeli yetiştirirken, öğrenenlerin girişkenliği ve yaratıcılığı ortaya çıkaran bir öğrenme ortamı da sağlanmalıdır. Teori ve pratiğin bir arada olduğu öğretimin, sınıf içinde eğitim ötesinde, sınıf içi davranışlar ve olaylar üzerinde etkisi bulunmaktadır. Öğretmenin öğrencileri ile kuracakları ilişki, onların insan doğasına ilişkin kavramlarına dayanır. Burada eğitici yol gösterici, tavsiyelerde bulunan konumda olmalı ve bilimsel esaslara dayalı bir öğretim ortamı oluşturulmalıdır. Eğer, güvenlik personeli eğitilirken, öğretmenler bilimsel bir öğrenme ortamı sağlamaktan ziyade, öğrencinin kişiliğine saygı duymaz, onlara tehdit, korku ve eleştirel bir bakış açısı ile yaklaşır ve öğrenciye sınıf içi ortamda meydan okursa başarı sağlanması da mümkün olmayacaktır. Yetişkinler yaksaksız, rahat, kendileri olabilecekleri, hata yapabilecekleri, yaratıcılıklarını kullanabilecekleri ortamlarda daha kolay öğrenirler. Öte yandan yetişkin öğrencilerin, yüzeysel bilgiye sahip, belirli doğrularda ısrarcı, katılımcıları yönlendirmeye çalışan ve yalnızca konuşan eğitime karşı en azından zihinsel olarak olumsuz tutum sergiledikleri bilinmektedir.

Kişiler arasındaki ilişkileri etkileyen faktörlerden birisi de tutumlardır ve öğretimde tutum oluşturma son derece önemlidir. Kişilerin belirli bir objelere ilişkin duygularını, düşüncelerini ve davranışlarını düzenli bir şekilde oluşturan eğilimlere tutum denilmektedir (Dökmen, 1994: 110,111). Tutumlarımız olumlu olabileceği gibi bunun tersi de olabilir ve tutumlar zaman içerisinde yer değiştirebilir. Yeterli bilgiye sahip olmadığımız durumlarda tutumlar, bazı kısa bilgileri vererek, çevreye uyum sağlamaya katkıda bulursa da eğer doğru bilgiye dayanılmıyor ise bireyleri zor duruma sokabilir. Öğrencilerde de daha önce oluşmuş olumsuz tutum ortadan kaldırılamaz ise ne yapılırsa yapılsın, hangi yöntem uygulanırsa uygulanırsa başarılı olunamamaktadır. Bu durumda birey, ileri yaşantısında öğrenmekten nefret edebilmekte, kendini geliştirme ihtiyacı hissetmemektedir. Öğretici bu konuda öncelikle konuya ve ortama karşı olumlu bir tutum geliştirmek ve ardından eğer var ise, olumsuz tutumları ortadan kaldırarak olumlu yönde değiştirebilmelidir. Bu iki yönlü değişiklik sağlamanın dışında modelleme yolunu kullanarak da öğrencinin tutumu öğrenmesi sağlanabilir. Güvenlik ortamında eğer öğrencinin başarılı olması isteniyorsa, öğrenme sürecine gönüllü katılması sağlanmalı, uygun şekilde rehberlik edilmeli, öğrenme ortamında ona saygı duyulmalı, önem verilmeli, ona rakip olunmamalı, meydan okunmamalı ve eleştirel bir tutum takınılmamalıdır. Öğretmen tutum değiştirirken iki yönlü bir değişiklik sağlamaya çalışmak yanında, olumlu bir model oluşturma yoluna gitmelidir.

Sınıfta olumlu bir "ben" kavramı geliştirebilmek için öğrencinin, öğretmeni tarafından kabul edildiğini hissetmesi son derece önemlidir. İnsanların sözlü ve yazılı ifadelerden anladığı sanılır. Oysa insanlar yazıda veya sözde gizli birtakım manaları anlayamazlar (İzzet, 2003: 18). Öğrenen kişi davranışları ile ilgili dönüt alabilmeli, kendini fiziksel ve psikolojik her açıdan güvenli bir ortamda hissedebilmeli ve öğrenim esnasında kendisi için en uygun karar verme süreçlerini gerçekleştirebilmelidir. Eğitici, ortam düzenlenmesinde yetişkinin öğrenmeye

ilişkin özellikleri dikkate alarak, düşünce ve tutumla birlikte olumlu bir öz benlik geliştirebilmeli ve olumlu şekilde güdüleyerek değişikliğin farkına vardırılmalıdır. Bu noktada, iyi bir eğitimci bu yöntemleri kullanarak, olumlu düşünce, tutum ve öz benlik geliştirir, katılım sağlar, olumlu değişikliğin farkına vardırır.

Öğrenim ortamında başarıyı arttırmada kullanılacak yöntemlerden birisi de öğrencilerin tarzlarını belirlemesidir. Öğrencilerin tamamının aynı düzeyde olması beklenmemelidir. Bireylerin zekâlarına bağlı olarak, anlama yetenekleri ve problem çözmek için bilgilerini kullanma yolları birbirinden farklılık gösterir (Demirel, Balbay, Erdem: 2006: 7). Genel olarak bir grup içerisinde öğrenciler aktivist, teorisyen, yansıtıcı ve pragmatistler olarak ayrılmaktadır (Barutçugil, 2002: 45,46). Aktivistler, yeni durum ve fırsatlarla karşılaştıkları aktivitelerden hoşlanırlar. Uzun sürede sonuç alınacak konular bu kişiler için değildir. Teorisyenler, kavramlar arasında ilişkileri araştırma ve bağlantı kurmayı severler. Zihinsel olarak zorlanmak, becerilerini kullanmak isterler. Analitik düşünürler. Yansıtıcılar, geride durup, olayları farklı bir açıdan gözlemleyerek sonuca ulaşmak isterler ve önce ayrıntıları incelerler. Öğretimde sonuç almada bu öğrencilere zaman tanınmalı ve acele edilmemelidir. Pragmatistler ise, öğretilen bu konu ile kendi durumları arasında bağlantı kurmaya meyillidirler. Bu bilgi nerede işime yarar diye düşünür ve öğrendiklerini hemen uygulamak isterler. Bu gruba ait olanlar çoğu zaman uygulama ve sonuçlara odaklanırlar. Eğiticinin bu tarzları belirlemesi ve öğretim ortamını buna göre düzenlemesi önemlidir.

Eğitim sürecinde öğrencinin zekâ düzeyi ve alanı, öğrenme biçim ve becerileri, yaratıcılık ve güdüleme gibi özellikleri de öğrenmeyi etkilemektedir. Burada dikkate alınması gereken bir unsur olarak, zekâ kavramı karşımıza çıkmaktadır. Değişik tanımları yapılsa da zekâyı zihnin öğrenme, öğretilenlerden yararlanma ve yeni çözüm yolları bulabilme yeteneği olarak tanımlayabilir ve buradan yaratıcılığın zekânın bir üst işlevi olduğu sonucuna varabiliriz. Zekâ soyut akıl yürütme, zihinsel temsil, problem çözme ve karar verme gibi yüksek nitelikli yetenekler ile öğrenme yeteneği ve ortaya çıkabilecek ihtiyaçları en etkili şekilde karşılayabilmedeki uyum olarak ta tanımlanmaktadır (Erkuş, 1998: 31). Gardner'e göre ise kişiler, matematiksel zekâ, kendi kendisi ile ilişkilerdeki zekâ, yüzleri tanıma zekâsı ve dille ilgili zekâ gibi değişik entelektüel zekâlara sahiptir (Ülgen,1997:28,29). Nörolojik bulguları da saptanan bu zekâ türlerinden, dil ile ilgili zekâ erken konuşmayı sağlamaktan, anlamları bellekte biriktirmeyi ve olayları açıklamayı sağlarken, beyni sol bölgesinde meydana gelen bir hasar sesleri kurallarına göre formüle etmekte güçlük yaratmaktadır. Öğretmenin öğrencinin bireysel özelliklerini tanıması gerekmekte ve öğrenme biçimlerini sağlamada, öğrenciyi özelliklerine göre yönlendirmede, bireysel ve grupsal çalışmaları yapmada bu özellikleri bilmesi önem kazanmaktadır. Geleceğin güvenlik ortamında, aynı şekilde düşünen değil, belirsizlik ortamında kaybolmayan farklı düşünen personele ihtiyaç olacaktır. Zeka bireyin elde ettiği bilgiyi yeni durumlara aktarma yeteneğidir ve güvenlik alanında personelin elde ettiği bilgileri karşılaştığı yeni durumlara aktarabilmesi son derece

önemlidir. Zeki insan bir işi diğerine oranla daha hızlı, doğru ve pratik yapar. Kolluk personelinin karşılaştığı problemleri çözme yanında, bu probleme farklı bir bakış açısıyla bakabilmesi ve uygun verimli çözümler sağlayabilmesi gerekir. Bu noktada bireyin zekâsını anlayabilmenin başlıca yolu, ona zihni faaliyetlerini ve bilgilerini kullanabileceği ortamı sağlamak, problem sahaları ile karşı karşıya getirmek ve bunu gözlemlemek olacaktır.

Geleceğin bilinmeyenlerle dolu güvenlik sahasında halkın güvenlik ihtiyacını dikkate alarak süratli ve doğru kararlar vermek gerekecektir. Bilgi toplamanın belirleyicisi insandır. Böylesi bir toplumda bilgi insanın en belirgin özelliği ise bilgileri süratle geliştirebilmesidir. Elde edilen bir bilgi bir süre sonra diğerleri tarafından da öğrenileceği için sürekli değer üretmez. Bunun önleme sürekli bir öğrenme ortamını sağlanması ile mümkün olabilecektir. Toplumun tüm bireyleri teknoloji araçları ile donatılsa bile yukarıda belirtildiği şekilde bilgidен değer üretmezse, bilgi toplumuna söz edilemez (Kavrakoğlu, 2006:4,5).

Öğrencilerin belirlenen hedef davranışlara erişmeleri için uzmanlarca planlanan öğrenme ortamlarında, kendi bilişsel düzeylerine dayalı bir dizi öğrenme yaşantısı gerçekleştirilmesi gerekir. Biliş, bilgidен daha geniş bir kavram olup, bilgi ve bilgiler arasındaki zihni süreçleri içerir. Duyuşsal eğitim ise öğrencinin duyu ve ihtiyaçlarına sağlıklı olarak anlatımı ile ilgilidir. İnsanlara kazandırılmak istenen duyu, tercih ve değerler, ahlaki kurallar, karakter eğitimi, kişiler arası ilişkiler ve istekler, duyuşsal davranışsal kapsamındadır (Bacaklı, 2006: 13,14). Bütün bu niteliklerin kazanılması, diğer yöntemlere göre daha uzun süreli ve zordur. Bu tür davranışların kazandırılmasının kolluk eğitim ve öğretim uygulamalarında oldukça önemli olduğu düşünüldüğünden, eğitimcilerin buna uygun yöntem geliştirmeleri ve planlama yapma zorunluluğu bulunmaktadır. Öğrencilerin yeni bilgi ve beceriler kazanabilmek için zamana ve uygulamaya ihtiyaçları vardır (Genesee,2004: 547-576). Eğer öğrenilen davranış gözlemlenebiliyorsa; unutulmuyorsa; alışkanlığa dönüşmüşse, öğrenme de oluşmuş demektir (Başaran, 1994:25). Genelde sorun, öğrenilen bilgilerin bir süre sonra unutulup alışkanlığa dönüştürülememesinden kaynaklanmaktadır ve konu, eğitimcilerin çözmesi gereken bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun en başta gelen sebebi öğrencinin eğitim sürecinde davranışı içselleştirememesidir. Güvenlik eğitimine uyguladığımızda, öğrenciye ateş edebileceği uygun bir mevzi seçmesi öğretilir ancak bu içselleştirilemezse, göreve başladığında bu kişi uygun olmayan bir mevzi seçtiğinde herhangi bir çatışma durumunda, yaralanabilecek ve hatta hayatını kaybedebilecektir. Bu nedenle alışkanlığa dönüşmediği ve içselleştirilmediği sürece öğrencinin öğrendiği kabul edilmemelidir. Öğrenme stratejileri kullanılarak bireyin çevresinden aldığı uyarıcıları kısa süreli bellekte anlamlandırarak, uzun belleğe geçmesini ve böylece öğrenilenlerin kalıcı olmasını sağlar. Bireyin yeni bilgiyi alıp bunu eskilerle kıyaslaması ve uzun belleğe kodlaması “anlamlandırma” olayının gerçekleşmesi olarak görülür. Kişi bu anlamlandırmayı anahtar sözcük ve bellek destekleyicilere kullanarak yapabileceği gibi, zihinsel imgelere oluşturarak, kendi sözcükleri ile

ifade ederek, özetleyerek, benzerlikler kurmak ve kendi düşünceleri ile ifade etmek yoluyla da yapabilir (Erden ve Akman, 1995:156).

Unutmak, öğrenmede devam eden bir süreçtir. Bu süreçte beyin aldığı bilgiyi yorumlayarak önemli olup olmadığına karar verir, önemsizse 15 saniye içinde siler. Yeni bilgiler özellikle öğrenmedir sonraki ilik 20 dakika içerisinde hızla kaybolur. Aynı şekilde yeni bilgilerin yüzde yetmiş-sekseni ilk 24 saat içinde unutulur. Yine yapılan araştırmalara göre insanlar duyduklarının yüzde 20'sini öğrenip hatırladıkları halde, duyarak görerek deneyerek elde ettikleri bilginin yüzde 90'ını öğrenmekte ve hatırlamaktadırlar (Barutçugül,2002:26-41).

Öğrenme, o anda öğrenilen, yani yeni gelen bilgi ile daha önceden hafızada var olan öğrenilmiş bilgi arasında bir bağ kurmaktır. Bunu yapmanın birinci yolu; aynı bilgiyi tekrar etmek, ikinciside daha çok duyu organına ile algılamaktır. Bu surette daha önce öğrendiklerimizle yeni bilgiler arasında mantıksal bir bağ kurmamız mümkün olabilir. Bağ oluşturmada ve hatırlamada, renk, parlaklık, uyumsuzluk gibi abartılı nesnelere bir yöntem olarak kullanılmaktadır.

Eğer bu bağlantı gerektiği gibi kurulmaz ise bilgilere misafir bilgi işlemi yapılarak bilinçaltı denilen yere gönderilmektedir. Öğrenilenlerin zaman içinde unutulması ver bu nedenden dolayıdır (Sekman, 2007:39-41). Eğer bilgi 21 gün içinde kullanılmaz ise kalıcı olmamaktadır. (Barutçugil, 2002:223-227). Unutmayı engellemek için bilgilerin daha çok kullanılması ve belirli aralıklarla ve uygun şekilde tekrarların yapılması gerekmektedir. ABD'de yapılan bir araştırmanın sonuçlarına göre, belirli aralıklarla yapılan tekrarın, kesintisiz tekrara göre yüzde 50 daha verimli olduğu ortaya çıkmıştır. Tekrar için en uygun zaman öğrenmenin sona erdiği andan 10 dakika sonradır (Sekman, 2007:70). Öğrenen kişi, beynini ve bütün duyularını öğrenmeye yönlendirebilmeli, öğrenme sürecinden keyif almalı, öğrendiğini belli aralıklarla tekrar etmeli ve denemelidir. Başarılı eğitimciler ise bu süreci uygun şekilde yönlendirenler olacaktır.

İnsanı diğer canlılardan ayıran en önemli özelliklerden birisi de öğrenebilmesi ve öğrendiklerini paylaşabilmesidir. (Demirel vd.,2006:3). İnsanlar algıladıklarını beyinde zihinsel bir süreçten geçirerek, seçer, yorumlar ve özümser. Bu noktada öğretilen konuların gerçek yaşamla ilgili olması ve öğrencini kendi yaşamındaki deneyimlerle bağlantı kurulması yanında, bilgilerin tutarlı olması da öğrenme isteğini arttıracaktır. İnsanın yapısı öğrenmeye uygundur ve günde 86 milyar yeni bilgiyi depolama kapasitesi vardır. Beyin insan yaşamı boyunca 100 trilyon bilgiyi hafızasına alabilir. Diğer taraftan bilim adamları birçok kişinin beyin potansiyelinin yalnızca yüzde 4-8 arasında bir kısmını kullandığını öne sürmektedirler (Barutçugil, 2002:26).

Uygun yöntemler kullanılarak bu kullanım potansiyelinin artırılması her zaman mümkündür. İyi bir eğitimci öğrencide zaten var olan bu potansiyeli ortaya çıkarır ve kullanması için fırsatlar yaratır. Bu noktada zayıf öğrencilerin dahi

öğrenme tarzı geliştirilerek ilerlemeler sağlanabilir. Ancak kişinin öğrenmede güçlü ve zayıf yönlerinin farkını vararak bu gelişmeyi istemesi gerekmektedir. Eğitim ihtiyacını yanlış belirmesinin yanında, öğrenciye elde ettiği bilgiyi kullanma fırsatı verilmez ve çok kısa sürede çok fazla şey öğretilmeye çalışılırsa beklenen sonucun alınması da mümkün olmayacaktır.

Dünya üzerinde birçok bilim bulunmasına karşılık, gittikçe artan uluslararası ilişkiler ulusların kendi dilleri dışındaki dilleri de öğrenme gereksinimini ortaya çıkarmıştır (Demirel, 2010:3). Kolluk eğitiminde de önem verilmesi gereken hususlardan birisi de geleceğin güvenlik ortamının gereklerine uygun yabancı dil eğitiminin verilmesidir. Giderek küreselleşen dünyada güvenliği tehdit eden unsurlar, ulusal sınırları aşarak uluslararası alana taşınmıştır. Bu unsurlara karşı hiçbir devlet tek başına mücadele edemez duruma gelmiştir. Böyle bir ortamda uluslararası kuruluşlarda ve barışı koruma ve destekleme harekâtlarında görev alacak kolluk personelinin de en azından bu görevlerin ihtiyacını karşılayacak ölçüde yetiştirilmesi ihtiyacı bulunmaktadır. Bu noktada, diğer ülkelerin veya en azından görev yapılacak bölgenin kültürünün bilinmesinin yanında, dil becerilerinin de yeterli düzeyde geliştirilmesi gerekmektedir. Burada sadece not alma ve gramer kurallarının öğrenilmesi üzerine bir yabancı dil bilgisinin yeterli olmadığı, yurtdışında görev alanlar ve eğitimciler tarafından açıkça ifade edilmektedir. Etkin bir dil öğrenimindeki amaç öğrenilen dilin kültürü ile birlikte, konuşma, yazma, dinleme ve okumaya dayalı 4 becerinin geliştirilmesidir (Demirel, 2010:29).

Sonuçlar

Güvenlik ve tehdit ortamının sorgulandığı günümüzde, geleceğin güvenlik anlayışı tanımlanmaya çalışılmaktadır. Soğuk savaş yıllarına ait düşünce ve kalıplarının yer değiştirdiği bu ortamda, bütün dünya geleneksel savaşın dışında, cephesi ve muharebe sahasının ve sivil-asker ayrımının olmadığı yeni bir savaş türü ile karşı karşıyadır. Artık tek bir ülkeyi değil, çoğu zaman birçok ülkeyi birden ilgilendiren tehditler söz konusudur. Geçmişteki belirgin tehdit kavramı bugün yerini çok yönlü, çok boyutlu ve değişken bir belirsizliğe bırakmıştır. Gelecekte var olabilmek ancak halkın güvenlik ihtiyacı doğrultusunda geleceği yönetebilmekle mümkündür. Güvenliği sağlayan kolluk güçlerinin de bu sınırları belli olmayan güvenlik ortamının gereklerine göre kendilerini hazırlamaları gerekmektedir. Bu noktada, eğitim alanındaki yeni yaklaşımların kullanılması geleceğin ortamını anlamaya ve bunun gereklerine göre güvenlik personelinin hazırlanmasına imkân sağlayacaktır.

Günümüzde, düşünmeyi ve öğrenmeyi öğrenmiş bireylerin yetiştirilmesi ön plana çıkmış, öğretilenlerin sınıf duvarlarının ötesine geçmesi beklentisi oluşmuştur. Bireyin eğitilmesine yönelik ortaya çıkan yeni anlayışa göre, eğitimde kişi, yer ve zamana bağlılık azalmış, bilgiyi aktarmaktan ziyade, onu kullanma,

ondan yeni bilgiler üretme önem kazanmıştır. Bu anlayışta öğretmenin rolü değişmiştir. Öğretmenden beklenen, öğrencileri zihinsel açıdan zorlaması, geliştirmesi, düşünceye itmesi, bireyselleştirmesi, neden sonuç ilişkisi kurdurması ve eleştirel düşünce tarzı kazandırmasıdır. Kolluk eğitim sisteminde de bu anlayışın yerleşmesi ve eğitimin bu düzeye taşınması geleceğin belirsizlik ortamında görev yapacak personel için oldukça önemlidir. Geleceğin güvenlik ortamını anlamının ötesinde, bu ortamın gerektirdiği eğitim ihtiyacının karşılanması, belirtilen bu yeni yöntemlerin analiz edilip eğitimde kullanılması başarıya önemli ölçüde katkıda bulunacaktır.

Güvenlik personeli eğitim süreci, öğrencilere istendik yönde davranış değişikliği ve yeni bilgi ve beceriler kazandırmaya yönelik olmalı, onun hayata bakış açısını değiştirerek değişen ortamı anlamasını ve toplumla bütünleşmesini sağlamalıdır. Güvenlik konularına hâkimiyet, geniş bir genel kültür altyapısına sahip bulunmayı gerektirir. Aynı zamanda bir yetişkin olan kolluk personeli için bu süreçte önemli olan, toplumsal düşünce yapısında meydana gelen değişimlerin eğitimciler tarafından anlamlandırılarak, yeni anlayış ve yaklaşımların güvenlik eğitim sistemine yansıtılmasıdır.

Günümüzde ideal insanın özelliği değişmekte, sadece bir meslek edinmekten ziyade, bir sorunla karşılaştığında yeni strateji ve çözüm üretebilen, çok yönlü bir donanım kazanan insan tipi ön plana çıkmaktadır. Geleceğin bilinmeyenlerle dolu güvenlik ortamında süratli ve doğru kararlar vermek gerekecektir. Bu nedenle, değişen asimetrik tehditlerin de bulunduğu belirsizlik ortamlarında, kendi kararını verebilecek alt seviye liderlerinin yetiştirilme ihtiyacı bulunmaktadır. Yine, gerektiğinde uluslararası alanda görev yapabilecek, entelektüel bilgi birikimi kazanmış, baskı ve stres altında dahi olayları çok yönlü değerlendirebilecek, geniş bir genel kültür altyapısına sahip liderlere ihtiyaç olacaktır. Geleceğin güvenlik ihtiyacını karşılayacak liderler ise ancak belirtilen yeni bakış açısına göre seçilmiş, uygun yöntemler kullanılarak uzman eğitimciler tarafından yetiştirilmiş kişiler olacaktır. Bu maksatla, nasıl bir ortamda ve ne gibi özellikler kazanmış personele ihtiyaç duyulduğunun açık olarak tespit edilerek ortaya konulması ve bu özelliklerin, eğitimciler tarafından uygun eğitim yöntemleri kullanılarak, davranış değişikliği yaratacak şekilde kazandırılmasının uygun olacağı değerlendirilmektedir.

Kaynakça

- ABD Ordusu Harekât Talimnamesi FM 3-24.
- Avoseh, M.B.M. (2001). Learning to be Active Citizens, Lessons of Traditional Africa, For Lifelong Learning. USA: International Journal of Lifelong education.
- Bacaklı, H. (2006). Duyuşsal Davranış Eğitimi. 3. Baskı, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Barutçugil, İ. (2002). Eğiticinin Eğitimi. İstanbul: Kariyer Yayıncılık.
- Başaran, E. (1994). Eğitime Giriş. Dördüncü Basım, Ankara: Kadıoğlu Matbaası.
- Brookfield, S. (2000). The Concept of Critically Reflective Practice. In A.L. Wilson&ER. Hayes (Eds.), Handbook of adult on the continuing education, San Francisco: Jessey Bass.
- Brown, T. (1999). Challenging. Globization as Discourse and Phenomeno. USA: International Journal of Lifelong Education, 18 (1).
- Demirel, Ö. (2010). Yabancı Dil Öğretimi. 5'inci Baskı, Ankara: Pegem Yayınları.
- Demirel, Ö. Başbay, A. Ve Erdem E. (2006). Eğitimde Çoklu Zekâ, Kuram ve Uygulama. 1'inci Baskı, Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Dökmen, Ü. (1994). İletişim Çatışmaları ve Empati. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Duman, A. (2000). Yetişkinler Eğitimi. Birinci Basım, Ankara: Ütopya Yayınları.
- Erden M. ve Akman Y.(1995). Eğitim Psikolojisi-Gelişim-Öğrenme-Öğretme. Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Erdoğan, İ. (2008). Öğrenmenin Gücü. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Erkuş, A. (1998). "Goleman'ın Duygusal Zeka Görünüşünün Psikometrik Açından Eleştirisi ve Dinamik Etkileşimsel Model Önerisi". Türk Psikoloji Yazıları Dergisi. Ankara: 31-40. European Commission, 2001;2003 a.
- Friedman, T.L. (2005). The World is Flat: A Brief History of Twenty Century. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Genesee, F. (2004). "What Do We Know About Bilingual Education For Majority Language Student", In T.K. Bhatia&W.Ritchie (Eds). Handbook of Bilingualism and Multiculturalism. Madlen, Ma: Blackwell.
- Guttek, L.G. (2006). Eğitime Felsefi ve İdeolojik Yaklaşımlar. Çev. Nesrin Kale. Üçüncü Basım, Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Hamel, G. (2007). Yönetimin Geleceği. İstanbul: Mess Yayınları No:536.
- Hemmes, X.T. (2004), The Sling and The Stone: On War in The 21 st Century. Minesota: Zenith Pres.
- Hungtington, S.P. (2006) Asker ve Devlet. Çev. K.Uğur Kızılaslan, 2. Baskı, İstanbul: Salyangoz Yayınları.
- İzzet, M.N. (2003). Sözsüz İletişim. Çev. Ramazan Önal, İstanbul: Bilge Yayıncılık.

Kavrakoğlu, İ. (2006). Yönetimde Devrimin Rehberi, İnnovasyon. İstanbul: Atea Yayınları.

Marshall T. (2018). Coğrafya Mahkumları. Çev.Mert Doğruer. Birinci Basım, İstanbul:Epsilon Yayınevi.

Özden, Y. (2005). Eğitimde Yeni Değerler. 6. Baskı, Ankara: Pagem Yayıncılık.

Porter, G. (1995). Environmental Security Issue as a National Security. USA: Current History, 92/592

Tansel, A. (1999). Türkiye ve Seçilmiş Ülkelerde Eğitimin Getirisi. ODTÜ Gelişim Dergisi, Ankara:26(3 - 4)

Sekman, M. (2007). Kesintisiz Öğrenme. 8. Baskı, İstanbul: Alfa Yayınları.

Ulusal Strateji Dergisi, (Mart/Nisan 1999)

Ülgen, G. (1997). Eğitim Psikolojisi. Üçüncü Baskı, İstanbul: Kurtis Matbaası.

Yalçınkaya, H. (2010). Savaş, Farklı Disiplinlerde Yeni Yaklaşımlar. Ankara: Siyasal Kitapevi.

3M Corporation Research (2001).www.3m.Com/meetingnetwork/quidehtml.

GEÇMİŞİN SESİ: SÖZLÜ TARİH
THE VOICE OF THE PAST: ORAL HISTORY

Ayşe Aybike BAYKAL - Betül DOĞAN

YL Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji ABD.
aybikebaykal@sabanciuniv.edu.tr

Lisans Öğrencisi, Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.
betuldx@gmail.com

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi | ETU Journal of Social Sciences Institute

III/5, Nisan | April 2018, Erzurum

ISSN: 2149-939X

Makale Türü | Article Types : Kitap Tanıtım | Book Review
Geliş Tarihi | Received Date : 29.03.2018
Kabul Tarihi | Accepted Date : 05.04.2018
Sayfa | Pages : 171-174
DOI- : <http://dx.doi.org/>

KİTAP TANITIMI

GEÇMİŞİN SESİ: SÖZLÜ TARİH

Ayşe Aybike BAYKAL - Betül DOĞAN

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ETÜSBED), C. III S.5, Nisan 2018, Sayfa: 171-174

* Thompson, Paul (1999). **Geçmişin Sesi: Sözlü Tarih**, (Çev. Ş. Layıkel), İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları. (Orijinal eser yayın yılı 1988).

Paul Thompson, *Geçmişin sesi: Sözlü tarih* adlı kitabında sözlü tarih kuramı ve yöntemleri üzerine kapsamlı bir çalışma sunuyor. 1988 yayın yılı ikinci baskısından, Şehnaz Layıkel tarafından Türkçe çevirisi 1999 yılında yapılıyor. Genel çerçevede bahsetmek gerekirse kitap sözlü kaynakların kullanımı hakkında bir giriş niteliği taşıırken, sözlü tarihin beraberinde getirdiği konuları işlemenin yanı sıra, bu konular hakkında pratik bilgilere ve uygulama alanlarına da değiniyor. Diğer yandan ek okumalar ve notlar bölümüyle açıklayıcı, yoğun terminoloji kullanımından kaçınılmasıyla da anlaşılır olmakla birlikte, konu başlıklarıyla ilgili fazlaca örneğin olması konuyu somutlaştırıp anlaşılır kılmaktan ziyade, okuyucunun odağını dağıtabilecek yapıda.

Tarih ve Topluluklar başlıklı birinci bölümde, sözlü tarihin kazandırdıklarına ve bir süreç içerisindeki eğilimlerine değinilip, tarih araştırmasında nasıl yeni alanlar açtığına ve hangi alanlarda kullanılabilmesine dair bilgiler sunuluyor. Resmedilen düşünce, sözlü tarihin hem içerik hem de odak noktası anlamında tarihi değiştirebileceği ve zamanla da değiştirdiğidir. Bu işleviyle, yeni araştırma alanları açmaktadır (Bkz. s. 2). Yazar, şu zamana kadar tarihin siyaset temel alınarak yazıldığına değiniyor. Elde edilecek bilgilerin, iktidarların yönlendirmeleri sonucunda şekillenmiş olduğuna parmak basıp şöyle der: "İktidar yapısı geçmiş kendi algısıyla kaydeden devasa bir kayıt cihazı gibi işliyordu" (Thompson, 1999, s. 3). Diğer yandan sözlü tarihin bireyi ve daha önce değerlendirilmemiş kişileri içine almasıyla, tarihin kapsamı genişletilmiş ve daha demokratik bir hale gelmiştir. Sözlü tarih ile tarihin birçok alanında yeni kanıtlar yakalanmış, araştırma alanları açılmış, bazı yerleşmiş yargıların sorgulanması ve göz ardı edilmiş birçok topluluğun incelenmesi mümkün hale gelmiştir (Bkz. s. 7). Öne çıkan bu güçlü yönlerinin yanı sıra, verilen örneklerde bahsi geçen toplumlara ve olaylara dair bilgisi olmayan bir okuyucunun, esas olan konuya mı yoksa verilen örnek olaya mı odaklanması gerektiği konusunda karmaşa yaşayabileceğini söylememizde fayda var.

İkinci bölümde, *Tarihçiler ve Sözlü Tarih* başlığıyla, sözlü tarihin maruz kaldığı şeylere değinilerek, sözlü tarihin ilk ortaya çıkmış mevcut tarih türü olduğu vurgulanıyor (Bkz. s. 19). Afrika kültüründeki sözlü tarih aktarıcılığından, Hindistan, İskandinavya ve Amerika'daki sözlü tarih öykülerine kadar çeşitli örnekleri görüyoruz. Farklı toplumlardan sözlü tarih anlayışlarına dair farklı ve

ortak noktaları göstermede önemli olmasına rağmen, fazlaca örneğin neden kitabın giriş sayılabilecek bir bölümünde verilmiş olmasına dair bir açıklamaya yer verilmemiş. Örnekler arasındaki ilişkilere ve konu-örnek arasındaki bağlantıya dair, okuyucunun aklında soru işaretleri oluşabiliyor. Ayrıca yazar, sözlü tanıklığın önemini tarihsel örneklerle açıklıyor. Örneğin, Hristiyanlık ve İslam dünyalarında yazılı belgelerin taklit edilebilmesinin kolaylığı anlaşılınca, kanutları karşılaştırmak için sözlü tanıkları dinlemekte mahkemeler ısrarcı oluyor, verilen bilginin doğruluğunun ispatlanması önem kazanıyor (Bkz. s. 25). Bununla beraber, sözlü tarihin bir yöntem olarak kullanımının toplumdan topluma nasıl değiştiği, hangi yöntemlerden (saha araştırmaları, anketler gibi) yararlandığı ve bu yöntemlerin aralarındaki farklılıkların neler olduğu tarihsel bir örgüde anlatılmaktadır. Ayrıca, etik kavramının oluşumuna ve sözlü tarihin disiplinlerarasılık özelliğinden bahsedilmektedir.

Sözlü Tarihin Başarıları başlıklı üçüncü bölüm, bu yöntemin neden kullanılması gerektiği sorusuna bir cevap niteliğinde. Diğer disiplinlerin yetersiz kaldığı noktalarda, sözlü tarihe başvurulması durumunda ne gibi faydalar elde edileceği anlatılıyor. Ayrıca iktidarların dışarı ittiği alt kültürlerin, yazılı belgelerin getirdiği sınırlamaları aşmak için yararlandıkları kaynaklardan birisi olarak, sözlü tarihe değiniliyor. Kısacası azınlığı oluşturan kültürlerin (Amerikan Kızılderilileri, Avustralya yerlileri ve Avrupa'daki çingeneler), çoğunluğa ait karşıt görüşler tarafından nasıl yanlıtıcı bir biçimde belgelendiğinin ortaya çıkartılmasında, sonuç olarak da tarafsız bir tarih yazılmasında, sözlü tarihi kullanmanın kritik bir önemi olduğu vurgulanıyor (Bkz. s. 87).

Dördüncü bölümde, *Kanutlar* başlığından anlaşılacağı gibi, toplanan verinin güvenilir ve tutarlı bir kanıt teşkil etmesi için önemli noktaların ayrıntılı analizi sunuluyor. Yazar, tarihçinin kanıt ararken dikkat etmesi gereken başlıca noktaları, üç maddede topluyor: a) kaynaklardaki içsel tutarlılıkların kontrolü, b) teyit edici noktaların diğer kaynaklarda aranması, c) potansiyel yanlılıkların tespiti. Bu maddeler ışığında yazar, medya mitlerinin yansımalarının, mektup ve otobiyografi gibi farklı alanlara girilip kanutların niçin, ne gibi yöntemlerle ve hangi aşamalarda karşılaştırılması gerektiğini açıklıyor. Ayrıca yazılı ve sözlü kaynakların olumlu ve olumsuz taraflarını aktarırken, birbirleriyle nasıl girişik şekilde kullanılacaklarını gösteriyor. Bu süreci soyutluktan kurtarmak için, kanıt toplama esnasında ortaya çıkabilecek zorlukların nasıl çözülebileceğini, okuyucuya yönelik olarak tablo görselleriyle sunmaktadır. Yazarın bu bölümde ayrıca bellek konusuna değinmesinin, bazı yansımaları olabileceğini düşünmekteyiz. Bilindiği üzere bilginin doğruluğu ve kanıt olarak kabul edilebilirliği üzerinde, hafızanın önemli bir etkisi vardır. Kanıtın incelenmesinde önemli ve bilgilendirici verilerin kaynağı olması sebebiyle, insanların bellek yapısı oldukça kritik bir role sahiptir. Önemli bir ayrıntı olarak, kitabın bir sonraki bölümü bellek ve benlik ile ilgili olmasına rağmen, hafıza kavramı mevcut bölümde olduğu kadar etraflıca ele alınmıyor.

Bellek ve Benlik başlığı altında, beşinci bölümde yazar, görüşmeyi yapan kişinin takınması gereken tutum konusunda fikrini bildirmesinin yanı sıra, görüşülen

kişiden alınan bilgi yapısının doğruluğunun insan hafızasının özellikleri göz önünde bulundurularak değerlendirilmesinin önemli olduğunu vurguluyor. İnsanın neleri ve nasıl hatırladığı; geçmişin ve yakın geçmişin hatırlanmasının nasıl gerçekleştiği; yaş ve cinsiyet faktörlerinin bellek ile aktarış üzerinde ne etkileri olduğu değinilen başlıca noktalar olarak öne çıkıyor. Bu konulara ağırlıklı olarak görüşme yapılan kişi açısından bakılıyor. Ayrıca görüşülen bireylerin potansiyel durumları, duyguları ve ihtiyaçları ele alınıyor.

Altıncı bölümde ise, *Projeler* başlığı altında, öğrencilerin proje oluşturarak sözlü tarih araştırmalarıyla nasıl tanıştırılabilecekleri ele alınıyor ve bu amaçla faydalanılabilecek yöntemler öneriliyor. Yazarın başta bahsettiğimiz fazlaca örnekleme eğilimi, bu bölüm içerisinde oldukça faydalı olmuş gözüküyor. Bu örneklerden öğreniyoruz ki okullardaki proje çalışmaları, kanıt toplamanın önemini çocukların anlamasında, tartışma ve iş birliğini öğrenmelerinde (Bkz. s. 148), sosyal beceriler edinmelerinde ve son olarak dil becerilerinin gelişmesinde oldukça etkili olmaktadır (Bkz. s. 149). Bu çalışma yönteminin bir başka önemli sonucu olarak, çalışma ekibindeki bireylere ait yaş, yetkinlik ya da olumlu-olumsuz farklılıkların proje kapsamında önemini yitirmesiyle, çeşitlilik içeren daha kapsamlı bir araştırma açığa çıkmaktadır. Ayrıca proje yürütülürken karşılaşılabilecek sorunlara (örgütlenme problemleri, araç-gereç sorunu, konuların iyi seçilmesi gibi) değinmeyi unutmayan yazar, bu sorunlara çözüm önerileri sunmaktadır (Bkz. s. 158). Bölümün, sözlü tarih araştırmalarından bir öğretim aracı olarak ne şekilde faydalanılabileceğine, önemli teknik becerilerin nasıl elde edilip kullanılabileceğine dair bir rehber niteliğinde olduğunu söyleyebiliriz.

Görüşme olarak adlandırılan yedinci bölüm, görüşme sırasında neler yapılacağı ve nasıl davranılacağı konusunda pratik bilgiler sunuyor. İlk aşamada, ön bilgilerin hazırlanması var. Konulara hakimiyet, görüşmenin gidişatına olumlu etki etmesine rağmen, karşılaşılabilecek bazı olumsuz deneyimlere engel olmakta etkisiz olabiliyor. Bölüm boyunca paylaşılan bu olası sorun örnekleri ve çözümler, görüşme tecrübesi edinmeye çalışan başlangıç düzeyindeki okuyuculara geniş bir bakış açısı kazandırıyor. Ayrıca soruların nasıl sorulması gerektiği konusunda uygulamaya yönelik ayrıntılı öneriler sayesinde, görüşülen kişiyi nasıl teşvik edebileceğimize, konuyu açmasını nasıl sağlayabileceğimize, nasıl hem planlı hem de esnek hareket edebileceğimize dair ciddi anlamda bilgilerin paylaşıldığını görüyoruz (Bkz. s. 177-178). Ayrıca görüşmeye yanımızda götürebileceğiniz materyallerden (arşiv, belge, fotoğraf gibi) ve ses kaydından, görüşme esnasında mimiklerin önemine ve sonrasında takınmamız gereken tutumlara kadar oldukça önemli hususlar ele alınmış bu bölümde.

Sekizinci bölümü tanımlayan *Saklama ve Sınıflandırma* başlığı, konu içeriğini birebir açıklıyor diyebiliriz. Görüşmeden alınan bilgilerin saklanma ve sınıflandırılma süreci, teknik ayrıntılarıyla ele alınmaktadır. Yazar, kaynağın nasıl etiketlenmesi gerektiği ile ilgili görsel örnekler vererek konunun anlaşılmasını kolay hale getirmiş.

Dokuzuncu bölüm ise *Yorum: Tarihi Yazmak* başlığı altında veriliyor. Elde edilen bilgilerin nasıl toplandığı kadar, görüşülen kişilerden hangi yöntemle aktarıldığı da önemli olduğu için, yazar ilk adım olarak bilgilerin nasıl ulaştırılacağına dair karar vermenin önemine dikkat çekiyor. Radyo ve televizyon yöntemleri arasındaki farklılıklara vurgu yaptıktan sonra, bilgilerin yorumlanmasında nasıl bir yaklaşım sergilenmesi gerektiğini anlatıyor. Bu yaklaşım aynı zamanda verilerimizi hangi açıdan sunacağımızı belirlediği için, konuyu açmakta fayda var. Araştırmacı, yöntemsel olarak tarihe biyografi olarak bakıp bir kişinin gözlemleri üzerinden ilerleyerek belirli bir dönemi ve olayı anlatabileceği gibi, geniş bir toplumsal analiz yapmayı da tercih edebilir. İkinci durumda, araştırmacı dinlediği hikayelerin birbiriyle olan ilişkilerini ortaya çıkartıp ortak desenler bulmaya çalışır. Örneğin, birden fazla aile ile konuşularak o dönemin yapısına, değerlerine ya da yaşanmış olayların toplum üzerindeki etkilerine ulaşılabilir (Bkz. s. 209).

Dokuz ana konu başlığını takiben, ilginç olabilecek ve daha çok incelenmek istenilen konularla ilgili kaynaklara *Ek Okumalar ve Notlar* kısmından ulaşmak mümkün. Dokuz bölümün her birisi için ayrı bir alt başlığın olması, ilgili kaynağın bulunmasında oldukça kolaylık sağlıyor. Son olarak, *Dizin* öncesinde yer alan *Örnek Sorular* kısmı, yedinci bölümde (*Görüşme*) verilen bilgilere ek olarak görüşmeyi yapacak kişiye bir rehber niteliğinde tasarlanmış. Örneğin, "Okul sırasında çalışılan yarı zamanlı işlerin hepsi için aynı soruları tekrarlayın" şeklindeki italik yazılmış talimat ifadeleriyle birlikte, doğrudan sorulacak olan "Siz o zamanlar bu konuda ne düşünürdünüz?" gibi sorular da yer almaktadır (Bkz. p. 261).

Genel olarak söylemek gerekirse, ele aldığımız eser, tarihin yazınsal kaynaklarına alternatif olan sözlü tarih araştırması yöntemini ayrıntılı olarak tanıtmaktadır. Yazılı kaynakların yetersiz ve yanlış yönlendirmelerinin önüne geçilmesinde, ayrıca yeni konular ve araştırma alanları bulunmasında sözlü tarih araştırmasının öneminin sık sık vurguladığı eserde, bu yönteminin disiplinlerarası olma özelliğine değiniliyor:

Kısacası sözlü tarih, siyaset tarihi, işçi tarihi, yerel tarih gibi tarih içerisinde saha çalışması geleneğinin varlığını sürdürdüğü alanlarda ya da tarihçilerin sosyoloji, antropoloji veya lehçe ve folklor araştırmaları gibi farklı saha çalışması disiplinleriyle ilişki kurabildiği alanlarda gelişme göstermiştir (s.59)

Sonuç olarak, sözlü tarih hakkında kapsamlı olarak kuramsal ve kavramsal bilgiler veren bu değerli çalışma, yapılan görüşmelerden doğrudan alınmış zengin örnekler ve somutlaştırılmış tablolar sunuyor. Sözlü tarih yönteminin teknik kullanım alanlarını öğrenmek için ise oldukça faydalı ve açıklayıcı bir eser.